

Tez Onay Sayfası

ÖZ

Tanzimatın Midilli Adası'nda Tatbiki

Metin Ünver

Midilli Adası coğrafi olarak Anadolu sahillerine en yakın adalardan biridir. Türkler tarafından 1462 tarihinde fethinden hemen sonra sancak statüsünde teşkilatlandırılmış olduğu görülen Midilli, 1534'te kurulmuş olan Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti bünyesine dâhil edilmiştir. Bu dönemde Midilli Adası, Midilli, Molova ve Kalonya kazalarından meydana gelmekteydi.

Söz konusu yapısını, bir takım ufak değişikliklerle, 1839'da Tanzimatın ilanına kadar devam ettirmiş olan Midilli Adası'nın mülkî yapısında bu tarihten sonra önemli değişiklikler meydana gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı ile getirilen usullerin tatbik edildiği diğer yerlerde olduğu gibi, Midilli Adası'nda da önce muhassıllık teşkilatı kurulmuştur. Muhassıllık idaresinden istediği verimi alamayan devlet, 1842 tarihinden itibaren sancaklara, muhassıllar yerine kaymakamlar atamış ve yeni bir mülkî yapılanmaya gitmiştir.

Tanzimatın Midilli Adası'nda Tatbiki adlı çalışmamızda işte bu iki dönemde, 1856'da Islahat Fermanının ilanına kadar Midilli Adası'nda, Tanzimat Fermanı ve sonrasında yapılan idarî, adlî ve malî düzenlemelerin yansıması ve uygulanması noktaları ele alınmıştır.

Hemen belirtmelidir ki Tanzimat Fermanının hükümleri Midilli Adası'nda bâşarıyla tatbik edilmiştir. Midilli'de yaşayan gayrimüslimler, yani Rumların söz konusu dönemde çıkardıkları olaylar ve her defasında, Tanzimat Fermanı ile ilan edilmiş, özellikle “eşitlik” prensibini iğfal etme yolundaki teşebbüsleri, merkez tarafından gerekli müdahale gösterilerek, akim bırakılmıştır.

Aynı şekilde, söz konusu dönemde, stratejik olduğu kadar ekonomik olarak da önemli bir konumda olan Midilli'de bulunan gayrimüslimlerin, bir takım maddî ve hukukî menfaatler açısından yabancı devletlerin himayesine girmeleri ve bir süre sonra da diplomatik korumalarından istifade etmeye kalkışmaları noktaları da merkez tarafından yapılan yerinde müdahalelerle etkisiz hale getirilmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

Metin Ünver

The Implimentation of Tanzimat on Lesbos Island

Lesbos geographically is one of the nearest islands to the Anatolian shores. Soon after the Turkis conquest of 1462, Lesbos was given a status of sancjak. It was added to the body of Cezayir-i Bahr-i Sefid Province established in 1534. At this period Lesbos Island was constutited by Midilli, Molova and Kalonya counties.

There was crucial changes to Lesbos's administrative structure with the promolugation of Tanzimat in 1839, untill which the island maintained its status with some slight changes.

Muhassillik system was first structured in Lesbos, just as to the other places of the Ottoman State where new implications were put in use. Not having the expected results, the government replaced the muhassıls in the sancjaks with kaymakams in 1842. It was a new administrative organisation.

In our work titled as "Tanzimat's implementation in Lesbos Island" there has been studied administarive, economic and legal implications brought about with the Tanzimat and the later organisations in Lesbos until the declaration of Hatt-i Şerif in 1856.

It should be emphasised that Tanzimat was implemented in Lesbos successfully. The incidents caused by the none-Muslims, i.e. Greek minorities settled in Lesbos, their attempts to misuse the "equality" principle declared in Tanzimat Edict, always, were come to a halt by the necessary interference of the Ottoman State.

None-muslims' accaptance of foreign protection from the point of some legal and financial privileges in this period in Lesbos, whic was as strategically important as economically, and attempts to benefit from diplomatic protections were tried to be uneffective by the critical intervences of the state.

ÖNSÖZ

Anadolu'nun stratejik yönden kapısı durumunda olan Ege Adaları ve bununla beraber mütalaa edebileceğimiz Rodos ve çevresindeki 12 Ada tarihin her döneminde Anadolu için büyük önem taşımıştır. Anadolu'nun güvenliği açısından bu adalar ne kadar önemli ise ekonomik yapısı bakımından da o derece önem taşır. Adalar Osmanlı Devleti hudutları içerisinde oldukları zaman, devletin bir parçası olarak, her konusu ile yakinen ilgilenilmiş olup, kurulan vakıflar ve san'at eserleri mahiyetindeki yapılar bu ilgiyi bize açıkça göstermektedir.

İmparatorluk duraklama, gerileme dönemlerine girdiği zamanlarda bile merkezin adalarla olan ilgisi hiçbir zaman kesilmemiştir. Bunun en güzel örneğini Yüksek Lisans Tezi konusu olarak aldığımız Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin bir parçası olan, *Midilli Adası'nda Tanzimatın Tatbiki* meselesinde görmemiz mümkündür.

Tanzimat hükümlerinin Anadolu ve Rumeli'ye tatbiki esnasında adaların da ele alınarak, yeniden yapılandırılması örneğini Midilli Adası'nda açıkça görmekteyiz. Tanzimatın getirdiği bütün yenilikler Midilli Adası'nda mümkün olduğu kadar tatbik edilmeye çalışılmış ve bunda oldukça da muvaffak olunmuştur. Nitekim Tanzimat'ın ilanı ile Midilli Adası'nda Muhassıllık idaresinin kuruluşu ve bu yeni düzenlemeye gösterilen tepkiler çalışmamızın birinci bölümünü teşkil etmektedir. Tezimizin ikinci bölümü Midilli Adası'nda Kaymakamlık idaresinin kuruluşu, tayin edilen kaymakamlar ve gelişen olaylar, Sultan Abdülmecid'in Midilli Adası'na seyahati gibi konuları içermektedir. Özellikle Tanzimat sonrası adada Hıristiyan tebaa arasında bir takım soruların çıkmasına sebep olacak olan uyruk sorunu ve bu meselenin Midilli'ye bağlı adalara yansımaları, sorunun çözümlenmesi için alınan tedbirler çalışmamızın üçüncü ve son bölümünü teşkil etmektedir.

Sadece Tanzimatın Midilli Adası'nda tatbikini ve bundan doğan zorlukla, bunlara bağlı olarak gelişen olayları çalışmamıza konu olarak seçerken, Midilli Adası ile ilgili yapacağımız daha geniş bir çalışmayı da bu arada planladık. Bu çalışmamızda ana kaynağımız hiç şüphesiz Başbakanlık Osmanlı Arşivleri olmuştur. Bu arada konumuzla ilgili olarak yabancı literatür ve ele alınan dönemde yazılmış seyahatnamelere de müracaat ederek arşiv belgeleri bu çerçevede içerisinde

değerlendirmeye çalışılmıştır. Kitabî bilgilerin az olduğu konu hakkındaki çalışmamızın önemli bir boşluğu dolduracağı düşüncesindeyiz.

Anadolu sahillerine en yakın adalardan biri olan Midilli Adası'nın bugün dahi önemi Türkiye için önemlidir. Yunanistan ile olan ilişkilerimizde, özellikle ekonomik münasebetlerimizde Midilli önemli bir yer işgal eder. Bazı eksiklerimizin olduğu şüphesizdir. Fakat bu çalışmamızın daha sonra yapılacak olan çalışmalara öncülük edeceğini düşünmekteyiz.

Konunun seçimi ve çalışmam boyunca gösterdiği destekten dolayı sayın hocam Prof. Dr. Ali İhsan GENCER'e teşekkürü bir borç bilirim. Yine çalışmalarım sırasında gösterdiği yardımlardan dolayı Yrd. Doç. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ'e ve özellikle Rumca isimlerin okunması noktasında yardımlarını gördüğüm Leonidas MOİRAS'a teşekkürlerimi sunarım.

Metin Ünver.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	0
ÖZ.....	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ	1
<i>TANZİMATIN İLANINA KADAR OSMANLI DEVLETİ'NDE YAPILAN İDARİ DÜZENLEMELER VE MİDİLLİ ADASI</i>	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	21
TANZİMATIN İLANIYLA MİDİLLİ ADASI'NDA MUHASSILLIK İDARESİNİN KURULUŞU VE İLK TEPKİLER.....	21
A) MİDİLLİ'DE MUHASSILLIK İDARESİNİN KURULUŞU: SANCAK VE KAZA TEŞKİLÂTI.....	21
1. Midilli Reâyasının Şikâyetleri: Nazır Mustafa Ağa ve İsmail Bey'in Muhasebelerinin Görülmesi	29
2. Adada Bulunan Görevlilere Maaş Bağlanması Meselesi.....	33
3. Midilli Muhassılları	43
4. Yunda Adası'nın Midilli'ye Bağlanması.....	45
B) MİDİLLİ'DE MUHASSILLIK İDARESİ'NE TEPKİLER VE DEVLETİN ALDIĞI TEDBİRLER	48
C) TANZİMATTAN SONRA MİDİLLİ ADASI'NDA KARANTİNA UYGULAMALARI ..	56
D) MUHASSILLIK İDARESİNDE ASKERÎ YAPI.....	57
E) MUHASSILLIK DÖNEMİNDE MALİ YAPI.....	61
F) VERGİ MESELESİ	65
İKİNCİ BÖLÜM.....	71
MİDİLLİ ADASI'NDA KAYMAKAMLIK İDARESİNİN KURULUŞU, KAYMAKAMLAR VE BU DÖNEMDE GELİŞEN OLAYLAR, ABDÜLMECİD'İN ADAYI ZİYARETİ	71
A) MİDİLLİ'DE KAYMAKAMLIK İDARESİNİN KURULUŞU, KAYMAKAM ATAMALARI	71
1) Adada Kaymakamlık İdaresinin İlk Tesisi, Hıfzı Paşa'nın Tayini.....	71
2) İsmail Bey'in Kaymakam Tayin Olunması Teşebbüsü ve Rıza Efendi'nin Kaymakamlığı... 74	
3) Salih Efendi'nin Kaymakamlığı	78
4) Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaleti Kurulması Tasavvuru ve Hüsam Efendi'nin Kaymakamlığı . 95	
5) İsmet Paşa'nın Kaymakamlığı.....	101
6) Salih Bey'in Kaymakamlığı	116
7) İsmail Bey'in Kaymakamlığı	119

B) KAYMAKAMLIK İDARESİ DÖNEMİNDE MİDİLLİ ADASI'NDA GELİŞEN OLAYLAR	120
1) Ada Haricinde Bulunan Midillililerden Vergi Alınması Meselesi	120
2) Güvenlik Uygulamaları: Zaptiye İdaresine Geçiş	122
3) Tanzimat Döneminde Midilli'de Adalet Teşkilatı.....	131
a) Ceza Mahkemesi ve Yapısı	131
b) Ceza Kanunu'na Dair Uygulamalar	132
4)Ticaret Meclisi.....	139
5) İskele Tamiri	141
6) 1851 (1267) Senesi Yangını ve Adadaki Etkileri.....	143
C) SULTAN ABDÜLMECİD'İN MİDİLLİ SEYAHATI	146
1) Yapılan Hazırlıklar ve Sultanın Midilli'ye Gelmesi.....	146
2) Selem Meselesi ve Midilli Ahalisine Borç Verilmesi	153
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	157
TANZİMATTAN SONRA REAYA TEBAİYETİ SORUNU, MESELENİN MİDİLLİ VE MİDİLLİ'YE BAĞLI ADALARA YANSIMASI VE ALINAN TEDBİRLER	157
A) MİDİLLİ'DE YABANCI ÜLKE TEBAİYETİ MESELESİ.....	157
1. Himayeci Bir Kurum Olarak Konsolosluklar	157
2. Tabiiyet Meselesinin Ortaya Çıkışı	160
3. Avrupa ve Berathlı Tüccarın Statüsü.....	165
B) MİDİLLİ'DE BULUNAN YABANCI DEVLET MİSYONLARININ TABİİYET MESELESİNDEKİ ROLLERİ	167
1. Tanzimat Dönemi'nde Midilli'de Bulunan Yabancı Devlet Konsoloslukları.....	167
2. Yabancı Devlet Konsoloslarının Faaliyetleri.....	170
C) OSMANLI DEVLETİ'NİN TEBAA AYRIMI (TEFRİK-İ TEBAA) UYGULAMASINI BAŞLATMASI VE MİDİLLİ'DE GELİŞEN OLAYLAR.....	177
1. Ülke Genelinde Yapılan Çalışma	177
2. Yunanistan İle Olan Siyasî İlişkiler ve Bunun Yansıması.....	181
3. Midilli'de Yapılan Tefrik-i Tebaa Çalışması.....	184
4. Yunda Adasında Yapılan Tefrik-i Tebaa Çalışması	191
SONUÇ.....	195
BİBLİYOGRAFYA.....	198
EKLER.....	210

TABLolar LİSTESİ

Tablo-I: Midilli Meclisi Teşkilatı.....	27-28
Tablo-II: Midilli Adası'nda Görevli Bulunan Memurlara Tayin Olunan Maaş Miktarları.....	34-38
Tablo-III: Midilli Kazası Muhassıllık Büyük ve Küçük Meclisleri.....	40-41
Tablo-IV: 1257 Yılında Midilli Adası'nın Dokuz Aylık Gelir ve Gider Miktarı.....	62-63
Tablo-V: Midilli Adasında Bulunan Kaza ve Köyler.....	85
Tablo-VI: Midilli İskelesinin Tamiri İçin Gerekli Malzeme ve Masraf Tutarı.....	143
Tablo-VII: 1851 Yangını ve Meydana Gelen Zarar.....	145-146
Tablo-VIII: Midilli'de İleri Gelenlere Hediye Edilen Hil'at ve Rütbeler.....	151-152
Tablo-IX: 1850 Yılı İtibariyle Midilli'de İngiltere Himayesine Girmiş Kişiler.....	186-189
Tablo-X: Yunda Adası'nda Ecnebi Tebaiyetinde Bulunan Kişiler.....	192

KISALTMALAR

A.}d.	:	Sadaret Defterleri
A.g.e.	:	Adı geçen eser
A.g.m.	:	Adı geçen makale
A.e.	:	Aynı eser/yer
A. AMD	:	Sadâret Amedî Kalem
AD.	:	Ayniyat Defterleri
A. DVN	:	Sadâret Divân-ı Hümâyûn Kalemi
A. DVN MHM	:	Sadâret Divân-ı Hümâyûn Kalemi Mühimme
A. MKT	:	Sadâret Mektûbi Kalemi
A. MKT. MVL	:	Sadâret Mektûbi Kalemi Meclis-i Vâlâ
A. MKT. UM	:	Sadâret Mektûbî Kalemi Umûm Vilâyât
A. TŞF	:	Sadaret Teşrifât Kalemi
Bkz:	:	Bakınız
Bkz.: yuk.	:	(Eserin kendi içinde) yukarıya bakınız
BOA	:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	:	Cilt
C. ADL.	:	Cevdet Adliye
C. ASK.	:	Cevdet Askerî
C. DH.	:	Cevdet Dâhiliye
C. HR.	:	Cevdet Hâriciye
C. MAL.	:	Cevdet Maliye
C. SIH.	:	Cevdet Sıhhiye
C. ZAP.	:	Cevdet Zaptiye
Çev.	:	Çeviren
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
E.A.	:	The Encyclopedia of Islam
Ed:	:	Editör
h.	:	Hüküm
HR. MKT.	:	Hariciye Mektûbî Kalemi
İ. A.	:	İslâm Ansiklopedisi
İ. DH.	:	İrade Dâhiliye
İ. HR.	:	İrade Hariciye
İHİD	:	İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi
İ. MVL.	:	İrade Meclis-i Vâlâ

İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
İ. Ü. E. F.	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İÜK	: İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi
KK	: Kamil Kepeci
Kr.	: Kuruş
MD	: Mühimme Defterleri
MEB Yay.	: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
MSM. İ.	: Mesâlih-i Mühimme İradeleri
MVL	: Meclis-i Vâlâ Evrâkı Zâbıt Cerideleri Hûlasaları
NCSRS	: The National Committee for Strategic Research and Studies
nr.	: Numara
OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
s.	: Sayfa
Sa.	: Sayı
SAEMK	: Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi
SDAO	: Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniye
TD	: İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi
TODAI	: Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Yayını
trc.	: Tercüme Eden
TTK Yay.	: Türk Tarih Kurumu Yayınları
TV	: Takvim-i Vekâyi
Ty	: Basım tarihi yok
vd.	: Ve devamı
Yay	: Yayınları
Yay. haz.	: Yayına hazırlayan

GİRİŞ

Tanzimatın İlanına Kadar Osmanlı Devleti'nde Yapılan İdarî Düzenlemeler ve Midilli Adası

Osmanlı Devleti, kalisk dönemde kanun ve nizamlarının bozulmadığı, kültür ve medeniyet seviyesi itibariyle Avrupa'dan üstün veya aynı seviyede bulunduğundan ıslahat teşebbüsüne ihtiyaç duymamıştı¹. Bununla birlikte XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bozulmaya başlayan kurumların düzeltilmesi için ortaya atılan görüş ve düşünceler daha çok devletin kendi değer ve dinamikleri çerçevesinde olmuştu².

Devlet, Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatının sonlarına doğru fark ettiği olumsuzluklara karşı yeni bazı hukukî ve idarî düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Bu ıslahat girişimlerinin bir sonucu olarak III. Murad (1574-1595), III. Mehmed (1595-1603), I. Ahmed (1603-1617) dönemlerinde peş peşe *adâletnâmeler* çıkarılmıştı. Diğer taraftan devlet yetkilileri yanında dönemin bazı ilim ve fikir adamları da yaşanan sorunları tespit ederek, ortadan kaldırılması için bir takım ıslahat risaleleri kaleme almaktaydılar. Özellikle XVII. yüzyılın başlarından itibaren içte ve dışta karşılaşılan sorunlar ilmî, ekonomik ve idarî hayatta bir değişme ve bozulmanın varlığının fark edilmesini sağlamıştı³. Söz konusu bozulma ve yozlaşma karşısında hazırlanan ıslahat risalelerinde eskiye olan özlem dile getirilmekte, çözüm yollarının yine kendi içinde aranması yoluna gidilmekteydi⁴.

İmparatorluk bünyesindeki sorunların daha da arttığı gözlenen XVIII. yüzyıldan itibaren yenileşme çabaları genelde savaşlarda görülen bâşârsızlıklar sonucu askerî alanda yoğunlaşmışsa da zamanla genel anlamda bir yeniden yapılanmaya doğru gidildiği dikkati çekmektedir. Geniş kapsamlı bir reform hareketi olarak *Nizâm-ı Cedîd* hareketi ıslahat meselesinin bir plan dâhilinde ele alınıp programlandırılarak, büyük gayretler içinde tatbik sahasına konması bakımından

¹ Ahmet Cevat Eren, "Tanzimat", *İ.A.*, C. XI, İstanbul 1979², s. 710.

² Mehmet İpşirli, "Islahat", *DİA*, C. 19, s. 170.

³ *A.g.m.*, s. 171-172.

⁴ XVI. asır sonları ve XVII. asırda karşılaşılan sorunların değerlendirildiği ve bir takım çözüm önerilerin sunulduğu ıslahat layihaları için bkz: Mehmet Öz, *Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları*, İstanbul 1997.

Osmanlı tarihinde önemli bir yere sahiptir⁵. Dar manada Avrupaî tarzda kurulmak istenen askeri sınıfa verilen isim olması yanında geniş manada *Nizâm-ı Cedîd*, III. Selim'in başta askerî alan olmak üzere mülkî ve idarî, ekonomik, sosyal ve ilmî alanlarda giriştiği yenilik hareketlerinin tümünü ifade eder⁶.

Esasında III. Selim daha şehzadeliği zamanında Osmanlı Devleti'nin ıslahatı gereği üzerinde durmaktaydı. Bu maksatla Fransa Kralı XVI. Louis ile şehzadeliği sırasında mektuplaşmış ve bu vasıtayla Avrupa hakkında bilgi edinmişti⁷. Tahta çıktıktan sonra başta sadrazam olmak üzere, zamanın önde gelen devlet adamlarından yapılması gereken ıslahat hakkında layihalar isteyen Padişah, böylece onların görüşlerinden faydalanma yoluna gitmişti⁸. Hazırlanan layihalarda dikkatle üzerinde durulan ilk husus mevcut askerî ocakların ıslah edilmesi olmuştu. Bu çerçevede humbaracı, lağımçı, topçu ve arabacı sınıflarının kanunnameleri yeniden düzenlenmiştir. Yeniçeri Ocağı da Avrupa askerî eğitim ve öğretim usulünün uygulanması ile ıslah edilme yoluna gidilmiş ve *Nizâm-ı Cedîd Ocağı* kurulmuştur⁹.

Nizâm-ı Cedîd hareketi çerçevesinde bir taraftan yeni usulde asker yetiştirilirken diğer yandan da tophane, tersane ve mühendishanenin ıslahına gayret edilmekteydi. III. Selim'e sunulan layihalarda tersane ve donanmanın ıslahı, üzerinde durulan konulardan biriydi. III. Selim'in konuya verdiği önem sütkardeşi Küçük Hüseyin Paşa'yı Kaptan-ı Deryalık makamına getirmesiyle anlaşılmaktadır (10 Mart 1792)¹⁰. Bu görevde 12 yıl kalmış olan Küçük Hüseyin Paşa, III. Selim'in ıslahat planlarına harfiyen uyararak donanma ve tersaneyi Avrupa ayarında ıslah etmiştir¹¹.

⁵ Ali İhsan Gencer, **Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789-1867)**, İ.Ü.E.F. Yayınları, İstanbul 1985, s. 31-32.

⁶ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. V, (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)), TTK yay., Ankara 1999⁷, s. 61.

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Selim III'ün Veliht iken Fransa Kralı Lûi XVI ile Muhabereleleri", **Bellekten**, C. II/5-6, Ankara 1938, s. 193.

⁸ Enver Ziya Karal, **Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları -Nizam-ı Cedid- 1789-1807**, TTK yay., Ankara 1988², s. 34-36.

⁹ **A.g.e.**, s. 44-59.

¹⁰ Ali İhsan Gencer, **Bahriye'de Yapılan...**, s. 32.

¹¹ Bu arada 1795 yılında Hasköy'de yeni bir bina yaptırılarak "Mühendishâne-i Âmire" adı verilmişti. Tersane haricinde başka bir Hendesehâne olmaması sebebiyle bu yola gidilmişti. Bu suretle 1795 tarihinde Mühendishâne-i Berr-i Hümayun ile Mühendishâne-i Bahr-i Hümayun birleştirilmiş oluyordu. Nizâm-ı Cedîd dahilinde tersane ve donanmada yapılan düzenlemeler hakkında geniş bilgi için bkz: Ali İhsan Gencer, **Bahriye'de Yapılan...**, s. 32-91.

Her konu hakkında meşverette bulunmanın gerekliliğine inanan III. Selim, devlete ait mühim iç ve dış meseleler hakkında devlet ricalinin görüşünü öğrenmeye çalışmıştır¹². Bu dönemde danışma meclisi yeni bir hüviyet kazanmıştır. *Meclis-i Meşveret* olarak da adlandırılan meclisler III. Selim zamanında sık sık toplanır, meclisleri oluşturan devlet ileri gelenleri ve tebaa temsilcileri çeşitli sorunları ele alarak hal çarelerini görüşürlerdi. Meclise katılanlar serbestçe tartışıp fikirlerini beyan ederlerdi. Böylece bir karara varılırdı¹³.

Diğer taraftan Avrupa'da gelişen olayları yakından takip etmek maksadıyla III. Selim zamanında Avrupa'nın çeşitli yerlerine elçiler gönderilmeye başlanmıştı. Bu elçilerin görevleri üç yıl olarak düşünülmüş ve bu süre sonunda yerlerine başkalarının tayin edilmesi uygun görülüyordu. Londra'ya Yusuf Âgâh Efendi, ilk ikame elçisi olarak gönderilmiştir. Böylece bir taraftan sefaret usulü düzenlenirken diğer taraftan da bu yolla devletlerarası hususlara vâkıf kişiler yetiştirmesi gözetilmekteydi¹⁴.

III. Selim zamanında meydana gelen bir takım iç ve dış olaylar uygulanmak istenen reform programının yavaşlamasına sebep olmuştu. Bunlardan birisi de Fransa'nın 1798 senesinde Mısır'ı işgalidir. Devletin gündemini 1802 yılına kadar meşgul eden bu mesele yanında payitahtta ve eyaletlerde, *Nizâm-ı Cedîd* düzenlemelerine karşı artan bir muhalefet oluşmuştu. Ayrıca Vahhabilik, bütün Arabistan'ı tehdit eden bir mesele olarak devleti meşgul etmekteydi. Balkanlarda ise durum hiç de iyi değildi. Eflak, Boğdan, Semendire, Karadağ ve Mora'da yabancı devletlerin desteklediği bir takım ayaklanmalar görülmekteydi. Bu tür ayaklanmalar, yapılmaya çalışılan ıslahatı da engellemiştir¹⁵.

İstanbul'da Nizam-ı Cedîd'e karşı bazı devlet adamları ve Yeniçeriler arasında gittikçe büyümekte olan gizli muhalefet, 25 Mayıs 1807 tarihinde Rumelikavağı'nda

¹² Enver Ziya Karal, **Selim III'ün ...**, s. 148.

¹³ Ali İhsan Gencer, "Nezâret Meclisleri'nin Osmanlı Diplomatikası'ndaki Yeri ve Önemi", **Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri, Bildiriler**, 30 Nisan-2 Mayıs 1986, İstanbul 1988, s. 141.

¹⁴ Faik Reşit Unat, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, TTK yay., Ankara 1992³, s. 20. İkâme elçileri ve karşılaştıkları sorunlar için bkz: Carter V. Findley, "The Foundation of Ottoman Foreign Ministry: Beginnings of Reforms Bureaucratic Reform under Selim III and Mahmud II", **International Journal of Middle East Studies**, C. III/4, 1972, s. 395-397.

¹⁵ Ahmet Cevat Eren, **Selim III'ün Biyografisi**, Nurgök Matbaası, İstanbul 1964, s. 52-53.

bulunan yamakların, kendilerini yeni askerî teşkilata bağlamak üzere girişilen hareket karşısında isyanına dönüşmüştü¹⁶. İsyân neticesinde III. Selim tahttan indirilmiş (29 Mayıs 1807) ve Nizâm-ı Cedîd programı tamamen ortadan kaldırılmıştır¹⁷.

III. Selim'den sonra Osmanlı tahtına IV. Mustafa geçtiyse de (29 Mayıs 1807)¹⁸ saltanatı uzun sürmemiş ve III. Selim'i tekrar tahta geçirmek için İstanbul'a gelmiş olan Alemdâr Mustafa Paşa'nın girişimiyle II. Mahmud padişah olmuştur¹⁹. II Mahmud kendisinden önce başlatılan yenileşme hareketlerini daha da şümulendirerek sürdürecektir, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile de Osmanlı tarihinde yeni bir dönem başlayacaktır. Dikkat edilmesi gereken bir nokta ise III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde gerçekleştirmeye çalışılan yenileşme hareketlerinde geçmişteki mükemmel olduğu düşünülen eski model bir kenara bırakılarak Avrupa'nın referans alınmış olmasıdır. Bu bakımdan III. Selim'in icraatlarında Fransa'nın belirgin bir etkisinden söz edilmiştir²⁰.

II. Mahmud 28 Temmuz 1808 tarihinde Osmanlı tahtına geçtiği sırada ülkenin birçok yerinde âyân ve mütegalibenin yönetimi ele geçirdiğini gördü. Mesela Bozok Mutasarrıfı Cebbarzâde Süleyman Bey, Saruhan Mutasarrıfı Karaosmanoğlu Ömer Bey²¹, Bilecik'te Kalyoncu Mustafa bunların meşhurlarıydı. Halep'te Kölemenler, Cezayir'de dayılar hâkimdi. Hicaz Vahhabilerin nüfuzuna girmişti. Mısır ise Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın eline geçmekteydi²². Bu arada Rusya ile III. Selim zamanında, 22 Aralık 1806'da başlayan ve İngiltere'nin de Osmanlı Devleti aleyhinde katıldığı savaş devam etmekteydi²³. III. Selim'in Kabakçı Mustafa isyanıyla tahttan indirilmesi ve başkentte gelişen siyasî olaylar neticesinde Sadrazamlık makamına getirilmiş olan Alemdâr Mustafa Paşa, ülkenin içinde bulunduğu durumu görüşmek

¹⁶ Câbi Ömer (Efendi), *Câbi Târîhi, (Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni) Tahlil ve Tenkitli Metin I*, (Hazırlayan: Mehmet Ali Beyhan), TTK yay., Ankara 2003, s. 126-138.

¹⁷ Ahmet Cevat Eren, *Selim III'ün Biyografisi*, s. 65.

¹⁸ *Câbi Târîhi* ..., s. 140.

¹⁹ A.g.e, s. 172, 178; Ahmet Cevat Eren, *Selim III'ün Biyografisi*, s. 67.

²⁰ Ercüment Kuran, "III. Selim Zamanında Türkiye'nin Çağdaşlaşması ve Fransa", *Türkiye'nin Batılılaşması ve Millî Meseleler*, (Derleyen: Mümtaz'er Türköne), Ankara 1994, s. 52.

²¹ Manisa bölgesinde ön plana çıkan ayan ailelerinden Karaosmanoğulları hakkında, bkz: Yuzo Nagata, *Tarihte Âyanlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, TTK yay., Ankara 1997.

²² *Mufassal Osmanlı Tarihi*, (Komisyon), C. V, İstanbul 1971, s. 2832, 2833.

²³ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, İstanbul 2000⁵, s. 97-105.

için ülkenin ileri gelenlerinden oluşan bir meclis toplanmasını sağladı (Eylül 1808)²⁴. Bu meşveret toplantısında *Sened-i İttifak* denilen mukavelename imzalanmış, II. Mahmud âyânların varlığını kabul etmişti²⁵. Esasında II. Mahmud, Alemdâr'ın başına buyruk hareket etmesinden hoşlanmasa da durumu kabullenmek zorunda kalmıştır²⁶.

II. Mahmud zamanında Nizam-ı Cedîd'in tekrar ihyasına çalışılmış ve bu cümleden olarak yeniden asker yazımına gidilmişti. Kapıkulu Ocaklarının sekizincisi olarak kurulacak yeni ocağa *Sekban-ı Cedîd* ismi verilmiştir²⁷. Oluşturulmaya çalışılan Sekban-ı Cedîd Ocağı Yeniçerileri kızdırmakta ise de Alemdâr Mustafa Paşa karşısında ses çıkaramıyorlardı. Fakat bir süre sonra Yeniçeriler ayaklanmış ve isyan Alemdâr Mustafa Paşa'nın ölümüyle sonuçlanmıştır²⁸. Yeniçerilerin ayaklanmaları ıslahat hareketlerinin bâşârisına bir kez daha mâni olmuştu. Söz konusu dönemden 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadar geçen süre içinde II. Mahmud daha çok merkezî otoritenin kuvvetlenmesi için bir takım mücadelelerde bulunmuştur. Bu çerçevede özellikle Osmanlı-Rus ve İngiliz savaşlarının Rusya ile imzalanan Bükreş Antlaşması ile bitmesiyle âyânlara karşı şiddetli bir harekete girişilmişti²⁹. Bu mücadele neticesi Tepedelenli Ali Paşa gibi, merkezin otoritesini ciddi anlamda tehdit eden âyânların etkisi azalmış oldu³⁰.

Ayânlar karşısında kazanılan bâşâriya rağmen içişlerinde görülen isyan hareketleri bir türlü durulmamaktaydı. 1821 senesinde başlayan Rum isyanında bir kez daha Yeniçerilerin yararsızlıkları ortaya çıkmıştı. Diğer taraftan isyanı bastırmak için Mısır'dan gelmiş olan *Cihadiye* askerinin muvaffakiyeti de dikkatlerden kaçmamıştı³¹. Her ne kadar Eşkinçi Ocağı'nın kurulmasını ilk anda kabul etseler de

²⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Mustafa Paşa", *İ.A. C. VIII*, İstanbul 1979, s. 723-725.

²⁵ Halil İnalçık, "Sened-i İttifak ve Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu", **Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi**, Eren Yay, İstanbul 1996², s. 344-346. Sened-i İttifak'ın tam metni için bkz: Ali Akyıldız, Padişahın Otoritesinin Tartışmaya Açılması: Sened-i İttifak", **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, İstanbul 2004, s. 91-102.

²⁶ **Mufassal Osmanlı Tarihi**, C. V, s. 2834.

²⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Mustafa Paşa ...", s. 725.

²⁸ **Câbi Tarihi** ..., s.269-300, 307.

²⁹ Halil İnalçık, "Sened-i İttifak...", s. 348. Ülke genelinde ayanlara karşı gerçekleştirilen mücadele için bkz: **Mufassal Osmanlı Tarihi**, C. V, s. 2859-2863.

³⁰ Halil İnalçık, "Sened-i İttifak...", s. 349.

³¹ **Mufassal Osmanlı Tarihi**, C. V, s. 2889. II. Mahmud'un ve Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın gerçekleştirdikleri reform hareketlerinde karşılıklı bir etkilenme söz konusudur (bkz: Ercümen

bir süre sonra, her zamanki gibi, söz konusu ocağın talimlere başlamasından sonra ayaklanma hazırlığına girmişlerdi³². Haziran 1826'da isyana başlayan Yeniçerilere karşı girişilen kanlı mücadeleden bu sefer devlet zaferle çıkmış ve Yeniçeri Ocağı tarihe karışmıştı³³.

Bu arada Rum İsyanı'nda Fransa, İngiltere ve Rusya'nın âsiler tarafında yer alarak Navarin'de Osmanlı-Mısır ortak donanmasını, ani bir baskın ile yok etmeleri devleti adeta donanmasız bırakmıştı (1827)³⁴. Ardından başlayan Osmanlı Rus Savaşı (1828-1829) ve imzalanan Edirne Antlaşması ile Yunanistan bağımsız olmuştur. Kısa bir süre sonra Sisam Adası da, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın girişimleriyle Eyâlet-i Mümtaze statüsü kazanmıştı³⁵. Bu arada devletin Rum İsyanı ile gelişen siyasî olaylar neticesinde içinde bulunduğu zayıf durumdan yararlanan Fransa, Cezayir'i işgal etmişti³⁶.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra II. Mahmud, asıl islahat hareketlerine girişmiş ve başta idarî, adlî ve mülkî sahalar olmak üzere, ülke genelinde köklü yenilikler gerçekleştirilmiştir. İdarî alanda merkeziyetçi bir yaklaşımı benimseyen II. Mahmud, kısa zamanda taşradaki valileri sıkı bir merkezî kontrol altına almıştır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra kurulan *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye* ordusunun dışında, barış zamanlarında iç güvenliğin sağlanması, hükümet emirlerinin eksiksiz yerine getirilebilmesi ve az masrafla hazırlanarak, muhtemel bir savaşta kullanılmak düşüncesiyle Anadolu'da

Kuran, "Sultan II. Mahmud ve Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Gerçekleştirdikleri Reformların Karşılıklı Tesirleri", **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, Bildiriler**, İstanbul 1990, s. 107-110).

³² Şamil Mutlu, **Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati, Mehmed Dâniş Bey ve Eserler**, İ.Ü.E.F. Yayınları, İstanbul 1994, s. 20.

³³ Mehmet Ali Beyhan, **Şirvanlı Fatih Efendi, Gülzâr-ı Fütûhât (Bir Görgü Tanığının Kalemile Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı)**, İstanbul 2001, s. 10-15.

³⁴ Ali İhsan Gencer, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Donanması ve Bahriye Nezareti", **Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları**, Ankara 2002, s. 232.

³⁵ Ali Fuat Öreñç, "Yakındönem Tarihimizde Sisam Adası (1821-1923)", **İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 1995, s. 64.

³⁶ Ercüment Kuran, **Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827-1847)**, İstanbul 1957, s. 14-15.

Redif askeri sistemi kurulmuş ve valiler bu iş ile görevlendirilmiştir. Redif askeri sayı itibariyle artınca eyaletlerde *müşirlikler* oluşturulmuştur³⁷.

Bu arada merkez idaresinde *Divan-ı Hümayûn* ehemmiyetini kaybetmiş ve *Babiâli* ön plana çıkmıştı³⁸. İşlerin Babiâli'ye intikali neticesinde Sadrazam devlet işlerini tamamen üzerine almıştır³⁹. Merkez bürokrasisinde nezaretlerin kurulmaya başlaması ile Babiâli'nin klasik yapısında önemli bir takım değişiklikler yaşanmıştı. Yeni nezaretlerin kurulması Sadrazamın yetkilerini başka kurumlarla paylaşması sonucunu doğurmuş ve *Sadaret* ismi de *Başvekâlet*'e dönüştürülmüştür. Sadaret eskisi gibi müstakil bir konumda bırakılmayarak, yetkileri hangi nezaret uygun ise ona ilave edilmesi yoluna gidilmişti⁴⁰. Her ne kadar bu değişiklik Hüsrev Paşa'nın, Abdülmecid'in cülusu ile Sadrazam olmasına kadar, yani kısa bir süre yürürlükte kaldıysa da Sadrazamlık eskisine nazaran konumundan önemli kayıplara uğramıştı⁴¹. Esasında bu girişim, merkezileşme açısından II. Mahmud'un yaptığı bir hamle olarak da düşünülmektedir⁴².

Önceleri Sadrazamın mahiyetinde, pek de önemli bir görev olmayan Sadaret Kethüdalığı, zamanla önem kazanmıştı. Giderek görev alanı da değişmiştir. Nitekim bu gelişmeler üzerine Sadaret Kethüdalığı, II. Mahmud'un beyaz üzerine hatt-ı hümayunu ile 1836 yılında *Umûr-ı Mülkiye Nezareti*'ne dönüştürülmüştür. Âkif Paşa'nın nazırlığı sırasında yapılan değişiklik ile *Umûr-ı Mülkiye Nezareti*, 1837 yılında *Dahiliye Nezareti* şeklinde değiştirilmiştir⁴³. III. Selim döneminde Avrupa'da kurulduğundan bahsettiğimiz daimî elçilikler 1821 senesinde kapanmış; fakat 1834'te tekrar ihya edilmiş ve eski yerlerinde yeniden elçilikler açılmıştır⁴⁴. II. Mahmud zamanında *Tercüme Odası*'nın kurulması ve özellikle 1830'dan sonra

³⁷ Mübahat Kütükoğlu, "Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu: Redif-i Asâkir-i Mansûre", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, C. XII, İstanbul 1982, s. 141; Musa Çadircı, **Tanzimat Döneminin Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, TTK yay., Ankara 1997², s. 61.

³⁸ Ali Akyıldız, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1853-1856)**, İstanbul 1993, s. 22.

³⁹ Carter V. Findley, **Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire, The Sublim Porte, 1789-1922**, Princeton, New Jersey, s. 71.

⁴⁰ Ali Akyıldız, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez...**, s. 26.

⁴¹ **A.g.e.**, s. 27-28.

⁴² Ali Akyıldız, **a.g.e.**, s. 28; Carter V. Findley, **Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire**, s. 140-141.

⁴³ Ali Akyıldız, **a.g.e.**, s. 66-68.

⁴⁴ Ercüment Kuran, "Türkiye'nin Batılılaşmasında Osmanlı Daimî Elçiliklerinin Rolü", **Türkiye'nin Batılılaşması ve Millî Meseleler**, s. 11.

gelişen iç ve dış siyasî olaylar sonucu diplomasinin Osmanlı Devleti için çok önemli bir rol oynaması *Hariciye Nezareti*'nin kurulmasını hazırlayan faktörler olarak değerlendirilmektedir⁴⁵. Yaşanan bu gelişmeler sonucu, 1836 yılında *Reissülküttab* 'lık *Umur-ı Hariciye Nezareti*'ne çevrilmiştir⁴⁶. Bu arada, söz konusu iki nezaretin kurulması, Avrupa'da sefaretlerin açılması ile Avrupa devletleriyle ilişkilerin gelişmesi üzerine uzman kadrolara ihtiyaç duyulması neticesinde dahiliye ve hariciye memurları görev bakımından ihtisaslaşmaya gitmiş ve birbirlerinden ayrılmışlardır⁴⁷.

Tanzimat dönemi öncesinde her daire kendi memurunu yetiştirmekteydi. Tanzimatın ilanından yaklaşık 9 ay önce, *Bâbîâli* ve *Bâb-ı Maliye*'nin ihtiyacı olan memurları yetiştirmek gayesi ile *Mekteb-i Maarif-i Adliye* açılmıştır (Şubat 1839)⁴⁸. Yine aynı amaca yönelik olarak, bir süre sonra *Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye*'nin kuruluşu gerçekleştirilmiştir. Söz konusunun iki okulunun açılması ile III. Selim zamanından beri üzerinde durulan⁴⁹, merkez bürokrasisinin ihtiyacı olan memurların temini meselesi ileri görüşlü bir yolla çözülüyor, uygulanan imtihan usulü ile de layık olanların memuriyete getirilmesi yoluna gidiliyordu⁵⁰.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra kurulan *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*'nin ihtiyaçlarının karşılanması için mukataaların bir kısmı Darphaneden ayrılmış ve *Mukataa Hazinesi* oluşturulmuştu. Yeni hazine zamanla önem kazanmaktaydı. *Hazine-i Âmire* ise kuvvet kaybediyordu ve durumunun iyice bozulması üzerine, 1835 yılında Darphane-i Âmire ile birleştirilmiştir. 28 Şubat 1838'de ise Hazine-i Amire Darphane'den ayrılarak *Mansûre Hazinesi*yle birleştirilmiş ve *Umûr-ı Maliye Nezareti* teşkil edilmiştir. Böylece *Defterdarlık* tabiri kaldırılıyor ve diğer bütün hazineler Maliye Nezareti'nin emrine giriyordu. Fakat yapılan düzenlemeler ile beklenen istikrar sağlanamayınca nezaret lağvedilmiş ve

⁴⁵ Carter V. Findley, "The Foundation of Ottoman Foreign Ministry...", s. 395, 402-405.

⁴⁶ Carter V. Findley, "The Foundation of Ottoman Foreign Ministry...", s. 407-408.

⁴⁷ Ali Akyıldız, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez...**, s. 69, 81-83. Carter V. Findley, "The Foundation of Ottoman Foreign Ministry...", s. 408; Enver Ziya Karal, "Mahmud II (1808-1839)", **İ.A.**, VII, s. 169.

⁴⁸ Ali Akyıldız, **a.g.e.**, s. 53-54, 226-227; Carter V. Findley, **a.g.m.**, s. 393-394.

⁴⁹ III. Selim döneminde merkez bürokrasisindeki kalemlerde yapılan düzenleme hakkında geniş bilgi için bkz: Carter. V. Findley, **Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire...**, s. 120-124.

⁵⁰ Ali Akyıldız, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez...**, s. 54, 227.

yerine *Hazine-i Âmiri Defterdarlığı* ile *Hazine-i Mukataat Defterdarlığı* kurulmuştur (Eylül 1839)⁵¹.

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra, malî düzenlemeler kapsamında özellikle taşrada muhassıllık sistemine geçilmiş ve 19 Ocak 1840 tarihinde *Maliye Nezareti* tekrar kurulmuştur⁵². Diğer taraftan, Yeniçeri Ocağı'nın lağvının ardından, 28-29 Mart 1827 tarihinde, çavuşların zaman içinde bozulan nizamlarının iade edilmesine yönelik bir düzenleme yapılmıştır. *Çavuşbaşılığın* esaslı bir reforma tâbi tutulacağına dair bir işaret sayılan söz konusu düzenlemeden sonra Çavuşbaşılık *Divân-ı Deavî Nezareti*'ne dönüştürülmüştü⁵³. Yine Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla Yeniçeri Ağalığı *Seraskerlik* şeklinde değiştirilmiştir. Diğer bir husus ise üyelerinin bizzat padişah tarafından atandığı, yeni kabinede, daha önce *Divan-ı Hümayûn*'un mühim iki üyesi olan Anadolu ve Rumeli Kazaskerlerine yer verilmemesi, bunların yerine evvelce hükümet işlerine iştiraki söz konusu olmayan şeyhülislâmların kabineye dâhil edilmesidir⁵⁴. Yapılan düzenlemeler sonucu, padişahın mutlak vekili olan sadrazamların sahip oldukları yetki ve sorumlulukların kurulan yeni nezaretler arasında bölüşülmesi sağlanmıştı. Nitekim Osmanlı bürokrasisinde uzmanlaşma söz konusu olmuş, dahiliye, hariciye ve maliye olmak üzere üç ana sınıf meydana gelmiştir.

Osmanlı uygulamasında müsadere yolu ile bir kişinin mallarına el konulması önceleri genellikle zulüm ve yolsuzluğu görülen ya da serveti ile dikkat çeken devlet ricaline uygulanan bir yöntemdi. Zamanla herhangi bir suçlamaya maruz kalmaksızın eceli ile veya idam ettirilerek ölenler içinde tatbik edilir bir hal alan müsadere

⁵¹ A.g.e., s.93, 97.

⁵² A.g.e., s. 111-112.

⁵³ Ali Akyıldız, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez...**, s. 167-168.

⁵⁴ Ekrem Buğra Ekinci, **Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri**, İstanbul 2004, s. 241. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile ilmiye sınıfında gerçekleştirilen yenileşme hareketleri neticesinde, Şeyhülislâmın etkinliğinin arttığı göze çarpmaktadır. Bu süreç içerisinde Şeyhülislâmın sadrazamla eşit seviyede Meclis-i Vükelâ'ya üye olacaktır: İlhami Yurdakul, "Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı'nın Yenileşme Süreci (1826-1878)", **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul 2004, s. 230-231.

usulünün II. Mahmud zamanında kaldırılması ile devlet hizmetinde bulunanlar açısından mülkiyet haklarının garanti altına alınması sağlanmış oldu⁵⁵.

Bu arada II. Mahmud uzun süredir gerçekleştirilmeyen nüfus sayımının yapılmasını emretti. 1828 yılında önce İstanbul'da bir sayım yapıldıysa⁵⁶ da Rusya ile 1828-1829 yılları arasında yapılan savaş nedeniyle ülke genelinde bir nüfus sayımı yapılamamıştı. Edirne Antlaşması'nın imzalanmasını takip eden senede bütün ülkede büyük bir nüfus sayımı gerçekleştirilmişti. Söz konusu sayım ile her eyaletin nüfus ve emlaki tespit edilmiştir⁵⁷.

Batıda uzun süredir uygulanmakta olan posta usulü II. Mahmud tarafından Osmanlı ülkesinde de yürürlüğe konulmaya çalışılmış ve bu amaçla çeşitli düzenlemelere gidilmiştir. Nitekim 1832'den itibaren haberleşme konusunda yapılan düzenlemeler 21 Eylül 1840 tarihinde *Posta Nezareti*'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır⁵⁸. Söz konusu dönemde haberleşme alanında gerçekleştirilen başka bir yenilik ise, devletin ilk resmî gazetesi olarak *Takvim-i Vekayi*'nin, 1 Kasım 1831 tarihinden itibaren çıkarılmaya başlanmasıdır⁵⁹. Diğer taraftan yurt dışına çıkanların pasaport almaları zorunluluk haline getirilmiş ve Hariciye Nezareti bu işi yürütmekle görevlendirilmişti. Ayrıca yurt içi gezilerinde de mürur tezkiresi uygulaması yürürlüğe girmiştir⁶⁰. İlköğretim mecburi hale getirilmiş, yüksek öğretim için İstanbul'un çeşitli yerlerinde Rüşdiyeler kurulmuştur. Yurt dışına çeşitli merkezlere de öğrenci gönderildiği görülmektedir⁶¹.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, II. Mahmud döneminde merkez teşkilatında bir takım nezaretler kurulmuştu. Bu nezaretlerin kurulmasından sonra, nezaretlerin girişecekleri reformları planlayan ve birer yürütme organı olarak çok önemli rol

⁵⁵ M. Cavid Baysun, "Müsadere", *İ.A.*, C. VIII, İstanbul 1979, s. 671-673. Her ne kadar II. Mahmud müsadere usulüne resmen son verildiğini ilan ettiyse de bundan sonra da, özellikle devlet malını zimmetine geçirenlere karşı müsadere usulüne başvurulduğu anlaşılmaktadır (bkz: *A.g.e.*, s. 673).

⁵⁶ Sedat Bingöl, **1829 İstanbul Nüfus Sayımı ve Tophane Kasabası**, Eskişehir 2004, s. XII.

⁵⁷ Enver Ziya Karal, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Ankara 1943, s. 7

⁵⁸ Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu", **150. Yılında Tanzimat** (Yayına Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız) TTK yay., Ankara 1992, s. 142.

⁵⁹ Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme...", s. 55.

⁶⁰ **Mufassal Osmanlı Tarihi**, C. V, s. 2923.

⁶¹ Hamiyet Sezer, "Tanzimat Döneminde Avrupa Şehirlerine Gönderilen Öğrenciler", **Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi**, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul, 12-15 Nisan 1999, Tebliğler, İstanbul 2001, s. 689-694.

oynayan *Nezaret Meclisleri* teşkil edilmiştir⁶². Nezaret Meclisleri II. Mahmud zamanında kurulmaya başlanmış, Tanzimatın ilanından sonra bunlara yeni meclisler eklenerek, gelişmelerini sürdürmüşlerdir. Bu arada bazı Nezaret Meclisleri'nde çeşitli yapısal değişikliklere gidildiği de görülmektedir. Bu cümleden olarak Haziran 1838'de, tarım, sanayi ve ticaretin geliştirilmesi için gerekli çalışmaları yapmak üzere *Meclis-i Umûr-ı Nâfia*'nın kuruluşu gerçekleştirilmiştir. 20 Temmuz 1839'da *Ticaret Nezareti*'nin kurulmasından sonra, ilk önce Hariciye Nezareti'nin denetimine verilmiş olan *Nâfia Meclisi*, bu nezarete bağlanmıştır. 4 Şubat 1843 tarihinde ise Maliye Nezareti'ne bağlı olmak üzere, Nâfia Meclisi'nin dışında, ülkede tarım ve ticaretin yaygınlaştırılıp üretimin artırılması gibi amaçlara yönelik olarak *Meclis-i Ziraat* kurulmuştur⁶³.

Maliye Nezareti'nin denetiminde, daimî bir meclisin kurulması düşüncesi üzerine 9 Eylül 1840 tarihinde *Meclis-i Muhasebe-i Maliye* kurulmuştur. İsminden de anlaşılacağı üzere, meclisin görevi vergi ve maliyeye dair konuları görüşmek ve gerekli düzenlemeleri yapmaktır. Diğer taraftan bu meclis tüccarlar arasında çıkan anlaşmazlıklara da bakacaktır⁶⁴. Zaptiye Müşirliği'ne bağlı olarak 13 Ağustos 1851 tarihinde *Es'ar Meclisi* kurulmuş ve erzak, odun, kömür gibi zorunlu tüketim maddelerine uygulanacak narhı belirleyerek, bu hususlarda uygunsuz davranarak mal satanlar hakkında yapılacak muamelenin belirlenmesiyle görevlendirilmiştir. Kısa bir süre sonra Ticaret Nezareti'ne bağlanan meclis (12 Kasım 1851), kuruluşundan bir yıl kadar sonra lağvedilmiş ve işleri İhtisab Nezareti'ne devrolunmuştur⁶⁵.

II. Mahmud zamanında karantina usulünün uygulanmasına kesin olarak karar verildikten sonra, konu hakkında tüm ayrıntıların görüşülerek, özellikle karantinanın şeriata uygunluğu noktasının müzakeresini ulema ve ricalden oluşacak bir meclise havale etmiştir. Meclis müzakereleri neticesinde karantina faaliyetlerinin düzenlenmesi için birkaç kişiden müteşekkil bir meclis kurulması düşünülmüştü. Bu doğrultuda kurulan *Karantina Meclisi'nin*, Meclis-i Tahaffuz, Sıhhiye Meclisi ya da Karantina Nezareti gibi değişik isimlerle de adlandırıldığı anlaşılmaktadır. Söz

⁶² Ali İhsan Gencer, "Nezâret Meclisleri'nin Osmanlı Diplomatikası'ndaki Yeri...", s. 142.

⁶³ Ali Akyıldız, "Osmanlı Merkez ve Taşra Teşkilâtlarının Yeniden Yapılanma Süreci (1836-1856)", **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, s. 70-71.

⁶⁴ Ali Akyıldız, "Osmanlı Merkez ve Taşra..." s. 71.

⁶⁵ **A.g.e.**, s. 73.

konusu meclis ilk önce Hariciye Nezareti'ne bağlı olarak kurulmuş, daha sonra ise Ticaret Nezareti'ne nakledilmiştir. Kısa bir süre bağımsız olarak faaliyet gösteren meclis, ardından önce yine Ticaret Nezareti'ne, sonra sırasıyla Hariciye Nezareti ve Tophane-i Âmire Müşirliğine bağlanmıştır⁶⁶.

Yapılacak reform hareketleri için meclislerin öneminin daha iyi anlaşılması üzerine, Tersane-i Âmire'de de bir meclisin kurulması uygun görülmüştür. *Meclis-i Bahriye*'nin kuruluşunda, bu dönemde bahriyede gerçekleştirilen bütün reform hareketlerinde olduğu gibi kara askerî teşkilatı ve *Tophane-i Âmire* müessesesi örnek alınmıştı. Nitekim yapılan çalışmalar neticesinde, 25 Ocak 1840 tarihinde ilk Bahriye Meclisi'nin kuruluşu gerçekleştirilmiştir. *Tersane-i Âmire*'nin her türlü satın alma ve imalat işleri meclis tarafından yürütülecektir. Bu arada Bahriye Mektebi hoca, talebe ve ders programlarıyla alakalı kararlar alma ve tersane ile ilgili başka birçok hususta yetkili idi. Bahriye işlerinin nizam altına alınabilmesi için oluşturulan Bahriye Meclisi, müftü hariç bahriye ümerasından meydana gelmekteydi. İki yıllık bir faaliyetten sonra, 1841'de lağvedilen meclis, 8 Eylül 1845 tarihinde *Daimî Bahriye Meclisi* olarak tekrar kurulmuştur⁶⁷.

İdaresi Tanzimat döneminde Maliye Nezâreti'ne bırakılan madenlerin daha iyi işletilebilmesi için, dönemin Maliye Nâzırı Safvetî Paşa tarafından yapılan teklif sonucu *Me'adin Meclisi*'nin kurulması gerçekleştirilmiştir (6 Eylül 1841). Böylece madenlerle ilgili her türlü tetkik ve müzakere *Me'adin Meclisi*'nde yapılacaktır. Bu arada, 1867'de kurulan Orman İdaresi'nin ardından, ormanların yönetiminde etkin rol oynayarak karşılaşılan sorunları ele alıp, çözüm önerilerinde bulunmak üzere 26 Eylül 1868 tarihinde *Orman Meclisi* kurulmuştur. Söz konusu meclisin kuruluşu sıralarında *Me'adin Meclisi*'nin kaldırılması üzerine ortaya çıkan boşluğu doldurmak için 1869'da iki meclis, *Orman ve Me'adin Meclisi* adı altında birleştirilerek yeni bir yapılanmaya gidildiği görülmektedir⁶⁸.

⁶⁶ Gülden Sarıyıldız, "Karantina Meclisi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", **Belleten**, Sa. 222, Ankara, 1994, s. 334-338. Ali Akyıldız, "Osmanlı Merkez ve Taşra...", s. 72.

⁶⁷ Ali İhsan Gencer, "Bahriye Meclisinin Kuruluşu...", s. 237-242.

⁶⁸ Özkan Keskin, "Orman ve Me'adin Nezâreti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", **İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul 2005, s. 71-76.

Nezaretlerin dışında, merkezde hiyerarşik olarak bunların üzerinde yer alan meclisler de vardı. Bunlardan birisi, bir nevi bakanlar kurulu olan *Meclis-i Hass-ı Vükela*'dır. Bu meclis nazırlar ve yüksek rütbeli memurlardan meydana gelmekte ve haftada iki gün toplanmaktaydı. Devletin en yüksek yasama organı konumunda olan mecliste her bir nazır kendi görev alanına giren işlerden sorumluydu. Meclis kendi uygun gördüğü veya alt meclislerden kendisine sevk olunan konuları görüşerek, gerekli düzeltmeleri yapar ve sadrazamın tezkeresiyle padişaha sunar⁶⁹.

24 Mart 1838'de bir yasama ve Başvekile danışma organı olarak *Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye*'nin kurulduğu görülmektedir. Esasında bu meclis, sürekli bir yapı arz etmeyen Meşveret Meclislerinin yerine ikame edilmiş, daimî ve daha düzenli çalışan bir meclis olarak düşünülmüştür⁷⁰. Meclis-i Vâlâ, Tanzimat-ı Hayriye'nin müzakeresine mübaşeret edecek bir reform meclisi olarak görev yapacaktı. Bu yönüyle Meclis-i Vâlâ, II. Mahmud dönemi ile Tanzimat dönemi arasında bir köprü olarak düşünülmektedir⁷¹. Tanzimat Fermanı'ndan sonra da meclisin yapısı değiştirilmiş ve genişletilmiştir. Meclis-i Vâlâ'nın genişletilmiş şekli olan *Meclis-i Umûmî*, yaklaşık olarak, Aralık 1839 tarihlerinde ihdas olunmuştu. Burada alınan kararlar Meclis-i Vükela'da onaylandıktan sonra padişaha sunulmaktaydı. Bu arada Meclis-i Vâlâ ile aynı tarihte kurulmakla beraber pek de uzun ömürlü olmayan bir meclis olan *Dâr-ı Şûrâ-yı Bâb-ı Âli* faaliyetlerini sürdürmüştür. 12 Ağustos 1839 tarihinde lağvedilen meclis, hiyerarşik olarak Meclis-i Vâlâ'nın altında bir *ministro* meclisi şeklinde teşkil edilmişti. Malî, dahilî ve haricî konularda yapılan müzakereler Meclis-i Vâlâ'ya sunmakla görevlendirilmiştir.

Konumuz olan Midilli Adası 1630.4 km²'lik yüz ölçümüyle Girit ve Egriboz'dan sonra kütleli olarak Ege'nin üçüncü büyük adasıdır⁷². En genel biçimiyle, dağılışı göz önüne alınarak Ege Adaları, Mora Yarımadası'nın doğusundakiler *Kikladlar*, Batı Anadolu'nun önündekiler *Sporadlar* ve Orta Yunanistan kıyıları önündekiler de *Kuzey Sporadlar* şeklinde gruplandırılmaktadır. Karadeniz ile Akdeniz arasında stratejik bir geçiş noktası olan Çanakkale Boğazı'nı

⁶⁹ Ali Akyıldız, "Osmanlı Merkez ve Taşra...", s. 63-64.

⁷⁰ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat'ın Ön Hazırlıkları ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin Kuruluşu (1838-1841)", **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri**, s. 129-130.

⁷¹ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat'ın Ön Hazırlıkları ve...", s. 133.

⁷² Sırrı Erdinç; Talip Yücel, **Ege Denizi Türkiye ile Komşu Ege Adaları**, Ankara 1978, s. 10.

“*at nali*” şeklinde kuşatan Midilli Adası, Limni, Gökçeada ve Bozcaada ile birlikte, söz konusu konumları dolayısıyla *Çanakkale Boğazı Adaları* (Boğazönü Adaları) adı altında bir grup olarak düşünülmektedir⁷³.

Osmanlı hâkimiyeti öncesinde Bizans’taki taht mücadeleleri neticesinde Cenevizli reislerden Francesco Gattelusı Midilli Adası’na yerleşmiş ve bir hanedan kurmuştu. Bu hanedan bir asırdan fazla idaresi altında tuttuğu Midilli Adası üzerine II. Murad zamanında gönderilen büyük bir donanma ile Osmanlı Devleti’ne vergi vermeyi kabul etmiştir. İstanbul’un fethinden sonra 2000 duka olan verginin miktarı 3000 dukaya çıkartılmak suretiyle Midilli prensleri Osmanlı tâbiyetini kabul etmişlerdi. Bir süre sonra, 1462 senesinde Midilli Adası Osmanlı hâkimiyetine geçmiş ve bir sancak olarak teşkilatlandırılmıştır⁷⁴.

Ada merkezli ilk Osmanlı sancağı olan Midilli, Rumeli Eyaleti’ne bağlı müstakil bir sancak statüsü kazanmıştır. Boğazönü’nde yer alan Limni, Taşoz, Gökçeada ve Semadirek Adaları ise Gelibolu Sancağı’na bağlandı⁷⁵. Fetihden sonra Midilli’de gerekli tahrir işlemleri yapılarak 1488 senesinde bir kanunname hazırlanmıştır⁷⁶. 1522 yılında Rodos’un Osmanlılarca fethinden sonra bu ada derhal bir sancak haline getirilerek Midilli Sancakbeyi Dizdarzâde Mehmed Çelebi’nin idaresine bırakıldı. İki adanın ekonomik yetersizliğinden kaynaklanan bu idarî tasarruf ile Midilli ve Rodos birlikte zikredilen sancaklar oldular ve birbiriyle bütünlük teşkil ettiler⁷⁷.

1534’de Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaleti’nin kurulmasıyla Midilli ve Rodos adalarının ayrılarak Eyalet teşkilatında iki sancak olarak yer aldıkları görülür⁷⁸.

⁷³ A.g.e., s. 93.

⁷⁴ Besim Darkot, “Midilli”, *İ.A. C.VIII*, İstanbul 1979, s. 283; Feridun Emecen, “XV-XIX. Yüzyıllarda Ege Adaları’nda Osmanlı İdarî Teşkilatı”, *Ege Adaları’nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı*, (Editör: İdris Bostan), SAEMK, Ankara 2003, s. 7-8.

⁷⁵ Feridun Emecen, “XV-XIX. Yüzyıllarda Ege Adaları’nda...”, s. 8.

⁷⁶ Nihat Karaduman, “XVI. Yüzyılda Midilli Adası (Arşiv Kaynaklarına Göre)”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul 1999, s. 18; A. Afşin Ünal, “XVI. Yüzyılda Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletinde Midilli Sancağı”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*, Kayseri 2002, s. 21.

⁷⁷ Ali Fuat Örenç, “Yakın Dönem Tarihimizde Rodos Adası”, *İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*, İstanbul 2001, s. 42-43; Feridun Emecen, “XV-XIX. Yüzyıllarda Ege Adaları’nda...”, s. 9.

⁷⁸ Ali Fuat Örenç, “Yakındönem Tarihimizde Rodos...”, s. 49; Feridun Emecen, aynı eser, s. 9-10. *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, (Editör: Cevdet Küçük), s. 20.

1550'de Cezayir-i Bahr-i Sefid Beylerbeyliği, temel olarak Gelibolu, Eğriboz, Karlılı, İnebahtı, Rodos ve Midilli'den oluşmaktaydı⁷⁹. 1569 tarihli bir kayıttan, Midilli Adası'nın, Midilli Kazası dışında, kendi içinde Molova ve Kalonya adlı kazalara ayrıldığı anlaşılmaktadır⁸⁰.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın beylerbeyliği altında Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyâleti'nin teşkili Ege Adaları'nın durumlarında belirleyici bir etken olmuştur. Eyalet kaptanpaşanın yetki ve denetimi altındaydı. Yapı itibarıyla kıyılarla irtibatı bulunan eyalette, ilk teşkil edildiğinde, Midilli ve Rodos haricinde ada merkezli sancak yoktu. Nitekim eyaletin ilk merkezi Rodos olmuştu. Gelibolu, Rodos ve Midilli bu eyaletin Ege Denizi'ni içine alan temel birimleriydi ve eyaletin de bu merkezde ortaya çıkarak kıyıların bunların karalarla bağını belirleyecek şekilde eyalet sınırlarına dâhil edildiği düşünülmektedir⁸¹.

Midilli Adası'nın Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti içindeki konumunu XVII. ve XVIII. yüzyılda da koruduğu görülmektedir. Bu arada Midilli Adası ile Rodos, Dimyat ve İskenderiye sancakları saliyâneli statüye getirilmiştir. Midilli Adası hariç diğer adalar Mora'daki Anabolu Kaptanlığı'na dâhil edilmiştir. Diğer taraftan 1783 yılı başlarında Adaların durumları ile ilgili hazırlanan bir raporda Midilli Adası'nın idarî olarak teşkilatlandırılmış olduğu görülmektedir⁸².

Ege Adaları, dolayısıyla Midilli Adası'nda klasik dönem Osmanlı yönetim anlayışı XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde de fazla bir değişikliğe uğramayarak devam etmiştir. Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti üzerinde Kaptanpaşaların mutlak etkisi devam etmekteydi. Önemli bir kısmının donanma ve tersane ricali arasından seçildiği anlaşılan eyalet yöneticileri kaptanpaşanın görüşü alınarak, padişahın onayı ile atanmaktaydı⁸³. Şüphesiz XIX. yüzyılda, Osmanlı Devleti'ni Ege Adaları'nda tesis ettiği mutlak hâkimiyeti sarsan ve geçici de olsa bir süre yönetim sorunlarına sebep olan en önemli gelişme Rum İsyanı'dır. Rum İsyanı döneminden kaynaklanan

⁷⁹ Ali Fuat Öreñç, "Yakındönem Tarihimizde Rodos...", s. 50.

⁸⁰ Feridun Emecen, "XV-XIX. Yüzyıllarda Ege Adaları'nda...", s. 10.

⁸¹ Feridun Emecen, "XV-XIX. Yüzyıllarda Ege Adaları'nda...", s.12-13; İdris Bostan, "Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin Kuruluşu", TD, Sa. 38, İstanbul 2003, s. 74-75.

⁸² Feridun Emecen, "XV-XIX. Yüzyıllarda Ege Adaları'nda...", s. 14-15.

⁸³ Ali Fuat Öreñç, "Ege Adaları'nı İdarî Yapısı (1830-1923)", **Ege Adaları'nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı**, s. 29.

yönetim sorunlarının tümüyle ele alındığı ve yeni bir yapılanmaya gidildiği devre 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanı sonrasında yaşandı. Devletin bütün eyaletlerde ön gördüğü Tanzimat düzenlemelerinin hemen tamamının Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyâleti'nde de tatbik sahasına konulduğu görülmektedir⁸⁴.

Tanzimat Fermanı'nın ilanından hemen önce Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatına bakıldığında eyaletlerin yönetiminde valiler; sancak idaresinde ise mütesellim, zaman zaman ise mutasarrıf adlı yöneticilerin varlığıyla karşılaşılmaktadır⁸⁵. Fermanın ilanından hemen önce eyalet yönetiminde yapılan en önemli değişiklik, yukarıda da bahsettiğimiz Redif Teşkilatı'nda 1836'da gerçekleştirilen yeni bir düzenleme ile ülkede bulunan Redif taburlarının birleştirilerek başına müşir unvanı verilen görevlilerin eyaletlerin yönetimine getirilmesidir. Söz konusu düzenleme ile taşra yönetiminde mülkî ve askerî görevler müşir adı verilen bir yöneticinin uhdesinde toplanmaktaydı⁸⁶. Bu arada sancaklarda 1826 senesinde *Sandık Eminliği* oluşturularak, ayanların bazı görevleri bu kuruma devredilmişti. Dikkati çeken diğer bir gelişme ise, ilk önce İstanbul'da kurularak yararlı bulunan muhtarlık örgütü taşrada da uygulamaya konulmasıdır. Nitekim muhtarlık 1833 senesinde ilk olarak Kastamonu'ya bağlı Taşköprü'de gerçekleşmiş ve kısa bir süre sonra, alınan olumlu sonuçlar neticesi tüm ülkeye yaygınlaştırılmıştı⁸⁷.

İstanbul'da, yukarıda 1830'da yapılmaya başlandığından bahsettiğimiz nüfus sayımı sonucu hazırlanan defterleri değerlendirmek üzere kurulan *Ceride Nezareti*'nin taşradaki uzantısı olarak, sancak merkezlerinde *Defter Nazırlıkları* oluşturulmuştur. Bu kuruluş bünyesinde görevli *jurnal memuru* veya *mukayyid* adlı memurlar aracılığıyla, ülkede doğan, ölen ve göç edenler günü gününe kayıt altına alınarak merkeze bildirilmekteydi⁸⁸.

⁸⁴ **A.g.e.**, s. 29-30.

⁸⁵ Musa Çadırcı, "Tanzimat'ın İlânı Sıralarında Türkiye'de Yönetim (1826-1839)", **Belleten**, C. LI/201, TTK yay., Ankara 1988, s. 1222, 1229.

⁸⁶ Musa Çadırcı, a.e., s. 1228-1229; Tuncer Baykara, **Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdarî Taksimatı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988, s. 121.

⁸⁷ Musa Çadırcı, "Türkiye'de Muhtarlık Kurumunun Tarihi Gelişimi", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, TODAİ, Ankara, 1993, C. II/3, s.5.

⁸⁸ Musa Çadırcı, "Tanzimat'ın İlânı Sıralarında...", s. 1239-1240.

Tanzimat Fermanı'nın ilanı sıralarında Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya bulunduğu en önemli siyasî mesele, şüphesiz Mısır meselesiydi. İki aşama olarak gerçekleşen sorun, 1805 yılında Mısır Valisi olarak tayin edilen Mehmet Ali Paşa'nın, 1832'de devlete isyan etmesi ile başlamıştı⁸⁹. Mehmet Ali Paşa özellikle, Vahhabi isyanını sonlandırarak ve Mora İsyanı sırasında devlete yardım ederek gücünü ve nüfuzunu artırmıştı⁹⁰. Mısır meselesinin ilk döneminde Osmanlı ordusu iki kez Mısır birlikleri tarafından mağlup edilmişti. 21 Aralık 1832 tarihinde Konya'da meydana gelen savaşta Osmanlı ordusunun yenilmesi üzerine endişelenen Avrupa devletleri meseleye müdahil olmuştur. Böylece sorun uluslar arası bir nitelik kazanmış oluyordu. Bundan sonra ilk olarak Rusya'nın fiili hareketi gerçekleşmiş ve Şubat 1833'te 6000 askerden oluşan bir Rus birliği İstanbul'a gönderilmiştir. Mehmet Ali Paşa isyanının ilk dönemi 8 Mayıs 1833'te imzalanan Kütahya Antlaşması ile sonlanmış; ancak bu antlaşma iki tarafı da memnun etmemiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilanından hemen önce, gelişen olaylar sonucu Mehmet Ali Paşa'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle Mısır Meselesi yeniden başlamıştır. Bu arada Osmanlı ordusunun 24 Haziran 1839 tarihinde Nizip Savaşı'nda tekrar mağlup olması üzerine aralarında anlaşan büyük devletler, imzaladıkları Londra Protokolü (5 Temmuz 1840) çerçevesinde isyanı bastırma konusunda Osmanlı Devleti'yle birlikte hareket etmişlerdir. Mehmet Ali Paşa'nın hazırlanan protokolü kabul etmemesi üzerine gerçekleştirilen askerî harekât neticesinde 27 Kasım 1840'da imzalanan İskenderiye Sözleşmesi ile Mısır Meselesi sonlandırılmış oldu⁹¹.

Tanzimat Fermanı'nın ilanında etkin bir rol oynamış olan Mustafa Reşit Paşa'nın⁹² ilk görevlerinden biri, Mısır sorunu sırasında, Konya'da meydana gelen savaştan sonra Tophane Müşîri Halil Rif'at Paşa ile birlikte Mehmed Ali Paşa'ya gönderilmesidir. Osmanlı Devleti tarafından sunulan şartların Mehmed Ali Paşa tarafından kabul edilmemesi üzerine Reşit Bey İstanbul'a dönmüştür. Daha sonra, Mart 1833'te Kütahya'da İbrahim Paşa ile görüşmek üzere görevlendirilmiştir. Şüphesiz Mustafa Reşit Bey'in ilk önemli görevi Paris ortaelçiliğidir (1834). Kendisi

⁸⁹ Rıfât Uçarol, **Siyasi Tarih...**, s. 168

⁹⁰ Cemil Bilsel, "Tanzimatın Haricî Siyaseti", **Tanzimat I**, C. 2, MEB Yay, İstanbul 1999², s. 670.

⁹¹ Rıfât Uçarol, **Siyasi Tarih...**, s. 172-179.

⁹² Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev. Prof. Dr. Metin Kıratlı), TTK yay., Ankara 2000⁸, s. 107.

devam etmekte olan Mısır meselesi ve Yunanlıların Osmanlılar aleyhine giriştiği propagandalara karşı teşebbüste bulunmak üzere gönderilmişti⁹³. Mustafa Reşit Bey, Londra ve Paris elçiliklerinde kendisine verilen görevlere devam etmiş, bu arada 1836'da Hariciye Müsteşarı, 1837'de ise, paşa unvanını kullanmamak üzere, Hariciye Nezareti'ne getirilmiştir. Bir süre sonra kendisine Paşa unvanı da verilmişti. Mısır meselesinin ikinci devresinde gelişen olaylar sırasında, Hariciye Nazırlığı uhdesinde olmak üzere ikinci defa Londra elçiliğine tayin olunmuştur⁹⁴.

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız gibi, Osmanlı Devleti Tanzimat Fermanı'nın ilanından önce içte ve dışta bir takım siyasî sorunlarla karşı karşıya bulunmaktaydı. Özellikle Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın isyanı devleti çok zor bir durumda bırakmıştı. Bu arada tahtta bulunan ve giriştiği yenileşme hareketiyle Osmanlı Devleti için önemli bir dönemi başlatmış olan II. Mahmud, Mısır Meselesi'nin ikinci safhasında ölmüş ve yerine oğlu Abdülmecid Osmanlı tahtına geçmiştir. Abdülmecid tahta geçişinden yaklaşık dört ay kadar sonra, 3 Kasım 1839'da yapılan büyük bir merasimle de Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir. Devlet sivil ve asker erkân ve idarecileri, ulema, halk ve bazı dış devlet temsilcilerinden davet edilenlerin de hazır bulunduğu törende, Hatt-ı hümayun Mustafa Reşid Paşa'nın bizzat kendisi tarafından okunmuştur⁹⁵. Tanzimat Osmanlı Devleti'ndeki bütün teşkilat ve müesseselere yeni bir düzen verilme düşüncesi noktasından, kendinden önce girişilmiş yenileşme hareketlerinden daha kapsamlı bir teşebbüstü⁹⁶.

Tanzimat Fermanı'nın ilanı ülke içinde ve dışında değişik şekillerde karşılanmıştır. Rus diplomasi çevreleri fermanı II. Mahmud döneminde başlanılan yenileşme hareketlerinin bir devamı şeklinde değerlendirilmekteydi. İlanından iki gün sonra Rusya'nın İstanbul elçisi Butenov Petersburg'a sunduğu raporda, fermanla sunulan garantilerin güvenilebilirliği ve uygulanabilirliği açısından bir şey söylemenin erken olduğu ifade etmekle birlikte, raporun bitiminde, Tanzimat Fermanı'nın "*İmparatorluk tarihinde yeni bir dönem açacağı*" ifade etmeden de

⁹³ Cavit Baysun, "Mustafa Reşit Paşa", **Tanzimat 1**, C. 2, s. 725-728.

⁹⁴ **A.g.e.**, s. 732.

⁹⁵ A. Süheyl Ünver, "Resmine Göre Tanzimat-ı Hayriye İlânı Merasimi", **Bellekten**, C. XXVIII/112, s. 704.

⁹⁶ A.Hamit Ongunsu, "Tanzimat ve Amillerine Umumî Bir Bakış", **Tanzimat I**, C. 1, s. 10.

geçemiyordu⁹⁷. Dönemin bir diğer büyük devleti olan Fransa kamuoyunda ise Tanzimat Fermanı ilgi ile karşılanmış ve Gülhâne’de yapılan tören hakkında basında tafsilatlı haberler çıkmıştı⁹⁸. Ferman, basında çıkan çeşitli yazılarda “*hakiki bir kanunî esasî*”, “*idarî ve ictimai bir inkılâp*”, “*bir meşrutiyet fermanı*” olarak vasıflandırılmakla beraber⁹⁹, ilan edilen şartların tatbik edileceği noktası bazı yazılarda şüphe ile karşılanmaktaydı¹⁰⁰.

Fermanın ilanından önce Mustafa Reşid Paşa Londra’da bulunduğu sırada, Osmanlı Devleti’nde yapılması gereken reformların karakteri hakkında Stratford Canning ile görüşerek fikir teatisinde bulunmuştu¹⁰¹. Tanzimat Fermanı’nın İngiliz basınında da iyi karşılandığı görülmektedir¹⁰². Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti’nde başlayan reform hareketlerine değişik bir tepki Avusturya şansölyesi Metternich’ten gelmiştir. Metternich, İstanbul’daki Avusturya sefiri Baron de Stürmer aracılığıyla Mustafa Reşit Paşa’ya gönderdiği mektupta özetle, Osmanlı Devleti’nin yaşamak ve ilerlemek için iç işlerinde yapacağı yeniliklerin kaynağını yine kendi özünde araması gerektiğini savunmaktaydı. Kuvvetli olmak isteyen bir devletin her şeyden önce kendine benzemesi gerektiğine dikkat çekerek, Osmanlı Devleti’nin yabancı uzman istihdam etmesini eleştirmekteydi. Avrupa’dan bir takım müessese ve usullerin alınmasının taklitten öteye gidemeyeceğini ve esası Hıristiyan kanunlarına dayanan batılı hükümetlerden alınan kanunların devlete zarar vereceğini

⁹⁷ Maria Todorova, “British and Russian Policy Towards the Reform Movement in the Ottoman Empire (30-ies-50-ies of the 19th C.)”, **Etudes Balkaniques**, C. 3, Sofia 1977, s. 38.

⁹⁸ Sabri Esat Siyavuşgil, “Tanzimat’ın Fransız Efkârı Umumiyesinde Uyandırdığı Akisler”, **Tanzimat** 2, s. 750-751.

⁹⁹ **A.g.e.**, s. 753.

¹⁰⁰ **A.g.e.**, s. 750.

¹⁰¹ Allan Cunningham, “Stratford Canning and the Tanzimat”, **Eastern Question in the Nineteenth Century**, Collected Essays, (Ed. Eduardo Lugnam), C. 2, London 1993, s. 118-119. Bir İngiliz diplomat olan ve uzun yıllar İstanbul sefaretinde görev yapmış bulunan Canning’in, özellikle 1830’dan sonra Osmanlı Devleti’nin reform hareketlerini yakinen takip ettiği ve desteklediği görülmektedir. Hatta birçok kere Londra bu konudaki “gayretkeşliği” yüzünden kendisini uyarmak zorunda kalmıştı (geniş bilgi için bkz: Allan Cunningham, **a.g.e.**, s. 108-128). Ancak Canning Osmanlı Devleti’ne reformlar hususunda verdiği destek noktasında “*Türk bakış açısını göz önüne almamak ve kendi reform fikrini empoze etmeye çalışmak*” ve “*hiçbir zaman Osmanlı sistemini anlamaya ve ona intibaka çalışmamak...*” bakımından eleştirilmektedir: Maria Todorova, “British and Russian Policy Towards the Reform Movement...”, s. 33. Gerçekten de Canning bu yöndeki her hareketinde İngiliz çıkarlarını göz önünde bulundurarak hareket etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bu arada Canning Osmanlı Devleti’nin reform hareketlerinde ileri giderek bir meşrutî monarşiye dönüşmesine hiçbir şekilde taraftar görülmemektedir (bkz: Allan Cunningham, **a.g.e.**, s. 119, 122, 127).

¹⁰² Cemil Bilsel, “Tanzimatın Haricî Siyaseti”, s. 662.

ifade etmekteydi. Buna karşın Metternich Türk kalıp, şeriata uyulmasını, ıslahatı kabul ve tatbik etmeyi tavsiye etmekteydi¹⁰³.

Tanzimat Fermanı'nın ilanının batılı devlet adamlarını bir takım karışık duygulara sevk ettiği görülmektedir. Ülke dışında gösterilen tepkilerden, aslında Avrupa devletleri ve kamuoyunun Tanzimat Fermanı ile ilan edilmiş olan hususların tatbik edilmesi noktasında bazı şüphelere sahip oldukları da anlaşılmaktadır. Tezimizin ilk bölümünde Tanzimat Fermanı ile girişilen ilk düzenlemelerin Midilli Adası'nda ne şekilde tatbik sahasına konulduğunu inceleyeceğiz.

¹⁰³ “Türkiye’de Abdülmecid’in Islahatı Hakkında”, Hıfzı Timur (Tercüme eden), , **Tanzimat 1**, C. 2, s. 703-708.

BİRİNCİ BÖLÜM

TANZİMATIN İLANIYLA MİDİLLİ ADASI'NDA MUHASSILLIK İDARESİNİN KURULUŞU VE İLK TEPKİLER

A) MİDİLLİ'DE MUHASSILLIK İDARESİNİN KURULUŞU: SANCAK VE KAZA TEŞKİLÂTI

Tanzimat Fermanı'nın 3 Kasım 1839 tarihinde ilanı ile Osmanlı Devleti'nin başta mülkî ve iktisadî sahalarda olmak üzere birçok alanda yeni bir yapılanmaya gittiği görülmektedir. Ferman ilan edildiği sırada Midilli Adası'nın idaresi *Nâzır* sıfatıyla Kulaksız-oğlu İsmail Bey uhdesinde bulunmaktaydı. Tanzimat Fermanı¹ Konya Müşiri Ali Paşa'ya 4 Kasım 1839 (26 Şaban 1255) tarihiyle gönderilirken, bir suretinin de evâil-i Ramazan 1255 tarihiyle Midilli Nazırı Kapıcıbaşı İsmail Bey ve Midilli kazaları kadılarına yollandığı kayıtlara yansımıştır². Dolayısıyla fermanın Midilli'ye diğer yerlerle eş zamanlı olarak ulaştığı anlıyoruz.

Bilindiği üzere Tanzimat Fermanı ile Osmanlı ülkesinde yaşayan bütün halka, mensup buldukları din ve millete bakılmaksızın can, ırz ve namus garantisi verilmekteydi. Aynı şekilde herkesin mülkiyet hakkına sahip bulunduğu ve bu hakkın devlet tarafından müdafaa edileceği ilan olunmakta, vergilerin açık ve adil ölçüler tayin olunacağı; vergi verme yükümlülüğünün herkesi kapsayacak şekilde gerçekleştirileceği bildirilmekteydi. Bunun yanında askerlik hizmeti de ele alınmaktaydı. Askerliğin belli bir süreye bağlanarak her bölgenin nüfusu nispetinde mükellefiyet konulacağı, suç işleyenler açık olarak yargılanıp cezaların bu çerçevede verileceği ilan edilmekteydi³. İdam cezasının uygulanması şeklinin de ele alındığı fermanda, bundan sonra kimse hakkında mahkeme kararı olmadan idam cezasının tatbik olunmayacağı vurgulanıyordu. Bunların dışında herhangi bir şekilde mahkûmiyete uğramış olan bir kimsenin varisleri, veraset hakkından mahrum edilmeyeceklerdi. Bütün devlet memurlarına belli miktarda maaş bağlanacaktı. Rüşvetin kesinlikle yasaklanmış olduğu ve buna teşebbüs edenlerin şiddetli bir

¹ Tanzimat Fermanı metni için bkz: Ahmed Lûtfî Efendi, **Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi**, 6-7-8, (Yeni Yazıya Aktaran: Yücel Demirel) Yapıkredi Yay, İstanbul 1999, s. 1027-1029; Reşat Kaynar, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, TTK yay., Ankara 1985², s. 176-180.

² BOA, **Tanzimat-ı Hayriye Defteri**, nr.1, s. 5-7.

³ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. V, s. 170-171.

şekilde cezalandırılacağı hususu üzerinde durulmaktaydı. Yukarıda kurulduğunu ifade ettiğimiz Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin üye sayısının çoğaltılması suretiyle, ileri gelen vükela ve ricalin de katılacağı toplantılar yapılarak Tanzimat Fermanı ile ilan edilen bu hükümlerin tatbikini sağlayacak kanunlar hazırlanacağı ve bu cümleden olarak ilk evvela bir Ceza Kanunu'nun tertip edileceği bildirilmekteydi⁴.

Mecliste iltizam usulünün kaldırılması ve ülkede Tanzimat Fermanı'nın uygulanacağı yerlerin belirlenmesi uzun görüşmelere sahne olmuştur. Şöyle ki, 18, 22, 29 Aralık 1839 tarihlerinde (11, 15, 22 Şevval 1255) Meclis-i Umumî'de yapılan son görüşmelerin esas noktasını iltizamın kaldırılması ve vergi toplama işinde Muhassılların görevlendirilmesi teşkil etmiştir. Neticede iltizamın kaldırılması ve ihtiyaç durumunda dış borç alınması oybirliği ile kabul edilmişti. Diğer taraftan 1840 yılı Mart'ından başlamak üzere Rumeli'de Bosna ve Arnavutluk, Anadolu'da ise Erzurum, Trabzon, Van, Kars, Diyarbakır, Arabistan'da Bağdat hariç ülkenin her yerinde ve Midilli dâhil Ege Adaları'nda Muhassılların görevlendirilmesi de oybirliği ile karar altına alınmıştır⁵.

Bu arada ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın mahiyetinin bazı yerlerde yanlış yorumlanarak, ahalinin fermanın ödemekle yükümlü oldukları vergilerden kendilerini kurtardığı fikrine kapıldıkları ve benzeri başka iddialarla vergi yükümlülüklerini yerine getirmek istemedikleri, diğer bir ifadeyle fermanın içeriğinin tam olarak halka anlatılmadığı görülmektedir⁶. Bu tür karışıklıkların meydana gelmesi üzerine fermanın ilanına müteakip onu açıklayan ve bir nevi tamamlayıcı mahiyette olmak üzere 1255 yılının Zilkade sonlarında (Şubat 1840) eyaletlere ikinci bir fermanın gönderildiği dikkati çekmektedir. Bu ferman esasında

⁴ Ahmet Cevat Eren, "Tanzimat", s. 719-721; **Mufasssal Osmanlı Tarihi**, C. VI, İstanbul 1972, s. 2985. Ayrıca bkz: Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminin Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, TTK yay., Ankara 1997², s. 173-174; Halil İnalçık, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, Eren yay, İstanbul 1996², s. 361-369.

⁵ Ayla Efe, "Muhassıllık Teşkilatı", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Eskişehir 2002, s. 8-10.

⁶ Bu türden uygunsuzlukların görülmesi sonrası, Tanzimat Fermanını açıklayan bir ferman ise evâil-i Şaban 1255 (1839 Ekim ortaları) tarihiyle eyaletlere gönderilmiş ve "*işte artık padişahımız teklif ve salyaneyi bütün bütün afvetmiş veyahut şöyle böyle olacak imiş deyu yanlış anlayıp da bir güne dedikodu etmek...*" ve "*...ale'l-umûm zabîtan ve sâir memûrlara zerre kadar itaatsizlik eylemek misillü uygunsuzluklar vuku' bulacak olur ise*" buna cesaret edenlerin cezalandırılacağı vurgulanmıştır: **Tanzimat-ı Hayriye'den Sonra Neşrolunan Kavanin ve Nizamât**, İÜK nr. TY. 3236, s.7. Fermanın günümüz Türkçesi ile kaleme alınmış fakat bazı değişiklikler içeren sureti için bkz: Reşat Kaynar, **Mustafa Reşit Paşa ve...**, s. 180-184.

idarî ve ekonomik olarak, 3 Kasım 1839'da ilan olunan Tanzimat Fermanı'nın tamamlayıcısı ve açıklayıcısı olması bakımından önem taşımaktadır⁷.

Söz konusu ikinci fermada tespit edilen hususları maddeler halinde sıralamak gerekirse; birinci olarak *iltizam* usulünün kötülüğü ve bu ana kadar ahali ve reayaya verdiği zarardan bahsedilerek *iltizamın muzırr* bir uygulama olduğu belirtilmekteydi. Buna bir çare olmak üzere iltizam usulünün ilga olunduğu ilan ile bundan böyle herkesten mal ve emlâk ve temettüsü oranında, eşit vergi tahsis edileceği ifade ediliyordu. Bahsi geçen verginin miktarı, yapılmasına derhal başlanacak emlâk ve nüfus sayımı sonuçlarına göre belirlenecekti. Nitekim fermada “*Şu iltizâmât usûl-i muzırrasının saye-i muadelet-vâye-i saltanat-ı seniyyemde evvel be evvel ahâli-i memâlik üzerlerinden ref'ile Tanzimât-ı Hayriyye hakkında derkâr olan niyât-ı mahsûsa-i şâhânemin âsâr-ı hayriyyet-nisârı ilânıyla beraber mukaddeme-i Tanzimât olarak bu bâbda tahkikât-ı lâzime ve tahsîl-i ma'lûmât-ı icâbiyeye bakılmak ve işbu iltizâmât usûlünün feshi cihetiyle yerine tesîs olunacak usûl-i cedîde-i haseneye tatbiken tahsîli lâzım gelen mürettebât-ı saltanât-ı seniyyemin ve sair vâridât-ı vâkıanın sûret-i ahz ve tahsîli tahrîr-i emlâk ve nüfus ile bir râbıta-i mutedile ve dâire-i mazbûtiye konulması...*” ifadesine yer verilerek konuya açıklık getirilmekteydi.

Fermada ayrıca ülke ve ahalinin durumunu ayrıntılı olarak öğrenmek ve icap eden düzenlemeleri yapabilmek için memleketin değişik yerlerinden bazı vücut ve ahalinin çağrılacağı belirtilmişti. Onların ifadesinin önemi beyan edilerek, bu çerçevede bir takım düzenlemeler yapılma yoluna gidileceği bildirilmekteydi.

Fakat bütün bu işler zaman alacaktır. Diğer taraftan 1840 (1256) senesi Mart /Muharrem ayı yaklaşmaktaydı. Bunun anlamı ise devletin vergi tahsil zamanının gelmesi demektir. Bunun üzerine, fermada, hazine gelirlerine zarar gelmemesi adına “*badehu tadîl ve tebyîn olunacak mürettebâta mahsûben ve her bir mahallin icâb-ı mevkiyesine tatbiken mümkün mertebe ale'l-hesâb peşinen tevziî ve tahsîl ve hazâin-i mezkûreye taksîm olunmak üzere bu tarafa tesyîle dikkat eylemek için şimdiden*

⁷ BOA, **Tanzimat-ı Hayriye Defteri**, nr. 1, s.10–13; Halil İnalcık, “Tanzimat’ın Uygulanması ve...”, Ferman Ekler kısmında 4 numara ile s. 394–405 arasında ve ferman günümüz Türkçesi ile Reşat Kaynar, **Mustafa Reşit Paşa ve...**, s. 226-234’te yer almaktadır.

Memalik-i Mahruse-i şâhânemde kâin sancak ve kazalara taraf-ı eşref-i saltânât-ı seniyyemden iktizâsına göre Muhassıl-ı emvâl nâmiyle mustakim ve mücerrebü'l-etvâr ve dirâyet ve sadakati aşikâr birer memur-ı müstakil intihab ve tayin ve yanlarına lüzûmu mikdar ketebe tefrîk...” edileceği vurgulanıyordu.

Fermanda açıkça zikredildiği üzere Muhassıl-ı emvâl adıyla tayin ve kendilerine talimat verilen bu görevlilere, gittikleri sancak ve kazalarda bir meclis kurmaları emrolunmuştur. Bu meclis; iki kâtip, hâkim, müftü, asker zabiti ve bölgenin önde gelenlerinden seçilecek dört kişi ile burada gayrimüslim var ise metropolit ve onları temsilen seçilecek iki kocabaşı olmak üzere, on üç üyeden meydana gelecekti. Büyük Meclis olarak adlandırılan bu meclisin bir benzerinin ise, sancak merkezleri dışında kalan kazalarda, beş üyeden meydana gelecek şekilde teşkil olunması istenmekteydi⁸.

Fermanda güvenlik hususu da yeniden değerlendirilmişti. Şöyle ki, her bir mahallin güvenliğine, eyalet ve sancak müşir ve ferikleri paşalar, mahiyetlerinde bulunan Asakir-i Nizamiye ile memur kılınıyorlardı. Bu askerler asayişin yanı sıra tahsil işlerinde de kullanılacaklardı. Ayrıca bunlardan lüzumu miktarı tahaffuz işlerinde çalıştırılacaktı. Asakir-i Nizamiye olmayan yerlerde Redif askerinin değişmeli olarak kullanılması emredilmekteydi.

Fermanın ilgili kısmında “*Kavastan ve tatar dan ta vüzerâ-yı azâma varınca kaffe-i me'külât ve sâire paresi ve menzil ve kira hayvanâtı ücretle tamamen kendilerinden alınarak bundan dolayı ahaliden bir akçe ve bir habbe çıkmamak...*” ifadesine yer verilerek, uzun yıllar ahali üzerinde büyük bir yük olan bir köye ve şehre gelen görevlilerin, maiyet ve bindikleri hayvanların, yiyecek ve kalacak yer masraflarını halkın üzerine bundan böyle yüklenmesinin sona erdirildiği ilan olunuyordu.

Vergi nispetleri Meclis'te yapılan müzakerelere göre düzenlenmişti. İleride, herkesin hissesine isabet edecek vergiden düşülmek şartıyla, mecliste görüşülerek,

⁸ Kurulması öngörülen *Muhassıllık Meclislerinin* tabii üyesi olan muhassıl, hâkim (naip), müftü, asker zabiti dışında kalan ve ruhanî reisler ile memleket ileri gelenlerinden meydana gelen altı kişi seçimle belirlenecektir (Söz konusu seçimlerin ne şekilde icra edildiği için bkz: İlber Ortaylı, “Osmanlı İmparatorluğu'nda İdarî Modernleşme ve Mahallî İdare Alanındaki Gelişmeler”, **İHİD**, (İ.Ü. İdare Hukuku ve İdare İlimleri Enstitüsü), İstanbul 1982, III/1-3, s.143-144).

ahalinin hisse-i vergisinden olarak iktiza edenlerden icabı miktarı akçe alınacak ve kesin vergiler belirlendikten sonra, fazla alınanlara bu kısım iade ve eksik alınanlar varsa gerekli miktar kendilerinden tahsil olunacaktı.

Cizye meselesinde de *kocabaşılar* aracılığıyla vergi toplanması yoluna gidilecekti. Bu husus fermanında “*reâyâ-i devlet-i aliyyem cizye-i şer’iyelerinin mikdarını mübeyyin iktiza eden defterleri tayin olunan Muhassıllara itâ ile mahallerine vardıklarında her bir kaza ve kurânın hisse-i kadîmelerini tefrîk edip reâyâ kocabaşı ve vekillerini celb ile ol kaza veya kurâyâ bâ-şahsihim ve ahvâlihîm her ne miktar akçe isabet eder ise cem ve tahsil...*” olunacağı şeklinde belirtiliyordu.

Bütün bunlardan başka, fermanında uzun yıllar değişik isimler ile ahalden çeşitli miktarda paralar alınmak suretiyle, zor durumda bırakıldığı ifade edilmekteydi. Bu hususta “*Müşirân ve ferikân ve sair memurînın maaş ve mahiyeleri muhassıllık emvâlîne dâhil olarak tahsîl ve itâ olunacağı cihetle bunlar için zinhar ve zinhar tebaadan ve ahalden bir akçe ve bir habbe alınmamak...*” noktası açık bir surette vurgulanıyordu.

Ocak 1839/Evahir-i Zilkade 1255 tarihiyle gönderilen bu fermanın sonunda, fermanın ahaliye ilan edilerek ve duyurularak içerdiği hususların herkesçe eksiksiz uygulanmasına çalışılması emrolunmaktaydı⁹.

Tanzimat Fermanı’nın Osmanlı bürokrasisinde birçok yenilikler getirdiği bilinmektedir. Bunlardan biri ise “usûl-i tahlîf” yani yemin hususudur. Tanzimat Fermanı ve getirdiği hükümlere bağlı kalınacağına dair, başta Sultan Abdülmecid olmak üzere devrin ricali yemin etmişti¹⁰. Muhassıllara verilen talimatnamenin sonunda ise aynı şekilde bir yemin metninin oluşu dikkati çekmektedir¹¹.

⁹ BOA, **Tanzimat-ı Hayriye Defterleri** nr. 1, s.10-13.

¹⁰ Gülden Sarıyıldız, “Tanzimat ve Osmanlı Bürokrasisinde Yemin Müessesesi”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları** (TC. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi) I, İstanbul 2002, s.254.

¹¹ BOA, **KK**, nr. 60-7 s.6’da bulunan bu metin şöyledir: *Tahlîfnâmedir: Pâdişâhuma her halde sıdk ve istikâmet ile hizmet edip hiçbir vakitte hıyânet etmeyeceğime ve tâlimâta muvafık hareket edip her halde himayet-i ahâliye dikkat eyleyeceğime ve gerek mâl-i mîrî ve gerek emvâl-i ahâli hakkında bir güne irtikâp eylemeyeceğime ve kimseden rüşvet ve cerîme almayacağıma ve her hususta hakkaniyet üzere hareket ile hiçbir tarafı himâye ve gadrr sûretinde olmayacağıma Vallahü’l-azîm ve Billahü’l-kerîm.*

Tanzimat döneminin ilk uygulaması olan Muhassıllık kurumunun aslında merkezî maliye teşkilatında gerçekleştirilen reformların tahsilât sisteminde de uygulanmaya çalışılması olarak değerlendirilebilir¹². Bu şekilde taşraya merkezden yollanan Muhassıllar aracılığıyla vergiler doğrudan toplanma yoluna gidilecek, sonuç olarak çeşitli gelirlerin *bakaya* ve *zimmat* adı altında devlet görevlilerinin üzerinde kalmasının önü alınmaya çalışılacaktır.

Midilli Adası'na Muhassıl olarak *Salih Bey*'in tayini uygun bulunmuştu¹³. Bu arada Ada'nın asayişini burada bulunan yerli topçuları binbaşısının yetki alanına bırakılmıştı¹⁴.

Muhassıllık Meclisleri'nin kurulmasını emreden, üyelerinin kimlerden meydana geldiğini bildiren, yukarıda izah edilen fermanın sonra, Muhassıllara, görev yerlerine varduktan sonra nasıl hareket edecekleri, ne gibi işler yapacakları, nüfus ve emlak sayımını nasıl yürütecekleri gibi hususlarda açıklamalar ihtiva eden talimatnameler gönderilmişti¹⁵. Talimatların hazırlanışı esnasında Salih Bey'in yönetimindeki Midilli'de, Muhassıllık Meclisi'nin teşkil olunduğu anlaşılmaktadır.

Midilli Adası, Tanzimat Fermanı ilan edildiği sırada merkez kazası Midilli Sancağı olmak üzere, Kalonya ve Molova ile birlikte üç kazadan müteşekkil bulunmaktaydı¹⁶. Midilli Muhassılı bulunan Salih Bey merkeze müracaat ederek, yukarıda bahsedilen Ferman ve talimatname gereğince, Midilli Adası'nın merkezi olan Midilli kazasında teşkil olunup on üç âzâyı havi *Büyük Meclis* ile Kalonya ve Molova Kazalarında beş âzâdan meydana gelen *Küçük Meclislerin* âzâ sayılarının

¹² Ali Akyıldız, "Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Yenileşmeyi Zorunlu Kılan Nedenler", **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, s.28-29.

¹³ BOA, **Tanzimat-ı Hayriye Defterleri** nr. 1, s. 14.

¹⁴ Burada yerli topçular kısmında ismin boş bırakıldığını görüyoruz ki daha sonraki bir emirle bu göreve bir kişi tayin olunacak ve kendisine Midilli'nin zaptiye işleri de verilecektir: **Aynı Defter**, s.14.

¹⁵ *Bitevfk-i Taala tesîs ve icrâsı derdest olan Tanzîmât-ı Hayriye'den tahrîr-i emlâk ve nüfus ile tayîn-i vergi maddesi ve memleket umûru ruyet ve hüsn-i idâresi zımnında iktizâ eden mahallere memûr buyrulacak Muhassıl-ı Emvâl yedlerine verilecek talimât-ı seniyyedir*: BOA, **KK**, nr. 60-7, s.2-6; **Tanzimat-ı Hayriye'den Sonra Neşrolunan Kavanin ve Nizamât**, İÜK nr. TY. 3236 s.8-16 arasında bu talimat name yedi maddelik zeyli ile birlikte sadece on beş madde olarak verilmiştir. Reşat Kaynar, **Mustafa Reşit Paşa ve...**, s.237-258'de bu talimatın bir sureti günümüz Türkçesi ile bulunmakla birlikte ilk bahsedilen metin ile arasında bazı farklılıklar söz konusudur. Talimatnamenin yirmi maddelik tam metni günümüz Türkçesiyle Coşkun Çakır, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi**, İstanbul 2001, s.285-300 arasında yer almaktadır. Ayrıca bkz: Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu...**, s. 209.

¹⁶ BOA, İ. DH, nr. 392.

artırılmasını istemişti. Söz konusu müracaatta Büyük Meclis'in on yedi ve Küçük Meclislerin âzâlarının miktarının on olarak değiştirilmesini, adı geçen kazalar ahalisinin talep ettiği ifade edilmişti¹⁷.

Mesele Meclis-i Umumî'de ele alınmıştır. Görüşmede Büyük Meclislerin aza sayısının on ve Küçüklerin ise beş olmasının yukarıda bahsedilen Talimatname'de belirlendiği ifade olunmuş ise de, Ada halkının gelenekleri üzere, kazaları ahalisinden diğer kazalarda daima birer ikişer vekilleri bulunarak işlerini idare etmekte oldukları vurgulanarak, Midilli'nin büyüklüğü hususuna dikkat çekilmiştir. Müzakere sonucunda aza sayılarının istenilen miktarlara yükseltilmesinin, adada yürürlükte bulunan usule nazaran bir takım yararlar sağlayacağı mütalaa olunmuştur. Esas noktanın ahalinin emniyet ve istirahatları olduğunu göz önünde bulunduran Meclis, bu bakımdan Molova ve Kalonya kazaları ahalisi tarafından birer Müslim ile birer reaya olmak üzere toplam dört kişinin gönderilmesini onaylamıştı. Böylece Midilli Meclisi'nin aza sayısının on yediye, diğer iki kazada bulunan Küçük Meclis¹⁸ aza sayılarının ise onar kişiye yükseltilmesini uygun bulmuştur. Konuya dair padişah iradesi de bu yönde olmuştur¹⁹.

Şu ana kadar ki uygulamalardan anlaşılacağı üzere, Tanzimatın döneminin hemen başlarında bir ilk tecrübe olmak üzere oluşturulmaya başlanan yerel meclislerin yapısında kesin bir şablon söz konusu olmayıp, uygulamada bölgesel ihtiyaçlar dikkate alınıyordu denilebilir. Nitekim aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, Midilli'deki Büyük Meclis üye sayısının mutad olan on kişiden on üç ve Küçük Meclislerinkinin ise beşten ona yükseltilmesi uygun bulunarak tüm meclis üyelerine maaş bağlanacaktır²⁰.

¹⁷ BOA, İ.DH, nr. 392.

¹⁸ Bundan bir süre sonra Maliye Nazırı tarafından sunulan ve *Meclis-i Umumi*'de görüşülen başka bir tezkerede, bazı muhassıllar tarafından Küçük Meclislerin beş olan aza sayısının, Rum, Ermeni, Katolik ve Yahudi milletinin birlikte bulunduğu yerlerde bu milletlerden sadece birinden aza seçilmesi diğerlerinin *mahzûniyetine* sebep ve bir takım itirazları beraberinde getirdiği gerekçesiyle icabına göre yedi veya sekize yükseltilmesi talebi uygun bulunarak keyfiyetin bütün Muhassıllara bildirilmesine karar verildiği görülmektedir: BOA, İ. MVL, nr. 144; selh-i Ramazan 1256 (Kasım 1840).

¹⁹ BOA, İ.DH, nr. 392; 4 Muharrem 1256 (8 Mart 1840); C. MAL, nr. 13608.

²⁰ BOA, C. DH, nr. 13376; 27 Rebiyülahir 1256 (22 Kasım 1840).

TABLO-I
MİDİLLİ MECLİSİ TEŞKİLATI
(1840)²¹

Muhassıl: Mehmed Salih
Naib: Mehmed Arif
Müftü: Seyyid Bekir
Muhafız-ı Cezire: İbrahim Bektaş
Muharrir-i Emlak: Mustafa Raşid
Tahrir-i Nüfus: Hasan Fahir

Aza: Behram	Aza: İsaki Manol (Kocabaşı)
Aza: Mustafa (Kalonya'dan)	Aza: Maryo (Kocabaşı)
Aza: Ömer (Molova'dan)	Aza: Acı Panayot (Ayasu Karyesi Kocabaşısı)
Aza: Despot	Aza: Andon (Kocabaşı, vekil-i Kalonya)
Aza: Panayotaki (Kocabaşı)	Aza: Kukoyani (Kocabaşı, vekil-i Molova)

Muhassıllık sisteminin tesisinden kısa bir süre sonra, adadaki Müslümanlardan bir kısmının mütemadiyen barut ve fişek satın aldıkları, bunların Midilli reayası katledecek oldukları haberi yayılmaya başlamıştı. Durum, açılan mecliste görev yapan aza kocabaşılar tarafından Muhassıl Salih Bey'e bildirilerek, reyanın kendilerini emniyetsiz hissettikleri ifade edilmiştir.

Şikâyetleri değerlendiren Muhassıl hemen ertesi gün adanın söz anlar ihtiyarlarıyla Müslüman muhtarları meclise çağırarak meseleyi kendilerinden sormuştur. Adı geçenler bu çeşit gelişmelerden haberdar olmadıklarını ifade ederek, bu türden sözlerin dedikodu mahiyetinde laflar olduğu ve gerçekte bağdaşmayacağı noktalarına dikkati çekmişlerdir. Bundan sonra Midilli'de bulunan Müslümanlara adanın ileri gelenleri kefil yapılmıştır. Durumu merkeze ileten Muhassıl, bu türden

²¹ BOA, C. MAL, nr. 24144.

asılsız söylentilerin ne taraftan ve hangi amaç ile ortaya atıldığının anlaşılamadığını ifade etmekteydi²².

Muhassıllara verilen talimatnamede, öncelikle gittikleri yerde bir Meclis tertip etmelerinin istendiğini yukarıda belirtmiştik. Bundan sonra Muhassıl olarak bir yere tayin olunan kişi, ilgili talimatnamenin ikinci ve dördüncü bentlerinde açıklandığı şekilde sorumlu oldukları bölgenin emlak ve nüfus sayımını yapmakla yükümlü kılınmıştı²³. Fakat daha sonra özellikle emlak, arazi ve nüfus sayım defterlerinin nasıl hazırlanacağını Muhassıllar tarafından tam olarak anlaşılabilmesi üzerine, sayımın ne şekilde yapılması gerektiğini gösterir numunelerin hazırlanarak Muhassıllara gönderildiği anlaşılmaktadır²⁴.

Sözkonusu talimatın Midilli Muhassılı Salih Bey'e geç intikal edişi nedeniyle, Tanzimat-ı Hayriye gereğince yapılması istenen emlak, arazi ve nüfus sayımında defterlerin ne şekilde düzenleneceği noktasında sorun yaşanmıştı. Bunun üzerine Muhassıl, diğer muhassıllara yollanan talimatnamenin kendisine de gönderilmesini talep etmiştir²⁵.

1. Midilli Reâyasının Şikâyetleri: Nazır Mustafa Ağa ve İsmail Bey'in Muhasebelerinin Görülmesi

Tanzimat Fermanı'nın Midilli'de adeta bir kurtarıcı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Midilli reayası verdikleri dilekçelerde, daha önceki yöneticileri ve sistemi eleştirmekte, onların elinde bir nevi esir olduklarını, yeni idarenin ise kendileri için bir kurtarıcı olduğunu beyan etmekteydiler²⁶.

Midilli'nin Bakla, Göle ve Kalonya karyeleri ahalisi tarafından verilen dilekçelerde ise Midilli Nazır Mustafa Ağa ve onun ölümünden sonra Nazır tayin olunan oğlu İsmail Bey'den bir miktar alacaklı oldukları, fakat adı geçenler zabıt oldukları için, başka defalar müracaat ettilerse de alacaklarının kendilerine ödenmediği şikâyetine yer veriliyordu.

²² Söz konusu yazıda Muhassıl Salih Bey Midilli Müslümanlarının denildiği gibi barut ve fişek satın aldığı ve uygunsuz sohbetlerde bulunduğu gerçeği beyan etmektedir: BOA, HR. MKT, nr. 1/5; 15 Rebiülevvel 1256 (17 Mayıs 1840).

²³ BOA, KK. nr. 60-7, s.2-3; **Tanzimat-ı Hayriye'den Sonra...**, İÜK nr. TY. 3236, s. 9-11

²⁴ BOA, C.DH, nr. 1477.

²⁵ BOA, C.DH, nr. 12805; 25 Safer 1256 (28 Nisan 1840).

²⁶ BOA, İ. MVL, nr. 93, Lef 1.

Bu arada Göle Karyesi'nden bir Rum reaya sunduğu dilekçede, daha önce Nazır bulunan Hacı Mustafa Ağa'nın 24.000 kuruş nakit ve bir kıt'a zeytin bahçesini fuzuli olarak zapt etmiş olduğundan bahsetmektedir. Kendisi meselenin halli için 1832/1248 yılında bir arzuhal sunup, alacaklarının verilmesini bildiren bir irade almış ve bu irade uygulanmak üzereyken Mustafa Ağa vefat etmişti. Daha sonra yerine Nazır tayin olunan ve Tanzimatın ilanı sıralarında Midilli Nazırını bulan oğlu İsmail Bey'in ise haklarını vermediği ifade edilmekteydi²⁷.

Bakla Karyesi ahalisi ise eski Nazır İsmail Bey ve babası Mustafa Ağa'nın nezaretlerinde defteriyle birlikte 111.869,5 kuruş alacakları olduğunu fakat adı geçenler *zabit* olduklarından, şimdiye kadar görülen "*mütegallibeden ve zulümden*" gereği gibi haklarını alamadıklarından başka ellerinde esir gibi yaşadıklarından bahsetmişlerdi²⁸. Arzuhalde "*Efendimiz hazretleri bu zalimlerin yedinden fukarayı tahlis ettikten ve malum miktarda matlubatlarımız ihkak-ı hakk olacağı aşikar*" olduğu vurgulanarak, mahallinde Muhassılının huzurunda adı geçen nazırın vekili de hazır olduğu halde, şer'an Mecliste davalarının görüldüğü ve haklarının ortaya çıktığından bahsediliyordu. Ayrıca vekilin vekâletini inkâr etmesi üzerine davanın İstanbul'a sevk olunduğu bildirmekteydi. Bunun üzerine kendilerine iki vekil tayin ve ellerine senet vererek İstanbul'a gönderdiklerini ifade eden ahali, İsmail Bey'in de merkeze çağrılarak davalarının, deftere uygun olarak, Nafia Nezareti'ndeki Ticarethane'de görülmesini rica etmektedirler²⁹.

Kalonya Karyesi ahalisi ise sundukları dilekçede İsmail Bey ve babası Hacı Mustafa Ağa zimmetlerinde, defteriyle 97.719 kuruş alacakları olduğunu ifade etmişlerdi³⁰. Sundukları dilekçeden davalarının Muhassıllık Meclisinde, Bakla Karyesi ahalisinin ifade ettiği gibi, görüldüğü, haklı olduklarının ortaya çıkması üzerine, İsmail Bey'in vekilinin aynı şekilde vekâletini inkâr ettiği anlaşılmaktadır.

Görüldüğü gibi Midilli'de bulunan bazı karyelerin ahalisi Tanzimatın ilanından önce nazır bulunan İsmail Bey ve ondan önce bu görevde olan babası Mustafa Ağa'dan 233.588, 5 kuruş alacakları olduğunu iddia etmişlerdi. Tanzimatın ilanını

²⁷ Aynı vesika, lef 3.

²⁸ Aynı vesika, lef 2.

²⁹ BOA. İ. MVL, nr. 93, lef 2.

³⁰ Aynı vesika, lef 1.

müteakiben davaları Muhassıllık Meclisinde görüldü ise de söz konusu nazırın vekilinin vekâletten çekilmesi üzerine sonuçsuz kaldığını bildirerek, muhasebelerinin Babîâli'de, Nafia Nezareti'nde bulunan Ticarethane'de görülmesini talep etmekteydiler.

Müteakiben meselenin Meclis-i Vâlâ'ya havale olunduğu görülmektedir. Yukarıda bahsedilen arzuhalleri inceleyen Meclis, meselenin şer'î hukuk ile alakalı olduğunu vurgulayarak, davalı ve davacıların da orada olmaları noktalarını gözetmiş ve meselenin mahalli meclisinde görülmesinin nizama daha uygun olacağı hususunda görüş bildirmiştir³¹. Ayrıca konu 12 Temmuz 1840 Pazar günü (12 Cemâziyülevvel 1256) toplanan Meclis-i Umûmî'de de görüşülmüş ve Meclis-i Vâlâ'nın verdiği karar çerçevesinde *“bu makule mesâlihın mahalli meclisi marifetiyle görülmesi iktizâ-i nizâmından idiğü”* açık olduğundan, *“husûsât-ı merkûmenin mahallinde marifât-i şer' ve meclis marifetiyle ber-vech-i hakkaniyet ru'yet ve ihkāk-ı hakk olunması tensîb”* olunduğu kaydedilmiştir³².

Meselenin ne şekilde sonuçlandığını daha sonra Maliye Nazırı tarafından konu ile ilgili hazırlanıp Meclis-i Vâlâ'ya sunulan tahririn müzakeresinden takip edebilmekteyiz. Nitekim, Meclis-i Muhasebe tarafından hazırlanan mazbatada, Midilli Nazırı İsmail Bey ve babası Mustafa Ağa'nın nazırlıkları sırasında ada reayasından aldıkları *“mebâliğ-i zulmîyenin”* muhasebesinin ne şekilde hallolunacağına ve adı geçen nazırın Midilli'nin 1840 senesi vergisine mahsuben taksit suretiyle ödemeyi kabul ettiği akçenin taksitlerinin vakitlerine karar verilememiş olduğu bildirilmekteydi. Muhasebe Meclisi'nin mazbatasını bir tahrirle Meclis-i Vâlâ'ya takdim olunmuş, bunun üzerine Meclis-i Vâlâ tarafından kaleme alınan mazbata 10 Şubat 1841 Çarşamba günü (18 Zilhicce 1256) Meclis-i Umûmî'de müzakere olunmuştur³³.

Adı geçen Meclisin mazbatasında konumuz olan muhasebenin, tarafların rızasıyla hallolunmuş olduğu dile getirilmektedir. Taksit meselesinde Muhasebe Meclisi'nin verdiği karar ise yerinde bulunmamıştır. Şöyle ki, İsmail Bey'in

³¹ Aynı belge, lef 4.

³² Aynı belge; 21 Cemâziyülevvel 1256 (21 Temmuz 1840).

³³ BOA, İ. MVL, nr.252; 22 Zilhicce 1256 (14 Şubat 1841).

ödeyeceği akçenin 1840 (1256) senesi vergisinden mahsup olunmak üzere taksitlere bölünerek hazineye teslim etmesinin kabulü verginin tahsilinin ertelenmesi anlamına gelmekteydi. *İhkak-ı hakk* hususunda Tanzimat-ı Hayriye usulünün fiilen icrası, bu türlü geri verilmesi lazım gelen miktarın hak sahibinin eline geçmesiyle mümkün görüldüğü Mecliste ifade olunmuştur.

Yapılan görüşmeler sonucunda Meclis-i Umûmî'de meselenin aşağıdaki açıklanacağı gibi çözümlenmesini yerinde bulunmuştu. Taraflar, yani reaya ve eski Nazır İsmail Bey Meclis-i Vâlâ'ya çağrılacak, İsmail Bey daha evvel reayadan aldığı 3000 kese civarındaki akçenin tahvillerini reayaya verecekti. Bunun yanında reayadan aldığı 2890 keseden, reayanın kabul ettiği 890 kese düşülerek zimmeti olarak kalan 2000 keselik kısmı üçer ay arayla düzenlenecek dört taksitle, 1257 senesi Mart'ından başlamak üzere reayaya nakit olarak geri ödeyecekti. Midilli reayası ise üzerlerine düşen vergileri bir an önce ödeyeceklerdi. Bu plan dâhilinde İsmail Bey, taksit zamanı geldiğinde hiçbir tereddüt göstermeden vermesi gereken miktarı reaya tarafına ödemeyi, onlar ise vergilerini bir an evvel ödemeyi taahhüt ediyorlardı. Diğer taraftan İsmail Bey 1838 senesi vergisinden kalan biraz alacağının tahsil edilmesini Meclis-i Vâlâ'da rica etmişti. Görüşmede, bakayanın miktarı ve gerçek olup olmadığı Meclisce tahkik ve doğru olduğu görülürse icap edenlerden adalet üzere nizamına uygun bir şekilde tamamen tahsil edilmesine karar verilmiştir³⁴.

Meclis-i Umûmî'de ısrarla üzerinde durulan nokta taksit ile ileride alınacak akçenin 1840 senesi vergisine mahsup kılınmasının caiz olmayacağıdır. Bu sebeple de Meclis-i Muhasebe'nin mesele üzerinde verdiği karar yerinde bulunmayarak Meclis-i Vâlâca belirtilen şekilde konunun halledilmesi yerinde görülecektir. Netice itibariyle reayanın şikâyetleri değerlendirilerek Midilli Adası'nın eski yöneticilerinin, Tanzimat Fermanı'nı müteakip getirilen nizam dâhilinde muhasebelerinin görüldüğü³⁵ ve adada Muhassıllık idaresinin tam olarak oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

³⁴ BOA, I. MVL, nr. 252.

³⁵ Nitekim İsmail Bey yukarıda açıklandığı şekilde reayaya borcunu taksitler halinde ödeyecektir. Adı geçen üçüncü taksiti de Zilkâde 1257/Aralık 1841 tarihlerinde ödemekte olduğu anlaşılmaktadır: BOA, **KK**, nr. 5817, s. 94; 29 Zilkâde 1257 (12 Ocak 1842).

2. Adada Bulunan Görevlilere Maaş Bağlanması Meselesi

Tanzimat Fermanı'nda ülkede bulunan büyük küçük tüm memurlara maaş bağlanması öngörülmüştü³⁶. Aynı şekilde Muhassıllara verilen Talimatname'nin dokuzuncu bendinde Meclis âzâsından birisinin *Sandık Emini* seçilerek, bölge gelirlerinden tahsil edilen miktarın bu sandıkta muhafaza olunması ve görevli memurların maaşlarının buradan verilmesi istenmekteydi³⁷.

Yukarıda bahsedilen Midilli Meclisleri'nin üye sayısının artırılmasının ardından azalara maaş bağlandığı dikkat çekmektedir. Her ne kadar tayin edilen maaşın emsaline göre biraz yüksekçe olduğu görülmüş ise de adanın büyüklüğü ve işlerinin çokluğu hususları göz önünde bulundurularak, meclis âzâlarının hemen her gün Mecliste bulunmalarından ötürü belirlenen maaşlar uygun bulunmuştur³⁸.

Midilli Muhassılı Salih Bey tarafından hazırlanarak merkeze sunulan maaş defteri³⁹ incelendiğinde adada bulunan bütün memurlara Meclis marifetiyle çeşitli miktarda maaşlar tayin edildiği görülmektedir. Deftere bakıldığında, Midilli Defter Mukayyedi Nuri Bey ve Jurnal Kâtibi, Kalonya Kazası Mukayyedi ve Jurnal Kâtibi, Molova Kazası Defter Mukayyedi ve Jurnal Kâtiplerinin daha önceden alageldikleri maaşları olan ve aşağıdaki tabloda gösterilen miktarların yetersiz olduğu gerekçesiyle zam yapılması istendiği anlaşılmaktadır. Bunun dışında kalan görevlilere ilk defa maaş tayin olunmaktaydı.

Söz konusu defterden anlaşıldığı üzere adanın merkez kazası olan Midilli'de bulunan Gümrük Memuru Bekir Ağa 1000 kuruş maaş almaktadır. Bu gümrük idaresi iki kâtibe sahip olmakla, birincisine 400, *kâtib-i saniye* ise 300 kuruş maaş tahsis edilmesi Mecliste kararlaştırılmıştı⁴⁰.

Midilli Kazasıyla birlikte Kalonya ve Molova Kazalarında da jurnal kâtiplerinin bulunduğu görülmektedir. Midilli Kazası Jurnal Kâtibi eskiden beri 150 kuruş maaş almakta iken, maaşına 50 kuruş zam ile 200 kuruş olarak tespit edildiği

³⁶ **Tanzimat-ı Hayriye'den Sonra...**, İÜK nr. TY. 3236, s. 2; İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, Ankara 2000, s.39.

³⁷ BOA, KK. nr. 60-7, s.4; Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu...**, s.213

³⁸ BOA, C. DH, nr. 13376; 27 Rebiyülahir 1256 (22 Kasım 1840).

³⁹ BOA, C. MAL, nr. 24144

⁴⁰ BOA, C. MAL, nr. 24144.

anlaşılmaktadır. 80 kuruş maaşı olan Kalonya Kazası Jurnal Kâtibinin maaşı ise 70 kuruş zam ile 150 kuruşa; Molova Kazası'nınkinin ise aynı şekilde 80 kuruş zam ile 120 kuruş olan maaşının 200 kuruşa çıkarılması uygun bulunmuştu. Midilli Kazası Defter Mukayyidi'nin iki yüz elli kuruş olan maaşına iki yüz elli kuruş zam yapılması; Kalonya mukayyidinin maaşının ise yüz elli kuruştan 250 kuruşa; Molova Kazasının Defter Mukayyidi'ne ise yüz kırk kuruş ilave ile maaşının dört 400 kuruşa yükseltilmesi ön görülmüştür. Molova Naip vekiline aylık 1000 kuruş verilmesi uygun görülürken Kalonya Kazası Naip vekiline 750 kuruş maaş tahsisi münasip görüldüğü anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Kalonya Kazası Muhassıl Vekili bulunan Muharrem Bey'e de 2250 kuruş maaş tayin edilmesine karar verilmişti.

Midilli Adası'nın üç kazasında vaki olan köyleri idare etmek üzere memurlar tayini ile kendilerine bir birinden farklılıklar gösteren miktarda maaşlar bağlanmıştır ki, tabloda da görüleceği gibi bunlardan en düşüğü iki yüz kuruş en yükseği ise bin kuruştur.

Bütün bunların yanında adı geçen karyelerin muhtarlarının⁴¹ her birine elli kuruş olmak üzere maaş tahsis edilmesi söz konusudur. Tahsis edilmesine karar verilen bütün bu maaşlar zam olunan miktarla birlikte aylık toplam 23900 kuruş gibi bir miktara ulaşmaktaydı.

TABLO-II			
MİDİLLİ ADASI'NDA GÖREVLİ BULUNAN MEMURLARA TAYİN OLUNAN MAAŞ MİKTARLARI⁴²			
Memurun İsmi	Meclisçe uygun bulunarak tayin olunan maaş	Memurun İsmi	Meclisçe uygun bulunarak tayin olunan maaş

⁴¹ Osmanlı Devleti'nde muhtarlık, II. Mahmud zamanında, 1829-1830 yılları arasında ilk önce İstanbul'da oluşturulmuştu. Anadolu'da ise ilk defa Kastamonu'ya bağlı Taşköprü'de uygulamaya konulan Muhtarlık müessesesi, uygulamada görülen verim üzerine 1833-1836 seneleri arasında tüm ülkede gerçekleştirilmişti. Yapılan seçimler sonucu her mahalleden, becerikli, güzel karakterli iki kişi "muhtar-ı evvel" ve "muhtar-ı sâni" adlarıyla seçilerek, sicile kaydedilmekteydi. Diğer taraftan Defter Nazırına da seçilenlerin ismi bildiriliyordu. Muhtarlık kurumunun yapısı ve gelişimi hakkında daha geniş bilgi bkz: Musa Çadırcı, "Türkiye'de Muhtarlık Kurumunun Tarihi Gelişimi", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, II/3, Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi (TODAİ), Ankara 1993, s.3-11.

⁴² BOA, C. MAL. nr. 24144.

Nefs-i Cezire-i Midilli Gümrüğü Memuru Bekir Ağa	Şehriye 1000 Kr.	Gümrük-i mezkûr Kâtibi	Şehriye 400 Kr.
	Zam İsteği —		Zam İsteği —
Cezire-i Mezkure Defter Mukayyedi Nuri Efendi	Şehriye 250 Kr.	Cezire-i Mezkure Jurnal Kâtibi	Şehriye 100 Kr.
			Zam İsteği 50 Kr.
	Zam İsteği 250 Kr.		
Gümrük-i mezkurun Kâtib-i sânisî	Şehriye 300 Kr.		
	Zam İsteği —		

Midilli Kazası

Memurun İsmi	Meclisçe uygun bulunarak tayin olunan maaş	Memurun İsmi	Meclisçe uygun bulunarak tayin olunan maaş
Göle Kâbye Karyesi Zâbiti	Şehriye 600 Kr.	İstamyeye ma'a Gümrük-i Demir Gümrük İdaresine memur kulları	Şehriye 300 Kr.
	Zam İsteği 100 Kr.		Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.
Mandemande Karyesi memuru kullarına	Şehriye 500 Kr.	Mestegna ve Balcık ma'a Kemer idarelerine memur kullarına	Şehriye 250 Kr.
	Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.		Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.
Sarılıca Karyesi ma'a Gümrük İdaresine memur kullarına	Şehriye 300 Kr.	Bakla ve Afalana ma'a Murye Karyelerine memur Zabit kullarına	Şehriye 300 Kr.
	Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.		Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.

Tekfur Bağçe Kayani ve Ayamarine ve Belkoni ma'a Valye karyelerine memur Zâbit kullarına	Şehriye 300 Kr.	Lutra Karyesinin idaresine memur kullarına	Şehriye 200 Kr.
	Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.		Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.
Bere Kurâları idaresine memur kullarına	Şehriye 800 Kr.	Katronoz Karyesinin idaresine memur kullarına	Şehriye 200 Kr.
	Muhtarâna tahsis olunan 4 Nefer Beheri: 50= 200 Kr.		Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.
Uskundra İbyoz ma'a Kelemye karyelerine memur kullarına	Şehriye 550 Kr.	Ayasu İhmato Karyelerinin idaresine memur kullarına	Şehriye 600 Kr.
	Muhtarâna tahsis olunan 3 Nefer Beheri: 50= 150 Kr.		Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.
Yeni ma'a Kumcu Karyelerinin memuru kullarına	Şehriye 200		
	Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.		

Kalonya

Memurun İsmi	Meclişçe uygun bulunarak tayin olunan maaş	Memurun İsmi	Meclişçe uygun bulunarak tayin olunan maaş
Kalonya Naib vekili Efendiye	Şehriye 750 Kr.	Kalonya Muhassıl Vekili Muharrem Beye	Şehriye 2250 Kr.
	Zam İsteği —		Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.
Kaza-i Mezburun Mukayyedi Efendiye	Şehriye 150 Kr.	Kaza-i Mezkur Jurnal Katibi Efendiye	Şehriye 80 Kr.
	Zam İsteği 100 Kr.		Zam İsteği 70 Kr.

Aya Piaşkive ma'a Kolondaro Karyesi Zâbiti maaşı	Şehriye 600 Kr.	Piraşle Karyesi memuruna	Şehriye 250 Kr.
	Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.		Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.
Polehnit ve Lezvor ma'a Eslicot ve Gümrük ve Miricilik idaresine memur kullarına	Şehriye 1000 Kr.	Anilko Karyesinin idaresine memur kullarına	Şehriye 250 Kr.
	Muhtarâna tahsis olunan 3 Nefer Beheri: 50= 150 Kr.		Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.
Pilmar Karyesinin idaresine memur kullarına	Şehriye 600 kr.	Evreşe Karyesinin idaresine memur kullarına	Şehriye 200 Kr.
	Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.		Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.

Molova

Memurun İsmi	Meclisçe uygun bulunarak tayin olunan maaş	Memurun İsmi	Meclisçe uygun bulunarak tayin olunan maaş
Molova Kazası Naib Vekili Efendi dâilerine	Şehriye 1000 Kr.	Kazâ-i mezkûrun Defter Mukayyidi Kullarına	Şehriye 160 Kr.
	Zam İsteği —		Zam İsteği 140 Kr.
Kezalik Jurnal Kâtibi Kullarına	Şehriye 120 Kr.	Petre Karyesinin idaresine memur kullarına	Şehriye 300 Kr.
	Zam İsteği 80 Kr.		Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.
Filibre Karyesinin idaresine memur kullarına	Şehriye 250 Kr.	Kastadev karyesinin idaresine memur kullarına	Şehriye 200 Kr.

	Zam İsteği 100 Kr.		Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.
Anamutye Karyesinin idaresine memur kullarına	Şehriye 250 Kr.	Vatusa karyesinin idaresine memur kullarına	Şehriye 500 Kr.
	Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.		Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.
Agra Karyesinin idaresine memur kullarına	Şehriye 250 Kr.	Miston Karyesinin idaresine memur kullarına	Şehriye 250 Kr.
	Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.		Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.
Herse ve Kal'a-i Sıgri idaresine memur kullarına	Şehriye 600 Kr.	Silonya ma'a Manastır idaresine memur kullarına	Şehriye 600 Kr.
	Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.		Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.
Çamlık Karyesinin idaresine memur kullarına	Şehriye 250 Kr.	İstibse Karyesinin idaresine memur kullarına	Şehriye 250 Kr.
	Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.		Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.
İşleme Top Karyesinin idaresine memur kullarına	Şehriye 200 Kr.	Lafyon ma'a Filebazı karyelerine memur kullarına	Şehriye 250 Kr.
	Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.		Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.
Halka Karyesi idaresine memur kullarına	Şehriye 250 Kr.	Belye Karyesinin idaresine memur kullarına	Şehriye 200 Kr.
	Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.		Muhtarâna tahsis olunan 2 Nefer Beheri: 50= 100 Kr.

Midilli Adası'nda bulunan tüm memur ve vazifelilere verilen maaş ve mahiyenin miktarı 1841 Mart (1257 senesi Muharrem) ayında 93183 kuruş 27 para 2 akçeydi⁴³. Aynı senenin Nisanı başından sonuna değin bir ay zarfında muhassıl, zaptiye, hâkim, âzâ, kâtip ve kurâ kocabaşları ile diğer bütün memurlara verilen maaş ve mahiyenin, yapılan diğer masraflarla birlikte miktarının 88830 kuruş 33 para olduğu görülmektedir⁴⁴.

Diğer taraftan Eylül 1841 (Receb 1257) tarihi itibariyle Midilli muhassılı 10.000 kuruş maaş almaktaydı⁴⁵.

Muhassıl ve Muhassıllık Meclisinin çalışma düzenini belirlemek üzere çıkarılan yönetmeliklerde meclis üyesi olan kimselere verilecek aylıkların miktarının muhassıl, hâkim ve zaptiye memurunca birlikte belirlenmesi istenmişti⁴⁶. Yukarıda bahsedilen Midilli ve bağlı kazalarında çalışan memurlara verilecek maaşlar da bu şekilde tespit edilmiştir. Bu maaşlar Midilli'nin vergi gelirlerinden karşılanacaktı. Fakat bir süre sonra verilmekte olan maaşların haddinden fazla ve hazineye oldukça pahalıya mal olduğu, bundan dolayı da Muhassıllık gelirlerinden aylık verilmek suretiyle istihdam olunan memurların sayısının azaltılarak, bunlara verilecek maaşlarının münasip şekilde azaltılmasına karar verildiği görülmektedir⁴⁷.

Bundan sonra Midilli'de Nisan 1841'den (1257 senesi Rebiülevveli) itibaren istihdam olunan memurların maaşlarından gerekli indirimler yapılarak, Muhassıllık gelirlerinden verilen maaşın bir aylığı yetmiş altı bin yedi yüz yetmiş beş kuruş ise de bu miktar maaşın "*hadd-i nisabı sad merâhil tecavüzü cihetiyle tenkîhini hâvi bu def'a tensib kılınan*" bir defter uyarınca vaki olan indirimin miktarı on sekiz bin yedi yüz yirmi kuruş olup, tamamının isimleri üzerine şerh verilmiş olduğu ifadesine dair defterin merkeze yollandığı anlaşılmaktadır⁴⁸.

⁴³ BOA, **KK**. nr. 5817, s. 84.

⁴⁴ Aynı defter, s. 85.

⁴⁵ Coşkun Çakır, **Tanzimat Döneminde Osmanlı...**, s.46; Ayla Efe, **Muhassıllık...**, s. 16.

⁴⁶ Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu...**,s.215.

⁴⁷ BOA, **KK**. nr. 5817, s. 84; 5 Rebiülevvel 1257 (27 Nisan 1841).

⁴⁸ BOA, **KK**. nr. 5817, s. 85; 27 Rebiülahir 1257 (18 Haziran 1841).

Yine bu cümleden olarak Midilli Muhassılı sunduğu 18 Haziran 1841 (27 Rebiyülahir 1257) tarihli arızada tesis olunan Muhassıllık meclislerinin âzâ sayısının memurlarla birlikte on kişiden oluşmasına karar verildiğine dikkat çekmişti. Ancak Midilli Meclisi üye sayısının, selefi zamanında Molova ve Kalonya kazalarının Küçük Meclislerinden birer nefer İslam ve gayrimüslimin de katılımıyla on yedi nefere çıkarılmış olduğundan bahsetmişti. Bu şekilde istihdam olunan dört kişilik Müslüman ve reayaya verilen maaşın gereksiz olduğuna dikkat çeken Muhassıl, bunların ihraç edilmeleri için izin istemekteydi⁴⁹.

Midilli ve kazalarında bulunan Büyük ve Küçük Meclis azalarına verilen maaşlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir⁵⁰.

TABLO-III MİDİLLİ KAZASI BÜYÜK MECLİSİ	
Meclis Azasının İsmi	Maaşı (Kuruş)
Müfti Efendi	500
Behram Bey	1100
Mustafa Bey	1100
Ömer Efendi	900
Kalonya'dan Hacı Ahmed	1100
Panayotaki	300
İsaki	300
Marino Avamcı	300
Ayasu'dan Hacı Panayot	300
Kalonya'dan Andon	300

⁴⁹ BOA, **KK**, nr. 5817, s.85. Muhassılın bu teklifinin kabul edildiği ve âzâ sayısının on üç kişiye düşürüldüğü ve gereğinin Masarifat muhasebesine havale edildiği anlaşılmaktadır: **Aynı defter**, s. 89; 29 Şaban 1257 (16 Ekim 1841).

⁵⁰ BOA, **KK**, nr. 5831.

Molova'dan Kukoyani	300
MOLOVA KAZASI KÜÇÜK MECLİSİ	
Azanın İsmi	Maaşı (Kuruş)
Kırlangıç Oğlu Hacı Ahmed Bey	300
Hacı Mustafa Bey	300
Kotaki Veled Acı Dimitri	300
Acı Anna Kosda Veled Acı İstirati	300
KALONYA KAZASI KÜÇÜK MECLİSİ	
Azanın İsmi	Maaşı (Kuruş)
Kassab Oğlu Hacı Mustafa Bey	300
Hacı Bekir Bey	300
Kostaki Veled İline	300
Nikola	300

Midilli'de bulunan Meclis âzâlarına verilen aylıklar Marmara, Sakız ve İmroz Muhassıllığı Meclislerinde bulunan âzâların aldıkları maaşla karşılaştırıldığı zaman birincisinde bulunan âzâların diğer meclis âzâlarından oldukça fazla sayılabilecek oranda ücret almakta oldukları görülecektir⁵¹.

Diğer taraftan Zaptiye memuru binbaşı ağanın maaşı üç bin kuruş olup hâlbuki diğer yerlerde bulunan zaptiye binbaşılarının mahiyelerinin iki bin beş yüz kuruş

⁵¹ İmroz Adası Büyük Meclis azasından Acı Lasker 83.5 kuruş maaş almaktaydı. Buraya tâbi Semadirek Adası'nda kurulan Küçük Meclis azalarına ise 62.5 kuruş maaş tahsis edildiği görülmektedir. Diğer taraftan Sakız meclisinde aza olarak bulunan beş kocabaşının her birine 250 kuruş verilmekteydi. Yine meclis azasından müftü efendi ise Midilli'deki gibi 500 kuruş maaş almaktaydı. Fakat Marmara Muhassıllığı'nda Marmara Kazası Büyük Meclisi azasından müftü efendi 150 kuruş, meclis azaları Ahmed ve Adil Ağalar ise 100 kuruş almaktaydılar. Bu mecliste bulunan Yahudi David ve Kocabaşı Kostandi'ye ise 80'er kuruş maaş verilmekteydi. Marmara'ya bağlı Paşa Limanı Küçük Meclisi muhassıl vekili aylık 200 kuruş alırken meclisin tek azası olan kocabaşı ise aylık 80 kuruş almaktaydı: BOA, **KK**, nr. 5831, s. 45, 75, 77.

olduğundan, adı geçeninin maaşından beş yüz kuruşun indirilmesi istenmişti⁵². Fenn-i kitabetten habersiz olarak yazı yazmakta kabiliyeti bulunmadığı gerekçesiyle değiştirilmesi istenen *Mal Kâtibi Hasan Fahri Efendi*'nin yerine istihdam olunması teklif edilen Sakız hanedanzâdelerinden Necip Efendi'ye, diğerinin bin beş yüz kuruş olan maaşından iki yüz elli kuruş indirimle bin iki yüz elli kuruş verilmesi öngörülmüştü⁵³.

Muhassıllık idaresinde başta meclis üyesi olan âzâlar olmak üzere istihdam olunmakta olan diğer memurlara bağlanan maaşların bir süre sonra hazine için ciddi sıkıntılar doğurduğu, hem istihdam edilmekte olan memur sayısında hem de bunlara verilmekte olan maaşlarda bir indirime gidilmeye çalışıldığı, yukarıda verdiğimiz örneklerden anlaşılmaktadır.

Bu arada devlet merkezinde söz konusu malî problemleri gidermek için bir takım görüşmeler yapılıyordu. Nitekim ülkedeki vergilerin toplanması hususunun müzakeresi için bir Maliye Meclisi kurulmuştu. Ancak bütün bu girişimler gelir-gider oranındaki açığı kapatmakta yeterli olamamıştı. Dönemin Maliye Nazırı Safveti Paşa'nın teklifi ile taşralarda görev yapan memur sayısının azaltılarak, kazalarda bulunan lüzumsuz meclislerin sayılarının azaltılması, bu meclislerdeki azaların tensîki gündeme gelmişti (11 Eylül 1841). Hükümet tasarruf adına bu teklifi kabul etmişti⁵⁴. Nitekim bir süre sonra kendisinden beklenileni veremeyen muhassıllık sistemi lağvedilince, alınan bir karar ile meclis üyelerine aylık ödenmesi hazineye fazla yük olduğu gerekçe gösterilerek kaldırılacaktır. Bundan sonra azalar ücretsiz olarak çalışacaklardı⁵⁵.

⁵² BOA, **KK**, nr. 5817, s. 85.

⁵³ BOA, **KK**, nr. 5817, s. 85; 27 Rebiyülahir 1257 (18 Haziran 1841). Fakat adı geçen memuriyete bin iki yüz elli kuruş maaşla Ruus-ı Hümayun Kalemî kâtiplerinden Abdüllatif Efendi'nin tayin edilmiş olduğu anlaşılmaktadır (15 Cemâziyelevvel. 1257/5 Temmuz 1841): **KK**, nr. 5811, s. 2.

⁵⁴ Cevdet Küçük, "Tanzimat Döneminde Erzurum", **İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul, 1975, s. 167-168.

⁵⁵ Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu...**, s.215. Aynı şekilde Tanzimatın başında taşralarda bulunan naipilere de maaş bağlanarak bunların mahkemelerde aldıkları harçlar muhassıllık tarafına bırakılmıştı. Ancak 1257 senesi Şaban ayından (Eylül 1841) itibaren bunların eskisi gibi harçları alarak maaş verilmekten vazgeçildiği anlaşılmaktadır: BOA, **KK**, nr.5857, s.90.

3. Midilli Muhassılları

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Tanzimat Fermanı ilan olunduğu sırada Midilli Adası Nazırlıkla idare edilmekteydi ve Kulaksızzâde İsmail Bey idarede bulunuyordu.

Tanzimat Fermanı ve müteakiben yayınıp Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun bir nevi tamamlayıcısı olan fermanların mülkî alanda getirdiği ilk değişiklik, ülkedeki sancakların idaresini, merkez tarafından atanan Muhassıl-ı Emval adlı yöneticilere bırakmasıydı. Bu bakımdan II. Mahmud devrinde başlayan merkezîyetçilik politikası devam ettirilmiştir⁵⁶. İltizam usulünün kaldırılacağı ilan edilmiş, böylelikle uzun yıllar hiçbir bakımdan ahaliye yarar sağlamadığı vurgulanan bir sisteme son verilerek, vergilerin tayin edilen Muhassıllar eliyle toplanarak, doğrudan merkeze gönderilmesi benimsenmişti. Diğer bir ifadeyle Muhassılların sancağın hem malî hem de idarî yöneticileri olarak görev yapması öngörülmüştü⁵⁷.

Muhassıllar gittikleri yerlerde Muhassıllık Meclisleri oluşturacaklardı. Muhassıllık merkezi olan kazaların dışında kalan yerlerde icabına göre meclisler oluşturulacak ve muhassıl tarafından, ileri gelen birisi bu meclisin başkanlığına tayin olunacaktı⁵⁸.

Midilli Adası'na ilk Muhassıl Salih Bey'in 1840/1255 yılı sonlarına doğru tayin edildiği görülmektedir⁵⁹. Midilli'ye çoğunlukla yabancı devlet gemisi gelip gitmekte olduğundan, burada bulunan görevlinin unvan bakımından gösterişli olması düşünülmüş ve Salih Bey'e rütbe-i sâliseden bir kıt'a da nişan verilmişti⁶⁰. Fakat adı geçen bir süre sonra Girid Defterdarı olarak nasedilmiş⁶¹ ve yerine zamanın Ticaret

⁵⁶ Muzaffer Sencer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimattan Sonra Siyasal ve Yönetimsel Gelişmeler", **Amme İdaresi Dergisi**, XVII/3, Ankara, 1984, s. 47.

⁵⁷ Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu...**, s.210; Ali Akyıldız, "Osmanlı Merkez ve Taşra Teşkilatlarının Yeniden Yapılanma Süreci (1836-1856)", **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, s. 74.

⁵⁸ Musa Çadırcı, **a.g.e.**, s.212.

⁵⁹ BOA. **Tanzimat-ı Hayriye Defteri** nr. 1, s.14.

⁶⁰ BOA. İ. DH. 734; 19 Rebiyülahir 1256; Ayla Efe, "Muhassıllık...", s. 20.

⁶¹ Ahmed Lûtfî Efendi, **Vak'a Nüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi**, C. 6-7-8, s. 1065; 21 Zilkâde 1256 (14 Ocak 1841).

Nazırı olan Paşa'nın akrabası Âşir Bey 19 Ocak 1841 (26 Zilkâde 1256) tarihinde Muhassıl olarak atanmıştır⁶².

Bu arada Midilli'nin Kalonya Kazası'nda bulunan Küçük Meclisin reisi, Muhassıl Vekili Muharrem Bey'in işlerinin yoğunluğu sebebiyle 7 Mayıs 1841 (15 Rebiyülevvel 1257) tarihinde istifa ettiği görülmektedir. Bu istifa üzerine işlerin aksamaması için Kalonya'ya 250 kuruş maaş ile bir gümrükçü tayini gerçekleştirilmiştir⁶³. Molova Kazası Muhassıl Vekili bulunan Süleyman Ağa'nın yetersizliği ve maaşının fazla olması sebepleriyle azline ve yerine maiyetinde bulunan Rikap Kapıcıbaşları'ndan Hasan Bey'in 2500 kuruş maaşla tayinine karar verilmişti⁶⁴. Bu arada vefat eden Ahmed Ağa'nın yerine Hacı Derviş Efendi'nin Kalonya Muhassıl Vekili ve buradaki meclise başkan olarak görevlendirildiği anlaşılmaktadır⁶⁵.

Küçük Meclis olarak adlandırılan bu meclisler aldıkları kararları Sancak Meclisi ya da Büyük Meclise sunmak zorundaydılar. Ancak bunların her şeyi değil de önemli bazı konuları; genel vergi, asker yazımı ve adlî vakıaları muhassıllık meclislerine sundukları anlaşılmaktadır⁶⁶.

Salih Bey'den sonra göreve tayin olunan Âşir Bey'in Midilli'de üç ay gibi kısa bir süre muhassıl olarak kaldığı anlaşılmaktadır. Aşağıda tafsilatıyla bahsedileceği üzere Midilli Adası'nda Müslüman ahali meclis azalarından bazıları ve Muhassıl Âşir Bey'den hoşnut olmadıklarını merkeze bildirmişlerdi. Bunun üzerine durum araştırılmıştır. Bir süre sonra Âşir Bey istifa edecektir⁶⁷.

Bu sırada ülke genelinde Tanzimata dâhil olan mahallerde gerçekleştirilen bir değişiklik ile bir taraftan aynı sancak dâhilinde, diğer yandan coğrafi olarak birbirine yakın muhassıllıkların birleştirildiği dikkati çekmektedir. İlk başta ülke genelinde 137 olan muhassıl sayısı 11 Temmuz 1841 (21 Cemâziyelevvel 1257) tarihinde gerçekleştirilen düzenleme ile 51'e düşecektir. Bu suretle kazalar mevkilerine göre

⁶² BOA. **Tanzimat-ı Hayriye Defteri** nr. 1, s. 14, 181.

⁶³ BOA, **KK**, nr.5817, s. 84.

⁶⁴ **Aynı Defter**, s. 85; 27 Rebiyülahir 1257 (18 Haziran 1841).

⁶⁵ **Aynı defter**, s. 91; 25 Şaban 1257 (12 Ekim 1841).

⁶⁶ Mehmed Alaaddin Yalçınkaya, "The Provincial Reforms of the Early Tanzimat Period as Implimented in the Kaza of Avrethisarı", **OTAM**, Sa. 6, Ankara, 1995, s.365.

⁶⁷ Ahmed Lûtfî Efendi, **Vak'a Nüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi**, C. 6-7-8 s, 1104.

bir araya getirilip defterdarlık ve muhassıllık biçimiyle yeniden düzenlenmiş⁶⁸ ve Midilli'ye Karantina Nazırı Veli Paşazâde İsmail Bey Muhassıl olarak atanmıştır⁶⁹. İsmail Bey görev mahalline ulaşınca ilk iş olarak selefinin muhasebesini yapacak ve bu şekilde idareyi teslim alacaktır⁷⁰.

İleriki kısımlarda görüleceği gibi, İsmail Bey'in adanın vergisi hususunda ortaya koyduğu idarî tutum merkez tarafından yerinde görülmeyle görevden azledilip yerine Hıfzı Paşa'nın Midilli Muhassılı olarak atanması söz konusu olacaktır. Fakat Hıfzı Paşa'nın muhassıl olarak atanmasından sonra muhassıllık idaresinin ülke genelinde lağvedilerek kaymakamlık sistemine geçilmesinden ötürü kendisinin muhassıllığı uzun ömürlü olmayacaktır.

4. Yunda Adası'nın Midilli'ye Bağlanması

Anadoluya oldukça yakın bir mesefade yer alan Yunda Adası'nın, XIX. yüzyılın başlarında Hüdavendigâr Eyaleti'ne bağlı Ayvalık Sancağı'nın iki kazasından biri olduğu anlaşılmaktadır. Tanzimat'ın ilanından sonra ülke genelinde fermanın uygulandığı yerlerde muhassıllıklar kurulduğu sırada Ayvalık, Hüdavendigâr Eyaleti dâhilinde bulunan Biga Muhassıllığı içinde yer almaktaydı⁷¹.

Yunda Adası⁷², esasen irili ufaklı yirmi parçadan ibaret bir takımadadır⁷³. Yunda 1831 nüfus sayımına göre 690 gayrimüslimden müteşekkil bir nüfusa sahip görünmektedir⁷⁴.

⁶⁸ Ayla Efe, "Muhassıllık...", s.21-23.

⁶⁹ BOA, **KK**, nr. 5811, s.1; 12 Rebiyülahir 1257 (3 Haziran 1841); Ahmed Lûtfî Efendi, **Vak'a Nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi**, C. 6-7-8, s.1104. Bu arada boşta kalan Karantina Nazırlığı'na Karantina Başkâtibi bulunan Bâki Efendi Nazır tayin edilecektir: BOA, İ. DH, nr. 1834.

⁷⁰ Midilli Meclisi 1257 yılı Martı başından Mayıs ayı sonuna kadar üç aylık gelir ve giderleri kalem kalem inceleyerek Âşir Bey'in zimmetinde hiçbir akçe olmadığını belirlemiştir. Bundan sonra bir yük seksen altı bin altmış üç kuruş on dokuz para nakten ve tamamen İsmail Bey tarafından teslim alınmıştır: BOA, **KK**, nr. 5817, s. 84, 87.

⁷¹ BOA, **KK**, nr. 7499, s. 2.

⁷² Tuncer Baykara, **Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş...**, s. 235.

⁷³ Bu adalar Çiçek (Angistri), Kız (Ulya), Balık (Psariano) Adaları, Yumurta (Daskali/Daskalio) Adacığı, İkiz (Daskali) Kayaları, Kutu/Kara (Kudho/Kuda) Adası, Gizli (Petro) Kayaları, Akoğlu (Kopano) Adacığı, Taş (Klavo) Adası, Dolap (Kromido) Adası, Hasır (Sefiri) Adası, Maden (Pirgo) Adası, Pınar (Mosko-pulo) Adası, Kamış/Kara (Kalamo/Kalamos) Adası, Yuvarlak (Kalamo-pulo) Adacığı, Yellice (Leyah) Adası, Çıplak (Cimno) Adası, Güneş (Eleos/Oilios) Adası, Yumurta (Eleos-pulo) Adacığı, Alibey (Yunda/Cunda/Misk/Mosko) Adası ki bütün sayılan ve Yunda Adaları ailesine mensup olan adalar aslında Yunda Adası'dan ayrılmış birer parçadırlar. (Geniş bilgi için bkz: Ahmet Rasim Barkınay, **Adalar Denizi Kılavuzu**, (Hazırlayan Prof. Dr. Mustafa Putlar), İstanbul 2005², s.81-88.)

Yunda Adası Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra bir ara idarî olarak Midilli Adası'na bağlanmış ise de daha sonra Midilli'den ayrılarak tekrar Hüdavendigâr Eyaleti'nde, Karesi Sancağı'na bağlanmıştı. Son durumdan memnun olmayan ada halkı, mevki itibarıyla Karesi'ye uzak, Midilli'ye daha yakın olmaları nedeniyle tekrar Midilli'ye bağlanarak buradan idare edilmek için merkeze başvuracaktır (3 Ekim 1841)⁷⁵. Durum Karesi Muhassıllığı'ndan sorulmuş ve gelen cevapta adanın Karesi Sancağı'na bağlı kalmasının yerinde olacağı bildirilmişti⁷⁶.

Bir süre sonra Yunda Adası reayâsı, Kaptan-ı Derya Tahir Paşa'ya⁷⁷ sundukları 19 Mart 1841 tarihli Rumca dilekçede, ada halkından birçoğunun Ayvalık'ta, Keçeli diye bilinen yerde zeytin ağacına sahip olduğunu belirtmekteydiler. Bunlar husule gelen zeytinlerini rahatça öğütmek için her sene Yunda Adası'na nakletmekteydiler. Üretimden sonra hâsıl olan zeytinyağının mirî vergisi de adada ödenmekteydi.

Tanzimatın ilanından sonra yapılan düzenlemelerin icabı olarak ahalinin oşür vergisinin Emrud Ovası tarafına verilmeleri gerektiği halde, bu sefer de Yunda Adası müdürünün kendilerinin zeytinlerini öğütmek için adaya getirmelerine izin vermediğini ifade eden ahali, bu durumun zarar etmelerine sebebiyet vermesinden şikâyet etmektedir. Şöyle ki, Ayvalık tarafında zeytin üretmek için yeterli mengene bulunmadığından mahsulün işlenmesi uzun zaman almaktaydı. Bu sebepten ötürü Yunda ahali duruma bir çare bulunmasını, yani kendilerine müdür tarafından müdahale olunmayıp, mahsullerini ikamet ettikleri adaya taşımalarına ruhsat verilmesini istemektedirler⁷⁸.

Yunda Adası ahalisinin bu isteği Kaptanpaşa tarafından bir taktırle Babiâli'ye sunulmuştur. Mesele, Meclis-i Vâlâ'da görüşüldükten sonra hazırlanan mazbata 25 Nisan (3 Rebiyülevvel) Cumartesi günü toplanan Meclis-i Umumî'de ele alınmıştır. Meclis-i Vâlâ mazbatasında, ahalinin mahsullerini adaya nakletmelerine izin verilmesi durumunda hazinenin bir takım zarara uğrayacağı, verilmemesi durumunda

⁷⁴ Enver Ziya Karal, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Ankara 1943, s. 158.

⁷⁵ BOA, **KK**, nr. 5817 s. 90.

⁷⁶ **Aynı defter**, aynı yer; 13 Ramazan 1257 (29 Ekim 1841).

⁷⁷ Çengel-oğlu Tahir Mehmet Paşa 29 Mart 1841–16 Şubat 1843 tarihleri arasında Kaptanpaşa olarak görev yapmıştır: İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. V, s. 230.

⁷⁸ Yunda ahalisinin sunduğu mazharın tercümesi: BOA, İ. MVL, nr. 726.

ise daha önce de belirtildiği şekilde, yeterli sayıda mengene bulunmamasından dolayı ahalinin zararına sebep olacağı ifadelerine yer verilmişti⁷⁹.

Yunda Adası sakinleri verdikleri diğer bir dilekçe ile yeniden adanın Midilli'ye ilhak olunmasını talep etmişlerdi. Mesele tahkik olunmak üzere Kaptanpaşa'ya havale olunmuştur. Gereğinin ifası ve hazinenin uğrayacağı zararın ortadan kaldırılması, diğer yandan ahalinin de gadre uğratılmamasına dikkat olunması hususunun bu defa tekrar Kaptanpaşa'ya bırakılması Meclis-i Umumî tarafından uygun görülmüştür. Çıkan iradede meclisin kararı münasip görülmüş ve gereği Kaptanpaşa'ya havale edilmişti⁸⁰.

Devlet, Tanzimat Fermanı ve müteakiben çıkarılan yasalarla sosyal, ekonomik ve mülkî bir takım genel düzenlemelere gitmiştir. Fermanda ve daha sonra fermanı ahaliye açıklamak için yayınlanan diğer bir Hatt-ı Hümayûnda da açıkça ifade edildiği gibi, bütün bu düzenlemeler ahalinin daha iyi şartlarda yaşamasını ve refahın yükseltilmesini amaçlamaktaydı⁸¹. Bu amaç doğrultusunda Tanzimat Fermanının ilanını takip eden günlerde, genel olarak yapılan düzenlemelerin yanında, yine yukarıda belirtilen amaç çerçevesinde bir takım yerel düzenlemelere de gidilecektir. Oldukça geniş bir araziye sahip olan Osmanlı Devleti'nde, tabîi olarak her bölge kendine has özelliklere sahip bulunmaktaydı. Genel olarak çıkarılan kanun ve nizamnamelerin tam olarak bütün ülkede uygulanması mümkün olmamakta, bir takım sıkıntılar yaşanmaktaydı. Bütün bunlar ise, Yunda Adası'nın Midilli'ye ilhaki meselesinin de gösterdiği gibi, ahalinin vaki olan isteklerinden, devletin yararına olanlarının değerlendirilmesi ve gerçekten hem ahali hem de devlet için münasip olanların uygulanması ile çözüme kavuşturulmaya çalışıldığı dikkati çekmektedir.

Söz konusu gelişmelerden kısa bir süre sonra Yunda Adası'nın idarî olarak Midilli Adası'na bağlandığı görülmektedir⁸².

⁷⁹ Meclis-i Vâlâ mazbatası: BOA, İ. MVL, nr. 726.

⁸⁰ BOA, İ. MVL, nr. 726; 21 Rebiyülevvel 1258/2 Mayıs 1842 tarihli irade; A.D, nr. 375, s.84.

⁸¹ Evâil-i Ramazan 1255 tarihli Ferman sureti: Reşat Kaynar, **Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat**, s. 180–184.

⁸² Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız çalışmalar sırasında Yunda Adası'nın Midilli'ye bağlandığı kesin tarihi gösteren bir belgeye ulaşmak şimdilik mümkün olmamıştır. Ancak yukarıda da görüldüğü üzere, yaşanan gelişmelerden Yunda Adası'nın Muhassıllık teşkilatının kaldırıldığı sıralarda Midilli'ye bağlandığı düşünülebilir.

B) MİDİLLİ'DE MUHASSILLIK İDARESİ'NE TEPKİLER VE DEVLETİN ALDIĞI TEDBİRLER

Tanzimat Fermanı'nın ülke genelinde uygulanması sırasında bir takım problemlerin çıktığı ve hoşnutsuzluğa sebep olanların bazen yeni tayin edilen Muhassıllar bazen de Muhassıllık Meclisi üyesi âzâları olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Tanzimat Fermanı'nın uygulanmaya çalışıldığı Ege Adaları'nda da zaman zaman çeşitli sorunların yaşandığı ve şikâyet konusu olan hususların Babiâli'ye intikal ettirildiği görülmektedir⁸³.

Midilli'de Tanzimat Fermanı ve getirdiği hükümler çerçevesinde mülkî bir takım düzenlemeler yapılırken adada bulunan Müslümanlar Babiâli'ye sundukları dilekçelerle Muhassıllık Meclisi azalarından bazılarında hoşnut olmadıklarından bahsederek bunların değiştirilmesini talep etmişlerdi. 1841/1257 senesi başlarında sunulmuş olan söz konusu dilekçelerde ada Müslümanlarının Muhassıllık idaresinin tesisinden başlamak üzere birçok konuda tutulan yoldan şikâyet ettikleri, hatta Muhassıl olarak Midilli'ye tayin edilen Salih ve Âşir Beyleri de, işlerini gereği gibi yapmadıkları gerekçesiyle eleştirdikleri görülmektedir. Söz konusu layiha ve dilekçeler ada halkının yeni mülkî düzen hakkındaki mütalaaları olarak da görülebilir.

Sunulan layihada şikâyet konusu olan meselelerden ilki adanın zeytinyağı mukataası geliridir⁸⁴. Layihada Midilli'de 1838 (1253) senesinde hâsıl olan zeytinyağından 1840 Martı (Muharrem 1256) itibariyle epeyi miktar yağ olduğu ifade edilmişti. Mukataa defteri olarak bundan önce Muhassıllık Meclisince hazırlanarak takdim edilen defterde Midilli mukataası ve timarâta ait 92000 desti öşür ve sipahilerin hissesine ait on üç, on dört bin desti ki bunun toplam yüz bin destiden ziyade öşür demek olacağı belirtilmekteydi. Midilli'de 1254 senesi mahsulünden olmak üzere biraz yağ dahi var ise de cüz'i olup 1253 yağı kadar olmadığı; harice ihraç olunan yağın ise 100.000 kantara ulaşmış, bunların mirî resmi

⁸³ Ali Fuat Öreñ, "Tanzimat Fermanı'nın Ege Adalarında Tatbiki", **Tarih Boyunca Dünyada ve Türklerde Denizcilik Semineri**, 17-18 Mayıs 2004, Bildiriler, İstanbul 2005, s. 104-108. (Tanzimatın Kıbrıs Adası'nda uygulanmaya başlanması ile muhassıl, piskopos ve kocabaşların da karıştığı yolsuzluktan kaynaklanan problem için bkz: Ahmet Uzun, **Tanzimat ve Sosyal Direnişler**, İstanbul 2002, s.18-22.)

⁸⁴ BOA, İ. MVL, nr. 325.

ve g m ruk reftiyesi % 12 hesabıyla, kâmilen tahsis olunmuduğu, ancak kanaatlerince h sılat defterinde o miktar h sılat gösterilmemiş olmasıyla konunun tetkike muhtaç bulunduğu bildirilmiştir.

Layihada Midilli Muhassılı Salih Bey'in "m bleta-i işret" bir zat olduguna işaret edilmekteydi. Adada önde gelen kocabaşı ve onlara uygun kimseler Salih Bey karakterinde bir kişinin kaymakam tayin edilmesini uzun zamandır arzuladıkları için bu göreve getirilmesi amaçlarının gerçekleşmesine uygun düşmüş, bunların kötülüklerini *mizan-ı şer'* ile dengelemesi gerekirken, gaflet içinde olması ve ilgisizliğinden dolayı bu noktaları fark edemediği ileri sürülmektedir. Layihada devamla Salih Bey'e tuttuğu yolun doğru olmadığı önde gelen kişiler tarafından bildirilmiş, "memur olduğu maslahata şimdiye kadar gereği gibi bakamamış ve ahali yararına bir iş gerekleştirmeyerek vaktini boşa geçirmişti" denilmektedir. Salih Bey'in bu suretle işinin başında durmayarak görevine dikkat etmeyip, önüne düşen kişilerin, kendisini istedikleri yere çekip götürerek bunların "*murad ve kasudları m cerreden kendilerinin görecek ve becerecek işleri olmaktan ibaret olduğu*"na dikkat ekilmiřti⁸⁵.

Daha sonra  şir Bey Muhassıl olarak atanınca ahalden beş kişi kendisine gelerek muhtarlar hususunda görüşmüştür. Söz konusu layihada Midilli muhtarlarının kötü muamelelerinden de bahis ve şikâyet vardır. Yukarıda belittiğimiz gibi Tanzimatın uygulandığı yerlerde ahalinin nüfus, emlak ve arazilerinin sayılarak bu çerçevede üzerlerine düşecek vergilerinin bir an önce belirlenmesine karar verilmişti. Ancak Midilli muhtarlarının bu işi sürüncemede bıraktıkları, fukaranın emlaki bu ana kadar kıymet olarak belirlenmediği, kendilerinin bu usûl gereği üzerlerine düşen vergiyi edaya hazır oldukları halde kulak asılmadığından şikâyet olunmaktaydı.

 şir Bey'den Meclis azalarının değiştirilmesi istenmiş, kendisi ise bu iş için kur lardan birer mazbata talep etmiştir. İstenilen mazbatalar hazırlanarak sunulmasına rağmen değişiklik gerçekleşmemiş, bunun gerçekleşmesi gerektiğini

⁸⁵BOA, İ. MVL, nr. 325.

dile getiren bir imam bir ay yedi gün, birkaç kişi ise bir ay beş gün hapsedilmişlerdir⁸⁶.

Midilli Müslümanları tarafından sunulan layihada Meclis azasının kötü muamelelerine örnek olmak üzere, birkaç nokta üzerinde durulduğu anlaşılmaktadır. İlk olarak *şeriat*a aykırı hareket edilmekteydi. Bazı hususlar için alınan fetvalar Meclise takdim olunmasına rağmen, riayet olunmayarak kendi meramları üzere iş görmekte olduklarından bahsedilmektedir.

Aynı şekilde İslam ve reayanın hukukî işlerinde elinde davasına uygun fetva var iken mesele Meclis âzāsından veyahut kocabaşılardan biriyle alakalı olduğu durumlarda, davacını hakkı ortada iken, *şeriat* gereği hallolunmayıp taraftarlık edilerek iddialı tarafa bir parça şey verilmek suretiyle ağzının kapatıldığından şikâyet olunmaktadır. Böylece davacının hakkı iptal edilmekteydi⁸⁷.

Layihada bu tür davranışlara müşahhas bir örnek teşkil etmesi bakımından, bir zeytinlik satma olaydan bahsedilmektedir. On beş sene evvel satılıp, değerinin karşılığı olan bedelin *huzur-ı şer'ide* tam olarak verilmiş, satışı teyit eden senet düzenlenmiş olduğu halde, Meclis azalarından birisinin damadı olan şahıs, babası tarafından satılan söz konusu zeytinliğin o zamanlar "*nâ-hüsnî surette*" satıldığı gerekçesiyle satışın iptal edilmesini istemiştir. Söz konusu süreden bu yana zeytinliği tasarruf eden kişi ve çocuklarına *şer'i* olarak bir şey yapılamaz, arazinin reddi ya da satış fiyatına akçe zammı mümkün değilken, meselenin *örfi* olarak çözülmek istenmeye çalışıldığına dikkat çekilmektedir. Bu cümleden olarak zeytinliği satın alan şahıs ve oğullarının, değişik şekillerdeki baskılara maruz kaldıkları, hatta hapsedilmiş olduğu ifade edilerek buna benzer birçok olayın yaşanmış olduğu vurgulanmıştı⁸⁸.

Konumuz olan layihada Müslüman ahali, Tanzimata aykırı olarak, gazez ve nefsanîyetin ortadan kaldırılamamasında ve her hususta bu aksaklığın sürdüğünden şikâyet etmekteydiler.

⁸⁶ BOA, İ. MVL, nr. 325

⁸⁷ Aynı belge.

⁸⁸ Aynı belge.

Diğer taraftan emsali memleketlerde emlak sayımı şimdiye kadar tamamlanıp, defterleri Dersaadet'e takdim olunmuş ise de⁸⁹ Midilli'de bu hususa dikkat ve özen gösterilmeyip, hâlâ emlak defterinin tanzim olunmadığına dikkat çekilmekteydi.

Memleket işlerinin meclis tarafından zamanında görülmediğine örnek olmak üzere bundan önce Ada Nazırı olanlar tarafından, cârî nizâm dâhilinde, her sene kalelerin buğdayı değiştirmekte iken, Midilli Meclisi'nin bu sene işi ihmal ettiği, bu nedenle böceklerin buğdaya musallatı ve bunun ise hazineye zararı dokunacak bir durum olduğu ifade edilmiştir.

Muhtar seçimlerinin Salih Bey tarafından, yürürlükte olan nizam aleyhine gerçekleştirildiği de gündeme getirilmiştir. Layihada Salih Bey'in, daha önceden hukuku bulunduğu dört kişinin dışında kimseyi seçmeyeceğini beyan ettiği ve imamdan bu kişiler adına gerekli mazbataları düzenlemesini istemesi üzerine, karşı çıkan imamın yerine, mazbatanın Salih Bey'in yakınları tarafından hazırlandığına dikkat çekilmekteydi. Bu nedenle ahaliye ziyadesiyle nefsaniyet ettiğiinden yakınılmaktaydı. Bu cümleden olarak Salih Bey, cami hatiplerinden birini karantina sandık emini, bir diğerini ise kâtip atamış, ahalinin adı geçenlerin hizmet dışı olduklarını ifade etmeleri üzerine ise birkaç kişiyi hapsedirmişti⁹⁰.

Yapılan şikâyette Salih Bey'in 1840/1256 senesinde etrafa kendi akrabalarını zabıt tayin edip yüz kuruş ile bin kuruş arasında değişen maaşlar verdiği, kendisi ise her gün şehirdeki hanesinde ikamet ederek "*kahve içmekle*" meşgul olduğu bildirilmişti. Layihada Adanın işlerinin ise yukarıda bahsolunan kocabaşlarına ihale ederek "*cümle fukaranın emlaki harâb olmaktan hâlî olmadığı*"na dikkat çekilmiş, bu davranışların kin tutmaktan kaynaklandığı ve bu şekilde fukaranın perişan edileceğinin açık olduğu vurgulanmıştı.

Layihada, yukarıda dile getirilen bütün olumsuzlukların söz konusu âzâlara ve diğerlerine ifade edildiğini belirten Müslüman halk "*sizlerin bileceğiniz iş değildir Devlet-i Aliyye bizlere kapucubaşılık ihsân etmiştir bizim bileceğimiz işdir*" şeklinde bir cevapla karşılaştıklarını iddia etmekteydiler. Tanzimat-ı Hayriye'de keyfi

⁸⁹ Mesela Rodos'ta söz konusu sayımın yapıldığı görülmektedir, bkz: Ali Fuat Örenç, "Yakın Dönem Tarihimizde Rodos...", s. 86-87.

⁹⁰ BOA, İ.MVL, nr. 325.

uygulama olmayacağı hakkında *Hatt-ı Şerif* olduğuna dikkat çeken ahali, bütün bu şikâyet konusu olan meselelerin tahkiki için iyi bir memurun görevlendirmek suretiyle gereğinin icrasını talep ediyorlardı⁹¹.

Bunun dışında Liman-ı Cedid Camii imamı Hafız Mehmed, Mevlevi Yusuf Dede, Bali-zâde Camii Şeyhi Mustafa Hilmi, Ümmü Gülsüm Camii imamı Ahmed, Müderris Mustafa ve Mevlevi Şeyhi Abdülkadir imzalı bir arzuhal daha sunulmuştur. Bu arzuhalde de yukarıdaki layihada ayrıntılı olarak değinilen hususlara değinilmiş, Meclis azası olan kişilerin suiistimallerinden bahisle, değiştirilmeleri için müsaade istenmiştir. Midilli Adası *İslam ve fukara ahali* imzalı diğer bir arzuhalde ise, Midilli sâkinlerinden bundan önce Revgan-ı zeyt Müdürü Âşık El-hac Hasan ve İsmail Efendilerin her yönleriyle “*mütedeyyin ve fukarâlarının intihâbı olmak mülâsebesine mebni*” bu şahısların Meclise dâhil olmalarının kendileri adına her bakımdan hayırlı olacağı bildirilerek, müsaade istenmektedir. *Ahali-i Cezire-i Midilli* imzalı başka bir arzuhalde ise Âşir Bey'den Meclis âzalarının değiştirilmesi hususunda taleplerinin olduğunu, bunun üzerine istenilen mühürlü mazbatalar hazırlanarak takdim edildiği halde azaların yerlerinde bırakılması için sahte mazbataların düzenlendiğini öğrendiklerinden bahsedilmektedir. Arzuhalde, söz konusu gelişmeler üzerine merkezin durumdan haberdâr edilmesi için birkaç kişiyi vekil tayin ettiklerini belirten ahali, mürur tezkiresi talep ettiklerinde ise tezkirelerin verilmemiş olduğu, bu durumda muhassıl ve meclis azalarının kendi bildikleri gibi hareket edeceklerini bildirmektedirler⁹².

Konu hakkında şikâyet edilen Midilli Meclisince de bir mazbata hazırlandığı görülmektedir. Söz konusu mazbataya göre tüm bahsedilen olaylar başka bir suretle cereyan etmiştir. Şöyle ki, Meclisin 12 Mart 1841 (18 Muharrem 1257) tarihini taşıyan tezkeresine göre olaylara sebep olan Şeyh Ahmed ve Müderris Mustafa Efendi olup, hatta ikincisi Midilli Nazırı sabık İsmail Bey'i dahi tahrik etmekteydi⁹³.

Mazbatada Midilli ahali önde gelenlerinden Tahir Bey, Saatçi Süleyman Ağa, Çınarlı Camii İmamı Mehmed Efendi, Hacı Ahmedzade Hüseyin Ağa, İbrahim

⁹¹ BOA, İ. MVL, nr. 325.

⁹² BOA, İ. MVL, nr. 325.

⁹³ Aynı belge.

Çavuş, Hacı Hasan Ağa ve Gabrehem Midilli Meclisi'ne gelerek Gül Selim, Sefazade Attar Şeyh Ahmed, Çıplakoğlu Hacı Ahmed ve Hafız Ömer'in bazı kurâ ihtiyarlarına, “meclis azası Mustafa Bey ve Behram Bey'i değiştirmek” ve bazılarında da “senelik verginin indirilmesi için hayırlı bir iş yapacağız” şeklinde haberler göndererek, beyaz üzerine mühürlerini bastırmış oldukları ifade edilmiştir⁹⁴.

Bu arada Meclise gelen altı kişi arasında bunların gerçek amaçlarının ne olduğunu sonradan anladıklarını ve durumu bildirmeye karar verdiklerini söyleyerek, mühürlerin üstündeki yazıların dahi adı geçen Gül Selim, Sefazade Attar Şeyh Ahmed, Çıplakoğlu Hacı Ahmed ve Hafız Ömer tarafından yazıldığını ihbar etmişlerdi⁹⁵.

Mühür basan ihtiyarların çoğunluğu Midilli'de bulunduğu için onlar da Meclise gelerek durumu teyit etmişlerdi. İhtiyarlar, Mecliste azalardan memnun olduklarını ifade etmişlerdi.

Ertesi gün Gül Selim, Attar Şeyh Ahmed, Çıplakzade Hacı Ahmed haber verenler ile beraber Meclise çağrılıp sorgulanmışlar ve topladıkları mazharlar istenerek kontrol edildiğinde ekserisinin aynı tür yazı olduğu anlaşılmış, bunun Attar Şeyh Ahmed'in yazısı olduğu fark edilmiştir.

Sorgulamada hazırlanan mazharların bir kısmının ise İstanbul'a gönderildiği ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine kendilerine “*meramınız her ne ise meclisde görülmediği için mi İstanbul'a mahzar gönderiyorsunuz*” diye sorulmuş, adı geçenler “*buralarını tefekkür edip düşünemedik kabahat bizimdir*” diyerek suçlarını kabul etmişlerdi.

Midilli Meclisi'nin söz konusu mazbatasında, bu kişilerin amacının sekiz üye seçmek suretiyle çarşıda bir yer hazırlayıp, sabahları hepsinin orada toplanması, Meclis günü ise ikisini meclise yollayarak diğerlerinin kendi işlerini görmeye gitmeleri şeklinde anlaşıldığı ifade olunmaktadır.

Arzuhallerle İstanbul'a gönderilen kişileri Şeyh Ahmed'in finanse ettiği meclis mazbatasından açıklanmakta ve kendisi hapsedilerek diğerlerinin serbest bırakıldığı

⁹⁴ Aynı belge.

⁹⁵ Aynı belge.

bildirilmektedir⁹⁶. Ayrıca Şeyh Ahmed'in bundan önce sokakta Mustafa ve Behram Beylere küferderek “*Meclisde ber-vech-i hakkaniyet dava görmediklerini*” beyân etmek suretiyle adı geçen âzâları tazyif ettiği başka şahitlerle de ortaya çıkmıştır.

Daha sonra Gül Selim gizlice Meclise çağrılmış ve “*bu makule harekette murâd nedir ve sahihen muhtarları mı istemezsiniz yine aslını sen bilirsin doğru söyle*” diye sorulduğunda kendisi, “*biz muhtârlarımızdan hoşnud ve râzıyız hiçbir kimesnede kabahat yoktur Müderris Mustafa Efendi memlekette def’ olunmadıkca burası rahat etmez ve hatta Ramazanda İstanbul’dan geldiğinde memleketi karma karışık edip İstanbul’a gitmişti işte şimdi yine geldikte işbu fesadı etti ve Midilli Nazırı sabık İsmail Beyi dahi tahrîk eyleyen efendi-i muma-ileyhdır*” şeklinde cevap alınmıştır⁹⁷.

Ada ahalisinden İstanbul’a gelmiş olan kimselerin Meclis-i Vâlâ’ya çağrılıp sorgulandıkları görülmektedir. Bunlar da ifadelerinde, Meclis azasından Mustafa Bey ve Behram Beylerden ahalinin nefret ettiğini bildirmişlerdi.

Sunulan arzuhaller ve söz konusu mazbata Meclis-i Vâlâ’da ele alınmış ve ilgili evrâk 22 Nisan 1841 (29 Safer 1257) Çarşamba günü toplanan Meclis-i Umumî de müzakere olunmuştur. İki tarafın sunduğu ve çeşitli iddiaları içeren mazbata ve arzuhallerden hareketle bir hüküm verilmesinin imkân dâhilinde olmadığını görüşüne varan Meclis-i Vâlâ mazbatası yerinde bulunmuştu. Ayrıca gelişmeler hakkında Midilli Meclisi’nden bilgi istense, kendileri aleyhine bir ifade bulunmayacaklarının açık olduğu göz önüne alınarak Midilli’ye ya Babîâlî’den ya da Bab-ı Maliye’den *hafîfü’l-meunet*, yani az masraflı bir memurun gönderilerek meselenin yerinde tahkik olunması uygun bulunmuştur. Gönderilecek memurun masrafının ada halkından alınması uygun bulunmayarak kendisine dört-beş bin kuruş harcırah verilmesi düşünülmüştür. Bu para Maliye Hazinesinden karşılanacaktı.

⁹⁶ BOA, İ. MVL, nr. 325.

⁹⁷ Muhassıl-ı Cezire-i Midilli, Mehmed Galib (Naib-i Midilli), Ebubekir (Müfti-i Midilli), Hasan Kemal (Memur-i Zabtiye-i Midilli), Ahmed Lütfi (Katib-i Emlak-ı Midilli), Hasan Fahir (Katib-i Nüfus-i Midilli), Despot, Ömer, Hacı Ahmed, Behram, Mustafa, Panayotaki, Maryo, İsaki, Acı Panayot, Andon, Kukoyani (Meclis Azaları) imzalı ve 18 Muharrem 1257 (12 Mart 1841) tarihli mazbata: BOA, İ. MVL, nr. 325.

Midilliye gönderilmek üzere *Hacegan-ı Divan-ı Hümayun*'dan Maliye Mektubcusu hulefası Abdi Efendi uygun bulunmuştur. Adanın uzak olması dolayısıyla da kendisine masraflarına karşılık olmak üzere 7500 kuruş tahsisine karar verilmiştir⁹⁸.

Görüldüğü gibi Midilli Meclisi ile adada bulunan Müslümanlar arasında bir ikilik söz konusudur. İki tarafın birbirleri aleyhine sundukları mazbata ve dilekçelerden durumun tam olarak ne olduğu merkez tarafından anlaşılamamış, bunun üzerine meselenin tahkiki için bir memur görevlendirilmesine karar verilmiştir. Esasında meselenin biraz da mali boyuta sahip olması nedeniyle Maliye Nezareti'nden bir kişi bu göreve tayin olunmuştur.

Tahkikata memur Abdi Efendi'ye Midilli ahalisinin hazırladığı layihanın bir sureti verilmiştir. Kendisinden meseleyi tahkik ile söylendiği gibi adı geçen azalardan ahali nefret ediyor ise Muhassıl, Naip ve Zabtiye memuru hazır oldukları halde tebdil ile yerlerine ahali tarafından başkalarının seçimini sağlaması, ancak şikâyet gerçek dışı ise bu durumda sorumluları, şahitler ve mazbata ile İstanbul'a göndermesi istenmiştir⁹⁹.

Abdi Efendi'nin Midilli'ye gönderilmesinden sonra Meclis azalarından Mustafa ve Behram Beyler ile Mariyo Avamcı, Andon Besali, Acı Benayot ve Kalonya ve Molova'da bulunan Küçük Meclis āzâlarından bazılarının istifa ettiği dikkati çekmektedir¹⁰⁰. Bir kısmı uygunsuz adamlar oldukları diğerleri ise işlerinin yoğunluğu gerekçesiyle görevi bırakmış olan söz konusu azaların yerine hemen yenileri seçilmiş ve kendilerine maaş bağlanmıştır¹⁰¹.

Diğer taraftan meselenin bu hale gelmesinde Midilli eski Nazırı İsmail Bey'in kethüdası Hacı İbrahim ile Emlak müdürü İmamoğlu Mehmed'in, memleket ihtiyarlarını tahrik etmeleri ve Mevlevi Şeyhi Abdülkadir Efendi ile Müderris Mustafa Efendi'nin desteklerinin payı olduğu görülmüştü. Şeyh Abdülkadir Efendi'ye bundan sonra memleket işlerine karışmamasının tembih edilmesi,

⁹⁸ BOA, AD, nr. 372, s. 42-43; 14 Rebiyülahir 1257 (5 Haziran 1841).

⁹⁹ BOA, İ. MVL, nr. 325.

¹⁰⁰ BOA, KK, nr. 5817, s. 84; KK, nr. 5811, s. 2.

¹⁰¹ BOA, KK, nr. 5817, s. 84, 87.

Müderri Mustafa Efendi'ye ise bu tür işlere müdahale etmemesinin Şeyhülislamlık tarafından bildirilmesine karar verilmiştir¹⁰².

C) TANZİMATTAN SONRA MİDİLLİ ADASI'NDA KARANTİNA UYGULAMALARI

Bilindiği gibi büyük salgın hastalıklar sonrası karantina usulü yaygınlaşmış ve nihayetinde de XIX. yüzyılın ortalarında karantina teşkilatlarının oluşturularak, bu alanda milletlerarası işbirliğine gidilmesi keyfiyeti doğmuştur¹⁰³.

Osmanlı Devleti'nde de II. Mahmud döneminde, 1838 senesinde bir Karantina Meclisi teşkil edilmişti¹⁰⁴. Devletin başkenti ve dönemin önemli ticaret merkezlerinden birisi olan İstanbul'un çok miktarda para gerektiren karantina masraflarının *ta'vîz* sûretiyle karşılanması çalışmalarında dönemin Midilli Nazırı İsmail Ağa'dan da 250 kese akçe alındığı görülmektedir¹⁰⁵. İstanbul'da bu şekilde karantina tesisine çalışılırken, hastalık görülmesi sebebiyle taşrada da bu usulün uygulanmaya başlandığı anlaşılmaktadır¹⁰⁶. Nitekim hastalık zuhur eden Midilli'de de karantina usulünün uygulanması için Liman Memuru'na emir gönderilmişti (20 Ağustos 1838/29 Cemaziyülevvel. 1254)¹⁰⁷.

1255 senesi Ramazanı başlarında Midilli Nazırı İsmail Bey ile Midilli ve Molova Naiplerine gönderilen bir emirden¹⁰⁸ Ada'ya karantina usulünün uygulanması için memur ataması yapıldığı anlaşılmaktadır. İbrahim adlı bir memur 2000 kuruş maaş ile Eylül 1838 (Receb1254) başlarında göreve başlamıştı. Bu memurun maiyetine dört yüz kuruş aylıkla bir de tabip verilmişti. Ayrıca, Molova Kazasına ayrı bir görevli tayin ederek bir karantinahane oluşturulmasını sağladığı görülmektedir. Fakat söz konusu karantinahanelerin masraflarının karşılanması sırasında Midilli kocabaşlarının, Molova ahalisinden de para talep etmeleri üzerine, konumuz olan hükümde her kazanın karantina masraflarının kendi ahalisi tarafından

¹⁰² BOA, AD, nr. 370, s. 26-27; Halil İnalçık, "Tanzimat'ın Uygulanması ve...", s. 372.

¹⁰³ Güden Sarıyıldız, "Karantina Meclisi'nin Kuruluşu ve...", s. 330.

¹⁰⁴ A.g.m., s. 334.

¹⁰⁵ Güden Sarıyıldız, "Karantina Meclisi'nin Kuruluşu ve...", s.342.

¹⁰⁶ Karantina teşkilatının kurulmasına karşı ülkenin bazı yerlerinde görülen tepkiler için bkz: Musa Çadırcı, "Tanzimatın Uygulanmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler", **Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu**, TTK, Ankara 1994, s.299.

¹⁰⁷ Siroz ve Selanik ile birlikte buraya da Meclis-i Tahaffuz tarafından memurlar gönderilmiştir (bkz: Gülden Sarıyıldız, "Karantina Meclisi'nin Kuruluşu ve...", s. 346).

¹⁰⁸ BOA, MD, nr. 253, s.154, h.: 1000.

karşılanması ve Midilli Karantinahanesi masrafı için Molovalılardan para talep edilerek rencide olunmamaları emredilmiştir¹⁰⁹.

Midilli Adası'nda karantina usulünün uygulanmaya başlanmasının ardından, yukarıda ilgili kısımda söz konusu edilen Muhassıllık maaş defterine göre, Tanzimatın ilan sonrası adada bulunan ve karantina işlemlerinde yararlanan Jurnal Kâtibî'nin aylık 100 kuruş maaş aldığı anlaşılmaktadır. Kalonya ve Molova Kazalarında bulunan Jurnal Kâtiplerine ise aylık seksener kuruş verilmekteydi¹¹⁰.

Diğer taraftan taşrada bulunan karantinalarda görevli müdür, memur ve kâtiplerin maaşlarında 1241 senesi Haziran ayından geçerli olmak üzere düzenlemeler yapılmıştı. Buna göre Midilli Karantina Müdürü'nün 2000 kuruş olan maaşından 750 kuruşluk bir indirimle gidilmiş ve 1250 kuruş yapılmış, tabibin 1800 kuruş olan maaşı ise sekiz yüz kuruşluk bir indirimle 1000 kuruş olarak belirlenmiştir¹¹¹.

Karantina usulünün taşrada tesisinin ardından daha önce çeşitli kazalara gönderilmiş olan jurnal kâtiplerinin gereksiz olduğu görülmüştür. Bunların yaptığı işin karantinalarda görevli kâtiplere devrine karar verilerek aynı iş için iki farklı memur istihdamından kaçınılacaktı¹¹². Aynı şekilde Midilli'de bulunan jurnal kâtiplerinin işine de Şubat 1842 (1258 senesi Muharremi) başından itibaren son verilerek kitabet işlerinin karantina kâtiplerine devrolunduğu anlaşılmaktadır¹¹³.

D) MUHASSILLIK İDARESİNDE ASKERÎ YAPI

İlgili kısımda bahsedildiği üzere Tanzimat döneminin başlarında sancakların idaresi Muhassıllara bırakıldığı gibi eyalet ve sancaklarda güvenliğin sağlanması işinin, maiyetlerinde bulunan nizamiye askeriyle, müşir ve ferik paşalar ve Asakir-i Nizamiye zabitlerince yerine getirilmesi öngörülmüştü. Sancaklarda bulunan asker zabitleri ayrıca muhassıllık meclislerinde üye olarak görev yapacaklardır¹¹⁴.

¹⁰⁹ BOA, MD, nr. 253, s.154, h.: 1000; Evâil-i Ramazan 1255 (Kasım 1839).

¹¹⁰ BOA, C. MAL, 24144. Başka bir belgede ise Midilli Jurnal Kâtibî olarak görev yapan Ahmed Efendi'nin 150 kuruş maaş almakta olduğu belirtilmiştir: BOA, C. SIH, nr. 371.

¹¹¹ BOA, KK, nr. 5817, s. 89; 11 Receb 1257 (29 Ağustos 1841); Gülden Sarıyıldız, "Karantina Meclisi'nin Kuruluşu ve...", s.363.

¹¹² BOA, KK, nr. 60-17, s.91.

¹¹³ BOA, KK, nr. 5817, s. 94; 2 Muharrem 1258 (13 Şubat 1842).

¹¹⁴ Bkz.: yuk. s. 24.

Cezayir-i Bahr-i Sefid’de bulunan adaların güvenlik işleri kale topçuları büyük zabitlerinin sorumluluk alanına verildiği anlaşılmaktadır¹¹⁵. Nitekim Midilli’ye Salih Bey’in Muhassıl olarak tayin edilmesini müteakiben Seraskerliğe sunduğu bir kıt’a arıza ile adanın zaptiye işleri için bir Binbaşı tayinini talep etmişti¹¹⁶. Bu arada Midilli Adası’nda bulunan kale topçularının bölük zabitlerinin de olmadığı görülerek, hem adanın zaptiyesi hem de yerli topçu askerlerinin nizam ve talimleri görevi Tophane-i Âmire Binbaşlarından İbrahim’e tevdi edilmiştir¹¹⁷. Kısa bir süre sonra İbrahim Ağa’nın bazı uygunsuz davranışı görüldüğünden bu görevden azledilerek yerine yine Topçu Binbaşlarından Hüseyin Ağa tayin olunmuştur¹¹⁸.

Bu dönemde Midilli kalesinde bulunan iki bölük yerli topçu zabıt ve askerlerinden toplam altı yüz altmış altı nefer adanın zaptiye işlerinde görevliydi¹¹⁹. Ayrıca Midilli Adası’nda bulunan timar sahiplerinin yoklamalarının yapılarak bir bölük süvari askeri tertip olunduğu anlaşılmaktadır. Midilli’de bulunan timarlı süvari Asâkir-i Muntazamaya ilhak olunmuştur. Adaya memur olarak gönderilen İzzet Efendi timar sahiplerin yoklamalarını yaparak, içlerinden gücü ve kuvveti yerinden olanları seçmek suretiyle bir bölük süvari askeri meydana getirilmiş, bunlara Asâkir-i Muntazama süvarilerine uygulanan nizam dâhilinde tevcihat verilmesi kararlaştırılmıştır¹²⁰.

Bu suretle tesis olunan bir bölük *Asâkir-i Muntazama*’ya bir takım malzemenin verilmesi için Muhassıl Salih Bey tarafından bir pusula takdim edilecektir. Söz konusu pusulada biri mızıka çavuşu ve ikisi mızıka onbaşlılarına olmak üzere üç adet nişan, çavuşlar için beş adet kılıç, askerler için 161 adet çanta ve mızıka takımından olarak bir çift zil gönderilmesi istenmişti¹²¹. Bu talep Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri’de ele alınmıştır. Ancak *Asâkir-i Muntazama* çavuş ve onbaşlılarına nişan verilmesi mesbûk olmayıp zil ise sancak mızıkasına verilir eşyadan olduğundan, bunların verilmesinin

¹¹⁵ Ali Fuat Öreñç, “Yakındönem Tarihimizde Rodos...”, s. 413-414.

¹¹⁶ BOA, İ. DH, nr. 492; 27 Muharrem 1256 (31 Mart 1840).

¹¹⁷ BOA, **Tanzimat-ı Hayriye Defteri**, nr. 1, s. 38; Evâsıt-ı Safer 1256 (Nisan 184).

¹¹⁸ BOA, İ. DH, nr. 1453. **Tanzimat-ı Hayriye Defteri** nr. 1, s. 83, 167 (Evâsıt-ı Cemâziyelevvel. 1256/Haziran 1840).

¹¹⁹ BOA, **KK**, nr. 5817, s.87.

¹²⁰ Bu usûl daha sonra, Midilli örnek alınarak, Rodos Adası’nda da tatbik olunacaktır. BOA, İ. DH, nr. 1813; Ali Fuat Öreñç, “Yakındönem Tarihimizde Rodos...”, s. 418.

¹²¹ BOA, C. ASK, nr. 8029.

gerekmeyeceği ve oluşturulan bölüğün henüz yoklamaları gelmemiş olduğuna dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte bu askerler için gerekli kışlık elbiselerin daha önce *ale'l-hesâb* olarak verilmiş olduğuna bakılarak sonradan yoklamaları geldiğinde mahsubu yapılmak üzere pusulada yazılı eşyadan beş kabza seyf ile yüz altmış bir adet çantanın *ale'l-hesab* olarak verilmesi gerektiğine karar verilmişti. Kararın Seraskerlik tarafından da uygun görülmesi üzerine gereği için mesele 7 Mart 1841 (13 Muharrem 1257) tarihinde Maliye Nazırı'na sevk olunmuştur. İstenilen eşyaların verilmesi *Mühimmat-ı Harbiye Nâzırı* ile *Masârifat Nâzırlarına* bildirilmişti (13 Mart 1841/19 Muharrem 1257). Buna göre yüz altmış bir çantanın *Dikimhâne-i Âmire* mevcudundan, kılıç maddesinin mühimmat-ı harbiyeye ait bir mesele olduğundan Harbiye Nazırlığı'na sevk olunarak, 25 Mart 1841 tarihinde Mühimmat-ı Harbiye tarafından gereğinin icra olunacağı bildirilmişti¹²².

Bu arada Rodos Kalesi'nde olduğu gibi¹²³, Midilli Kalesi'nde de ihtiyaten bulunan ve bozulma tehlikesi bulunan zahireden bir kısmı ehven fiyatla satılmış ise de, kalan kısımları bozuk olduğundan talibi çıkmamıştır. Bu buğdayın zorla fukaraya verilmesinin Tanzimat-ı Hayriye'ye aykırı bir tutum olacağını bildiren Muhassıl Salih Bey'in bunun *râyic-i vakit* üzere satılması için yaptığı başvuru kabul edilmiştir. Bu satıştan elde edilecek gelir ile yerine yeni mahsulden buğday satın alınarak kale ambarının boş bırakılmamasına dikkat edilmesi istenmiştir¹²⁴.

Tanzimat uygulamaları gereği Naip ve Muhassıllar ile diğer memurlara verildiği gibi ülkenin güvenliğini sağlayan zaptiye zabıt ve memurlarına da maaş tahsis edilmesi düşünülmüştü. 1256 senesi Martından (Mart-Nisan 1840) itibaren zaptiye işlerinde görev alan müşir, ferik, binbaşılardan ve daha aşağı rütbedeki zaptiye memurlarına tahsis buyrulmuş olan maaşların muhassıllık emvalinden verilmeye başlandığı anlaşılmaktadır¹²⁵.

¹²² Aynı belge.

¹²³ Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyâleti'nin stratejik açıdan önemli bir mevki ve uzun süre eyalet merkezi olan Rodos Adası Kalesi'nin lojistik açıdan çok iyi muhafaza edildiği ve kalede daimî surette buğday bulundurulmasına dikkat edildiği anlaşılmaktadır. Geniş bilgi için bkz: Ali Fuat Örenç, "Yakındönem Tarihimizde Rodos...", s. 421-445.

¹²⁴ BOA. İ. MVL. 149; 6 Şaban 1256 (1 Aralık 1840).

¹²⁵ BOA, C. ZAP, nr. 1986. Bazı eyalet ve sancaklarda bulunan zaptiye memurlarına tahsis olunan maaş miktarları hakkında C. ZAP, nr. 2838'de bilgi bulunmaktadır.

Midilli'nin zaptiye işlerinde kullanıldığı belirtilen ada yerli topçularından 666 nefere, zabiteleriyle birlikte 13 Mart 1840-12 Mart 1841 (9 Muharrem 1256-18 Muharrem 1257) tarihleri arasında, üç yüz altmış üç gün zarfında Muhassıllık tarafından aylık olarak 24.366 kuruş verilmişti¹²⁶.

Eylül-Ekim 1841'de (Şaban 1257) ülke genelinde Tanzimat Fermanının uygulandığı mahallerde istihdam olunan zaptiye askerinin maaşları ve idareleri hususunda bir takım yeni düzenlemeler yapılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Öncelikle ülkede bulunan zaptiye zabıt ve memurlarının durumu Meclis-i Vâlâ'da müzakere edilmiştir. Meclis mazbatasından anlaşıldığı üzere o ana kadar ülkede tesis edilmeye çalışılan zaptiye teşkilatından beklenen verimlilik alınamamıştı. Bu meyanda özellikle mevcut zaptiye askerinin maaş ve tayinat bedelleri yeniden gözden geçirilerek bir takım değişiklikler yapılması için Tanzimatın uygulandığı eyaletlerin müşir ve muhassıllarından, bölgelerinde bulunan zaptiye askerinin mevcutları ve durumları hakkında bilgiler istenecektir¹²⁷.

Esasında asıl meselenin zaptiye veya tahsil işleri için herhangi bir yere görevlendirilen zaptiye memurlarına birer kuruş yevmiye verilmekte olmasından kaynaklandığı ifade edilmekteydi. Bu yevmiye alma meselesinden dolayı zaptiye askerleri görevlendirildikleri yerlerdeki işlerini kasıtlı olarak uzatmakta, bu işi *adeta bir ticaret* haline getirmekteydiler. Asâkir-i Muntazama usulüne göre maaş verildiği anlaşılan zaptiye askerlerinin görevlendirildikleri iş karşılığı yevmiye alma usulüne son verilmiştir. Gereğinden fazla zabıt istihdam olunmayarak mahallin meclisi marifetiyle lüzumlu miktar süvari ve piyade belirlendikten sonra, tayinat ücretleriyle beraber yüz kuruş maaşla bir yüz başı, üç yüz kuruş maaşla bir mülazım, iki yüz kuruş maaşla bir çavuş seçilerek istihdam edilmesine karar verildiği anlaşılmaktadır¹²⁸. Aynı şekilde tayinat ücretleri dahil olmak üzere süvarilere 180 ve piyadelere 75'er kuruş aylık verilmesi uygun görülmüş, muhassıllık gelirlerinden ödenecek maaşlar için gerekli defterlerin hazırlanması mahallerinden istenmiştir.

¹²⁶ BOA, **KK**, nr. 5811, s. 2; 17 Cemâziyelevvel 1257 (7 Temmuz 1841).

¹²⁷ Daha fazla bilgi için bkz: BOA, **İ. MVL**, nr. 494; 5 Receb 1257 (23 Ağustos 1841).

¹²⁸ BOA, **C. ZAP**, nr. 3435; 25 Cemâziyelahir 1257 (14 Ağustos 1841).

Söz konusu son düzenlemeler için Midilli Muhassıllığı'ndan gereğinin icrası istendiği sıralarda Zaptiye işlerine memur Hüseyin Ağa'nın yerine Yerli Topçularından Birinci Bölük Yüzbaşısı Hüseyin Ağa'nın tayin edildiği anlaşılmaktadır¹²⁹. Diğer taraftan Midilli ahalsinin mevcut zaptiye askerlerinden memnun olduğu bildirilerek ancak zaptiye işleri için kırk nefer daha askere ihtiyaç bulunarak, Seraskerlik'ten, bu açığın İstanbul'da bulunan Biga ve havalisi redif askerlerinden karşılanması talep edilmiştir¹³⁰.

Zaptiye idaresinde yapılan bu son düzenlemelerden sonra Midilli'de yeni baştan zaptiye askeri yazılması gereksiz görülmüştür. Daha öncede bahsedildiği gibi Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra adada kurulan Muhassıllık idaresinde güvenlik ve tahsil hususları Midilli kalesinde bulunan iki bölük yerli topçu askeri tarafından yerine getirilmektedir. Daha sonra ise timar sahiplerinden bir bölük timarlı zaptiye süvari bölüğü oluşturulmuştu. Son düzenlemelerin Midilli'de uygulanarak yeni baştan asker sayımı yerinde görülmemiş, ahalinin de zaptiye askerinden memnun olması göz önünde bulundurulmuştur. Hâlen devlete aylık toplam on iki bin iki yüz elli üç kuruşa¹³¹ mal olan Ada'da mevcut zaptiye askerinin sayısının artırılmasının hazineye de gereksiz masraf olarak düşünülmüş ve yeni bir düzenlemeye gidilmemiştir. Her ne kadar mevcut zaptiye askeri yetersiz olsa da, Biga Redif Askeri'nden kapatılması düşünülmüş olan kırk nefer açığın da herhangi bir şekilde karşılanmasından geçici surette vazgeçilmiştir¹³².

E) MUHASSILLIK DÖNEMİNDE MALÎ YAPI

Daha önce de bahsedildiği gibi Tanzimat Fermanını müteakiben yapılan mülkî düzenlemeler malî açıdan merkezî bir yapının oluşturulmasına yönelikti. Bu yapılanma ülke genelinde olduğu gibi Cezayir-i Bahr-i Sefid Adaları'nda da gerçekleştirilmişti. Böylece Adalar da merkezî malî uygulama içine alınmıştı¹³³.

Tanzimat uygulamaları çerçevesinde, daha önce pek çok türü bulunan şer'i ve örfî vergiler kaldırılmış bunların yerini Batı etkisiyle dolaysız ve dolaylı vergi olarak

¹²⁹ BOA, **KK**, nr. 5817, s.88.

¹³⁰ **Aynı defter**, s. 88; 11 Ş. 1257 (28 Eylül 1841).

¹³¹ BOA, C. ZAP, nr. 3621.

¹³² BOA, C. ZAP, nr. 3621; 2 Zilkâde 1257 (16 Aralık 1841).

¹³³ Vahdettin Engin, "Ege Adaları'nda Tanzimat Dönemi ve Sonrası Malî Uygulamalar (1839–1923)", **Ege Adaları'nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı**, s. 93.

isimlendirilen vergiler almıştır. Buna göre dolaysız vergiler olarak, daha önce alınan çok sayıda verginin kalkmasıyla gündeme getirilen “*an-cemaatin vergi*”¹³⁴ veya hukukî tabir ile sadece vergi, âşâr ve ağnam, cizye ve bedel-i askerî, dolaylı vergi olarak ise gümrük vergileri, damga resmi ve çeşitli harçlar sayılabilir¹³⁵.

İltizam usulüne son verilerek vergi gelirlerinin muhassıllar eliyle toplanması yoluna gidilmiş ise de hazine için önemli bir gelir kalemi olan âşâr vergisinin toplanması muhassıllara verilmeyerek emaneten idare edilmesine karar verilmişti¹³⁶. Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere yeni sistemle adanın gelir ve gider durumu daha sağlıklı takip edilir duruma gelmişti:

TABLO- IV		
1257 YILINDA MİDİLLİ ADASI'NIN DOKUZ AYLIK GELİR VE GİDER MİKTARI ¹³⁷		
AY	GELİR	GİDER
Haziran	288022 kr. 12 para	78732 kr. 12 para
Temmuz	226026 kr.	81479 kr. 33 para
Ağustos	136859 kr.	122792 kr.
Eylül	215096 kr.	216741 kr.
Teşrin-i Evvel	227221 kr.	220258 kr.
Teşrin-i Sâni	524531 kr.	475709
Kânûn-i Evvel	124624 kr.	156351 kr.

¹³⁴ Coşkun Çakır, **Tanzimat Döneminde Osmanlı...**, s.49.

¹³⁵ Vahdettin Engin, “Ege Adaları’nda Tanzimat Dönemi...”, s. 93.

¹³⁶ Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin...**, s.210.

¹³⁷ BOA, **KK**, nr. 5817, s. 90.

Kânûn-i Sâni	361031 kr.	319296 kr.
Şubat	–	1204054 kr.
Bu hesaba göre toplam	2103410 kuruş 12 para	2875412 kuruş 45 para

Tablodaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere Midilli Muhassıllığı'nın 1841 /1257 yılında, özellikle Haziran ayından başlamak üzere, giderlerinde Teşrinisâni'ye kadar devamı bir artış söz konusudur. Diğer taraftan ada gelirlerinde, giderlerle mukayese edildiğinde artışta istikrar bulunmamaktadır. Aksine 1841 yılı Haziran'ında iki yüz seksen sekiz bin yirmi iki kuruş civarında olan Muhassıllık gelirleri Temmuz ayında yaklaşık altmış bin kuruşluk bir düşüş yaşayarak iki yüz yirmi altı bin yirmi altı kuruşa gerilemiştir. Gelirlerdeki bu düşüş devam edecek ve 1841 Ağustos'unda gelirlerde yüz otuz altı bin sekiz yüz elli dokuz kuruşlara kadar gerileme olacaktır. Buna rağmen Ağustos ayı için Muhassıllığın gelir-gider dengesinde gelirler lehine az da olsa bir üstünlük söz konusudur.

Midilli Muhassıllığı gelir-gider dengesinde aynı yılın Eylül ayında giderler lehine bir bozulma söz konusudur. Yukarıdaki tabloda da açıkça görüleceği üzere Eylül ayında gelirler hanesi iki yüz on beş bin doksan altı kuruşluk bir toplama ulaşmasına karşın, gider kalemleri bunun biraz üstüne çıkarak iki yüz on altı bin yedi yüz kırk bir kuruşluk bir seviyede seyretmiştir. Bu ise 1841 senesi Eylül ayında, söz konusu dokuz ay içinde ilk defa muhassıllık gelirlerinin giderler karşısında geride kalması anlamına gelmekteydi.

Fakat giderler lehine bozulan mali denge hemen ertesi ay daha evvelki gibi yerini gelirlerde bariz bir üstünlüğe bırakacaktır. Özellikle Teşrinievvvel ve Teşrinisâni rakamları bu ifadeyi teyit eder durumdadır. Bununla beraber bir sonraki ay tekrar Midilli Muhassıllığı'nın malî yapısında gelirler lehine bir bozulma yaşandığı tablodaki rakamlardan anlaşılmaktadır. Kânûnuevvvel 1257'de toplamda yüz yirmi dört bin altı yüz yirmi dört kuruş olan muhassıllık gelirlerine karşın giderler hanesi yüz elli altı bin üç yüz elli bir kuruşluk bir rakama ulaşmıştır.

Kânûnusani ayında dengenin gelirler lehine bir toparlanmaya girdiği açıkça görülmektedir. Elimizdeki defterde Şubat ayı gider kalemi bir milyon iki yüz dört bin elli dört kuruş olarak gösterilmesine rağmen aynı ayın gelirler kısmı, boş bırakılmıştır.

Yukarıdaki tabloyu genel olarak değerlendirmek gerekirse Haziran ayından itibaren, Kânûnevvel dikkate hariç tutulursa, Midilli Muhassıllığı giderler kaleminde sürekli bir yükseliş söz konusudur. Nihayet giderler Şubat ayında bir milyon iki yüz dört bin elli dört kuruşla, dokuz aylık dönem içinde, zirveye çıkacaktır. Buna karşın muhassıllık gelirlerinde bir istikrardan söz etmek mümkün görünmemektedir. Nitekim gelir kaleminde Haziran ayından sonra üst üste dört ay bir düşüş yaşanacaktır.

Tablodaki rakamlar Midilli Muhassıllığı gelirlerinin, bazı aylarda, ada masraflarını karşılamaya yetmediği ve de masraflarda sürekli bir yükselme olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Midilli Muhassıllığı'nın 1257 senesi Mart ayı (Mart-Nisan 1841) gelirlerinin 1 yük 22.886 kuruş 25 paraya ulaştığı anlaşılmaktadır¹³⁸. Diğer taraftan Nisan ayında Midilli'de görevli muhassıl, zaptiye, hâkim, meclis âzâları, kâtip ve kurâ kocabaşları ile diğer tüm görevlilere verilen maaş ile masarif-i saire 88.830 kuruş 33 para olarak gerçekleşmiştir¹³⁹. Mayıs ayında ise masrafları biraz gerileyerek 87544 kuruş 28 para olarak kayıtlara yansımıştır¹⁴⁰.

Bu arada, Midilli Adası karşısında bulunan Baba Kalesi'nde görev yapan yerli topçu askerlerinin maaşlarının Midilli Nazırları tarafından verildiği anlaşılmaktadır¹⁴¹. Tanzimat Fermanı'ndan sonra, adada muhassıllık idaresinin kurulmasıyla söz konusu askerlerin mahiyelerinin, kalenin dâhil bulunduğu Biga Muhassıllığı tarafından verilmesi daha münasip görülmüştü¹⁴².

Tanzimat uygulamaları çerçevesinde, yapılan emlak ve arazi sayımı sonrası belirlenen vergileri ödeyen ahalinin yaptıkları ödemeleri göstermek üzere kendilerine

¹³⁸ BOA, **KK**, nr. 5817, s.84.

¹³⁹ BOA, **KK**, nr. 5817, s.85.

¹⁴⁰ **Aynı defter**, s.87.

¹⁴¹ BOA, **KK**, nr. 5811.

¹⁴² BOA, **KK**, nr. 5817, s.87.

verile gelen eda tezkirelerinin İstanbul'da matbu olarak basılarak eyalet, sancak ve kazalara gönderilmesine karar verildiği görülmektedir. Matbaa-i Âmire'de basılan söz konusu matbu senetlerden Midilli'ye ilk etapta 5000 adet yollanmıştı¹⁴³.

Tanzimat düzenlemeleri çerçevesinde Midilli âşâr gelirlerinin emaneten idare ettirildiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1841/1257 senesi âşâr hâsılatı toplanarak ambarlara konulmuştur. Daha sonra merkez ile ilgili yazışmalar yapılarak mahsulün, İstanbul'a gönderilmesinin oldukça fazla kayba yol açacağı düşünülerek mahallinde satılması uygun görülmüştü. Söz konusu âşâr daha sonra meclis marifetiyle satılmıştır¹⁴⁴.

Midilli ahalsinin devlete borçlu oldukları, söz konusu borçların Tanzimatın başından itibaren tahsiline çalışılmakta olduğu anlaşılmaktadır¹⁴⁵. Esasında Midilli Adası'nın temel gelir kaynağını zeytincilik teşkil etmekteydi¹⁴⁶. Ahalinin bu suretle gelir düzeyinin yüksek olduğu söylenebilir. Ancak Tanzimat Fermanı'nın getirmiş olduğu yeni ortamdan istifade etmek isteyen ada halkı ödemekle yükümlü oldukları maktu vergiden bir takım indirim taleplerine gidilmesini talep edeceklerdir. Ancak yapılan indirimi yeterli görmeyerek daha fazla bir indirim talep olunacak ve bu talep merkez tarafından aşırı görülerek mesele Muhassıl İsmail Bey'in azli ile sonuçlanacaktır. Birden çok yönü olan bu konuyu ayrı bir başlık altında, geniş olarak ele almak icap edecektir.

F) VERGİ MESELESİ

Midilli Muhassıllığı'na *gayr-i ez-tenzil* on dört yük otuz yedi bin küsur kuruş vergi tahsis olunmuş, söz konusu miktar üzerinden indirim yapılmasını isteyen Midilli sakinlerini temsilen İstanbul'a gönderilen kimseler birçok kereler Meclis-i Muhasebe'ye çağrılmışlardır. Bu şekilde Midillilerin isteği görüşülmüş ancak adanın

¹⁴³ BOA, **KK**, nr. 60-7, s.62-63; 3 Zilkâde 1256 (26 Aralık 1840).

¹⁴⁴ BOA, **KK**, nr. 5817, s. 91; 23 Şevval 1257 (8 Aralık 1841).

¹⁴⁵ BOA, İ. MVL, nr. 191.

¹⁴⁶ Machiel Kiel, "Midilli", **DİA**, C. 30, İstanbul 2005, s.13.

masrafları göz önünde bulundurulunca bir indirim gitmenin hiçbir şekilde mümkün olmayacağı ortaya çıkmıştı¹⁴⁷.

Meclis-i Muhasebe 'ye gelen kişiler, nihayet yedi yük elli yedi bin kuruşluk bir vergi tahsisine razı olmuşlardır. Bu durumda ada masraflarından iki yük yetmiş iki bin kuruş kadar bir açık kalması söz konusudur ki, bu durumda adanın en başta tahsis olunan vergisinin Meclis-i Vâlâ'da karar altına alındığı göz önünde bulundurularak son karar yine Meclis-i Vâlâ'ya bırakılmıştır. Durum, Maliye Nazırı tarafından adı geçen meclise, ilişiginde Muhasebe Meclisi'nin konu hakkındaki mazbatasının yer aldığı bir takrirle beraber bildirilmişti.

Meselenin ele alındığı Meclis-i Vâlâ'da, yukarıdaki açık hazine için oldukça fazla ve yüklü bir meblağ olduğu gerekçesiyle kabul edilir bulunmamış ve Midilli'den gelen gayrimüslimler Meclis'e çağırarak konunun incelenmesi yoluna gidilmiştir. Yapılan soruşturma sonucunda asıl meselenin ada gümrükçüsünün maaşı ile îâne-i cihâdiye vergisi ve bazı diğer masrafların çok olmasından kaynaklandığı, olayın çıkış noktasının bu üç madde olduğu görülmüştür¹⁴⁸.

Meclis'te Midilli Adası'nın gümrükçü maaşı ve diğer masrafları kalem kalem tespit edilmiştir. Yapılan hesaplamalar sonucu toplam 7 yük 49.880 kuruş olan giderler kaleminden, gümrükçü maaşının vergi şeklinde ahaliden tahsil edilmesinin lazım gelmeyeceği belirtilmişti. Ayrıca *iane-i cihâdiyye* vergisinin tüm ülkede toplanan bir vergi olduğu, geri kalan masrafların ise ahalinin güven ve istirahati için yapılan harcamalar, yani kendilerinin zatî masrafı demek olduğuna dikkat çekilmişti. Bu bakımdan söz konusu vergilerin ödenmesine herhangi bir itiraz olmaması gerektiği düşünülmüştü. Durum bu şekilde mecliste hazır bulunan gayrimüslimlere ifade ve telkin olunmuştur.

Daha sonra Midilli Gümrükçüsünün bir yıllık maaşı olan 67.870 kuruş, yukarıda bahsolunan yekûn 7 yük 57.000 kuruştan düşülmüştür. Ortaya çıkan meblağa, açık kalması söz konusu olan iki yük otuz iki bin üç yüz yetmiş yedi kuruşun ilavesiyle toplam dokuz yük on dört bin üç yüz kuruş kadar bir miktar

¹⁴⁷ BOA, İ.MVL, nr. 419, Söz konusu belgenin İngilizce çevirisi için bkz: **A Short History of the Period of Ottoman Sovereignty of the Aegean Islands**, (Ed: Cevdet Küçük), NCSRS, Ankara 2002, s.168-170.

¹⁴⁸ BOA, İ.MVL, nr. 419.

Midilli vergisi olarak tespit olunmuştur. Ardından ahaliye bir cemile olmak üzere, kûsur görünen söz konusu on dört bin üç yüz kûsur kuruşluk kısımdan da vazgeçilerek Midilli ve kazalarının vergisi dokuz yük olarak belirlenmiştir. Yapılan indirimlerin *Masârifât Muhâsebesi*'nden yapılacak tasarruflardan karşılanması öngörülmüş, bu son durumdan ahalinin memnun ve ikna oldukları anlaşılmıştır.

Ancak İstanbul'a gönderilen temsilcilerin yine tespit olunan miktardan hoşnut olmadıkları anlaşılmaktadır. Daha sonra Meclis'e tekrar gelen temsilciler, en son olarak Meclis-i Vâlâ tarafından belirlendiğini belirttiğimiz miktarı bir yana, yukarıda Meclis-i Muhasebe'de yapılan görüşmeler sırasında gündeme gelen yedi yük elli bin kuruşu dahi ödemeye güçleri olmadığını beyan etmişlerdi. Yedi yük kûsur kuruş üzerinden bir miktar daha indirim yapılarak vergilerinin tespitini isteyen söz konusu kişilere hazinenin durumundan bahsedilmiş, diğer taraftan bir nevi kendi zarurî masrafları olan adada huzur ve asayişin sağlanması gibi işler için gerekli miktarın kendileri tarafından karşılanması gerektiğine dikkat çekilmişti. Kendilerine Meclis-i Vâlâ tarafından belirlenen son miktarı kabul etmeleri noktasında telkinler yapılmıştır. Ancak Midilli reayasını temsilen Meclis'e çağrılan kişiler, iddialarında ısrar ve beraberlerinden getirdikleri ve söz konusu yedi yük elli bin kuruşu ödeyemeyecekleri ifadesini içeren Midilli Meclisi mazbatasını da Meclis-i Vâlâ'ya ibraz etmişlerdi¹⁴⁹.

Midilli ahalisinin vergi hususunda bu yollu itiraz ve tutumları meclis tarafından "*sâye-i muadelet-vâye-i şâhânedâ Tanzîmât-ı Hayriye usûl-i adâlet-şümûlî iktizâsınca mukaddemleri cezîre-i mezbûre Nâzırlarının vuku' bulan bunca teaddiyât-ı sâbıkları def' olunmuş ve haklarında cihân ile merhâmet ve muadelet-i seniyye erzân buyrulmuş ve böyle bir cezîre-i cesîmeden fazla aranılmamış ve masarifât-ı vâkıanın birazı Hazîne-i Celîle'ye tahmîl kılınmışken*" bu şekilde ısrar ederek, bölgelerinde kendi güvenlikleri için yapılan harcamaların dahi hazinenin zararını gözetmeden senede iki yük olarak ortaya çıkan açığın hazine tarafından kapatılması gibi devlet hazinesine zarar verecek bir davranış olarak değerlendirilmişti¹⁵⁰.

¹⁴⁹ BOA, İ.MVL, nr. 419.

¹⁵⁰ BOA, İ.MVL, nr. 419.

Bu türden işlerin mahallerinde meclisler marifetiyle sızıltısızca halledilmesi gerektiği Meclis-i Vâlâ mazbatasında ifade olunmuştur. Midilli Muhassılı İsmail Bey ve meclis azaları buna dikkat etmedikleri gibi İstanbul'a vergilerinde indirim isteği için gönderilen kişilerin ellerine yukarıda bahsedildiği türden bir de mazbata vermeleri kendilerinin tamamen dirayetsiz ve istikametsiz olduklarına bir delil kabul edilmişti. Esasında reayanın bu ısrarlarının kaynağı da söz konusu mazbata olduğu ortaya çıkmış oluyordu.

Görüldüğü üzere mesele Meclis-i Vâlâ gündemini uzun süre meşgul etmesine rağmen tam manasıyla bir karara varılamayarak konunun bir de Meclis-i Âli-i Umûmî'de görüşülmesi yerinde bulunmuştur. Mesele Meclis-i Âli-i Umûmî'nin 11 Ağustos 1841 Salı (22 Cemâziyelâhir 1257) günü yapılan toplantısında ele alınmıştır. Yukarıda bahsedilen noktaların aktolunan meclis toplantısında tek tek sıralandığı anlaşılmaktadır. Kendilerine Tanzimat Fermanı iktizasınca sunulan bunca ihsan ve gösterilen iyiliğin kadir ve şükrünü bilmemekle tekrar suçlanan Midilli ahalisinin bu davranışlarında tabîî ki başta, az önce de belirtildiği gibi Muhassıl İsmail Bey ve sonra da meclis azaları sorumlu görülmüşlerdi¹⁵¹.

Meclis-i Umûmî'de ahalinin vergide indirim isteklerinin dikkate alınmayarak söz konusu dokuz yük on dört bin kuruşun tediyesi noktasında reayaya cevap verilmesine karar verilmişti. Diğer taraftan olayda açıkça gevşek davrandığı düşünülen muhassıl İsmail Bey'in azliyle yerine münasip birinin tayini yerinde görülmüştür.

Midilli'nin mevki olarak öneminden dolayı Muhassılının azliyle yenisinin görev mahalline bir an evvel varması gerekli görülerek ertesi Çarşamba günü bir kısım vükelanın katılımıyla yapılan ikinci bir toplantıda Midilli'ye muhassıl tayin edilmek üzere iki kişinin ismi geçmiştir. Bu kişiler Ferik Hıfzı Paşa ve Edirne Muhassılı sabık Edhem Efendilerdir. Midilli Adası'nın kalesi olması nedeniyle Hıfzı Paşa'nın buraya tayini ile muhafazasına da bakabileceği, böylelikle ada zaptiye işlerinin de iyi bir yüzbaşı eliyle halledilmesi düşünülmüş ve bu suretle kendisine muhassıllık maaşından başka para verilmesine gerek olmadığı noktaları açıklanarak, adı geçenler hazırlanan arz tezkiresiyle takdim olunmuştur. Konunun Meclis-i

¹⁵¹ Aynı belge.

Umumî'de ele alınışı ve ortaya konan karar yerinde bulunmuş, diğer taraftan Hıfzı Paşa'nın İsmail Bey yerine Midilli Muhassılı olarak tayini için irade çıkmıştı¹⁵².

Midilli'de olaylar bu şekilde gelişirken kısa bir süre sonra ülke genelinde Muhassıllık idaresi lağvedilecek ve bir takım idarî değişiklikler yapılacaktır. Tanzimatın temel prensibi mali sahada ıslahat yapılmasıydı. Bu yüzden idarî sahada yapılan ıslahatlar daha ziyade malî merkezîyetçilik sistemini yerleştirmek için bir çeşit vasıta olarak değerlendirilmektedir¹⁵³. Diğer taraftan eyaletlerde direkt kontrol yolunda ilk adım olarak görülen Muhassıllık düzeni¹⁵⁴ uygulandığı iki yılda bâşârlı olamamıştır.

İlgili kısımda da belirtildiği gibi, Mart 1840'ta Tanzimat uygulamalarına dâhil edilen yerlerde iltizam usulü kaldırılarak vergilerin yeni oluşturulan muhassıllık teşkilatı içinde, maaşlı memurlar vasıtasıyla, emanet usulüne göre toplanmasına başlanmıştır. Böylece halkın üzerindeki ağır vergi yükü hafifletilecekti. Ancak bu usulün uygulandığı zaman ülkede vergiler tam manasıyla toplanamadı¹⁵⁵. Bütçe gelirlerinin merkeze ulaşması yılsonunu bulduğu için bir yıllık bir gecikme söz konusu idi. Bu türden bir gecikmeyi Osmanlı malî otoritesi en başından gördü ve ilk defa kâğıt parayı piyasaya sürerek çözüm getirdi. Fakat iki yıl sonunda da hesaplamalar yapıldığında gelirlerin iltizamın sağladığının çok altında kaldığı ortaya çıktı¹⁵⁶. Emaneten toplattırılan öşür vergisinin tahsili sırasında da epey uygunsuzluk olduğu ve sonuç itibarıyla hazinenin bir senede tahminen otuz-kırk bin kese zarar ettiği anlaşılmaktadır¹⁵⁷.

¹⁵² BOA, İ.MVL, nr. 419.

¹⁵³ Halil İnalçık, "Tanzimat'ın Uygulanması ve ...", s.365.

¹⁵⁴ Stanford J. Shaw, "Local Administration in the Tanzimat", **150. Yılında Tanzimat**, (Hazırlayan Hakkı Dursun Yıldız), s. 33.

¹⁵⁵ C.V. Findley, "Muhassıl", **E.A.**, C. III,(New Edition) Leiden, New York 1993, s.468.

¹⁵⁶ Mehmet Genç, "İltizam", **DİA**, C. 22, İstanbul 1999, s.157-158.

¹⁵⁷ Bir önceki yıl öşür gelirlerinden bu şekilde zarar eden devlet bunun önüne geçebilmek için bir takım çareler arayacaktır. Konu Meclis-i Muhasebe'de ele alınmıştır. Nitekim söz konusu 1257 yılında âşârın toplanmasında Anadolu ve Rumeli'de yeni bir yöneme başvurulacak olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca karyeler Muhassılların denetiminden oldukça uzak kalmalarından dolayı öşür toplanması sırasında bir takım uygunsuzluklar vuku bulmakta olduğundan buralara *âşâr ve kura müdürü* namıyla memurlar tayin edilmesine karar verilmiştir. Geniş bilgi için bkz: BOA, İ. DH, nr. 1868; 25 Rebiyülahir 1257 (16 Haziran 1841).

Bütün bu olumsuzluklar üzerine mevcut sistem değiştirilecek ve ilk defa kazanın da bir idarî birim¹⁵⁸ olarak bulunduğu yeni bir mülkî yapılanmaya gidilecektir. İşte biz tezimizin ikinci bölümünde konumuz olan Midilli Adası'nda da, ülkede Tanzimatın tatbik edildiği her yerde olduğu gibi, yapılan bu mülkî düzenlemeleri ele alacağız.

¹⁵⁸ Musa Çadırcı, “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876)”, **Belleten**, C. LIII/206, Ankara 1989, s.237.

İKİNCİ BÖLÜM

MİDİLLİ ADASI'NDA KAYMAKAMLIK İDARESİNİN KURULUŞU, KAYMAKAMLAR VE BU DÖNEMDE GELİŞEN OLAYLAR, ABDÜLMECİD'İN ADAYI ZİYARETİ

A) MİDİLLİDE KAYMAKAMLIK İDARESİNİN KURULUŞU, KAYMAKAM ATAMALARI

1) Adada Kaymakamlık İdaresinin İlk Tesisi, Hıfzı Paşa'nın Tayini

Tanzimatın uygulanmakta olduğu yerlerde muhassıllık sistemine son verilerek yeni bir mülkî yapılanmaya gidilmesinin sebepleri üzerinde biraz durmak eski sistemin aksayan yönlerinin görülmesi açısından önemli olacağı gibi, ileride bahsedeceğimiz idarî ve malî uygulamalardan ne beklendiğinin anlaşılması bakımından da yerinde olacaktır.

İlk olarak muhassıllık idaresi sırasında hazine gelirlerinin zamanında tahsil olunamayarak, öşür gelirlerinin tahsildarların zimmetinde kalarak telef olmasının önüne geçilemediği anlaşılmaktadır. Zaptiye ve maliye memurları arasında yaşanan çekişme ise bu olumsuzluğa sebep olarak gösterilmişti¹.

Diğer taraftan söz konusu olan verginin toplanması sırasında muhassıllar tarafından çok kişinin görevlendirilmiş olması, bu kişilere verilen ücretlerin hazineye oldukça fazla yük getirmesi hususları mevcut sistemin aksayan yanlarını oluşturmaktaydı. Aynı zamanda ahali bu memurların gelmesini beklemek zorunda olduğu için, ürünlerini tarlalardan kaldıramayıp, bu sırada hem gereksiz zaman kaybı yaşanmakta hem de yağmur gibi tabii olaylar yüzünden mahsulleri zarar görmekteydi.

Bu şartlar altında ülkede refahın sağlanması için birçok yerde hanedan ve vücuttan yani bölgelerinin önde gelen kişileri arasından yönetici tayin edilmesinin uygun olacağını düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Yerli ahalden tayin edilecek olan bu yöneticilerin doğdukları memleketlerin iyiliğini herkesten ve özellikle hariçten atanacak kişilerden fazla isteyip bu yolda çalışacaklarına inanılması bu kararın

¹ BOA, *Tanzimat-ı Hayriye Defteri*, nr. 1, s. 97; Musa Çadırcı, "Türkiye'de Kaza...", s.237-238.

verilmesine önemli bir sebep teşkil etmekteydi. Bir diğer neden ise, bunların kendi hemşerilerinin durumunu daha iyi bileceklerinden dolayı, defterdar ve müşirler ile diğer memurların onların beyanata doğrultusunda hareket etmeleriyle ülke yönetiminde güzel sonuçlar alınmasının umulmasıdır².

Bu düşünceler çerçevesinde yerliden kaza müdürü³ tayin olunması, her bir eyaletin mali işlerinin tayin edilecek defterdarlar⁴ eliyle, güvenlik işlerinin ise müşirler tarafından görülmesine karar verilmişti. Sancaklara muhassıllar yerine kaymakamlar tayin olunacaktı. Kazaların idaresine tayin edilen eşraf-ı hanedandan müdürlerin *memleket işleri ve fukara ile meşgul* olmaları öngörülerek, yukarıda belirttiğimiz öşür gelirlerinin tahsilinde muhtemel bir zarar ve telefin önlenmesinin hedeflenmiş olduğu anlaşılmaktadır⁵.

Tanzimatın ilanını müteakip sancak ve kazalarda tesis olunan meclisler ise bu son düzenlemeler sonrası varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu dönemde sancaklarda bulunan ve 1849'dan itibaren Sancak Meclisi adı verilen meclisler Kaymakamın başkanlığında mal müdürü, hâkim, tahrirat ve mal kâtipleriyle Müslüman ve gayrimüslim toplulukların seçtiği kişilerden meydana gelmekteydi. Haftanın muayyen günlerinde toplanan meclisin bölgenin malî, eğitim-öğretim ve beledi işlerini görüşüp karara bağlaması ön görülmüştü⁶. Memleket meclisi, çeşitli idarî birimlerde görev alanlarla halk arasında çıkan anlaşmazlıkları bir mahkeme gibi değerlendirerek sonuçlandırdığı için bir bakıma Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin taşradaki örneği olarak görülmektedir⁷.

² BOA, **Tanzimat-ı Hayriye Defteri**, nr. 1, s. 97.

³ Ülke genelinde kaza müdürlerinin seçim, tayin ve görevleri hakkında geniş bilgi için bkz: Musa Çadırcı, "Türkiye'de Kaza...", s. 238-257.

⁴ Defterdarlar eyalet merkezlerinde bulunan büyük meclislerin tabii üyeleri olarak görev yapacaklardı. Bunların vergi dağıtım ve toplama işlerini kendi başlarına yapmaları söz konusu olmayıp hazineyi ilgilendiren bütün işlerde meclisin vereceği kararlar çerçevesinde hareket etmek zorundaydılar. Maliye ile doğrudan yazışma yetkileri olmalarının yanı sıra meclis ve valiye karşı da sorumlu oldukları anlaşılmaktadır (Daha fazla bilgi için bkz: Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin...**, s. 228-230).

⁵ BOA, **Tanzimat-ı Hayriye Defteri**, nr. 1, s. 97-98; Musa Çadırcı, "Türkiye'de Kaza...", s.238

⁶ Yücel Özkaya, "Kaymakam" **DİA**, C. 25, Ankara 2002, s.84.

⁷ Musa Çadırcı, "Osmanlı İmparatorluğunda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840-1864)", **Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan**, Ankara 1985, s.265.

Yeni düzenlemeler ile sancaklara atanan kaymakamların, daha önce sancaklarda görev yapan muhassılların aksine bağımsız karar alma ve uygulama yetkileri sınırlı bulunmaktaydı. Kendileri valilere karşı sorumlu idiler⁸.

Ege Adaları ise bu son düzenlemelerden sonra bir eyalet ittihaz edilerek daha önceden olduğu gibi Kaptanpaşa'nın⁹ uhdesine bırakılarak merkez ile olan ilişkilerde Kaptanpaşa'ya başvurulacaktır¹⁰. Yeni düzenlemeler çerçevesinde Adalar Eyaletinde bir takım mülkî değişikliklere gidilmişti. Bu sırada Bozcaada, Limni, Sakız, Sisam, İstanköy, Rodos ve Kıbrıs kaymakamlıkları Midilli ile birlikte eyaletin bünyesinde yer almaktaydılar. Bu kaymakamlıklara bağlı kaza sayısı ise kırk beş civarında idi¹¹. Söz konusu yeni mülkî düzenlemeler sonrası Cezayir-i Bahr-i Sefid Adalarına kaymakam tayinleri yapılırken Kaptanpaşa'nın görüşünün alındığı ve kendisinin hazırlayarak Babıâli'ye takdim ettiği pusula çerçevesinde tayin edilen kaymakamların maaşlarının da belirlendiği anlaşılmaktadır¹².

Kaptanpaşa'nın tavsiyesi üzerine Midilli Kaymakamlığı'na adanın muhassılı olan Hıfzı Paşa tayin olunarak kendisine 17500 kuruş maaş verilmesi uygun görülmüştür. Bu konuda çıkan iradeden anlaşıldığı üzere yeni idarî yapılanmada özellikle tayin edilecek yöneticilerin mülkî işlerden anlamasına önem verildiği dikkati çekmektedir¹³.

⁸ Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin...**, s.236.

⁹ Bu düzenlemelerin yapıldığı sırada Kaptanpaşa bulunan Çengelolu Tahir Paşa, Adaların maliye ve zaptiye işlerinin de Tersane'ye havale olunması ile işlerin artması üzerine yürütmekte olduğu Serasker kaymakamlığı'ndan çekilecektir (Çengelolu Tahir Paşa'nın hal tercümesi için bkz: **Nevsâl-i Osmanî**, İkinci Sene, Dersaadet 1326, s. 166-168). Bunun üzerine Çerkes Hafız Paşa ise Serasker Kaymakamı nasp olunmuştu: Ahmed Lûtfî Efendi, **Vak'a Nüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi...**, C. 6-7-8, s.1120.

¹⁰ BOA, **Tanzimat-ı Hayriye Defteri**, nr. 1, s. 98; Ali Fuat Örenç, "Tanzimat Fermanı'nın Ege Adalarında Tatbiki", **Tarih Boyunca Dünyada ve Türklerde Denizcilik Semineri**, 17-18 Mayıs 2004, Bildiriler, İstanbul 2005, s. 105-106.

¹¹ Ali Fuat Örenç, "Ege Adalarının İdarî Yapısı (1830-1923)", **Ege Adalarının İdarî, Mali ve Sosyal Yapısı**, (Ed: İdris Bostan), SAEMK, Ankara 2003, s.32.

¹² Ali Fuat Örenç, "Yakındönem Tarihimizde Rodos...", s. 72-74.

¹³ Diğer taraftan bu pusulada Kaptanpaşa Kıbrıs'a kaymakam olarak Ferik Reşid Paşa, İstanköy'e Liva Edhem Paşa ve Sakız Ceziresi'ne Liva Kıbrıslı Mehmed Paşa'yı önermiş ise de adı geçenlerin asker olmalarından dolayı idare-i mülkiyeye malumatları olmadığı gerekçesiyle tayinlerinden sarf-ı nazarla yerlerine daha uygunlarının bulunması irade olunmuştu. Bunun yanında, Rodos Adası'na adada muhafız olarak bulunan Hacı Ali Paşa kaymakam olarak ibka olunmuş ve kendisine 17500 kuruş; Limni Ceziresi ise İmroz muhassılı sabık Ali Rıza Efendi'ye verilerek kendisine 5000 kuruş; Hâcegân-ı Divan-ı Hümayun'dan Tahir Efendi Bozcaada'ya kaymakam tayin olunarak kendisine 4000 kuruş maaş tayin olunması hususu aynı iradeyle kabul edilmiştir. Fakat Kaptanpaşa'nın Kıbrıs kaymakamının maaşının, adanın büyüklüğünü göz önüne alarak 20000 kuruşa çıkarması teklifi

Ada'nın güvenliği eskiden olduğu gibi Asâkir-i Muntazama-i Şâhâne Binbaşısı Hüseyin'in uhdesinde bırakılmıştı¹⁴.

2) İsmail Bey'in Kaymakam Tayin Olunması Teşebbüsü ve Rıza Efendi'nin Kaymakamlığı

Midilli'de söz konusu yeni mülki düzenlemelerin bu şekilde uygulanmaya başlanmasından kısa bir süre sonra Ada'da kaymakam değişikliğine gidildiği görülmektedir. Fakat kaymakam olarak tayini düşünülen, daha önceki kısımlarda sözünü ettiğimiz, *Midilli hanedanından* eski nazır Kulaksızzâde İsmail Bey'in Midilli'de bulunan gayrimüslimler tarafından pek de istenen bir kişi olmadığını gelişen olaylar gösterecektir.

Midilli ahalisi İsmail Bey'in Kaymakam tayin olunduğunu, görev yerine varmadan önce haber almıştı. İsmail Bey'i kaymakam olarak tayininden memnun olmayan ahali buna dair hazırladıkları dilekçeyi ve Midilli Adası Meclisinden aldıkları mazbatayı reâyâdan bir kişi aracılığıyla, o sırada adada bulunan Kıbrıs Adası Kaymakamı Mustafa Paşa'ya sunmuşlardır¹⁵.

Kıbrıs Kaymakamı Hafız Mustafa Paşa'nın konu ile ilgili yazısından, meselenin nasıl geliştiğini anlıyoruz. Mustafa Paşa, bir Perşembe günü Midilli Naibi ile birlikte olduğu sırada, reyanın mahkemede toplandığı kendisine bir muhızır aracılığıyla bildirilir. Mustafa Paşa, durumun aslını araştırmak üzere bir adam yollamış ve reyanın İstanbul'da bulunan adamlarının Kulaksız-zade İsmail Bey'in Adaya kaymakam tayin edildiğini öğrenerek durumu Midilli Kocabaşı ve ileri gelenlere bildirdiklerini öğrenmişti. Durum fukaraya intikal ettirilince, bütün reaya dükkân ve mağazalarını kapatmış, “*kebir ve sağır İsmail Bey'i istemeyiz*” diyerek Hâkimden bunu teyit eden bir ilam talebi ile toplanmalarından ibaret olduğu anlaşılırmıştı¹⁶.

kabul görmeyerek kaymakam maaşının 17500 kuruş olarak tayin edilmesi kararlaştırılmıştır: BOA, İ. DH, nr. 1868; 25 Rebiyülahir 1257 (16 Haziran 1841).

¹⁴BOA, **Tanzimat-ı Hayriye Defteri** nr. 1, s. 90, 94. Bu arada yapılan yeni düzenlemeler çerçevesinde Karesi Sancağı'na bağlı olan Ayvalık Kazasının, nüfusunun giderek artması ve sahilde, ticarî önemi olan bir şehir olduğu noktaları vurgulanarak buradan ayrılarak Kaptanpaşa'nın idaresine verildiği, Ayvalık'ın zaptiye ve maliye işlerine ise sabık Niş Feriki İsmet Paşa'nın atandığını görmekteyiz. **Aynı defter**, s. 98, Evail-i Şaban 1258 tarihli kayıt.

¹⁵BOA, İ. DH, nr. 2821.

¹⁶Mustafa Paşa'nın 28 Safer 1258/10 Nisan 1842 tarihli tahriratu: BOA. İ. DH. 2821.

Bunun üzerine, kendilerine bu davranışlarının “*memnu ve hilâf-ı rızâ-i âli*” olduğunu beyan için birkaç defa adam yollanarak kocabaşların görüşmeye gelmesi diğerlerinin ise dağılması istenmişse de aksine izdiham daha da artmıştı. Akabinde Asâkir-i Mansûre Yüzbaşısı toplanmış olan reaya tarafına gönderilince, iki kocabaşı gelerek mazhar sunmuşlardır. Gayrimüslim halk burada Naip’ten mazhar almadıkları sürece dağılmayacaklarını kesin bir ifade ile beyan etmiştir.

Durumun ciddiyeti görülmüş ve Naip Efendi mahkemeye yollanarak, istedikleri gibi kendilerine ilam vermiş, bu ilam ile mahzarı da alan reaya Meclis’ten dahi mazbata düzenlemesini isteyince, ellerinde bulunan mazhar ve ilamın kâfi olduğu kendilerine beyan olunmuştur. Ancak isteklerinde ısrar eden Gayrimüslim ahalinin istekleri yerine getirilmiş ve bir adet mazbata düzenlenmiştir.

Bütün bu evrakı alan reaya, İstanbul’a, yirmi otuz kişiden müteşekkil bir heyet yollayarak şikâyetlerini merkeze bildirmek istemiş, bunun için mürur tezkeresi talep etmişlerdi. Ancak böyle bir davranışın memnu olduğu kendilerine ifade edilerek, mürur tezkiresi verilmemiştir. Bu cevap üzerine bahsi geçen ilam ve mahzarın yalnızca tek bir kişi tarafından götürülmesi kararlaştırılmıştı. Öte yandan, diğer kaza ahaliyle hemfikir olan kaza reayası kapadıkları dükkânlarını ancak bir gün sonra yani Cumartesi günü açmaya ikna edilebilmişlerdir. Midilli’de yaşanan bu hadise, hafta vapuru Midilli’ye uğramadığından dolayı ancak bir hafta sonra merkeze bildirebilecektir.

Midilli’de ikamet eden Gayrimüslimler, yukarıda bahsedilen ilam ve mahzarlarında özetle, iki seneden beri elinden kurtularak rahatça yaşadıkları İsmail Bey’in, kendilerine İstanbul’dan yollanan kâğıtlarda tekrar Midilli Kaymakamı tayin edildiğini öğrenerek akılları başlarından çıktığını ifade ile “*biz mine’l-kadîm Devlet-i Aliye-i ebediü’l-devâmın ezâ ve kabul etmez boğazı bağlı kulları olduğumuz ecilden zâlim-i mumâ-ileyh olmasın gayri herkim olur ise sem’aen ve ka’an kabulümüzdür*” demektedirler¹⁷. Aynı şekilde Rumca olarak hazırlanan ve birçok imza ve mührü de taşıyan mahzarda, sabık Midilli Nazırı İsmail Bey’in yaptığı zulümlerden bahsolunarak, onun ismini duymalarının bile kendilerini korkuya düşürdüğünü itiraf

¹⁷ BOA, İ.DH, nr. 2821; 15 Safer 1258/28 Mart 1842 tarihli ilâm.

eden reaya, adı geçenin illaki bir yere tayini lazım ise başka bir mahal bulunmasını istiyordu¹⁸.

Mesele, toplanan Meclis-i Umûmî'den sonra yapılan Meclis-i Hass toplantısında, henüz bir kaymakam tayin olunmayan İstanköy Adası'na münasip birinin tayin edilmesi maddesiyle birlikte ele alınmıştı. Yapılan müzakerede Kaptanpaşa “*reâyâ-i mersûmenin mir-i muma-ileyhi bu vechile istememeleri yolsuz ve menâfi-i adâb-ı raiyet olarak azl ve tebdîli hâlinde bunun cezire-i sâireye dahi mahzûru cây-i dikkat olduğundan mir-i muma-ileyhi istishâb ile kendilerinin bir vapura benip Midilli'ye azîmet ve muma-ileyhin icrâ-i memuriyetine himmet eylemelerine ruhsat-ı seniyye şâyân buyrulması*” noktası üzerinde durmuştur¹⁹.

Mecliste hazır bulunanlar, Kaptanpaşa'nın bu görüşünü haklı bularak katılmakla birlikte kendisinin bu yolu tercih ile icraatı gerçekleştiği takdirde bazı kişilerin bulunup sürgün edilmesi gerekeceğinden, devletin o anda içinde bulunduğu şartlar bakımından Kaptanpaşa'nın görüşü doğrultusunda hareket edilmesinin mümkün olmadığı merkezinde birleşmişlerdir. Yapılan mütalaalardan Midilli'deki gayrimüslimlerin tutumunun meclise katılanlar tarafından kabul edilir olmadığı görülmektedir. Ancak ülke genelinde uygulamaya konulan yeni düzenlemeler ve içinde bulunulan şartların, mesele karşısında tutulacak hareket tarzının belirlenmesinde oldukça etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Bunun yanında, Midilli Gayrimüslimlerinin şikâyetinin İsmail Bey'in geçmişteki kötü idaresinden kaynaklandığı ve reayanın sadece İsmail Bey'in şahsına karşı bir isyan halinde buldukları noktasına dikkat çekilmiştir. Ayrıca İsmail Paşa'nın kendisi de bu memuriyetten pek hoşnut olmayarak afvını niyaz etmiştir. İsmail Paşa'nın Midilli Kaymakamı tayin olunmasının gelecekte adanın idaresinde bir takım güçlüklerle yol açacağı açık idi. Meseleyi bu açıdan ele alan Meclis-i Hass, İsmail Paşa'nın azliyle yerine başkasının tayinini oy birliğiyle karara bağlamıştır. O sıralar adada bulunan Kıbrıs Kaymakamı Mustafa Bey'in, Midilli'ye kaymakam tayini düşünülüyse de yerine, stratejik olarak önemli ve nazik bir ada olan Kıbrıs'a uygun birinin bulunamaması nedeniyle bundan vazgeçilmiştir. Daha önceden Limni

¹⁸ BOA, İ. DH, nr. 2821; Mart 1842 tarihli mahzar.

¹⁹ Aynı belge.

kaymakamı tayin olunan *Hacegândan Ali Rıza Efendi*²⁰, muktedir, dirayetli ve cerbeze olarak, kendisinin Midilli'ye kaymakam tayin olunması kararlaştırıldı²¹.

Rıza Efendi'nin Midilli kaymakamlığı yaklaşık bir buçuk sene sürecektir. Kaymakamlığı sırasında Midilli Adası'nın 1258 ve 1259 seneleri zeytinyağı ve palamut âşârı iki sene olarak kendisine emaneten ihale olunduğu görülmektedir. İki seneliğine iltizama verilmek üzere müzayedeye çıkarılan söz konusu âşârlara talip olanların teklif ettikleri fiyatların yine aynı şekilde iki yıl olarak emaneten idare ettirilmiş olan 1256 ve 1257 seneleri Midilli palamut ve zeytinyağı âşâr fiyatıyla karşılaştırılınca yapılan tekliflerin önceki senelere göre yaklaşık 1870 kese akçe düşük olduğu anlaşılmıştır. Müzayedede verilen fiyatın düşük olmasının gerekçesi ise ihaleye sadece yerli talep kabul edilmesi üzerine işe fesat karıştıran Kocabaşlıların tutumları daha yüksek fiyat sunan taliplinin çıkmayışı ile açıklanmaktadır²².

Bunun üzerine devlet, yabancılara ihale edilmesi uygun görülmeyen bu âşârın, bu derece fazla noksan ile yerliden bir kimseye ihale edilmesini de uygun bulmayacaktır. Söz konusu âşârların kaymakam aracılığıyla idare ettirilmesi daha münasip görülmüş; emaneten idare edilen âşârların hâsılatından biraz telefât beklenmekle birlikte bunun müzayedelerde teklif olunan miktar kadar olmayacağı düşünülmüştür. Aksine dikkatli bir idare ile adı geçen âşârlar gelirlerinin önceki yıllardan aşağı düşmemesi umularak emaneten idaresine karar verildiği anlaşılmaktadır²³.

Bir süre sonra Rıza Efendi'nin *yolsuz idaresi* görülerek, Midilli Naibi ve birkaç kocabaşının da hazır bulunduğu Meclis-i Vâlâ'da²⁴ muhakeme edilerek azline karar

²⁰ Ali Rıza Efendi, Limni Adası'na 1842 yılında Kaymakam olarak atanmış ve kendisine 5.000 kuruş maaş bağlanmıştı: Sabri Can Sannav, "Yakındönem Tarihimizde Limni Adası", **İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul 2004, s. 28.

²¹ Akabinde, Limni ve İstanköy'e kaymakam tayini gerektiği için hâlâ Limni Muhassılı kudema-i hacegândan Kudsi Efendi, o ana kadar gösterdiği iyi idareye binaen Limni Kaymakamı; uzun süre İstanköy Voyvodalığı yapmış ve bu nedenle bölgeyi tanıyan Mustafa Bey'in ise buraya kaymakam nâspedilmesi uygun görülerek irade çıkmıştır. Ayrıca İstanköy kaymakamına Limni kaymakamlığına tatbiken maaş tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır: BOA, İ. DH, nr. 2821; 12 Rebiyülevvel 1258 (23 Nisan 1842).

²² BOA, İ. DH, nr. 3393.

²³ Aynı belge.

²⁴ II. Mahmud'un saltanatının sonlarına doğru, 1838 yılında kurulan ve yapısı Tanzimat Fermanının ilanı ile geliştirilecek Meclis-i Vâlâ ülkenin en yüksek yargı organı olup bir nevi idare mahkemesi

verilmişti. Görevine bu şekilde son verilen Rıza Efendi'nin muhasebesi *Meclis-i Muhasebe*'de incelenmiş ve yukarıda bahsedilen âşârının idaresi sırasında, palamudun düşük fiyatla satılması sonucu hazinenin on üç bin kuruş civarında bir zarara uğradığı görülmüştü. Ancak söz konusu zararın Rıza Efendi'nin irtikabından değil de “*rayic-i vakte adem-i dikkatinden*” kaynaklandığı ifade edilerek bahsolunan miktarın kendisinden tahsil edilmesine gerek görülmemiştir. Meclis-i Vâlâ'nın adı geçen kaymakamın görevden azlini kendisine verilen yeterli bir ceza addettiği anlaşılmaktadır²⁵.

3) Salih Efendi'nin Kaymakamlığı

Ali Rıza Efendi'nin kaymakamlıktan azlinden sonra yerine, o sırada kaymakam vekilliği görevini yürütmekte olan *Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşılarından Topuzlu-zade damadı Salih Bey* tayin olunmuştur (17 Haziran 1843)²⁶.

Salih Bey'in kaymakamlığında Midilli'de Tanzimat hükümlerinin uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir. İleride geniş bir şekilde ele alınacak olan Sultan Abdülmecid'in, ülkede yeniliklerin ne şekilde uygulanmakta olduğunun tespit amacıyla çıktığı ve Midilli'yi de kapsayan birinci Ege Adaları ziyareti sırasında Salih Bey kaymakam olarak bulunmaktaydı.

Salih Bey'in kaymakamlığı sırasında Midilli Adası ciddi bir takım olaylara sahne olacaktır. Az sonra geniş olarak bahsedeceğimiz bu gelişmelerden ilki daha çok ada gayrimüslimlerini ilgilendirdiği halde diğer meseleler Müslüman ve Hıristiyan toplumları karşı karşıya getiren türden gelişmelerdir.

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, İstanbul'un fethinden sonra diğer Hıristiyan unsurları olduğu gibi Rumları da himaye etmeye başlamış ve bu himayenin resmiyette İstanbul'daki Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi aracılığıyla sağlanması yoluna gidilmişti. İlk andan itibaren devlet, İstanbul'daki Patriği kendisine bağlı, bir nevi memur olarak görmüş ve bu makamı imparatorluğun idarî ve malî yapısıyla bütünleştirmeyi bâşârmıştır. Bu bakımdan Patrik, Osmanlı anlayışına göre aynı

görevi yapmaktaydı: Mehmed Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)**, Ankara 1999², s.118.

²⁵ BOA, İ. MVL, nr. 987; 3 Receb 1259 (30 Temmuz 1843).

²⁶ BOA, İ.DH, nr. 3793; 19 Cemâziyelevvel 1259 (17 Haziran 1843).

zamanda Padişahın bir memuru ve imparatorluk gelirlerine katkıda bulunan bir mültezim konumundaydı²⁷. Anadolu ve Rumeli yakasındaki Ortodokslardan –Ohri Patrikliği’nin yetki alandakiler hariç- önemli bir kısmının İstanbul’daki Fener Rum Ortodoks Patrikhanesine bağlı olduğu bilinmektedir. Padişahın adeta bir memuru konumunda olan İstanbul Patriği kendisine bağlı yerlere metropolitler ve din adamları atamakta, devlet ise bunları onaylamaktaydı²⁸.

Midilli’de despot (metropolit) olarak bulunan Miladyos adlı rahip hakkında; bir süreden beri “*hilâf-ı ayin-i mezheb ve millet ve mugâyir-i usûl u âdet bir takım şeyler ihdâs ve ihtirâ’ıyla cezire-i merkume reâyası haklarında türlü uygunsuzluğa ibtidâr ve bunlardan azh-ı rüşvet ve cerâyim hilâfında olanları darb ve şetm misillü envâ’-ı taaddiyata ictisâr*” ettiği şeklinde şikayet vuku bulmuştu. Ahalinin bir kısmı tarafından dile getirilen bu tür davranışları nedeniyle kendisinin görevden azli talep olunurken, bir kısım ahali ise, rahip hakkındaki şikâyetlerin kendisinden hoşlanmayıp, kin tutan bazı kişilerin nefretinden kaynaklanan iddialar olduğundan bahisle metropolitin görevini sürdürmesi yolunda dilekçeler takdim etmiştir²⁹.

Midilli metropoliti aleyhinde olan ahali tarafından verilen ilam ve mahzarlarda, Miladyos’un üç seneden beri sürdürdüğü despotluğu boyunca *ayin-i nasâraya mugâyir harekette* bulunarak ahalinin artık buna tahammülü kalmadığı ısrarla ifade edilmekteydi³⁰. Bu konuda *Midilli ceziresi’nde kâin Rum Milleti kulları* tarafından sunulan diğer bir arzuhalde de yukarıda bahsedilenlerin dışında, özetle, Metropolit Miladyos’un adada adeta her istediğini yaptırabilen bir konumda ve istediğini azil ve tayin etmekte olduğuna dikkat çekiliyordu. Ahali, kendilerini emniyet ve rahatta hissetmedikleri, durumun dayanılmazlığı sonucu birçok defalar Kaptanpaşa’ya ve Patrikhane’ye keyfiyeti bildirerek, despotun azliyle başkasının metropolit tayin edilmesini rica etmiş olduklarına dikkat çekmektedirler. Patrikhane tarafından durumu incelemek üzere tayin ile adaya yollanan memura, kurâlar ahali tarafından

²⁷ **Türk Hâkimiyetinde Eğe Adlarının Yönetimi**, (Ed. Cevdet Küçük), SAEMK, Ankara 2002, s. 73.

²⁸ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb’anın Yönetimi**, İstanbul 1990, s.52.

²⁹ BOA, İ.HR, nr. 1051; Kaptanpaşa’nın 21 Receb 1259/17 Ağustos 1843 tarihli takriri.

³⁰ Midilli Kazası kocabaşı ve sair reayanın 24 Cemâziyelevvel 1259/22 Haziran 1843 tarihli mahzarı; Aynı belge, lef 2.

on bir kıt'a arz ve bir başka arz-ı mahzar verilerek yukarıda da ifade ettiğimiz gibi metropolitin azli talep edilmekteydi³¹.

Esasında, İstanbul Fener Rum Patrikhanesi, Midilli Adası'nda bir müddetten beri süre gelen bu huzursuzluğu tahkik etmek ve reâyâyâya nasihatlerde bulunmakla üzere sabık Tırnova metropoliti Penartos'u görevlendirmiş ve adı geçen 1842 yılı Haziran sonlarında, beraberinde *nasihatnameler* olduğu halde Adaya ulaşmıştır. Bütün bunlara rağmen, adaya yollanan memurun kendi ifadelerini göz ardı ederek, despotun kendisine inanma yoluna saptığından bahseden Midilli reayası, bunun üzerine metropolitin görevinde bırakılacağı yollu bir duyum aldıklarını ve bunun gerçekleşmesi halinde kendisinin hiçbir şekilde metropolit olarak itaat görmeyeceğini açıkça belirtmişlerdi³².

Diğer taraftan Miladyos da kendisini savunan bir kıt'a arzuhal takdim ederek yapılan tahkikatta suçsuz bulunduğu bahisle, İstanbul'da tekrar mahkeme edilmesini ve eğer devlet ve "*milletine*" karşı bir suç işlediği Patrikhane'deki yargılamada ortaya çıkarsa azlini, suçsuz bulunduğu takdirde görevine iadesini talep etmekteydi³³.

Meseleye dair birbirine muhalif olarak gelen mahzar ve arzuhallere bakarak mahzurdan âri bir karar verilemeyeceği ortada olarak durumun aslı Patrikhaneden sorulma yoluna gidilmiştir (21 Temmuz 1843). Fener Rum Patriği verdiği cevapta, metropolitin dönmesine taraftar olanların (su-i nîkine şahadet edenler) sayıca az olmalarının yanında *erbab-ı süfelâdan* olmalarına karşın aleyhinde şahadetle, Metropolitin azli ve yerine başka birinin atanmasına taraftar olanların hem sayıca çok hem de *ahâli-i mu'teberândan* olduklarını ifadeyle, Metropolitin Midilli'ye iadesinin söz konusu olmayacağını, bu takdirde dahi "*ol tarafta azîmeti lâzım gelse türlü türlü uygunsuzluk peydâ edeceği bedîhi ve zâhir*"dir diyerek mesele hakkında görüşünü ortaya koymaktadır³⁴.

³¹ BOA, İ.HR, nr. 1051, lef 7.

³² Aynı belge.

³³ Aynı belge, lef 9.

³⁴ İstanbul Rum Patriği Yermanos mühürlü cevap; BOA. İ. HR. 1051, lef 9. Adı geçen IV. Yermanos unvanıyla ilki 1842-1845 ve ikincisi 1852-1853 yılları arasında patrik olarak görev yapmıştır (bkz: M. Süreyya Şahin, **Fener Patrikhânesi ve Türkiye**, İstanbul 1999, s.132).

Görüldüğü gibi mesele hayli karışık bir vaziyet almıştı. Bu durumda sağlıklı ve memleketin zararına olmayacak bir karar vermenin zorluğu göz önünde bulundurularak, Kaptanpaşa meseleyi tekrar araştırmakla görevlendirilmiştir. Adaya varır varmaz bir meclis akdeden Kaptanpaşa, metropolitin lehinde ve aleyhinde bulunanları tekrar tekrar huzura çağırarak mahkeme etmiştir. Kaptanpaşa'nın ifadesine nazaran, Midilli kocabaşları metropolitin aleyhinde bulunmaktadırlar. Bunlar cezire reayasını “*yed-i tegallüblerine*” olarak, bundan önceki Midilli kaymakam ve naibi azledilmiş ise de aslında bütün bunlar kocabaşların tahriki ve teşviki sonucu ortaya çıkmış ve sonunda kaymakam ve naibin azline muvaffak olmuşlar ve bu gelişmelere şahit olan Ada gayrimüslimleri kocabaşlardan korkmaya başlamışlardır. Despotun azledilmesi hadisesinde kocabaşların etkisinde kalan ahali, çaresizlik içinde onlarla ittifak ederek, sonuçta çoğunluk teşkil etmişlerdir. Metropolitin lehinde olanlar ise her ne kadar iyi kişiler ise de azınlıkta kalarak mağlup olmuşlardır. Kaptanpaşa bu durumdan metropolitin azledilmesi gerekliliği sonucu çıkmakta ise de, sonrasında dahi sızıltının kesilmeyeceğinin muhakkak olduğundan bahsetmektedir. Esasında Midilli’de devamlı görülen şiddet ve isyanın ya aşırı fakirlikten kaynaklandığı ya da tam bir zenginlik sonucu olduğu belirttikten sonra, Midilli’de ahalinin fakirliğinden bunun yanında, bir takım kocabaşlar ve diğer bazı kişilerin ki bunlar ayrı bir pusula ile ismen bildirilmiştir, zenginliğinden bahsederek, kendilerinin bu sayede adayı kâmilen istila ettiklerini beyan etmektedir³⁵.

Kaptanpaşa'nın, Midilli’de uygunsuz tutum ve davranış içinde olup bu nedenle nefy olunmaları gerektiğini bildirdiği sekiz kişinin isimleri ise, Marino Kuramacı, Kakan Nikola, Papasoğlu Mihaylo, Simyo Kotino, Kukoyani, Mandra-oğlu Yaniko, Küçük Apostol, ki bu sırada İstanbul’da bulunmaktadır ve Panayot Kopma şeklindedir³⁶. Bu kişiler Midilli’nin zenginlerinden olmakla adayı kontrol altında tutmaktaydılar. Kendileri rahat durmayıp düzene devamlı surette zarar vermektedirler. Memleket ve ahaliye ait bütün işleri aralarında görüşüp halleden bu şahıslar, çeşitli gizli toplantılar tertip etmekteydiler. Toplandıkları yeri adeta bir

³⁵ BOA, İ. HR, nr. 1051.

³⁶ Aynı belge, lef 4.

“*darü'n-nedve-i haşerat*” olarak niteleyen Kaptanpaşa devamla, anılan kişilerin her şeyi kendi çıkarları doğrultusunda karara bağladıklarından bahsetmekteydi³⁷.

Yukarıda isimleri belirtilen kocabaşların bir yandan fukarayı ezerken diğer taraftan ihtisab ve şem'-i asel (balmumu) mukataası gibi devletin önemli gelir kalemlerinin tahsiline türlü engeller çıkarıyorlardı. Bunların Adada her türlü mülkî işin aksamasında daimi surette ön saflarda bulunarak türlü düzenbazlığa başvurup, bu yolla da her geçen gün daha da zenginleşmekte oldukları Kaptanpaşa'nın tavrından anlaşılmaktadır. Esasında Ada halkı eskiden beri her sene başında seçim yaparak kocabaşlarını değiştirmekteydi. Ancak bu kocabaşlar, her seçim döneminde, bir takım sızılı çıkararak görevlerinde kalmayı kendilerine şiar edinmişlerdi. Bu sebepten ötürü adada birkaç seneden beri kocabaşı seçimi yapılamamaktaydı. Diğer bir ifadeyle birkaç yıldan beri, türlü oyunlarla kocabaşılık işinde kalmayı bâşâran bu kişilerin memleket umuruna müdahalelerinin önüne geçilmezse, ileride bunun büyük mahsurları olacağı öngörüsünde bulunan Kaptanpaşa, bunların azledilerek, bir mahalle sürülmeleri gerektiğini bildirmektedir.

Yaptığı incelemeler sonucu malî olarak da memlekete zarar verildiğini gören Kaptanpaşa, meselenin sorunsuz bir şekilde çözümü için iki yol önermişti. Bunlardan birincisi, “metropoliti istemeyenlerin bulunması ve ahalinin iki gruba ayrılıp adada bir takım söylentiler çıktığından dolayı, “görevini layıkıyla yapamadığı gerekçesiyle” metropolitin azliyle yetinilmesi, diğeri ise “hem metropolitin hem de isimleri ve zararlı tutumları bildirilen kocabaşların azil ve sürgün edilmeleri”ydi. Birinci şikkın tercih edilmesi ve metropolitin, iktidarsızlığı ve reayanın bazılarının kendisinden hoşnut olmamaları sebeplerinden dolayı azliyle ada bir müddet de olsa sükûnete kavuşacaktır. Ancak bu sükûnet geçici bir şekilde gerçekleşir, anılan kocabaşlar *sergerde* bulundukça, yani beş altı ay içinde tekrar bir mesele çıkararak sağlanan huzuru bozmaktan geri durmayacaklardı. Dolayısıyla ikinci şikkın tercih edilmesi kesin çözüm gibi gösterilmekteydi³⁸.

Bu arada, Kaptanpaşa, ayrı olarak sunduğu ikinci bir arızada, evvelden mufassal surette takdim ettiği tahrirde ve sunduğu pusulada isimleri yazılı fesat

³⁷ BOA, İ. HR, nr. 1051 lef 4.

³⁸ BOA, İ. HR, nr. 1051, lef 5.

erbabının diğer bir takım yatakçılarını da tespit ettiğini ve ikinci şıkkın tercih olunarak sürgün edilmeleri durumunda bunların teyakkuza geçecekleri ortada olmakla, kendilerinin kimse ile haberleşmemeleri için Anadolu'nun içlerine ve ayrı yerlere sürgün olunmaları gerektiğini dile getirmektedir³⁹.

Kaptanpaşa'nın, kendisi bölgede iken, yukarıda bahsettiğimiz iki şıktan hangisinin uygulanması münasip görülür ise kendisine bildirilmesini ifade ederek sunduğu mufassal tahrirat, *Meclis-i Hass-ı Meşveret*'te ele alınarak müzakere olunmuştur. Yapılan görüşmelerin fezlekesinde, metropolitin değiştirilmesine gerek olduğu, nefyolunmaları istenen kişilerin ise gerçekten buna müstahak oldukları beyan olunmaktaydı. Adı geçenlerin adanın nüfuzlu kişilerinden olmaları ve taraftarlarının bulunması gibi hususlar göz önünde bulundurulmuş, bu tasavvurdan şimdilik vazgeçilmesi noktasında bir görüş ortaya konmuştur. Şayet, durumun karışık olduğu adada ortalık yatışmadan böyle nüfuzlu kişilerin sürgüne yollanmaları kargaşanın devamını bir çeşit davet etmek demek olacağı düşünölmüştü. Meclis-i Hass'ta hazır bulunanlar huzurun sağlanması yollu bir tutum sergilemenin daha uygun düşeceği görüşü merkezinde birleşmişlerdir. Devlet bundan sonra tebaanın kalbini kazanma yollu bir politika takip etmeyi tercih etmişti.

Kaptanpaşa'ya verilecek cevapta ise, birinci şık olarak gösterdiği Metropolitin azledilmesi yolunun tercih olunduğu, diğer şahısların icabına ise ileride bakılmasına karar verildiğinin bildirilmesinde ittifak edilmiştir. Ayrıca Kaptanpaşa'dan, dönmeden evvel Midilli'ye bir kez daha uğrayarak, fesat ehlinin durumunu tahkik etmesi, eğer kendilerine bir çeki-düzen vermedikleri, def'lerinden başka çarenin olmadığı görülür, cezire geleneğine göre sene başında bunların değiştirilmelerinin mümkün olamayacağı anlaşıldığı takdirde durumu merkeze bildirmesi de istenmekteydi. Kaptanpaşa'ya yazılacak cevapta, metropolitin azlinden sonra, eğer asayişe hanel gelir ise bu haklarında vahameti müstelzim olacağının diğer fesat erbabına beyan ve tavsiye etmesi uygun görölmekteydi⁴⁰.

Diğer taraftan, Kaptanpaşa Maliye Nezareti'ne yazdığı bir şukkada, Midilli'de asayişin bozulmasının bir diğer sebebi olarak sabık Midilli Nazırı Kulaksızzâde

³⁹ Aynı belge.

⁴⁰ BOA, İ. HR, nr. 1051, lef 5.

İsmail Bey'i göstermektedir. Şöyle ki, İsmail Bey, Midilli Adası'nın yerlisinden olması münasebetiyle Adada ve aynı zamanda İstanbul'da bir takım adamları bulunmaktaydı ve bu kişiler İsmail Bey'in Midilli'ye tekrar kaymakam olarak atanacağı şeklinde sürekli propagandada bulunmaktaydılar. Aslında, ilgili bahsinde de gösterdiğimiz gibi, Midilli ahalsinin bir kısmı, özellikle gayrimüslimler İsmail Bey'den hoşnut olmayarak, onun idareciliği zamanında sıkıntı çekmişler ve Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile kurulan Muhassıllık idaresi sonucu, İsmail Beyin görevden alınmasını sevinçle karşılamışlardı.

Meclis-i Hass fezlekesinde, adanın yerlisinden olan Kulaksız-zâde İsmail Bey'in Midilli'ye kaymakam tayin edilmesinden bir takım menfaat sağlayacak kişilerin olması doğal bulunarak, Kaptanpaşa'nın bu yoldaki değerlendirmesinin doğru olabileceği vurgulanmaktaydı. Bu tür şayiaların önünün alınabilmesi için İsmail Bey'in Maliye Nezareti'ne çağrılarak kendisine nasihatte bulunulması uygun görülmüştür. Son olarak da atanacak yeni metropolitin *istikâmet ve dirâyet sahibi* olması hususunun, emsalleri gibi Hariciye Nezareti tarafından Patrikhane'ye bildirilmesi uygun bulunmuştur⁴¹.

Bu hususa dair çıkan iradede, meclisin diğer mahsurları göz önünde bulundurarak, şimdilik metropolitin azliyle yetinilmesi görüşü takdire şayan bulunmuştur. İsmail Paşa lehinde olan propagandanın da önünün alınması hususunda gereken nasihatın kendisine yapılması da ayrıca belirtilmiştir⁴².

Kaptan Paşa, meseleyi birinci şık çerçevesinde halletmesi yolunda verilen emir eline geçer geçmez gereğini yerine getirmek için derhal Midilli Kaymakamı, Naibi, meclis âzâları, kocabaşılar ve diğer lazım gelenleri toplayarak, durumu kendilerine bildirmiştir. Kaptanpaşa daha sonra, eğer bundan böyle Midilli'de huzuru bozacak herhangi bir mesele meydana gelir, asayişin bozulması söz konusu olursa, buna sebep olanların hakkından gelineceğini açıkça ifade etmişti⁴³. Azlolunan Midilli metropolitinin yerine ise patrik kâhyası bulunan rahip metropolit tayin olunmuştur.

⁴¹ BOA, İ. HR, nr. 1051, lef 7.

⁴² Aynı belge.

⁴³ BOA, İ.HR, nr. 1058; Kaptanpaşa'nın 5 Şaban 1259/31 Ağustos 1843 tarihli takrir.

Aldığı emri böylece yerine getiren Kaptanpaşa, işlerin böylece yoluna girdiğini ve iki kısma ayrılmış olan ahalinin bundan böyle güzel bir biçimde bir arada bulduklarını bildirmiştir. Kendisi daha sonra, beş altı gün zarfında, bir takım tahkikatta bulunmak üzere Yunda ve Ayvalık taraflarına gideceğini, buradaki işini sonlandırdıktan sonra, Sakız Adası'na uğrayıp verilen emir üzerine Midilli Adası'na geri dönerek, daha evvel takdim ettiği pusulada isimlerini bildirdiği fesat erbabının kendilerini toplayıp toplamadıklarına bakacağını ifade etmektedir⁴⁴.

Midilli'de çıkan karışıklıklara diğer bir sebep olarak gösterilen sabık Midilli Nazırı Kulaksızade'nin İstanbul'da bulunan taraftarlarına, Meclis-i Hass'ta alınan karar doğrultusunda, Hariciye Nezareti tarafından gerekli nasihatte bulunulmuştu. Bu hususta çıkan iradede, yapılan nasihatın isabetli bir hareket olduğuna değinilmektedir⁴⁵.

Sorunlu geçen Salih Bey'in kaymakamlığı sırasında Midilli'nin mülkî yapısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Söz konusu tablodan anlaşıldığı üzere Midilli Adası, Midilli, Kalonya, Molova kazaları ile Yunda Nahiyesinden müteşekkildir. Midilli Kazası, 7'si tamamen Müslüman nüfusun yaşadığı 35 kurâdan meydana gelmektedir. Bu köylerden 16'sında sadece gayrimüslimler ikamet etmekteyken 12 köyde ise Müslüman ve gayrimüslimler birlikte yaşamaktadır.

TABLO-V						
MİDİLLİ ADASINDA BULUNAN KAZA VE KÖYLER⁴⁶						
Midilli Adası	Müslüman Köyü Sayısı	Karma Köy Sayısı	Gayrimüslim Köyü Sayısı	Nahiye	Toplam Köy	Toplam Kaza
MİDİLLİ KAZASI	7	12	16	-	35	1
Kalonya Kazası	4	6	23	-	33	2
Molova Kazası	3	19	7	-	29	3
Yunda Adası	-	-	-	1	1	1

⁴⁴ BOA, İ.HR, nr. 1058.

⁴⁵ BOA, İ. HR, nr. 1058; 16 Şaban 1259 (11 Eylül 1843).

⁴⁶ BOA, Meclis-i Valâ Evrakı Zabıt Cerideleri Hülasaları (MVL), nr. 2/63; 3 Şaban 1261 (7 Ağustos 1845).

Toplam 29 köye sahip Molova Kazası'nda karma kurâ sayısı 19'dur. Buna karşılık aynı kazada 7 gayrimüslim 3 Müslüman köyü bulunmaktadır. Diğer bir kaza olan Kalonya'ya bakıldığında ise 4'ü tamamen Müslümanlar tarafından iskân olunan toplam 33 kurâ söz konusudur. İki toplumun beraber yaşadığı köy sayısı ise 6'dır. 23 köyün ise sadece gayrimüslim nüfusa sahip bulunduğu görülmektedir⁴⁷.

Genel olarak değerlendirildiği zaman Midilli'nin sahip olduğu toplam köylerin üçte birinden fazlasında Müslümanlar ile Hıristiyanlar birarada yaşamaktaydılar. Yani toplam doksan yedi köyden otuz yedisi karma bir yapı arz etmekteydi.

Böyle bir sosyal yapıya sahip olan Midilli'de yaşayan Müslümanlar ile Rumlar arasında zaman zaman çeşitli anlaşmazlıklar çıktığı görülmektedir. Söz konusu anlaşmazlıklar genellikle idarî işlere aitti. İlgili kısımda da değinildiği üzere Midilli, Tanzimat Fermanı'ndan önce adanın önde gelen ailelerinden birine mensup Kulaksızzâde İsmail Bey'in idaresi altında idi. İsmail Bey'den önce ise babasının Midilli Nazırı olarak uzun süre görev yapmış olduğu anlaşılmaktadır. İşte aşağıda bahsedeceğimiz üzere adada yaşanan çeşitli olayların merkezinde Kulaksızzâde İsmail Bey yer alacaktır.

Sultan Abdülmecid'in Midilli gezisi sırasında bir kısım ahali İsmail Bey'in kaymakam tayin edilmesi için dilekçe verecektir. Diğer bir kısım ise adı geçenin geçmişteki kötü hareketinden bahseden dilekçeler sunacaklardır. Gelişmelerden haberdar olan Kaymakam Salih Bey ne şekilde hareket etmesi gerektiğini bilemeyerek tereddütte kalmıştır. Maliye Nazırı'nın konu ile ilgili hazırladığı takirde Salih Bey'in içinde bulunduğu durumdan bahis ile bir kısım ahalinin talebi mucibince ya İsmail Bey'in kaymakam tayin edilmesi veyahut dışarıdan birinin kaymakamlığa getirilmesini veya Salih Bey'in görevinde bırakılarak, kendisine durumun bildirilmesi gerektiğini ihtar etmişti. Konu Meclis-i Hass-ı Vükelâ'da müzakere olunacaktır. Söz konusu müzakerede ortaya konulan görüşler Midilli'de mevcut sorunların anlaşılması açısından önemli görünmektedir.

⁴⁷ BOA, MVL, nr. 2/63; 3 Şaban 1261 (7 Ağustos 1845).

Yapılan toplantıda İsmail Bey'in kaymakamlığının ahalinin fukara takımı tarafından arzu edilmekte olduğu ifade edilmiştir. Adı geçene karşı olanlar ise “*rüesâ-i reâya*” ve özellikle Müslüman ve Kocabaşlarından önde gelen bazı kişiler olarak gösterilmişlerdir⁴⁸. Bu kişiler Kulaksızzâde İsmail Bey'in kaymakam tayin edilmesi durumunda şahsî çıkar ve işlerine halel gelmesi korkusuyla hareket etmektedirler. Mütalaaların devamında, Midilli'de kaymakam idaresinin tesis edilmeye çalışıldığı sıralarda İsmail Bey'in bu göreve getirilmesi üzerine reâyanın çarşığı kapatma eylemleri hatırlatılarak, İsmail Bey'in kaymakamlığında ısrar edilmesi adı geçen asîlerin tediplerini gerektireceğinden pek de yerinde bir yaklaşım olarak takdir edilmemiştir.

Hatta dava evvelki olayın ardından Kaptanpaşa'nın donanma ile Akdeniz'e açılması sırasında adada bu türden olaylara sebep olanların isimlerini tespit etmiş ise de zemin ve zamanın uygun olmamasından ötürü bir şey yapılamamış olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bu şartlar altında İsmail Bey'in Midilli'ye kaymakam tayin edilmesi tekrar söz konusu olmayacaktır. Başka birisinin tayin olunması ve “*eşhas-ı merkûmeyi sindirecek erbâbdan bulunması*” ise bu türden bir zatın “*idâresi masraflı olacağı ve bununla beraber çünkü eşhâs-ı merkûme kaim-makam azl ve tebdîl ettirmeye alışmış takımdan olmalarıyla nasb buyrulacak muktedir kaim-makam aleyhinde dahi elbette bir sûretle şikâyete teşebbüs edecekleri ve artık ol zaman te'dîpleri lâzım geleceği müselleme ve bedîhi*” olduğundan, bu şik da uygun görülmeyle Salih Bey'in görevinde bırakılıp, durumun kendisine bildirilmesine karar verilmiştir⁴⁹.

Diğer taraftan müzakerelerde gerek Midilli ve gerek diğer Akdeniz Adaları'nın malî vaziyetlerinin zamanla ıslah edilerek, mesela ileride buraların muhafazası için gereken miktarda asker yerleştirilmesi düşünülmüştü. Ayrıca kaymakamların unvanlarının muhafazlık namına tahvil ve reayanın uygunsuz hareketlerinin bu tür zecrî tedbirlerle önlenebileceğine değinilmişti. Bu gelişmelerin yaşandığı sırada Beriü'ş-Şam taraflarında bulunan Kaptanpaşa ile haberleşilerek, kendisinin dönüş yolu üzerinde bulunan söz konusu adaları ziyaret ile her adanın durumu hakkında

⁴⁸ BOA, İ. DH, nr. 4268.

⁴⁹ Aynı belge; 3 Rebiyülevvel 1260 (23 Mart 1844).

incelemelerde bulunmasının istenmesi; İstanbul'a döndüğünde ise durumun kendisi ile mütalaa edilmesi kararlaştırılmıştır. Nitekim yukarıda söz konusu edilen ıslahat meselesinin, ileriki bahislerde değinileceği üzere, İsmet Paşa'nın kaymakamlığı sırasında Midilli ve civar adalarda gerçekleştirilmiş bulunduğu anlaşılmaktadır.

Coğrafi konum itibariyle Akdeniz'in önemli adalarından olup, Anadolu sahillerine oldukça yakın mesafede bulunan Midilli Adası'nda Gayrimüslim ve Müslüman nüfus oranı diğer birçok adaya nazaran bir denge teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Zira, Akdeniz'deki diğer bazı adalara kıyasen Midilli Adası'nda önemli oranda Müslüman yaşamaktaydı⁵⁰. Yukarıda da bahsedildiği gibi Midilli'de bulunan iki grup arasında istenmeyen olaylar görülecektir ve devrin idarecileri gereken tedbirleri alarak Adada ortaya çıkan bu türden olayları önlemekte yetersiz kalacaklardır. Bu gibi durumlarda Babıâli devreye girerek Adaya tecrübeli ve dirayetli idareciler tayini ile düzen ve asayişin iadesinin sağlanmasına çalışarak bir denge oluşturmaya gayret edecektir.

Yukarıda bahsedilen türden olaylardan biri de 1845/1261 yılında meydana gelmişti. Midilli Gayrimüslimleri Patrikhane aracılığıyla Babıâli'ye sundukları dilekçelerinde adada bulunan Müslümanlar tarafından kendilerine karşı bir takım baskı ve zulüm yapıldığından bahsetmişlerdir⁵¹.

3 Ağustos 1845 tarihli Rumca dilekçelerinde Gayrimüslim ahali, bir seneyi aşkın zamandan beri bazı Müslümanlar tarafından türlü musibetlere maruz bırakıldıklarını, bunun sonucunda geçim kaynakları olan zeytini işlemek için bile evlerinden çıkamaz hale geldiklerini ifade etmekteydiler. Kulaksızzâde'nin emellerine ulaşmak için; Yera, Eskonda (*İskala*), Aproz (*Afalonas*), Tedmi (*Terki*) ve Mesteknon (*Mistegna*) karyelerinde ve diğer bazı yerlerde çıkan bu tür olayları tahrik ettiğinden ya da ettirmekte bulunduğundan şikâyet etmektedirler. Çıkan

⁵⁰ Bir diğer Ege Adası olan Rodos'ta önemli miktarda Müslüman nüfus olduğu görülmektedir: Ali Fuat Örenç, "Yakındönem Tarihimizde Rodos...", s. 222-232. Ancak Sakız Adası'nda bu Hıristiyan nüfusun Müslüman nüfusa oranla oldukça belirgin bir üstünlüğü söz konusudur. Ayrıca Müslüman ahalinin buradan Anadolu'ya ve özellikle İstanbul'a peyder pey göç etmektedir. Meclis-i Vâlâ, bu duruma bir çare olmak üzere, 1848 senesinde Sakız Adası'ndan, izin verilmediği müddetçe Müslüman nüfusun göç etmesini yasaklayarak sorunu çözmeye çalışacaktır: Sabri Can Sannav, "Yakındönem Tarihimizde Sakız Adası (1821-1923)", **İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 1995, s.76-77.

⁵¹ BOA, İ. DH, nr. 5458.

olaylarda bazı reayanın darp olunmuş bazısının ise yaralanarak kanlar içinde kalmış olduklarını dilekçede ifade etmişlerdi.

Bu olaylar sonucu mahkemeye başvuran Gayrimüslim ahali, Kulaksızzâde'nin bundan dört sene evvel kendilerine kötü muamelede bulunduğundan dolayı azl ile memleket işlerine müdahaleden resmen men olunduğuna dikkati çekmişlerdi. Fakat bu sefer Meclisin en baş ve nüfuzlu üyesi olan İbrahim Ağa ve Naib Efendi'nin işleri eline alarak, Kaymakam Beyi de yanlarına çekip, şikâyetlerinin göz ardı edildiğinden bahisle, başlarına gelen olaylar karşısında kendilerinden Müslüman şahit göstermelerinin istendiğinden bahsetmekteydiler. Ancak Müslümanlar arasında olaylardan haberdar olanlar varsa da bu kişiler korktukları için şahadet etmeyeceklerdi. Dilekçede, daha sonra şikâyetçiler meclisten çıkarılarak, dava olunanlar hakkında hiçbir şekilde cezaî muamele olunmadığı gibi, durumdan cesaret alan İbrahim Ağa taraftarları hizmetkâr ve kölelerin, “*kudurarak*” kasaba, köy ve pazarlarda reâyaya kötü muamelede bulunmakta olduğu bildirilmekteydi⁵².

Daha önce ilan olunan Hatt-ı Şerif (Tanzimat Fermanı) ve Adayı ziyaretleri sırasında padişahın bizzat kendi ağzından beyan olunan ahali ve tebaanın eşitliği ve refahını emreden prensiplerin tüm ülkede uygulanmakla beraber “*memleketimizde muğâyir-i rızâ-i âli olarak aksi câri olmakta*”dır diyen reaya, vatan ve emlaklerini terk ederek başka bir yere göçmemek ve üzerlerine düşen vergilerini ödeyerek her şekilde ülke ve devlet uğrunda can ve başlarını feda edebilmeleri için başlarına gelen bu tür uygunsuzlukların def edilmesini istirham etmektedir.

Görüldüğü üzere Midilli'de yaşayan reaya adada kendilerine karşı meydana geldiğini iddia ettikleri olayların önlenmesi için verdikleri dilekçelerinde eşitlik ve adalet gibi Tanzimat Fermanıyla ilan edilen ilkelere atıf yapıyorlardı. Zulüm altında bulduklarını iddia ederek, Tanzimat prensipleri çerçevesinde kendilerine yardım edilmesini talep etmekteydiler.

Midilli Kaymakamı bulunan Salih Bey ve o aralık Naip olarak görev yapan Mehmed Celaleddin Efendi tarafından mühürlenmiş, Kaptanpaşa'ya sunulan bir tahrirden adada meydana gelen olaylar hakkında tafsilatlı bilgi elde etmek

⁵² BOA, İ. DH, nr. 5458, lef 5.

mümkündür⁵³. 23 Ağustos 1845 (19 Şaban 1261) tarihini taşıyan dilekçedeki ifadeye göre Midilli Meclisi âzâsı olan gayrimüslimler, davaların Mecliste görülmesine engel çıkarmakta ve başka yerde icra olunmasını istemektedirler.

Yaşanan olaylardan birisi ise nasıl ufak bir sorunun büyütülerek adeta tüm adayı etkileyen bir problem haline geldiğini göstermesi bakımından önemlidir. Midilli Kalesi yerli topçularından Nalbant Ali'nin dükkânına Kireççi esnafından sarhoş bir reaya gelerek hayvanını dükkânının içine bağlamak istemiştir. Ancak Ali, yeri olmadığı gerekçesiyle izin vermek istememiş bunun üzerine ısrar eden reaya, hayvanını daha sonra gelip almak üzere dükkânın yanına bağlamıştır. Hayvanın bulunduğu yerden, bir şekilde çözümlenerek kaçmakta olduğunu gören Nalbant Ali, hayvanı yakalayıp yerine bağlamış ve o sırada hayvanın başında bulunan yuları zayi olmuştu. Birkaç saat sonra anılan reaya dönüp gelerek durum kendisine ifade olunca bir şey dememiş, fakat dükkânda başkasına ait olan bir başlığı isteyince, Ali bunun başkasına ait olduğunu bildirerek, veremeyeceğini söylemiştir.

Başlığı almakta ısrar eden reaya adı geçen nefere ilişkin Ali de “*tarîk-i latîfeye getirerek mersûmun def'ine dâir mülâyimâne lakırdılar irâd eyledikte*” reaya kendisine saldırmak kastıyla harekete geçtiği sırada ayağı kayarak, çok sarhoş olduğundan yere düşmüştür. Reaya düştüğü yerden kaldırılarak evine götürülmüş ise de güya Nalbant Ali'nin adı geçen reayayı öldürmeye kast ederek üzerine saldırarak darp ve cerh etmiş olduğu şayiası ortaya atılmıştı.

Gayrimüslim âzâlar meseleyi Mecliste görüşmek istemişlerdir. Söz konusu reaya, hareket edemez halde olduğu için, meclise getirilmesinden kaçınılmış olmasına rağmen davalı nefer celp ve Topcu Binbaşısı da mecliste hazır bulunmuştur. Mesele birçok kere etraflıca soruşturulduğu halde, olayın yukarıda anlatıldığı gibi gerçekleştiği beyan olunarak, darp ve cerh maddesi tamamen reddedilecektir. Yaralanma olayına şahadet için iki Müslüman şahit gösterilmesi istenince tedarikinde acz göstererek davacı taraf gayrimüslim şahit göstermek istemiştir. Kendilerine İslam hukukuna göre Müslümanlar aleyhinde reaya şahadetinin kabulünün mümkün olmayacağı bildirilince, gayrimüslim aza ve

⁵³ BOA, İ. DH, nr. 5458, lef 2.

sonradan bu iş için meclise yollanan beş-altı gayrimüslim oldukça hiddetlenerek, davanın şer'i olarak görülmesine karşı çıkıp, örfi icra edilmesini talep etmişlerdir.

Gayrimüslimler tehdide varan ifadeler kullanmaktan da kaçınmayarak, meselenin örfi olarak hallolunmaması durumunda gayrimüslim *edepsizlerin* işi ele alacaklarından bahsetmişlerdi. İleride bir laf edilmemesi için durumu şimdiden haber veriyoruz yollu sözler sarf etmişlerdi. Bu ağır ifadelerden sonra adı geçen reayanın vücudunda bulunduğu iddia olunan yaraları görmek üzere, Kaymakam, meclis azası Müslüman ve Gayrimüslimler tarafından birkaç kişi seçilerek hanesine gönderildiği anlaşılmaktadır. Yapılan kontrollerde hiçbir şekilde yara izine rastlanmamış ise de adı geçen arkası üzerine düşmüş olduğundan belinde çok az bir siyahlık olduğu, bunun ise önemli bir şey olmadığı görülmüştür.

Yapılan muayeneye de itimat etmeyen ve türlü sözler söyleyerek Meclisi terk eden reaya takımı, ertesi gün Metropolit Hane'de toplanmış ve oradan etrafa dağılarak bir takım kabul edilemez dedikoduda bulunmuşlardır. Bu kimseler *anafora* tabir olunan “*şu madde böyle oldu, bizler böyle eyleyeceğiz, râzı olur musunuz ?*” şeklinde, ilk önce şehirde bulunan gayrimüslim esnafa bahsi geçen husus için ellerinde bulunan kağıdı imzalattırmış, sonra köylere mahsus adam göndererek kurâ kocabaşlarını toplamaya çalışmış, meseleyi bildirmek üzere kendilerinin İstanbul'a gidecekleri söylentisini çıkartmışlardı.

Meclise toplantı günleri gelmedikleri görülen gayrimüslim âzâya haber gönderildiği zaman, kendileri bulunamayarak niyetlerinin bu tür davaların *şer'-i şerîf* üzere görülmesini engellemek olduğu anlaşılmıştır. Bunun yerine bu tür davalar örfen görülmek ve Müslümanların suçlu olduğu kesinleşmeden mahkûm edilmelerinin amaçlandığı, Kaymakam tarafından bildirilmekteydi. Bu arada, Topçu askerinin cezasının zabiti tarafından kalede verilmesi yerine bunun da diğerleri gibi meclis konağı önünde alenen darp ve tedip olunması isteniyordu⁵⁴.

Kaymakam Salih Bey, bir iki ayı mütecaviz zamandan beri Midilli Gayrimüslim azasının “*bize emir geldi bundan sonra reaya davasını odamızda bizler rui'yet eyleyeceğiz ve sened dahi vereceğiz ve senedimiz muteber olacak*”

⁵⁴ BOA, İ. DH, nr. 5458, lef 2.

söylentisini yaydıklarına da dikkat çekmişti. Onların bu sözlerine inanan “*akılsız reaya fukarası*” her hangi bir davası olması durumunda o tarafa giderek, hukukî davaları aralarında görerek, bunun karşılığında resim ödemekte olduğunun duyulduğunu bildirmekteydi. Salih Bey’in ifadesine göre, davasını metropolite gördürmek yerine meclise ya da *tarâf-ı şer’*e giden olursa, diğerleri kendisinin üzerine hücum ederek aleyhine şahadet edilmek suretiyle bu kişinin hakkı iptal olunmaktadır. Bunların bu şekildeki davranışı her geçen gün “*şirâze-i nizâm-ı mülke dokunmakta*”, diğer yandan devlet gelirlerinin düşmesine sebebiyet vermek gibi bir takım mahsurları beraberinde getirmektedir⁵⁵.

Bu şekilde davranarak her türlü işin görülmesine gerekli gereksiz muhalefet edenlerin amacının aslında, bir nevi geçim kaynağı belledikleri Kocabaşılığına bir sonraki sene seçilebilmekten ibaret olduğu Kaymakam tarafından açıkça bildirilmekteydi. Gene aynı amaca yönelik olarak Gayrimüslim reayanın önde gelenleri Dersaadet’e gidip cizyeyi affettirecekleri iddiasıyla ahaliden *harcırâh*, *masârif* ve *mukteziye* adı altında para toplamaktaydılar. Bununla da yetinmeyen kocabaşılıarı terbiyesi lazım gelen edepsiz taifesinden birinin cezalandırılmasına engel ve sızıltı çıkarmakta, arada bazıları idare edilmekteyse de diğerleri bunu emsal kılıp cesaret alarak, Meclisin gayrimüslim üyelerinden gördükleri destek onları uygunsuz davranışta bulunmaya daha da cesaretlendiriyordu.

Salih Bey’in ifadelerinden benzer olayların daha önce adada bulunan yöneticiler zamanında da meydana geldiğini öğrenmekteyiz. “*Elân bunlar istedikleri gibi her bir memurîn-i saltanat-ı seniyye haklarında birer tarîk tezvîr ile enva’-ı bahanât ve hakâret ve adem-i riayete cüretle*” ecnebi tebaasından olan bazı kişiler arasında eleştiri konusu olan bu durumun devletin şanına dokunmakta olduğu açıkça ifade olunmaktaydı⁵⁶.

Kaymakam Salih Bey’in ifadesine göre bütün bu olaylara sebep olanlar on iki adet kocabaşı içinde yer alan edepsiz ve fesatçı olan dört-beşiydi. Bu kişiler “*namûs-ı saltanat-ı seniyye ve mehamm-ı Devlet-i Aliyye ne demek olduğunu fark ve temyîz eder makuleden olmayıp hemen kendi akıl ve fikirlerine gelen her bir maddeyi izhâr*

⁵⁵ BOA, İ. DH, nr. 5458, lef 2.

⁵⁶ Aynı belge.

ve icraya musirr olmakta oldukları ve icrâ olunmaz ise vech-i infî'ali ibrâz eder” karakterde idiler.

Kaymakamın üzerinde durduğu bir başka nokta ise Rumların adada bulunan topçu askeri ile uğraşarak onlara zarar vermeye çalışmalarıdır. Şöyle ki, bir süre önce reayadan edepsiz takımı sarhoş oldukları halde topçu askerinden bir kaçına dil uzatarak kavga çıkarmışlardı. Taraflar mahkeme olunarak şer'an askerlerin herhangi bir şekilde cezalandırılmalarına gerek yok iken adı geçenlerin kendi başlarına askerleri ağır şekilde cezalandırmaya kalkışmaları üzerine askerler kalede zabitleri marifetiyle hapsedilmiştir. Keyfiyet bir mazbatayla Babıâli'ye bildirilince çıkan irade sonucu cezalandırılmalarına gerek olmadığı bildirilmiş ise de bu süre zarfında neferler hapiste kalmışlar ve irade üzerine serbest bırakılmışlardı⁵⁷. Bu karar üzerine bahis konusu olan reaya rıza göstermeyip türlü edepsizlik etmişler ve bir şekilde, bu neferlerden Kelmiye Karyesi sakinlerinden Madı oğlu Hüseyin'e, evine giderken saldırmışlar ve kendisini başından yaralayarak öldüğünü zannedip dereye atmışlardı. Fakat Hüseyin ölmemiş, beş altı saat sonra kendisine gelerek feryat ettiğinde sesini duyanlar kendisini yaralı bir halde bularak evine götürmüşlerdi. Hüseyin'in kendisine saldıranların kimler olduğunu sezerek yerlerini bildirmesi üzerine bir adet zimmî yakalanmış ise de suçunu inkar etmişti. Bu arada anılan neferin sağ kalıp kalmayacağı belirsiz olduğundan, iyileşip şuuru açılıncaya kadar dava görülmek için anılan zimmî hapsolünmüştü. Ancak gayrimüslim âzâ *“ne demek olsun şer'an bir şey tebeyyün etmeden Tanzimatta haps var mıdır? İsbat olunsun badehu muktezasına bakılsın”* şeklinde itiraz edilince, davacının şahidi de olmadığından anılan zimmî serbest bırakılmıştı.

Yukarıdaki olayda da görüldüğü üzere, esasında gayrimüslimler, bazı haksız oldukları durumlarda dahi Tanzimat Fermanı ile ilan olunan eşitlik ve adalet gibi prensipleri kendi lehlerine kullanmaya çalışmışlardı.

Müslümanlarla reaya arasındaki gerginliğe örnek bir olay, tuzağa düşürülerek reayadan birinin evine getirilen bir topçu askerinin, burada bulunan birkaç reaya tarafından boğulmak suretiyle öldürülmesine teşebbüs edilmesiyle yaşanmıştı. Dışarıda bulunan bazı Müslümanlar, tuzağa düşürülmüş olan topçu neferinin inilti ve

⁵⁷ BOA, İ. DH, nr. 5458.

feryadını duymaları sonucu malum haneye girerek topçu neferini boğazından asılmış vaziyetiyle bulmuşlardı. Suçlular hemen meclise sevk olunarak sorgulanmış ancak inkâra kalkışmışlar ise de topçu neferinin boğazında urgan yaraları meclisçe görülmüş ve zikrolunan Müslümanlar meclise celp olunarak şahadet etmeleri istenince yine gayrimüslim aza muhalefet etmiş ve hiddetle davranıp bağırıp çağırımları üzerine mesele bir sonraki mecliste ele alınmak üzere ertelenmiştir. Daha sonra toplanan mecliste de mesele görülememiş olmasıyla olay o zaman topçu askeri zabitanı bulunanlar tarafından mazbata ile Dersaadet'e bildirilmişti. Bundan sonra, cevaben, meselenin Midilli Meclisi tarafından tertip olunacak bir mazbata ile bildirilmesinin istenmesi üzerine gayrimüslim âzâ vukua gelen bu olay hakkında mazbata düzenlenmesine yanaşmayarak muhalefet etmiştir.

Kaymakam Salih Bey, yukarıda teferruatlı bir şekilde bahsolunan bütün bu olayların, mülkî düzen ve devletin namusuna dokunur türden olduğunu tekrar ifade ederek gerekenin icrasını istemekteydi.

Yaşanan olaylar ve ifadelerden de anlaşıldığı gibi Midilli ahalisi adeta ikiye bölünmüştür. Taraflar Babiâli'ye sundukları dilekçelerde birbirlerini suçlamakla birlikte, olayların adada giderek tırmandığı anlaşılmaktadır.

Bu arada Midilli Gayrimüslim ahalisi, 10 Ağustos 1845 tarihiyle, bu sırada Kaptanpaşa olarak nasp edilmiş olan Damat Mehmet Ali Paşa'ya⁵⁸ sundukları ikinci bir dilekçede⁵⁹ daha evvelki iddialarını tekrarlamışlardı. Gayrimüslimlerin Midilli Kadısını ve Meclis azasından İbrahim Ağa'yı, olayları tahrik ettikleri gerekçesiyle suçlamakta oldukları görülmektedir. Gayrimüslim ahali Tanzimat-ı Hayriye'nin tüm ülkede uygulandığından bahisle “*ve lakin bu bizim sâkin olduğumuz cezîre üzerinde muvâfık-ı Tanzîmât-ı Hayriye bir maslahat görülmediği*”ni ifade ile maruz kaldıkları baskıdan kurtarılmasını rica etmekteydiler⁶⁰.

⁵⁸ Damat Mehmet Ali Paşa hakkında bkz: İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. V, İstanbul 1971, s. 230.

⁵⁹ BOA, İ. DH, nr. 5458 lef 1.

⁶⁰ BOA, İ. DH, nr. 5458 lef 3.

4) Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyaleti Kurulması Tasavvuru ve Hüsâm Efendi'nin Kaymakamlığı

Midilli'de gelişen olayların Babîâlî'ye intikal ettirilmesinden sonra, Serasker Paşa, Reis Paşa, Kapudan Paşa, Maliye Nazırı Paşalar ile Darbhane-i Âmire Nazırı'ndan oluşan bir mecliste mesele ele alınmıştır.

Yapılan müzakerede iki tarafın birbirlerine karşı olan vukuatlarının giderek artmakta olduğu üzerinde durulmuş, bunun ise idareyi zorlaştırıcı bir etken olduğuna dikkat çekilmiştir⁶¹. Midilli Kaymakamı Salih Bey'in *gevşek* idaresinden bahisle adanın bu hal üzerinde bırakılmasının mümkün olmayacağı ifade edilmiştir. “*Eğer ki gerek cezîre-i merkûme ve gerek civârında kâin cezâyir-i sâire bir eyâlet hükmüne konularak kâmekân mesned-i vâlâ-i kapudâninin zîr-i nezâretinde olmak ve yine diğerleri kâim-makamlarla idâre olunmak üzere muktedir bir zata ihâle ve maiyetine mevcûdundan fazla bir iki ufak sefîne dahi tayîn ve itâre-birle hüsn-i zabt ve idâre ve ahâli-i mevcûdesi ezhânının bu sûretle ıslâh ve muhâfazası*” düşünülmüştür⁶².

Görüldüğü gibi Midilli Adası'nda meydana gelen huzursuzluklar devleti 1845 yılında, civar adaları da içine alacak bir eyalet teşkiliyle olayları önleme ve bölgeyi daha iyi kontrol etme düşüncesine sevk etmiştir. Ancak birden bire gidilecek bu türlü bir idarî tasarruf sonucu reyanın korkuya kapılmasından endişe eden Meclis üyeleri bu değişikliği ileriki bir tarihe bırakma kararı almışlardı. Nitekim 1849 yılında Cezayir-i Bahr-i Sefîd Eyaleti'nin kuruluşuna kadar mevcut mülkî yapı olduğu gibi korunacaktır⁶³.

Devlet bunun yerine mevcut bozuk durumu ıslah ederek reyanın efkârını korumaya muktedir *cezirelice* yani ada ahvalini bilen bir kaymakam tayin olunmasını daha uygun bulmuştur⁶⁴. Devam eden görüşmelerde, bundan önce *Meclis-i Ziraat*'a memur kılınan, müteveffa Reşid Paşa Kethüdası İsmail Bey, lisana ve usule aşına bulunduğundan kendisinin Midilli Kaymakamı olarak tayini gündeme gelmiştir⁶⁵.

⁶¹ Aynı belge, lef 6.

⁶² Aynı belge.

⁶³ Ali Fuat Örenç, “Ege Adalarının İdarî Yapısı (1830-1923)”, *Ege Adaları'nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı*, s. 36-37.

⁶⁴ BOA, İ. DH, nr. 5458 lef 6.

⁶⁵ Bu arada Ayvalık kaymakamının dahi kötü yönetimi rivayet olunduğu ve burası Akdeniz'in ekser mahallerinden ziyadece nazik mevkiden olduğundan kaymakamının azliyle, Divân-ı Hümayûn

Mütalaalar sürdüğü sırada İsmail Bey'in bundan önce Sayda Defterdarlığı sırasında kötü hareketleri olduğundan azledilip mahkeme olunduğu için bu suretle onun memuriyeti tasvip kılınmamıştır.

Bu mecliste kimin Midilli Kaymakamı olacağını tayin edilemediği anlaşılmaktadır. Daha sonra, Cumartesi günü Meclis-i Umumî'den sonra akdedilen Meclis-i Hass-ı Vükelâ'da görüşmelere devam edilerek, konunun yeniden ele alındığı görülmektedir. Midilli Gümrük Emni Vekili bulunan Hüsam Efendi nihayet 19 Şaban 1261 tarihiyle kaymakam tayin olunacaktır⁶⁶. Kendisi hâlâ sürdürdüğü görevi sırasında tüccar ve saire ile güzelce geçinmeye muvafık olamadığı için anılan vekâleti sürdürmesi "baş ağrısına sebebiyet verebileceği" *Darphane-i Âmire Nazırı* tarafından ifade olunmuştur.

Midilli ahalisinden olan Hüsam Efendi'nin kaymakamlık için her şekilde uygun olduğu görüşü kabul edilerek, Salih Efendi'nin azline karar verilmişti. Salih Efendi'nin *gayr-i ez-öşür* dokuz bin kuruş olan maaşının yeni kaymakam için yetersizliği göz önünde bulundurulmuş ve Konya Defterdarlığı maaşından fazla olarak kalan üç bin beş yüz kuruşu ilavesiyle Hüsam Efendi'ye on iki bin beş yüz kuruş maaş tahsis edilmesi yerinde görülmüştü⁶⁷.

Bu şekilde Hüsam Efendi Midilli'ye kaymakam tayin edildikten sonra adada mevcut huzursuzluğun önüne geçmek için bir takım girişimlerde bulunulmasına karar verilmiştir. O sırada adada bulunan Kulaksızzade İsmail Bey'in "*bâis-i ihtilâl*" olduğu yollu tebligatlar yapılmaktaydı. Görüşmeler sırasında Şeyhülislam tarafından Midilli Naibi'nin azl ve tebdil olunduğu ifade edilmiştir. Yukarıda bahsolunan Hacı İbrahim Ağa'nın ise bir süreliğine adadan uzaklaştırılması bu çerçevede alınan kararlardandır. Diğer taraftan Kulaksızzâde İsmail Bey'in Midilli'den uzaklaştırılması gündeme geldiyse de, *bu sefer reayanın tamamen şımaracakları* düşünülerek şimdilik kendisine dokunulmaması fakat yeni kaymakam görev

kalemi mühimme-nüvisinden Naili Efendi Akdeniz fesadının indifaandan sonra beş-altı sene mütemadiyen Ayvalık'ı iyi idare etmesi ve liyakatli bulunmasından Ayvalık Kaymakamı olması karar altına alınacaktır: BOA, İ. DH, nr. 5458 lef 6.

⁶⁶ BOA, A.}d., nr. 460, s. 19.

⁶⁷ BOA, İ. DH, 5458, lef 6; İ. MVL, nr. 1303 lef 2.

mahalline vardıktan sonra vereceği bilgi üzerine belki bir müddet için İstanbul'da ikamet ettirilebileceği mecliste hazır bulunanlar tarafından karar altına alınmıştır⁶⁸.

Hüsam Efendi'den boşalan Gümrük Emaneti Vekâletine, Darphane Nazırı'nın ihtarı üzerine, fatin ve istikamet sahibi bir zat olan, müteveffa Naşid Bey zade Muhtar Bey'in tayin edilmesi münasip görülmüştür. Nazır tarafından, adı geçenin kendisinin isteği doğrultusunda hareket edeceği beyan olunmuştu. Ayrıca rütbe-i selâse olan rütbesinin bu memuriyet için uygun olmayacağı düşünülerek bunun sâniye yükseltilmesi ve Darphane Nazırı'na danışarak iş görmesi şartlarıyla Muhtar 'in bu göreve tayini kararlaştırılmıştı⁶⁹.

Diğer yandan bu sırada Midilli Sandık Emini ile Galata Gümrüğü memuriyetlerinin ve başka bazı memurların becayışleri iktiza edeceği Darphane Nazırı tarafından ifade olunmuş ve gereğinin yapılması kendisine bırakılmıştır⁷⁰.

Yeni kaymakam Hüsam Efendi'ye Ada'nın içinde bulunduğu duruma ve nazik mevkisine nazaran uygun bir talimatname verilmesi yerinde görülmüştür. Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'ce kaleme alınan talimatname müsveddesi Meclis-i Vükelâ'da dahi okunarak kabul edilmiştir. Bundan başka Hüsam Efendi'ye selefine gönderilen önemli bazı resmî talimat ve yazışmaların verilmesi kararlaştırılmıştır (12 Eylül 1845/10 Ramazan 1261)

Söz konusu talimatnamede Midilli Adası'ndan, reayası çok, zengin ve nazik bir mevkide bulunması nedeniyle “*itidal üzere idare edilmesine dikkat olunması gereken bir yer*” olarak bahsedilmektedir⁷¹. Giriş kısmında bir süreden beri Adada bulunan

⁶⁸ BOA, İ. DH, nr. 5458 lef 6.

⁶⁹ Midilli Gümrük Emaneti Vekâletine tayin olunan Muhtar Bey'in uhdesinde birçok kapu kethüdalığı bulunmaktadır. Bunlar Paris Sefiri olan Reşid Paşa, Bağdat Valisi, Evliye-i Selese ve Girid Müşirleri Paşalar ile Rumeli Mutasarrıfı Ziya Paşa'nın Kapu kethüdalıklarıdır. Reşid Paşa'nın kapu kethüdalığı diğerlerinden farklı olarak bunun eskisi gibi Muhtar Bey'in uhdesinde olmasında herhangi bir sorun olmayacağı ancak diğerlerinin münasip başka kişilere ihalesi yolunda bulunmuştur. Bundan sonra yapılan düzenlemeyle Bağdad Kapu kethüdalığı'nın Sarım Bey'in uhdesine ve adı geçenin üzerindeki Sivas Valisi Şerif Paşa'nın kapu kethüdalığıyla, Ziya Paşa'nın Kapu kethüdalığının Nesim Efendi'ye; Cidde Kapu kethüdası sabık Hacı Küşaf Efendi uhdesinde hiç kapu kethüdalığı kalmayıp kendisinin yardımı muhtaç olduğundan Elviye-i Selase Kapu kethüdalığının adı geçene ve Girid Kapu kethüdalığının Seyid Efendi'ye ihale olunması meclisçe yerinde bulunmuştur. Fakat çıkan iradede İhtisab Nazırı esbak İbrahim Edhem Efendi şayeste-i merhamet-i seniyye bulunduğundan Ziya Paşa Kapu kethüdalığının kendisine bırakılmasına karar verilmiştir: BOA, İ. DH, nr. 5458, lef 6.

⁷⁰ Aynı belge.

⁷¹ BOA, İ. MVL, nr. 1303.

yönetici ve memurların kâfi derecede dirayet sahibi olamamalarından arzulanan bir idare tesis olunamadığına değinilmiştir. Reayadan bazı kocabaşılar haylice yüz bularak adanın Müslüman sakinleriyle araları bozulmuş ve bir takım söylentiler ortaya çıkmıştır. Görünürde bütün huzursuzluğun sebebinin Kulaksız-oğlu olduğu rivayet edilmektedir. Hatta son zamanlarda meydana gelen vukuat ve şikâyetlerde tarafların birbirleri hakkında emniyetsizlik ve suizanları görülmüş ve ada ahalsinin ikiye ayrılmasına sebep olmuştur. Meselenin iç yüzünde ise işler pek de böyle olmayıp gayrimüslim reislerin diğer başka amaçlarının bulunduğu rivayet olunmaktaydı. Emsaline bakılarak söz konusu rivayetin dahi mülâhaza olunabileceği açık olmakla, her ne vakit olursa adanın merkez vilayetinden yönetilmesinin önemi vurgulanmaktaydı. Bu durumun sebeplerinden birisi o adanın biraz yetersiz idaresi olduğu açıktı ve bu nedenle Midilli'nin idaresinin yoluna konulması çok mühim görülmüştü.

Dirayet sahibi ve ahvale vâkıf devlet görevlilerinden olduğu ifade edilen Hüsam Efendi'den iyi hizmet etmesi beklenerek Midilli kaymakamlığına tayin olunmuştu. Kendisine ada ile ilgili olan yazışma ve dilekçeler gösterilip adanın önceki ve şimdiki durumu hakkında geniş bilgi verilmiştir. Hüsam Efendi'den adanın asayişini temini ve iyi bir idare için ne şekilde davranması gerektiği verilen talimatta madde madde yazılmış olup, bu minval üzere hareket ederek herhalde kendisinden umulan ve beklenen dirayet ve hamiyeti ispat etmeye gayret etmesi istenmekteydi.

Yeni kaymakamdan öncelikle itidal üzere hareket etmesi beklenmektedir. Reayaya fazla yüz vererek emellerine ulaşacak yolu açmamaya dikkat edip adadaki Müslümanların nefretini celp edecek böyle bir davranıştan kaçınması tavsiye edilmişti. Diğer taraftan reayaya kötü ve ağır muamele etmeyip, onları dehşete düşürmemeye ve İslam tarafından hakarete ve sert muameleye maruz kalmamalarına dikkat etmesi, yani iki tarafı da hoşnut edecek bir yönetim benimsemesi istenmektedir. '*Üslûb-ı hakimâne*' ile zaman içinde Müslümanlar ile reaya arasında olduğu rivayet olunan emniyetsizliğin giderilmesine çalışması ve uyanık davranması talimatnamenin ilk maddesini teşkil etmektedir⁷².

⁷² BOA, İ. MVL, nr. 1303.

Hüsam Efendi'ye, Midilli'nin maliye ve zaptiyesine dair kendisinden önce yapılan resmî talimat ve yazışmaların verilmesi için selefine emir verildiği ifade olunarak, bahsolunan evrakı alıp gereği gibi mütalaa etmesi ve bu çerçevede hareket etmesi tenbih edilmiştir. Bundan evvel, karantinada kullanılmak üzere Tersane-i Âmire tarafından memur-ı mahsus başbuğluğuyla Midilli taraflarına sevk edilmiş olan korvetleri, bu korvetlerde bulunanlara verilen talimat ve selefine gönderilen tahrirata uygun olarak istihdam etmesi ve hiçbir uygunsuzluğa mahal bırakmaması ifade edilmiştir.

Talimatın diğer bir maddesinde ise Midilli ahalisinin ekonomik durumuna yer veriliyordu. Ada reâyasının, zeytinyağı ve sair ticaret yollarıyla zengin bir halde bulunmalarına karşın, Midilli'de sakin Müslümanların bilâkis ekonomik sıkıntı içinde buldukları ve neticede bazılarının emlaklerini reaya ve bazen *müstemine* dahi sattıkları görülmektedir. Zararlı bu hareketler dikkate alınarak ada Müslümanları müzayakadan kurtarılmaya çalışılmış ve geçen sene Sultan Abdülmecid'in adaya gerçekleştirdiği ziyaret esnasında Müslümanlara, "*sermaye akçesi*" olmak üzere para ihsan buyrulmuş ve durumları iyiye doğru gitmeye başlamıştır. Bu minval üzere adada sakin Müslümanların zenginleşmesi, emlak ve arazisini gelişi güzel elden çıkararak özellikle müstemmin takımına satmamasına dikkat olunması Hüsam Efendi'den istenmekteydi⁷³.

Yabancı devlet konsoloslarının Osmanlı Devleti reayasını himaye etme politikaları bilinmektedir. Bu konsoloslar özellikle Osmanlı Devleti tebaasından olan gayrimüslimlere patente vererek kendi himayelerine almaktadırlar. Esasında, hiçbir devletin yekdiğerinin tebaasını *gasp* etmeye, devletler hukuku ve yürürlükte bulunan anlaşmalar mucibince hakkı yoktur denilerek bu tür hareketlerin men ve def edilmesi gerekliliği teslim olunmaktadır. Midilli'de dahi bu yollu bir hareket meydana gelirse, mesela Yunanlı ve saire taraflarından, aslen Osmanlı reayası olanlara öyle patente verecek ve alacak olunur ise derhal def edilmesi ve bu sırada herhangi bir sıkıntıyla karşılaşırsa kendisinden Dersaadet'e durumu haber vermesi bildirilmişti.

Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle olan ticarî ve sair muamelelerinde, kendisine yollanan matbu risalede yer alan anlaşma maddelerine istinaden hareket

⁷³ BOA, İ. MVL, nr. 1303.

etmesi, gerekli olduğunda bu anlaşmalara müracaat etmesi gerekmektedir. O tarafta bulunan konsoloslara gerektiği gibi davranması ve konsoloslara ait işlerde hâkim surette davranarak hiçbir uygunsuzluğun ortaya çıkmamasına dikkat etmesi talimatta ifade olunmaktadır⁷⁴.

Hüsam Efendiye verilen talimatnamede en önemli olarak görülen maddelerden biri de Midilli'de sâkin reayanın her türlü haricî tahrik ve aldatmadan korunmalarıdır. Bu bakımdan Yunan tarafından ve sair yerlerden, reayanın zihinlerin çececek gazete ve risale türü yayınların getirilmesinin önlenmesi bildirilmiştir. Ayrıca buraya seyahat suretiyle gelen adamlar vasıtasıyla gayrimüslimlerin zihnî bozgunluklarına sebep olacak, istenmeyen türden olayların çıkmamasına gayret ve bu nevi gelişmelerin kesin bir şekilde önünün alınmasına himmet etmesi kendisine bildirilmektedir.

Midilli'nin maliye, zaptiye ve tahaffuziyesine dikkat ederek her zaman güzelce idare edilmesi, bir yolsuzluk ve uygunsuzluk zuhur etmemesine dikkat etmesi kendisine tenbih olunmaktadır. Ahaliye adalet ve hakkaniyet üzere muamele ederek mülkî işleri Babîâlî'ye, maliye ve zaptiyeye ait işleri Maliye Nezareti ve Kaptanpaşa'ya arz etmesi talimatta bildirilmektedir.

Bu sırada Kaptanpaşa aracılığıyla Midilli Naibi değiştirilerek yerine uygun bir naip tayin olduğundan bahsolunan talimatın diğer bir maddesinde, mahalli meclis azası İbrahim Ağa, Kulaksızzâde taraftarlarından biri olduğundan ahali tarafından dilekçe verilerek azledilerek yerine uygun birinin tayini talep edildiği belirtilmektedir. Nüfuzunun korunması için kendisinin adaya ulaşmasından sonra adı geçenin değiştirilerek ahalinin isteği mucibince diğer bir aza tayin edilmesi kendisinden istenmektedir.

Bu arada Kulaksızzâde İsmail Bey'in oğlu Midilli gümrüğünün 1844/1260 yılı iltizamını almıştır. İsmail Bey'in geçici olarak Midilli'ye gitmesine izin verilmiştir. Bu gelişmeler, adada bulunan taraftarlarınca İsmail Bey'in Midilli kaymakamlığına getirildiği şeklinde dedikoduların ortaya atılmasına sebep olmuştur. Bu söylenti adada buluna gayrimüslimleri dehşet ve endişeye sevk etmişti. Kendisinin Midilli'de

⁷⁴ BOA, İ. MVL, nr. 1303.

kalmasından hiçbir şekilde be'is olmadığı riayet olunuyorsa da durumun etraflıca tahkik edilerek, orada bulunması reayanın emniyetsizliğine sebep oluyorsa Dersaadet'e celp olunması, yoksa ikamet ettirilmesi hususu Talimatnamenin diğer bir maddesini oluşturmaktaydı.

Talimatın sonunda ise, bu tür talimatnamelerin içerdiği maddelerin kemiyet ve keyfiyet bakımından sınırlı olması nedeniyle, vazifeli memurun görev mahalline varınca elde edeceği bilgi ve vaziyetin gidişi çerçevesinde bir hal takınması ve gereği gibi hareket etmesine dikkat çekilerek kendisinin de bu şekilde davranmasının uygun olacağı ifade edilmektedir. Hüsam Efendi Midilli'de görevine başladıktan sonra, kendisine verilen talimatname gereğince meclis azasından İbrahim Ağa'nın yerine Hasan Efendi'nin seçilerek tayin olunduğu görülmektedir⁷⁵.

Hüsam Efendi Midilli kaymakamı olarak yaklaşık bir sene görev yapacak ve kendisinden sonra kaymakamlığa İsmet Paşa getirilecektir.

5) İsmet Paşa'nın Kaymakamlığı

28 Temmuz 1846 (4 Şaban 1262) tarihinde Midilli Kaymakamı Hacı Hüsam Efendi Denizli'ye kaymakam ve İsmet Paşa ise Midilli Kaymakamı olarak tayin olmuştu⁷⁶. Söz konusu değişikliğe sebep olan gelişmeler ise şöyledir, Midilli'nin köy ve kasabalarından çok sayıda reâya, 4 Temmuz 1846 tarihini taşıyan bir mazharı Patrikhane'ye takdim etmişlerdi. Rumca olarak hazırlanmış bu dilekçede reâya, adada kendilerine karşı bir takım uygunsuzlukların meydana geldiğinden bahisle Patrikhane aracılığıyla Devletten bu duruma bir son verilmesini istemekteydi⁷⁷.

Üzerinde reâyadan bir çok ileri gelenlerin imza ya da mühürleri bulunan mazharın tercümesinde, eski zamanlardan beri devletin sadık bir tebaası olduklarından bahseden Midillili gayrimüslimler, hemşerileri olan adalı Müslümanlar ve sipah kulları yüzünden evlerinden çıkamayacak duruma geldiklerini, bu nedenle perişan halde bulduklarını ifade etmekteydiler.

⁷⁵ BOA, Meclis-i Vâlâ Evrâkı Zâbit Cerideleri Hülasaları (MVL) Katalogu, IV. Anadolu Defteri, s. 42, nr. 158; 9 Zilkâde 1261 (21 Kasım 1845).

⁷⁶ BOA, C. DH, nr. 13274.

⁷⁷ BOA, İ. MVL, nr. 1558.

Pilmar, Yere, Kraminba (Keraminia) ve Lisiba (Lissorion)'da ve diğerk bazı mahallerde adam öldürme, gasp benzeri olayların meydana geldiğinden bahseden Midilli reayası, Adada bulunan yetkililerin bu tür olaylara göz yumduğu, herhangi bir şikayet karşısında Müslüman şahit göstermelerinin istendiği, ancak isimleri sayılan yerlerde Müslüman nüfus olmadığından, bu sefer de şikayetlerinin dikkate alınmayıp ihmal edilmekte olduğundan yakınmişti⁷⁸.

Midilli reayasının söz konusu dilekçesi Kaptanpaşa, Reispasa, Hariciye ve Maliye Nazırları Paşaların da hazır buldukları Meclis-i Vâlâ'da müzakere edilmiştir. Görüşmede Midilli reayasının emniyetlerinin olmadığından bahsedilerek, nazik bir mevkide bulunan ada sakinlerinin, diğerk tüm Osmanlı tebaası bulunanlar gibi, huzur ve rahat içinde yaşamalarının amaçlandığı vurgulanmıştır. Meydana gelen şikâyete bakılarak, Midilli'de kaymakam olarak görevli Hüsam Efendi'nin, bu tür uygunsuz vakalar karşısında isabetli bir tutum sergileyemediğinin açık olduğundan, Mecliste hazır bulunanlar kendisinin başka bir memuriyetle kayırılarak azledilmesi gerektiğinde anlaşmışlardır⁷⁹.

Meclis-i Vâlâ, Hüsam Efendi yerine ilk etapta kaymakam tayin olunmak üzere akıllarına gelen üç kişinin isimlerini hazırladıkları bir pusulada takdim etmişlerdir. İsimleri bildirilen kişiler; İsmet Paşa, Hıfzı Paşa ve Salih Paşa'dır. Bunlardan İsmet Paşa eski Ayvalık Kaymakamı olarak görev yapmış idi⁸⁰. Salih Bey ise Midilli ahalisinin önde gelenlerinden olmakla beraber bu da daha evvel bir süre Midilli muhassılı olarak görev yaptıktan sonra, muhassıllık teşkilatının lağvedilmesi üzerine Girit Defterdarı tayin edilmişti⁸¹.

Midilli Adası'nda bu gelişmeler olurken, Ayvalık reayası Kaptanpaşa'ya sundukları dilekçelerinde daha önce kazalarının kaymakamlığında bulunarak dürüst bir kişi olan İsmet Paşa'nın kendilerine çok iyi muamele ettiğinden kendisinden pek hoşnut bulduklarını ifade etmekteydiler. İsmet Paşa'nın kaymakamlığı esnasında epeyce zenginleştiklerinden bahseden reaya, bu refahın bir göstergesi olarak da, devlete olan borçlarının neredeyse tamamına yakınıni ödediklerine işaret

⁷⁸ Patrikhane tarafından sunulan tercüme: BOA, İ. MVL, nr. 1558.

⁷⁹ Aynı belge, lef 12.

⁸⁰ BOA, A.}d, nr. 459, s. 32.

⁸¹ Ahmed Lûtfî Efendi, **Vak'a Nüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi**, C. 6-7-8, s. 1065.

etmekteydiler. Ancak İsmet Paşa azlolunduktan sonra, kaymakamlığı zamanında reaya üzerinde hiçbir şekilde kötü muamelede bulunmaya cesaret edemeyen kaza iş-erleri ve söz sahibi kişiler, zulme başlamışlardır. Bu kişilerin her birisi İngiliz tebaasından bulduklarından kendi tebaalarından olanları himaye ederken sair ahaliye kötü muamele etmektedirler. İsmet Paşa'nın azlinden beri borçlarının üç dört kat arttığından bahsedilen dilekçede, durum böyle giderse ellerinde kalan son mallarını satmak zorunda kalacaklarından bahisle bu zalimlerin pençesinden kurtarılmalarını niyaz etmektedirler. Bu amaca uygun olarak ise eski kaymakamları İsmet Paşa'nın tekrar Ayvalık'a memur edilmesini rica etmektedirler⁸².

Kaptanpaşa Ayvalık reayasının dilekçesini Babiâli'ye sunmuştu. Yukarıda bahsedilen Meclis-i Vâlâ toplantısında bu iki hadise birlikte değerlendirilmiş, Ayvalık Kaymakamının daha yeni değiştirildiği göz önünde bulundurularak, tekrar değiştirmenin uygun düşmeyeceği mecliste hazır bulunanlarca ifade edilmişti. Bunun yerine, pusulada gösterilen üç kişinin içinden tercihe en çok şayan olarak bulunan İsmet Paşa'nın Midilli Adası'na kaymakam nasedilmesi düşünülmüştür. Kendisi Meclis tarafından cezireyi idareye en muktedir şahıs olarak görülen İsmet Paşa'nın Midilli'ye kaymakam tayin edilmesi⁸³ ile buraya uzak bir mekân olmayan Ayvalık'a da nezaret eyleyebilecek durumda olması dikkate alınan diğer bir husustur.

İsmet Paşa'nın hâlâ almakta olduğu dört bin kuruş maaşı da, mali sıkıntı çekmemesi için, kaymakamlık maaşına eklenecektir. Öte yandan, Denizli Kaymakamı olan Arif Efendi'den ahalinin vâki olan şikayeti üzerine kaymakamlıktan azledilmesi gerekli görülmüştür. Zaten Arif Efendi de merkeze yazdığı mektupta istifa ederek halefini beklemeksizin buradan alınmasını talep etmiştir. Midilli Kaymakamlığından alınan Hüsam Efendi'nin buraya kaymakam tayin edilmesi⁸⁴ kendisinin Denizli'ye İzmir'den rahat ve hızlı bir şekilde ulaşabileceği de dikkate alınarak, uygun bulunmuştur.⁸⁵

⁸² Reayanın 29 Ramazan 1262/20 Eylül 1846 tarihli mahzarlarının tercümesi: BOA, İ. MVL, nr. 1558.

⁸³ BOA, A. TŞF, nr. 1/98.

⁸⁴ Aynı belge.

⁸⁵ Aynı Meclis toplantısında ayrıca, hâlâ Sakız Kaymakamı olarak görev yapan Fazlı Ağa'nın, bir takım kötü idaresi görülmesinden dolayı azledilmesi hususu da müzakere edilmiştir. Meclis tezkeresinde, Sakız Kaymakamlık maaşının pek dolgun olmadığından bahisle bu adaya kaymakam tayin olunacak kişinin masrafsızca bir şahıs olması gereğinden bahsedilmektedir. Bu görüş

Yapılan toplantıda alınan kararlar yerinde bulunduğu takdirde onaylanmak üzere Padişah'a sunulmuştur. Çıkan irade ile Meclis-i Vâlâ'nın aldığı kararlar onaylanmıştır. Ayrıca, Midilli Adası'nın *nazik bir mevki*de bulunmasından dolayı, Kaymakam tayin edilen İsmet Paşa ve diğerlerine, ahalinin rahatlarını bozan türden başka olayların bundan böyle burada meydana gelmemesine dikkat etmeleri yolunda tekiden tenbihatta bulunulması istenmekteydi⁸⁶.

İsmet Paşa'nın, kaymakam tayin olunduktan sonra, Midilli'de uzun süredir çeşitli şekillerde devam ettiğini gördüğümüz sorunların temeline inmeye çalıştığı görülmektedir. Esasında İsmet Paşa'nın, uzun yıllar ülkenin değişik yerlerinde bulunduğu mülkî ve askerî görevleri sırasındaki bâşârlı hizmetleri, yetişmiş eleman sıkıntısı çekilen söz konusu dönemde ne kadar yararlı bir devlet adamı ve reformcu kişiliğe sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu çerçevede yeni görevine başladıktan kısa bir süre sonra adada meydana gelen olayların kaynağını ve mevcut sorunların çözüm yollarını göstermesi bakımından oldukça önemli bir layiha hazırlayarak Kaptanpaşa aracılığıyla Babîâli'ye takdim ettiği anlaşılmaktadır⁸⁷.

Söz konusu layiha incelendiğinde ilk önce Midilli'de bulunan Hıristiyanların, çorbacılar marifetiyle gerçekleşen masraf, vergi ve tevziat defterlerinin birkaç kere istenmesine rağmen henüz hazırlanarak sunulmamış olduğu görülmektedir. Bunun sebebi ise, konumuz olan layihada söz konusu masraflar arasında kabul edilemeyecek derecede gereksiz giderin var olmasıdır. Çorbacıların reayadan, ödemekle yükümlü olduklarından dört-beş misli daha fazla vergi tahsil etmeleri de istenilen defterlerin neden henüz takdim edilmediğini açıklayan diğer bir noktadır. Meselenin gündeme geldiği her seferde, kocabaşılar, işleri olmadığı halde müdahale ederek bundan sonra gönderilir deyip işi sürüncemede bırakmaktaydı⁸⁸.

Layihada ayrıca eski kaymakamlardan Salih Bey'in, bir buçuk iki seneden ziyade hasta olduğundan işlere gereği gibi bakamamış olduğu, selefi Hacı Hüsam Efendi'nin ise idarî işlerden anlamamasından dolayı ada sakinlerinin veraset, tereke

doğrultusunda Kaptanpaşa, Fethi Paşa'nın akrabalarından olan Âşir Bey'in bu kritere uygun biri olduğunu belirterek, onun bu memuriyete tayinini tavsiye etmesi üzerine, kendisinin bu memuriyete tayini uygun bulunmuştur: BOA, İ. MVL, nr. 1558, lef 12.

⁸⁶ 4 Şaban 1262/28 Temmuz 1846 tarihli irade: BOA, İ. MVL, nr. 1558, lef 12.

⁸⁷ BOA, İ. MVL, nr. 1644.

⁸⁸ Aynı belge.

ve benzeri davaları Metropolithane’de çorbacılar mahsus *Kosta* denilen odada görülmeye başlanmış olduğuna dikkat çekilmişti. Mahkeme işlerini ellerine alan kocabaşların, tanıdıklarının davalarını istenilen şekilde hallettikleri halde, istemedikleri kişilere ait davalarda ise taraflı davranmaları reayanın ecnebi devletlerin himayesine girmesine sebep olmaktadır.

Onların bu türden davranışlarına metropolit dahi ses çıkaramamaktadır. Bu durumda, söz konusu kocabaşlarından Papas oğlu Mihaylo ve Mandra oğlu Yaniko işleri kendi çıkarları doğrultusunda yürütmekte, irtikâp yolu ile zenginleşip ön plana çıkmakta, tamamen söz sahibi olmaktadırlar. Kaymakam hiçbir işe karıştırılmayarak her meseleyi kendileri görmekte, “fukarayı” adeta arpalık olarak kullanmaktadırlar.

Layihada böyle tasvip edilemeyecek türden hareketlerden esasında ecnebilere “*biz kendi işimizi kendimiz görüyoruz*” mesajını vermek suretiyle kendilerini himaye ettirmenin amaçlandığına dikkat çekilmişti. Bundan sonra da, eskisi gibi davaların kendileri eliyle görülmesine ruhsat alabilmek için etrafi taciz eyleyecekleri ve hatta bu uğurda para kuvvetine dahi başvurulacağı anlaşılmalı; zarara sebep olan bu hususun men’i istenmektedir⁸⁹.

Vergi ve mahkeme görülmesi türünden olumsuzluklardan “fukara” yakinen haberdar olup, bu işlerin adı geçen kocabaşlar eliyle yürütülmesinden razı ve hoşnut değildir. Ancak kocabaşların “edepsiz” ve “zâlim” olduklarını bilmektedirler. Diğer taraftan işleri sebebiyle mahkemeye ve meclise gelmeleri durumunda adı geçenlerin yalancı şahitler kullanmak suretiyle haklarını gasp edeceklerinin farkında olduklarından çaresizce sessiz kalmaktadırlar. Bu ifadeye uygun bir örnek ise eski kocabaşlarından Vasil’in davasının görülmesi sırasında yaşanacak ve adı geçeni kendi usûllerine zarar vereceği gerekçesiyle “kiliseye tahta ta’likiyle” lanetlediklerine şahit olan reaya adeta ürkecektir. İsmet Paşa, işte bütün bu davranış ve gelişmelerin gayrimüslimlerin emniyetlerini kaybederek yabancı himayesine sığınmasına sebebiyet verdiği gerçeğini dile getirmektedir.

İsmet Paşa, adı geçen Papas oğlu Mihaylo’nun uzun süre Atina’da bulunduğu, “*oranın tabiiatıyla tabiatlandığı*”, hatta beş sene evvel Girit İhtilali’nde Mora

⁸⁹ Aynı belge.

taraflarında bulunan *kumpanyaya* dahil olarak borç dahi verdiğini ortaya çıkarmıştı. Diğer taraftan Mihaylo'nun kardeşi şu anda Ayvalık Kazası'nda İngiliz konsolos vekilliği yapmakta olup, son bir senede Osmanlı tebaasından 500'den fazla gayrimüslime İngiliz patentesi vermiştir. Aynı şekilde, Yaniko'nun kardeşi de İngiliz tebaasından olmakla Mihaylo'nun kayınıdır. Midilli'de meydana gelen menfi olayların sebebi konumunda oldukları gözler önüne serilen kişilerin akraba oldukları gerçeğine de İsmet Paşa tarafından dikkat çekilmektedir. Burada önemli olan bir nokta da bu kişilerin arkasında olan devletin İngiltere olmasıdır. Kendi işlerinin yürümesi için görünürde Osmanlı vatandaşı, aslında ise İngiltere himayesinde oldukları ise birkaç senedir cizye evrakı almamalarından anlaşılmaktadır⁹⁰.

İsmet Paşa'nın raporunda sebepleri üzerinde durulan önemli konulardan birisi de Midilli'de sık sık kaymakam değişikliklerinin meydana gelmesi meselesidir. Konumuz olan kocabaşılar, adaya tayin edilen kaymakamların iki sene kadar görevlerinde kalmaları durumunda işleri vukufuyla öğrenecekleri, bunun üzerine de tüm olup bitenden haberdar olacakları gerçeğinin farkındadırlar. Böylelikle bütün işleri aksayacak olan kocabaşılardan içinde buldukları uygunsuz hareketler de İstanbul'a aksettirilecektir. Kendisinden memnun bulunulsa da sık sık kaymakam değişikliği, bu yüzden, adet edinilmiştir. Bu çerçevede İsmet Paşa'nın, selefinin azli meselesini de tahkik ettiği söz konusu layihadan anlaşılmaktadır.

Onun ifadesiyle Hüsam Efendi “gevşek davranarak idareye muvaffak olamamış ise de” kocabaşılar, köylerden kendini bilmez bazı kişileri tahrik ile haksız olarak, zaptiye askerlerini *tahkîr* ettirmişlerdir. Bu şekilde olay çıkarmışlar; geceleri de “*enva'-i hezeyânî*” içeren Rumca yaftaları şehir duvarlarına yapıştırmaya kadar cesaret etmişler, söz konusu olaylar kendisinin adaya ulaşmasına kadar süregelmiştir. İsmet Paşa bütün bu yaşanan olumsuzlukların Mihaylo ve kayını Yaniko'dan kaynaklanmakta olduğuna ve işin peşi bırakılır ve uyanık olunmazsa dedikoduların devam edeceğine dikkat çekmektedir.

Midilli metropoliti devlete sadık bir zat olmasına rağmen kocabaşılardan kendisini bir işe karıştırmamakta hatta dinî meselelere dahi müdahale ederek istemediklerini zorla aforoz ettirmektedirler. Bütün bu baskılara rağmen metropolit, sahip olduğu

⁹⁰ BOA, İ. MVL, nr. 1644.

sadakat üzerine, devlet ve ülke menfaatleri için nasihatlerde bulunmaktadır. Reayanın kötü davranışlarla ecnebi himayesine meyiletmesine sebebiyet verilmemesi gerektiğini ve “*cümlemiz ittifak ederek elbirliğiyle şu maddeleri ve ayin-i Hıristiyan üzere mevadd-ı saireyi güzelce tanzim edelim ve bu cihetle bir kat dahi nailü'l-lütf-i şehenşahî olalım diyerek*” sürekli nasihat etmektedir. Fakat bu nasihatler kocabaşlarına tesir etmeyip kendisi mütemadiyen tahkir olunmaktadır⁹¹.

Söz konusu rapordan İsmet Paşa'nın mevcut durum karşısında nasıl bir tavır takındığını ve alınan karşı tedbirlerin neler olduğunu da anlamaktayız. Bu durumda ilk önce “fukarayı” yanına çekmek ve kontrol etmek gerektiği yazılmaktadır. Güvenliğin sağlanması bu açıdan oldukça önem arz ettiğini anlayan Paşa, Midilli'ye ulaşmasının ertesi günü çarşı ve pazara silahla girilmesini yasaklamış; huzursuzluk çıkarıcıların, himaye edilmeyip tutuklanarak kendisine getirilmesini, cezasının hak ve adalet daireleri içinde verileceğini ilan etmiştir. Kaza müdürleri ve kurâ zâbitleri de bu hususta, gönderilen buyruqlularla uyarılmıştır.

Müteakiben, kocabaşların alacak-verecek ve benzeri *ufak-tefek* meselelerden dolayı *garez edip bir buçuk iki senedir hapsettiği kişiler*, davacılarının meclise çağrılıp razı edilmesiyle, serbest bırakılmıştı. İşler kendi kontrollerinden çıkan kocabaşları isteklerine ulaşamayacaklarını bildiklerinden epey meyus olmuşlardır.

İsmet Paşa'nın Mecliste söz konusu kocabaşlar ile arasında geçtiğinden bahsettiği bir diyalog ise olayların vardığı boyutu göstermesi bakımından oldukça ilginçtir.

Kocabaşlar bir toplantıda birkaç seneden beri tayin olunan kaymakamların, maaşlarını alarak işleri kendilerine havale ettiklerini ifade etmişlerdir. Bunun üzerine Paşa “*beni veli-nimet bî-minnetimiz pâdişâh-ı alem-penâh efendimiz hazretleri ikrâr olsun deyi memur buyurmadılar mücerred umûr ve husûs-i ibâdın hak ve adle tatbiken meclisce ru'yet ve herhalde fukarâ u zuafânın istirahatı zımnında irsâl buyurdular bizi evvelki kaim-makamlara ve şu evkâtı evkât-ı saireye mukayyes tutmayıp her bir mevâdı bi'l-ittifâk güzelce görmeye ve fukaranın rahatı her ne sûretle olabilecek ise o sûretin ele getirilmesine ve bu babda dahi şevketmaab*

⁹¹ BOA, İ. MVL, nr. 1644.

efendimize hayır dua aldirmaya memûr ve mecbûr olduğum aşikardır sizler dahi burasını bilip ve her bir usûl ve hareketinizi ona göre isbât edip ba'dema sîdk u ubudiyeti elden bırakmamanız matlûbumdur yoksa maaşımı ben size vereyim” cevabıyla kendilerine gereken nasihati icrâ ettiğini bildirmekteydi.

Bu gelişmelerden sonra söz konusu kişiler görünüşte kendilerini biraz toparlamışlarsa da gizli olarak, eskisi gibi davranmakta; metropolithanede bahsedildiği şekilde dava görmek için bu aralar Patrikhane'ye ve bazı mahallere başvurularının beklendiği açıkça yazmaktaydı⁹².

İsmet Paşa kocabaşılardan bundan sonra da rahat durmayacaklarını sezmede, devlete sadık bir kişi olduğunu vurguladığı metropolit aracılığıyla köylerde yaşayan reayaya, hiçbir şekilde tahrik olmamaları yollu nasihatler ettirdiğini ifade etmektedir. Aynı şekilde, adı geçen metropolitin, Paşa'nın isteği doğrultusunda köylere kadar ulâşarak gerekli tembihlerde bulunması da kendisinin sadakatini ispat eden, dikkat çekici bir davranış olarak rapor edilmektedir.

Konumuz olan layihada, yukarıda sayılan bütün olumsuz hareket ve meydana gelen olaylardan, aynı zamanda Meclis azası da bulunan Yaniko ve Mihaylo'nun sebep olduğu, adı geçen iki kişinin Midilli'de bulunması işlerin hiçbir şekilde yoluna girmemesi demek olacağı vurgulanmıştı. Aksine işler daha da kötüye gidecekti. İsmet Paşa bu iki kişinin varlığı halinde işlerin düzelmesini ilahî keramet sahiplerinin dahi sağlayamayacağı yollu bir ifadeyle durumun ciddiyetini ortaya koymaktaydı. Nitekim Yaniko ve Mihaylo'nun adadan uzaklaştırılarak, müstem'in bulunmayan bir yere sürgün olunmaları talep olunmaktadır.

Bu son istek gerçekleştiği takdirde kendisinden beklendiği üzere, Midilli'de mevcut karışıklıklara son verilerek istenilen derecede iyi bir idare tesis olunabileceğini ifade etmektedir⁹³.

İsmet Paşa tarafından hazırlanan layiha Meclis-i Vâlâ'da ele alınmış ve Papas oğlu Mihaylo ve Mandra oğlu Yaniko'nun adadan uzaklaştırılması uygun bulunarak

⁹² BOA, İ. MVL, nr. 1644.

⁹³ Aynı belge.

birincisinin Kütahya'ya⁹⁴ ve diğerinin Bolu'ya süresiz olarak sürgün edilmesi karar altına alınmıştır⁹⁵.

Meclis-i Vâlâ'da yapılan görüşmeler sonunda aynı zamanda o ana kadar ecnebi patentesi almış olanların hakkında, Kaymakam İsmet Paşa'nın, kendisine verilen talimatname çerçevesinde gerekli muameleyi yapmasının bildirilmesine karar verilmişti.

Bunun yanında, İsmet Paşa'nın sunduğu layihanın birinci bendinde, Midilli Adası'nda vergi dağıtımı ve masrafların toplanması hususunda verdiği çarpıcı bilgileri dikkate şayan bulan meclis azaları konunun bir an önce ele alınmasını ve cümle ittifakıyla hazırlanacak tevzii ve masraf defterinin takdim edilmesini kararlaştırmıştı⁹⁶.

Mesele, 25 Eylül 1847 Pazar günü, yani aynı gün akdedilen Meclis-i Umûmî'de de görüşülerek Meclis-i Vâlâ'nın verdiği kararların paralelinde görüş beyan edilmişti. 28 Eylül itibarıyla hazırlanan arz tezkeresinde mesele padişaha sunulmuş ve çıkan iradesinde İsmet Paşa'nın kendisine verilen talimata uygun olarak, Meclislerde yukarıda alındığı ifade edilen kararlar çerçevesinde hareket edilmesi, gönderilecek mübaşirlere gerekli tenbihte bulunularak kocabaşların bölgeden uzaklaştırılması sırasında kendilerine sert davranılmaması, yani bir takım dedikoduya sebep olunmadan meselenin halledilmesi istenmekteydi⁹⁷. Diğer taraftan reayanın alacak-verecek türünden davaların meclis marifetiyle ele alınması, hariçte görülmesinin önüne geçilmesi Midilli kaymakamına bildirilmiştir⁹⁸.

Hazırladığı layihada işaret ettiği problemlere gerekli cevaplar verilmiş olan İsmet Paşa'nın bir süre sonra merkeze, benzer sorunlar için, tekrar müracaat ettiğini

⁹⁴ 19 Zilhicce 1262/8 Ekim 1846 tarihiyle sunulan bir arzuhalde Kütahya'ya sürülen Mihaylo menfasına giderken yolda rahatsızlanmış ve adı geçenin Bursa'da ikâmet etmesi rica edilmiştir: BOA, MVL, nr. 9/63.

⁹⁵ BOA, A. MKT, nr. 60/44. İ. MVL, nr. 1644. Meclis-i Vâlâ tezkeresi. Söz konusu iki kocabaşı kısa bir süre sonra sürgün yerlerine imtizaç edemedikleri gerekçesiyle tedavî için İstanbul'a gitmek isteyecekler, mesele İsmet Paşa'dan sorulup herhangi bir beis olup olmadığı öğrenilmeye çalışılacaktır. Paşa'nın anılan kocabaşların meclis işlerine karışmamak ve tekrar kocabaşı seçilmemek şartıyla af edilmelerinde bir sakınca olmadığını bildirmesi üzerine adı geçenler af edilecektir: BOA, C. DH, nr. 3623; MVL, nr. 11/35, İ. MVL, nr. 1890. (14 Rebiyülahir 1263/1 Nisan 1847).

⁹⁶ 14 Şevval 1262/5 Kasım 1846 tarihli meclis mazbatası: BOA, İ. MVL, nr. 1644.

⁹⁷ 17 Şevval 1262/8 Kasım 1846 tarihli irade; BOA, İ. MVL, nr. 1644.

⁹⁸ BOA, MVL, nr. 9/21; 12 Zilkâde 1262 (1 Aralık 1846).

görmekteyiz⁹⁹. Paşa aslında ilk önce merkeze gelerek meseleleri şifahen arz etmek istemişse de bazı sebeplerle kendisine izin verilmemiş olduğu anlaşılıyor.

Yukarıda yolsuz davranışlarından bahsedilen iki kocabaşı, talep olunduğu şekilde ilgili yerlere sürülmüşler ancak sorunlar bununla son bulmamıştır. Mihaylo ve Yaniko menfalarına giderken gerçekleşecek masrafları için Midilli gayrimüslimlerinden para talep etmişlerdi.

Esasında İsmet Paşa'nın sunduğu müzekkerede Midilli Adası'ndaki kocabaşların seçim usulleri hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Midilli'de bulunan *protokir*¹⁰⁰ de denilen on iki kocabaşının, yapılan seçim anında, bu görevi icra ettikleri sırada eğer ki bir yere sürülecek olurlar veya başka bir şekilde ağır muameleye maruz kalırlar ise ne kadar masraf ederlerse ada reayası tarafından karşılanacağına dair reayanın kendisinden imzalı senet alageldikleri bildirilmektedir. Son olarak Bolu ve Kütahya'ya sürülen Yaniko ve Mihaylo'ya da "*nefyolundukları gün*" bu çerçevede beşer altışar bin kuruş verilmiştir¹⁰¹. İsmet Paşa bu usulün kabul edilemez olduğuna dikkat çekmektedir. Hiç kimse sebepsiz yere cezalandırılmadığı gibi her suçlunun kendi cezasını kendi hareketleriyle davet ettiği ortada iken, nefyedilen bu gibi kişilere yol masrafı ve benzeri şeyler için fukaranın para vermesi Tanzimat'a aykırı bulunmuştur.

Midilli'de kocabaşı seçimi her sene Mart ayı başında yapılmaktadır. Seçim "*kur'a gibi beyaz ve siyah iki nev' dökme atılmak*" suretiyle yapılmaktadır. Söz konusu kur'adan sonra "*beyaz dökme kime isabet ederse onun nasbı adet-i belde*" olarak uygulanı gelmiştir. Seçim günü geldiğinde kocabaşılığa layık olmayan bazı kişiler, beraberlerinde "*esnâf makulesinden*" 20-30 kadar kişi ile seçim mahalline gelerek kendileri için *beyaz dökme* attırmaktadırlar. İsmet Paşa, böyle esnaf kılıklı kişilerin cüz'i şeylerle ve kahve içirmek gibi taltiflerle kazanılacak tür ve karakterde olduklarından bunların oyuyla ne oldukları bilinmeyen kimselerin kocabaşı seçilmesinin uygun olmadığına işaret etmektedir.

⁹⁹ BOA, C. ADL, nr. 4596 lef 3; 5 Safer 1263 (23 Ocak 1847).

¹⁰⁰ "Protokir" Rumca başefendi anlamında kocabaşı deyimine karşılık gelmektedir: Özcan Mert, "*Keşan Ayanlığına ve Kocabaşılığına Giriş*", TD, Sa. 42, İstanbul 2006, s.20.

¹⁰¹ BOA, C. ADL, nr. 4596.

Kocabaşı seçileceklerin¹⁰² *muteberân-ı millet ve tüccârdan en âkil ve dirâyeli, senelik 500 ya da en az 250 kuruş vergi verir* olması; bunların metropolithaneye çağrılarak, diğer kocabaşılar da hazır buldukları halde dökme atılarak beyaz dökme isabet eden kişinin kocabaşı seçilmesi gerektiği ifade edilmektedir¹⁰³.

İsmet Paşa'nın üzerinde durduğu üçüncü bir nokta ise Midilli'ye beş-altı yüz kuruş maaşla bir tercüman tayin edilmesi gereğidir. Esasında merkezde bu miktar maaşla birinin bulunarak anılan görevde istihdamı mümkün görülmediğinden kendisinden böyle bir kişinin Midilli'de bulunması yolunda mütalaa istenmiştir. İsmet Paşa, Midilli'de tercümanlık için gerekli özelliklere sahip kişilerin olduğunu ancak bazı mahzurlardan dolayı bunların istihdamından kaçınıldığını bildirmişti. Diğer taraftan aslen İstanbul'da ikamet etmekte olan ve söz konusu raporun yazıldığı sırada Midilli'de bulunan Kostaki adlı bir reayanın "*edib ve ehl-i irz*" ve üç beş lisan bilmesinin yanında Rumca kitabete de aşina olduğunu ifade etmekteydi.

İsmet Paşa Kostaki'yi kefile bağlayarak 23 Ocak 1847 (5 Safer 1263)'den itibaren istihdam ettiğini bildirerek adı geçene aylık beş yüz kuruş maaş tahsis olunmasını talep etmektedir.

Söz konusu müzekkere Meclis-i Vâlâ'da görüşülerek gereken cevapların her bir maddenin üzerine yazılmış olduğu görülmektedir¹⁰⁴. İlk olarak bundan sonra kocabaşı seçilen kimselere olageldiği gibi kaza ve kurâ ahaliileri tarafından imzalı senet verilerek, ileride vuku bulacak herhangi bir masrafın karşılanmasının taahhüt olunmasına son verildiği ifade edilmiştir. Mevcut kocabaşılardan elinde bulunan bu türden senetlere itibar edilmemesi istenirken, yukarıda da ifade edildiği üzere Mihaylo ve Yaniko'ya ahali tarafından verilmiş olan paranın geri alınarak sahiplerine verilmesi yerinde bulunmuştur¹⁰⁵. Diğer taraftan bu konuda Midilli kaymakamı ve

¹⁰² Osmanlı Devleti'nde kocabaşılık müessesesi, kocabaşı seçimleri ve kocabaşılarda aranan özellikler hakkında geniş bilgi için bkz: Özcan Mert, "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kocabaşılık Deyimi, Seçimleri ve Kocabaşılık İddiaları", **Prof. Dr. Hakkın Dursun Yıldız Armağanı**, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995, s.401-407

¹⁰³ BOA, C. ADL, nr. 4596.

¹⁰⁴ BOA, C. ADL, nr. 4596 lef 2; 21 Safer 1263 (8 Şubat 1847); MVL, nr. 11/1.

¹⁰⁵ BOA, AD, nr. 405, s.53; A. MKT. MVL, nr. 4/9.

naip ve müftüsüne de Şubat 1847 sonlarına doğru (Evâil-i Rebiyülevvel 1263) bir de emir gönderilmiştir¹⁰⁶.

Aynı tarihli olmak üzere hazırlanan diğer bir hükümde ise kocabaşı seçiminde, az önce geniş şekilde anlatılan usulsüzce adam seçilmesinin yasaklandığı, bu göreve dirayetli ve muteber olan kimselerin seçilmesi istenmektedir. Ayrıca bundan sonra *fukara meclisi* denilen yerde davalara bakılmaması¹⁰⁷, kocabaşı seçimine neydiği belirsiz kişilerin karıştırılmaması emredilmektedir¹⁰⁸.

Öte yandan Midilli’de istihdam olunan tercümanın aylık 500 kuruş maaşın karşılığının “*ol tarafta istihsâl-i hoşnudî ile bazı ihâle-i aşâr ve saireden*” sağlanarak verilmesi yerinde bulunmuştur¹⁰⁹.

Tanzimat Fermanı’nın ilanından beri Midilli’de meydana gelen olaylar, yukarıdaki bölümlerde de görüldüğü üzere, hiçbir şekilde durulmamıştır. Olayların gidişatından anlaşıldığı gibi her defasında adada bulunan yöneticinin değiştirilmesi ile sorunlar çözülmeye, şikâyetlere son vermeye çalışılmıştır. Fakat bütün bu tedbir ve değişikliklere rağmen Midilli’de reaya arasında veya Müslüman ahali ile gayrimüslimler arasında çıkan olayların sona erdiği söylenemez. Esasında, az önce de bahsedildiği gibi olayların tahrikçileri Midilli’de bulunan bir takım kocabaşılardır. Söz konusu kişiler kendi işlerinin bozulmasını engellemek için devamlı olay çıkarmakta, zaman zaman kendi toplumlarını da karşılarına almakta oldukları anlaşılmaktadır. İsmet Paşa’nın kaymakamlığı zamanında yapılan bir takım çalışmalar ile bu tür sorunların kökenine inmeye; bir taraftan mülkî işlerin aksaması diğer taraftan ise maruz kaldıkları olumsuz davranışlar nedeniyle, çalışmamızın üçüncü kısmında bahsedileceği gibi, reayanın yabancı devletlerin himayesine girmesine sebep olan sorunlara son vermeye çalışılmıştır.

Bir süre sonra Midilli Kaymakamı İsmet Paşa’nın İstanbul’a gitmek için izin istediği görülmektedir. Esasında Paşa İstanbul’a gitmek için birkaç defa müracaatta bulunacaktır. Ancak bu ilk müracaatları esnasında Ayvalık kazasında bir takım idarî

¹⁰⁶ BOA, C. ADL, nr. 4596, lef 6.

¹⁰⁷ BOA, A. DVN, nr. 23/42; C. ADL, nr. 3250.

¹⁰⁸ BOA, C. ADL, nr. 4596, lef 5.

¹⁰⁹ BOA, A. MKT. MVL, nr. 4/9; 28 Safer 1263 (15 Şubat 1847).

ve mülkî düzenlemeler söz konusu olduğu için kendisine izin verilmediği anlaşılmaktadır¹¹⁰.

İsmet Paşa İstanbul'a giderek şahsî bir takım işlerini görmek ve diğer taraftan şifahî olarak bazı hususlarda görüş bildirmek için 3 Temmuz 1847 (19 Receb 1263) tarihinde yeniden izin istemektedir¹¹¹. Kendisinin geçici bir süre devlet merkezinde bulunma isteği değerlendirilmiş, maliye açısından herhangi bir sakınca olup olmadığının anlaşılması için durum bir kez de maliyeden sorulmuştur¹¹². Maliye Nazırının olur vermesi üzerine İsmet Paşa'nın İstanbul'a gelmesi için gerekli iznin verildiği görülmektedir¹¹³.

İsmet Paşa'nın yokluğu sırasında kendisine, bu sırada adada bulunan Necib Efendi vekâlet edecektir.

Geçici bir süre İstanbul'da bulunmasına müsaade edilen İsmet Paşa'nın adadan ayrılmasından kısa bir süre sonra aleyhinde bir takım şikâyetlerin olduğu anlaşılmaktadır¹¹⁴. Kaymakam vekili Mehmed Necib Bey'in konu hakkında merkezle yaptığı yazışmalardan şikâyetlerin kaynağı ve sebepleri hakkında fikir edinmek mümkün olmaktadır.

İsmet Paşa, Midilli'ye kaymakam tayininden sonra bir yıl zarfında adada meydana gelen olumsuzlukların önünü almıştır. Diğer bir ifadeyle Midilli'de kocabaşların kurdukları hâkimiyete son vermiştir. Söz konusu kocabaşlar gayrimüslim ahaliyi adeta geçim kaynağı ittihaz etmekte idiler. "*Mersûm kocabaşların mekel ittihâz eyledikleri fukarâ ellerinden çıkıp menâfi'-i mahsûsalarına sekte gelip ve bu cihetle Paşa-i müşârun-ileyh işlerine elvermeyip azl ve infisâli zımnında*" harekete geçmişlerdir¹¹⁵.

¹¹⁰ Ege Adalarının hemen karşısında olan ve belgelerde Midilli ile *münasebet-i mevkiyesi* olduğu sıkça ifade edilmekte olan Ayvalık'ın söz konusu dönemde merkez tarafından, çeşitli durumlarda, mülkî olarak Midilli ile birlikte mütalaa edildiği anlaşılmaktadır. Bu ilişkiden ötürü adı geçen kazada meydana gelen idarî değişiklikler Doktora tezimizde detaylı olarak ele alınacaktır.

¹¹¹ BOA, İ. DH, nr. 7899.

¹¹² BOA, A. MKT, nr. 90/5.

¹¹³ BOA, İ. DH, nr. 7889; 21 Şaban 1263 (4 Ağustos 1847).

¹¹⁴ BOA, A. MKT, nr. 95/15.

¹¹⁵ Necib Bey'in 9 Ramazan 1263/21 Ağustos 1847 tarihli takriri: BOA, A. MKT, nr. 93/73.

Necib Bey'in ifadesine göre Midilli'de malî idare mevcut şekilde bırakılır yani “*fukarânın kesesi kocabaşların ellerinde iken hem fukarâya muzır ve hem de Devlet-i Aliye'nin politikasına elvermeyeceğinden mâadâ mamûriyet-i matlûbe*” dahi husule getirilemeyecektir. Çünkü kocabaşlar ahalinin parasını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktadırlar. Bunların ellerinin “*fukarânın keselerinden çıkarılması*” gerekmekte, mazbut bir mahal olan Midilli'de “*Fransa usûl-i maliyesinin icrası*” işleri kolaylaştıracağı noktasının Necib Efendi tarafından İsmet Paşa'ya ifade edildiği ve Paşa'nın bu görüşe katıldığı anlaşılmaktadır. İşler olduğu şekilde bırakılırsa kocabaşlar ile iyi geçinerek onların istedikleri doğrultuda hareket etmekten başka çare olmadığı Necib Bey tarafından açıkça ifade edilmektedir. Söz konusu takrirden ifade edilen bir başka önemli nokta ise İsmet Paşa'nın azli ile yerine atanacak kaymakamın Midilli'yi istendiği şekilde idareye muvaffak olamayacağı ve nizamın bozularak bunun civarda Ayvalık ve benzer yerlere dahi sirayeti mahzurudur¹¹⁶.

Aleyhinde olan şikâyetleri bildiren dilekçeler Meclis-i Vâlâ'ya sunularak İsmet Paşa'nın meclise çağrıldığı ve sorgulandığı görülmektedir¹¹⁷. İsmet Paşa söz konusu mahkeme sırasında kendisi ile problemi olanlarla yüzleşmek istediğini ifade etmiş ve Midilli'ye gönderilen emirde Paşa hakkında şikâyette bulunanların Meclis-i Vâlâ'ya gelerek mahkeme olunmaları bildirmiştir.

İsmet Paşa'nın azli meselesinde adada sakinlerinin tekrar ikiye bölündükleri Necib Bey'in ifadesinden anlaşılmaktadır. Kendisinin azline karşı çıkanlar diğer grubun İsmet Paşa'yı istememelerini, yukarıda gördüğümüz gibi, adada bulunan ve bir nevi meclis gibi çalışan mahalde dava görülmesine son verilerek buranın kapatılmış olmasına bağlamaktadırlar. İsmet Paşa taraftarları bu meclisin tekrar açtırılmaya çalışıldığına dikkat çekerek buna müsaade edilmemesini istemektedirler¹¹⁸. Esasında İsmet Paşa da meclisin kapatılması ile çıkarları zedelenen kimselerin bir süre sonra burayı tekrar açtırmak için çaba sarf edeceklerine daha önceden dikkat çekmiş idi¹¹⁹. Diğer taraftan Midilli'den bazı Müslüman ve

¹¹⁶ BOA, A. MKT, nr. 93/73.

¹¹⁷ BOA, A. MKT, nr. 96/88.

¹¹⁸ Necib Bey'in 29 Şevval 1263/10 Kasım 1847 tarihli takriri: BOA, A. MKT, nr. 98/8.

¹¹⁹ Bkz: yuk. s. 106.

Hıristiyan ile meclis azasından bir kaçı Meclis-i Vâlâ'daki davaya katılmak için İstanbul'a hareket edecektir.

Konumuz olan takrirden kocabaşların gayrı resmi olarak toplandığı meclisin fonksiyonu hakkında daha fazla bilgi elde etmekteyiz. Burada Hıristiyan ahalinin senelik vergileri, mektep, kilise ve hastane gelir ve masraflarının kaydedildiği defterler bulunmaktaydı. Hatta bu meclisin iki yazıcısı dahi vardı. Söz konusu yerde kocabaşlar hazır oldukları halde dava görüldüğü yukarıdaki bahislerde görülmüştü. İsmet Paşa'nın aleyhinde hazırlanan dilekçelerin de burada yazılmış olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak hazırlanan dilekçeleri imzalamak üzere buraya çağrılan tüccar ve ihtiyarlardan birçoğu dilekçeleri imzalamayacaklardır¹²⁰.

Necib Bey ahalinin İsmet Paşa'dan memnun olup olmadıklarının bir süre önce adada bulunan madenleri incelemek için gönderilen ve memuriyeti gereği adanın her tarafında bulunmuş olan Rikâb-ı Hümayun Kapıcıbaşlarından Mehmed Ağa'dan sorulabileceğini de ayrıca ifade etmektedir.

Meclis-i Vâlâ'da kendisi aleyhinde dilekçe vererek azlini talep edenlerle yapılan mahkeme sonucu İsmet Paşa'nın suçsuz bulunduğu anlaşılmaktadır.

Kaymakam İsmet Paşa hakkında yapılan şikâyetlerin aslında bütün halkı ilgilendirmeyerek birkaç kişinin hoşnutsuzluğundan kaynaklandığı mahkeme sırasında ortaya çıkacaktır. Söz konusu kişilerin iddialarına da İsmet Paşa tarafından gerekli cevapların verilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Şikâyetin, İsmet Paşa'nın İspiraki adında bir hekim ve birkaç başka kişiyle yakınlık kurarak memleket işlerine karıştırmasından ve İspiraki'nin aldığı paralardan kaynaklandığının bildirilmesine karşın iddia sahiplerinin hakikatte ifadelerini ispat edecek durumda olmadıkları anlaşılmıştır. Mahkemede İsmet Paşa'nın Tanzimat-ı Hayriye aleyhinde hiçbir hareketinin bulunmadığına karar verilmiş, hakkında ahalinin şikâyeti ise “*bir nev' iftira kabilinden*” bulunarak, haksız şikâyetlere öncülük ettikleri ortaya çıkan Midilli *memleket meclisi* azasından Sarı Kadı-oğlu Hacı Hasan Efendi ile kocabaşlardan Mariyo azledilerek ilki Bursa'ya diğeri ise

¹²⁰ BOA, A. MKT, nr. 98/8.

Bolu'ya sürülmüştür¹²¹. Ayrıca ahalinin hepsini ilgilendiren bir sorun yok ve İsmet Paşa'nın Tanzimata aykırı bir hareketi mevcut değil iken, gerekli araştırmayı yapmadan, ilam hazırlamış olan Midilli Naibi Kâmil Efendi'nin de azline karar verilmişti¹²².

Yukarıda geniş şekilde bahsedilen aleyhindeki tüm suçlamalardan sonra mahkemece kusuru bulunmayan İsmet Paşa'nın suçsuzluğu Padişahı memnun ederek, kendisine mükâfat olarak Meclis-i Ziraat azalığı verilerek İstanbul'da ikamet etmesine karar verilecektir (27 Kasım 1847)¹²³. Aynı zamanda Midilli Kaymakamlığı da uhdesinde bırakılmıştı.

6) Salih Bey'in Kaymakamlığı

İsmet Paşa'nın Ziraat Meclisine aza tayin edilmesi üzerine Midilli Kaymakamlığı işleri vekâlet suretiyle Necib Efendi tarafından yürütülecekti. Daha sonra Midilli'ye eski Şam-ı Şerif Defterdarı Salih Bey'in kaymakam tayin edildiği görülmektedir¹²⁴.

Salih Bey'in Midilli Kaymakamlığı yaklaşık bir sene sürmüştür¹²⁵. Bu arada 1534'te teşkilinden beri Kaptanpaşaların idaresinde bulunan olan Cezayir-i Bahr-i Sefid Beylerbeyiliği¹²⁶, 1849/1264 senesinde Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin kurulmasıyla bir valinin yönetimi altına bırakılmaktaydı. Tanzimat Fermanı'nın getirdiği hükümler çerçevesinde ülke yönetiminde gerçekleştirilen düzenlemelerin uygulamada istenilen derecede yarar sağlamadığının görülmesi üzerine bir takım yeni yasal düzenlemelere gidildiği göze çarpmaktadır. Meclis-i Vâlâ'da yapılan görüşmeler sonrası hazırlanan bir yönetmelik Ocak 1849'da uygulamaya konulacaktır. Konumuz olan yönetmelik ile taşra idaresinde görev alan vali, kaymakam, kaza müdürü, defterdar ve diğer memurların atanmaları ve çalışma şekilleri yeniden belirlenmekteydi¹²⁷. 1864 Vilayet Nizamnamesi'ne kadar

¹²¹ Divan-ı Devai Nazırı ile Bursa Kadısına evâsıt-ı Zilhicce 1263/Kasım 1847 tarihiyle gönderilen hüküm: BOA. AD, nr. 408, s.27, C. DH, nr. 9696.

¹²² Aynı defter, s.27.

¹²³ Aynı defter, s.27; Sadaret Divan-ı Hümayun Kalemi, Mühimme (A. DVN. MHM.), nr. 6A/66.

¹²⁴ BOA, A. TŞF, nr. 3/83; Sadaret: A.}d, nr. 460, s.52; 18 Zilkâde 1263 (28 Kasım 1847).

¹²⁵ SDAO, sene 1264, def'a 2, s. 75; SDAO, 1265, def'a 3, s. 75-76.

¹²⁶ Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin kuruluşu ve ilk dönemleri hakkında bkz: İdris Bostan "Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin Kuruluşu(1534)", TD, Sa. 38, İstanbul 2003, s.61-77.

¹²⁷ Musa Çadırcı, "Osmanlı İmparatorluğunda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin...", s.269.

yürürlükte kalacak olan söz konusu talimat toplam 68 maddeden müteşekkil olup 62-68. maddeler kaza ve sancak yönetimine ayrılmıştır¹²⁸. Eyaletlerin taksimi ve tanzimi hususunda Meclis-i Vâlâ'da yapılan görüşmeler sonrası alınan kararların ne şekilde hayata geçirilmesi gerektiğini tespit için bir de *Meclis-i Muvakkat* teşkil olunduğu görülmektedir¹²⁹.

Ege Adaları'nı içine alan Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin kurulması ile meydana gelen en önemli değişiklik Kaptanpaşa'nın Eyâlet denetimindeki etkisinin tamamen ortadan kalkmasıdır¹³⁰. Diğer taraftan yeni kurulan eyaletin merkezi Rodos olarak belirlenerek yüzyıllardır ilk defa bir ada eyalet merkezi olarak tercih edilmişti¹³¹. 1849 yılında gerçekleştirilen mülkî düzenlemeler ile birçoğu Kaptanpaşa hassı olan adaların, Tanzimat kanunları dâhilinde diğer eyaletler ile aynı yapıda teşkilatlandırıldığı görülmektedir¹³².

Konumuz olan Midilli Adası dışında yeni eyalete dâhil olan sancaklar ise merkez Rodos olmak üzere, Sakız, İstanköy ve Kıbrıs idi. İlk yıllarda Limni ve Bozcaada eyalet sınırları dışında bırakılarak müstakil kaymakamlar atanmak suretiyle idare edilmekteyseler de muamelelerde görülen aksaklıklar üzerine bu iki adanın da eyalet bünyesine dâhil edildiği görülmektedir. Diğer taraftan yeni kurulan Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'ne eski Maliye Nazırı Safvetî Paşa vali olarak atanacaktır¹³³. Bu şekilde Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyâleti'ne dâhil bir sancak konumunda olan Midilli Adası mülkî olarak Midilli, Molova, Kalonya Kazaları ve Yunda Adası'ndan oluşmaktaydı¹³⁴.

¹²⁸ Sancaklarda meydana gelecek küçük ve basit meselelerin sancak meclislerinde ele alınması, daha önemli sorunların ise Eyâlet Meclisi'ne sevk edilmesiyle, sancak meclisinde alınan karar ve yapılan uygulamaları içeren tutanakların ayda bir Eyalet Meclisine sunulmasının öngörüldüğü "*Eyalet Meclislerine Verilecek Talimât-ı Seniyye*" olarak adlandırılan ve bir giriş, dokuz fasıl ve altmış sekiz maddeden meydana gelen talimatnamenin maddeleri hakkında detaylı bilgi için bkz: Musa Çadırcı, a.e., s.270-277.

¹²⁹ Söz konusu geçici meclisin azaları için bkz: BOA, MSM-İ nr. 164; 20 Safer 1264 (27 Ocak 1848).

¹³⁰ Ali Fuat Öreñç, "Ege Adalarının İdarî Yapısı (1830-1923)", **Ege Adaları'nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı**, s.33.

¹³¹ Ali Fuat Öreñç, "Yakındönem Tarhimizde Rodos...", s. 73.

¹³² A.g.e., s. 75.

¹³³ BOA, **Sadaret: A.},d**, nr. 460, s.79, Ali Fuat Öreñç, "Ege Adalarının İdarî Yapısı (1830-1923)", **Ege Adaları'nın İdarî, Malî...**, s.34.

¹³⁴ **SDAO**, sene 1266, Def'a 4, s. 69-70.

Salih Bey'in kaymakam olarak tayin edilmesinden sonra Midilli Adası İslam ahalisinden bazılarının memnuniyetlerini ifade ettikleri görülmektedir. Bu arada daha önce ada ahalisinin kaymakamları aleyhine vâki olan asılsız şikayetlerinden ötürü sürgüne gönderilmiş olduğundan bahsettiğimiz iki kişinin affedilmeleri istirham olunmuş ise de bunun yeni kaymakamın görev mahalline ulâşarak vereceği cevaba mebni meydana gelecek bir keyfiyet olduğuna dikkat çekilmiştir¹³⁵.

Bir süre sonra Bursa'ya sürülmüş olan Hacı Hasan ile Bolu'ya sürülen ancak yolda rahatsızlanarak İzmit'te oturmasına müsaade edilen Kocabaşı Mariyo'nun affedilmeleri için tekrar müracaat edilecektir. Adı geçenlerin af edilmelerinin uygun olup olmadığı Kaymakam Salih Bey'den sorulup, cevabî yazıda adı geçen iki kişinin sürgün yerlerinin hava ve suyuna uyum sağlayamamakla sağlıklarının iyi olmadığı, diğer taraftan yaptıklarına pişman oldukları hususları ifade olunmuştur. Meclis-i Vâlâ'da yapılan görüşmeler sonrası eski meclis azasından iki kişinin affedildiği görülmektedir¹³⁶.

İsmet Paşa'nın yokluğunda, o sıralar Midilli'de bulunan ve âşâr vergisinin toplamasının kendisine ihale olduğu anlaşılan Necip Efendi'yi vekil bırakmıştı. Esasında uhdesinde bulunan öşür vergisi toplama işinin aksamaması korkusuyla bu görevi kabule sıcak bakmayan Necip Efendi, o sırada İzmir kaymakamı bulunan ve görev yerine giderken Midilli'ye uğrayan Şakir Paşa'nın da tavassutuyla kaymakamlık vekâletini kabul edecekti¹³⁷.

Necip Efendi'nin, 13 Ağustos-31 Aralık 1847 tarihleri arasında (1263 Ramazanının guresinden 1264 senesi Muharrem'in 23'üne kadar) vekâlet görevinde bulunduğu kendi ifadesinden anlaşılmaktadır. Bu arada İstanbul'da bulunan kaymakam İsmet Paşa hakkında bir takım şikâyet söz konusu olacaktır ve ada kaymakamlığı bir nevi "münhal" kalacaktır. Nitekim Midilli Kaymakamlığı'na sabık Şam-ı Şerif Defterdarı Salih Bey atanmıştır.

Yaklaşık beş ay Midilli Kaymakamlığı vekâletinde bulunan Necip Efendi, bu süre zarfında çeşitli masraflarda bulunmak zorunda kalacaktır. Adı geçen, sunduğu

¹³⁵ BOA, C. DH, nr. 8344; A. MKT, nr. 102/100.

¹³⁶ BOA, İ. MVL, nr. 2610; 25 Muharrem 1264 (2 Ocak 1848).

¹³⁷ BOA, MVL, nr. 20/54.

bir kıta takrirde görev icabı yaptığı masrafının tasfiye edilmesini istemesi üzerine konu Meclis-i Vâlâ'da ele alınmıştır. Necip Efendi'ye, zarurî olarak yaptığı masraflardan dolayı, kaymakamlık maaşı olan on beş bin kuruşun dörtte birinin, kaymakam İsmet Paşa ve yeni kaymakam Salih Bey'in vekâletlerinde bulunduğu müddete taksim olunarak maaşlarından kesilmek suretiyle verilmesi uygun görülmüştür¹³⁸.

Öte yandan Salih Bey'in babasının rahatsızlığından dolayı İstanbul'a yirmi-yirmi beş gün için gitmesi söz konusu olacak ve kendisinin yokluğu sırasında kaymakamlığa tekrar Necip Efendi'nin vekâlet etmesi uygun görülecektir¹³⁹.

7) İsmail Bey'in Kaymakamlığı

Yukarıda da bahsedildiği üzere Tanzimat Fermanı'nın ilanı sırasında Midilli Nazırı olan ve daha sonra bir kaç defa Midilli Kaymakamı olarak atanması gündeme gelmesine rağmen özellikle adada bulunan gayrimüslimlerin karşı çıkmaları üzerine tayininden vazgeçilen Kulaksızzâde İsmail Bey, nihayet Zilkade 1264'te Fabrika-i Hümayunlar Nezareti uhdesine verilen Salih Bey'in¹⁴⁰ yerine kaymakam olarak tayin olunacaktır (6 Aralık 1848/9 Zilkade 1264)¹⁴¹.

Selefi Salih Bey'e verilen 15000 kuruş kaymakamlık maaşından yedi bin beş yüz kuruşluk bir indirim yapılarak İsmail Bey'e verilecek maaş 7500 kuruş olarak belirlenmiştir¹⁴². Ayrıca İsmail Bey'in kefile bağlandığı görülmektedir¹⁴³.

İsmail Bey'in kaymakamlığı altındaki Midilli Adası'nın mülkî yapısında 1856 senesine kadar hiçbir değişiklik yaşanmayacak ancak Kırım Savaşı'ndan sonra, 28 Şubat 1856 tarihinde ilan edilen Islahat Fermanı'nda eyalet ve sancak meclislerine yeni bir şekil verileceği belirtilmiştir. Müteakiben 1864 Vilayet Nizamnamesi hazırlanmıştır. Önce Rumeli'de, 1865 yılında ise Anadolu'da yürürlüğe konulan bu nizamname gereği ülke genelinde olduğu gibi Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'ne bağlı

¹³⁸ BOA, MVL, nr. 20/54.

¹³⁹ BOA, C. DH, nr. 8063; 28 Şaban 1264 (30 Temmuz 1848).

¹⁴⁰ Fabrika-i Hümayun Nazırı olarak atanan Salih Bey bir süre sonra da Meclis-i Vâlâ'ya aza tayin olunacaktır: BOA. **Sadaret: A.}d**, nr. 460, s.75; 4 Zilkâde 1264 (2 Kasım 1848); Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ...**, s. 206.

¹⁴¹ BOA, C. DH, nr. 8144.

¹⁴² BOA, C. DH, nr. 9436.

¹⁴³ BOA, C. DH, nr. 8144.

bir sancak olan Midilli’de de bir takım idarî değişikliklere gidilecektir. Esasında bu gelişmeler ile Tanzimatın öngördüğü uygulamalar değişik bir evreye girecektir. Söz konusu mülkî uygulamalar çalışmamızın sınırlarını aşacağı için burada bahsedilmeyecektir¹⁴⁴.

B) KAYMAKAMLIK İDARESİ DÖNEMİNDE MİDİLLİ ADASI’NDA GELİŞEN OLAYLAR

Bilindiği gibi Tanzimat Fermanı ile öncelikle idarî teşkilatta önemli değişiklikler yapılacak diğer taraftan sosyal ve ekonomik olarak da ülke genelinde önemli yenileşme ve düzenlemelere gidilecektir. Dolayısı ile Tanzimat hareketi Osmanlı devlet teşkilatı ve sosyal hayatının büyük bir kısmı üzerinde etkili olmuştur¹⁴⁵. Biz de çalışmamızın bu kısmında Midilli Adası’nda bu dönemde yaşanan bazı gelişmeleri inceleyerek Tanzimatın adanın sosyo-ekonomik yapısı üzerindeki etkilerini değerlendirmeye çalışacağız.

1) Ada Haricinde Bulunan Midillililerden Vergi Alınması Meselesi

İlk teşkilinden itibaren Kaptanpaşa eyaleti kara ile bağlantılı sancakları bünyesinde barındıran bir yapı arz etmekteydi. Her ne kadar Tanzimat düzenlemeleriyle eyaletin sınırları Ege Adaları’yla sınırlandırılmaya çalışıldıysa da¹⁴⁶ Adalar ahalisinin karşı kıyı ile olan bağlantısı, bu arada ticarî ilişkileri önceki devirlerde olduğu gibi devam edecektir.

Bu cümleden olarak Midilli Adası sakinlerinin de karşı Ege kıyılarında çeşitli ticarî aktivitelerde bulunduğu görülmektedir¹⁴⁷. Bu, zaman zaman ada sakinlerinin orada sahip olduğu zeytin bahçeleri münasebetiyle veya sadece ada halkının buraya çalışmak için gitmesi şeklinde olabilmekteydi.

¹⁴⁴ Midilli Adası’nda bu tarihten sonra meydana gelen mülkî, sosyal ve iktisadî gelişme ve değişiklikler Midilli Adası üzerine hazırlayacağımız doktora tezinde derinlemesine ele alınacaktır.

¹⁴⁵ M. Tayyib Gökbilgin, “Tanzimat Hareketinin Osmanlı Müesseselerine ve Teşkilatına Etkileri”, **Belleten**, C. XXXI/121, Ocak 1967, s. 93.

¹⁴⁶ **Türk Hâkimiyeti’nde Ege Adaları’nın Yönetimi**, s. 97–98.

¹⁴⁷ Karş: 1253 tarihli nüfus defteri: BOA. **KK**, nr. 6387.

Buralarda geçici olarak bulunan Midilli ahâlisinden bazılarının bir takım problemlerle karşılaştıkları görülmektedir. Şöyle ki, Midilli reayasından olan dülger, sıvacı, nakkaş, çoban vs. bazı kişiler İzmir ve havalisiyle Aydın, Manisa ve Bergama taraflarına giderek buralarda mesleklerini icra etmekteydiler. Burada ticarî faaliyette bulunan bu kişiler vergilerini asıl vatanlarına yani Midilli'ye ödemekteydiler. Bunlar ayrıca buldukları yerde hiçbir emlak ve arazi sahibi de değillerdi. Sadece sezonluk olarak buralara gelip maişetlerini temine çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Durum bu şekilde olmasına rağmen, buralarda bulunan reayadan İzmir mimarı ve Aydın ve Manisa kocabaşları tarafından *avâid* ve *tekâlif* adı altında dört bin kuruştan fazla para alındığı reaya tarafından ifade olunmuştur. Midilli Meclisi bunun üzerine hazırladığı mazbatada, bu kimselerden Midilli'de gerekli verginin alındığını ifade etmiştir. Meclis-i Muhasebe meseleyi görüşerek, bu kişilerin Midilli'de sahip oldukları emlak ve arazileri ve gelirleri doğrultusunda vergi verdikleri ancak bunun dışında diğer mahallerde buldukları sırada da temettü sağladıkları bundan ötürü de ayrıca vergi vermeleri gerektiği noktasında bir görüşe varmış, durum Maliye Nezareti tarafından Meclis-i Vâlâ'ya ifade edilmiştir.

Meseleyi ele alan Meclis-i Vâlâ, dülgerlik, sıvacılık gibi meslek icra edenlerin yaşadıkları yerde daima iş bulamayacaklarına dikkat çekmişti. Bunlar rençberlik dahi yapsa kazançlarının pek cüz'i olacağından memleketlerinde vermeleri gereken vergilerini zaten ifa ettikleri, diğer taraftan ise gündelik ihtiyaçlarını temin maksadıyla başka yerlere giderek ücretle çalışmakta oldukları göz önünde bulundurulmuştur. Bu bakından gittikleri yerlerde kendilerinden ayriyeten vergi istenmesi *mugâyir-i muadelet-i seniyye* bulunmuş, kendilerinden tekrar vergi talep edilmesi gereksiz görülmüştür¹⁴⁸.

Bunun haricinde, “*bir memleket ahâlisinden bulunan şahıs diğer bir memlekette müsâferet tarîkiyle temekkün ve ikâmet eder ve dükkân ve mağaza küşadiyla bey' ü şirâ ederek başkaca bir ticâret usûlünü ittihaz eyler ise ol halde o makûle adam ol memlekette ashab-ı ticaretten addolunarak yerli gibi bulunacağından ol şahsın asıl memleketinde bulunan emlâk ve arazisinden vergi-i*

¹⁴⁸ Meclis-i Vâlâ mazbatası: BOA, İ. MVL, nr. 629; **KK**. nr. 60-7, s. 106.

muayenesi alınacağı misillü bulunduğu memlekette dahi eylediği ticaret ve temettüe göre vergisinin alınması gerektiğine” mecliste karar verilmiştir.

Mesele 27 Mart 1842 (14 Safer 1258) Cumartesi günü toplanan Meclis-i Umumî’de tekrar ele alınmış ve Meclis-i Vâlâ’nın yukarıdaki mütalaasına ek olarak, İstanbul’a gelen bu türlü amele ve sair kimselerden *vergi ve avâid* ahz ve tahsil olunmakta bulunduğundan yalnız İstanbul’un bu uygulamanın dışında tutulması uygun bulunmuştur. Bu hususun diğer tüm mahallerde uygulanması Meclis-i Umumî tarafından dahi yerinde bulunmuş ve gerekli irade 1 Nisan 1842 (19 Safer 1258) tarihiyle sadır olmuştur¹⁴⁹.

2) Güvenlik Uygulamaları: Zaptiye İdaresine Geçiş

Osmanlı Devleti’nde yol ve geçitlerin, köy ve kasabaların genel olarak ülkede asayiş, huzur ve güvenliğin sağlanması, kuruluşundan itibaren önem verilen bir konuydu. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Tanzimat Fermanı’nın hedeflerinden biri de ülkenin ve ahalinin asayiş ve refahının temini idi. Kuruluşundan itibaren Devlet bu alanda gereken itinayı göstererek, gerekli tedbiri almaktan geri durmamıştır.

Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasından sonra, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye adı ile düzenli bir ordu kurulmasına başlanmış idi. Diğer taraftan 1834-1835 yılında, Anadolu’nun ve Rumeli’nin elverişli eyaletlerinde *Redif Askeri* yazılıp tertip edildi¹⁵⁰ ve güvenlik işlerinde kendilerinden yararlanılma yoluna gidildi. Olumlu sonuç vermeyen bu denemeden sonra ülkenin birçok yerinde, özellikle vergi tahsili işlerinde ve temel olarak asayişin temini hususunda başıbozuk askerlerinden istifade edilmekteydi¹⁵¹. Ege Adalarının genelinde olduğu gibi Midilli Adası’nda da, Tanzimatın uygulanmasıyla birlikte, güvenlik ve zaptiye işlerinde kullanılmak üzere yeni bir teşkilatlanmaya gidilmek yerine buralarda bulunan kalelerdeki yerli topçu askerlerinden istifade yoluna gidilmişti.¹⁵²

¹⁴⁹ BOA, İ. MVL, nr. 629.

¹⁵⁰ Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü’l-vukuât*, III-IV, (Hazırlayan: Prof. Dr. Neşet Çağatay), TTK yay. Ankara, 1992³, s.297.

¹⁵¹ Resmen “*Başıbozuk*” diye adlandırılmakla birlikte bunların geçmiş dönemdeki başıbozuk askerleri ile bir alakası yoktu (bkz: Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri...*, s.318).

¹⁵² BOA, **KK**, nr. 5817, s.87.

Ancak yapılan bütün çalışmalara rağmen güvenliğin sağlanarak asayişin temini noktasında istenilen verimlilik sağlanamadığı anlaşılmaktadır. Bunun üzerine Zaptiye Teşkilatının kurulmasıyla sonuçlanacak yeni bir düzenlemenin gerçekleştirildiği, bu arada da adada Timarlı Sipahi sistemine son verildiği görülmektedir¹⁵³.

Söz konusu düzenlemeler çerçevesinde timarı hâsılatı 500 kuruştan 1000 kuruşa kadar olanların piyade, 1000 kuruş ile 2000 kuruş ve daha üst hâsılatı sahip olanların ise süvari zaptiye askeri olarak tertip olunmasına karar verilmişti¹⁵⁴. Bu çerçevede Anadolu, Rumeli ve bazı adalarda *zaptiye ve tahsiliye* hizmetlerinde kullanılmakta olan *başbozuk* takımından merkez kabul edilen mahallerde bulunanlardan üçte iki ve diğer mahallerde bulunanlardan üçte bir oranında indirim yapılarak ortaya çıkan paranın, yerlerine tayin olunacak timarlı askerlerin maaş, mahiye ve senelik diğer ihtiyaçlarına karşılık olarak kullanılacaktır¹⁵⁵.

Timar sahipleri zaptiye hizmetine geçerken bunların sahip oldukları timar hâsılatının kendilerine verilmesi planlanan maaşların yıllık tutarından az olduğunu görmüşlerdi. Şöyle ki: konumuz olan değişikliklerin yapıldığı tarihlerde bir piyade zaptiye maşınının 60-70 bazen de 80 kuruş olduğu ve bunun senelik 900 kuruş gibi bir rakama ulaştığı ifade olunurken, bir eşkinici neferinin timar hasılatı ise 750 kuruş olup bazen daha da az olabileceği ortaya çıkmıştır. Bu durumda ortaya çıkacak olan açık tespit edilerek ileride, yukarıda bahsettiğimiz başbozuk askerlerinin tenzili ile sağlanacak paradan, Maliye Hazinesi tarafından ilave olunması uygun görülmüştür.

Bu sırada zaptiye hizmetine girmek istemeyenler olduğu takdirde kendileri timarlarından el çektirilecek ve eyalet merkezine çağrılıp sahip oldukları mirî nişan, silah, kılıç ve sair eşyaları herhangi bir eksiklik ve yanlışlığa mahal verilmeden kendilerinden alınacaktı. Bu eşyalar hazırlanan bir pusula ile İstanbul'a gönderilecekti.

Fakat her bir eyalet ve kazada istihdam olunacak timarlı neferlerinin uhdelerinde olan timar hâsılatı miktarı merkezî idare tarafından bilinemeyeceğinden,

¹⁵³Musa Çadircı, "Osmanlı Ordusu'nda Yapılan Yeni Düzenlemeler (1792-1869), **Birinci Askerî Tarih Semineri**, Bildiriler II, Ankara 1983, s.96.

¹⁵⁴BOA, **AD**, nr. 387, s.33-36; C. ZAP, nr. 2923.

¹⁵⁵BOA, **aynı defter**, aynı yerler; C. ZAP, nr. 2923.

uygulamada sorun olmaması için miktarın ortaya çıkarılması mahallî idareye bırakılmış, kendilerinin hâsılatları derecesinde münasip şekilde süvari veya piyade olarak istihdam edilmesi kararlaştırılmıştır.

Yapılan düzenleme ülkede bulunan eyalet ve sancaklara bildirilirken, mülkiye memurları zaptiye askerlerini kendi şahsî işlerinde kullanmamaları yönünde uyarılıyorlardı. Bu şekilde zaptiyeye naklolunan timarlı takımından daha sonra timarını terk ile zaptiye hizmetine geçmek isteyen olur ise müsaade olunup timarı hazine tarafından zapt olunmak üzere, durumun derhal merkeze haber verilmesi ve beratının da alınması gerektiği ifade ile sonradan fikrini değiştirecek olanlar için bir kolaylık sağlanmış olmaktadır. Bu şekilde zaptiye teşkilatı dışında kalan timar sahipleri ile sakat ve ihtiyar oldukları için kendilerinden istifade edilemeyecek olanların emekliliğine müsaade edilirken, kendilerine timar hâsılatının yarısı maaş olarak bağlanacaktı¹⁵⁶.

Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de alınan bu kararlar Serasker Paşa tarafından hazırlanan tahrir ile beraber Meclis-i Vâlâ'ya sevk edilecektir. Burada yapılan görüşmelerde Dâr-ı Şûrâ'nın verdiği kararlar genel olarak tasvip görürken, birkaç husus uygun bulunmayarak değiştirilecektir. Örneğin oluşturulan zaptiye askerlerinin tek tip elbise giymesi karar altına alınmış idi. Meclis-i Vâlâ'daki müzakerelerde zaptiye neferlerinin elbiselerinin, fiyat olarak aşırıya kaçılmamak üzere, müşirler ve meclis marifetiyle mahalleri usulüne ve icabına göre tayin ve tahsis olunması daha uygun bulunmuştur. Meclis-i Umûmî'de de görüşülen değişiklikler daha sonra ilgili eyalet ve sancaklara bildirilecektir.

Ülke genelinde yapılan ve iç güvenlik meselesinin daha sonra, bahsettiğimiz şekilde, karara bağlandığı askeri düzenlemeler sonucu coğrafi faktörler göz önüne alınarak beş ordu bölgesi oluşturulmuştu¹⁵⁷. Midilli Adası'nda bundan önce zaptiye işlerinde kullanılmak üzere yerliden meydana getirilen ve 145 neferden oluşan iki bölük mahiyeli nizamiye askeri ordularla birleştirilmeyerek açıkta kalmış ve lağv

¹⁵⁶ BOA, AD, nr. 387, s. 33-36; Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri...**, s.318-320.

¹⁵⁷ Musa Çadırcı, "Osmanlı Ordusu'nda Yapılan Yeni...", s. 97-98; Anadolu Ordusu'nun Kuruluşu ve Teşkilatı için bkz: Cengiz Çakaloğlu, "1848 Askerî Düzenlemesi Çerçevesinde Anadolu Ordusu'nun Kuruluşu", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Sa. 5, İstanbul 2001, s. 41-54.

edilerek nişan ve silahlarının merkeze gönderilmesi istenmiştir. Bunların yerine adada bulunan tımarlıların istihdam olunmasına karar verilmiştir¹⁵⁸.

Yeni düzenlemelerin ardından tımarlı sipahilerin zaptiye askeri olarak kullanılmasının Midilli’de uygulamaya konduğu görülmektedir. Adada mevcut 192 nefer eşkinci ve kale muhafızı tımarlılardan elli dokuzu zaptiye olarak çalışmayı kabul etmemişler ve kendi rızalarıyla tımarlarını bırakmışlardı. Bunlardan 21 neferi ise zaptiye hizmetinde çalışmayı kabul etmiş ve daha önceden kaleme alınarak gönderilen talimatname çerçevesinde yoklamaları yapılmıştır. Geri kalan 27 tımarlı kale muhafızı ve 85 tımarlı eşkinci ki toplam 112 nefer tımarlı hakkında ise şimdilik herhangi bir işlem yapılmadığı görülmektedir. Diğer taraftan Aralık 1845-Ocak 1846 (1261 senesi Kânûnuevveli) itibariyle Midilli Adası’nda 74 ve Midilli’ye bağlı Yunda Adası’nda 5 nefer olmak üzere toplam 79 nefer zaptiye askerinin istihdam olduğu görülmektedir¹⁵⁹.

Zaptiyede istihdam olunan tımarlıların kendilerinden beklenileni veremedikleri anlaşılmaktadır. Sultan Abdülmecid ülkeyi tanımak ve Tanzimat uygulamalarını yerinde görmek üzere ülke genelinde çeşitli geziler yapacaktır. Bu gezilerden ikincisinde Rumeli taraflarında karadan Varna’ya kadar giden padişah edindiği intibalar sonucu bazı işlerin ele alınması hususunu Sadrazama bildirmekteydi ki bunlardan biri, taşralarda zaptiye erlerinin hem yetişme hem de sayı bakımlarından kifayetsiz olmaları göze çarptığından bunların hemen ıslah edilmesiydi¹⁶⁰.

Durum bu şekilde iken devletin 1847/1263 senesinde yeni bir düzenlemede bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Tanzimatın uygulandığı yerlerde, ihtiyaca göre, zaptiye askerinin sayıları artırılmış ve geçici olarak kullanılan askerlerden tamamen vazgeçilerek, yaz-kış daimî surette istihdamı karar altına alınmıştır.

Bu arada tımarlı zaptiyelerin rabitasızlığı ve bu tür işlere alışık olmamaları nedeniyle verimli olmadıkları anlaşılmıştı. Az önce bahsettiğimiz gibi, bunların, süvarileri için 1800 ve sipahileri için 900 kuruş olarak belirlenen maaşların tımar bedeli itibar olunarak emekliye sevk edilip, söz konusu hâsılatın yarısının, senede iki

¹⁵⁸ BOA, AD, nr. 387, s. 41; C. ZAP, nr. 2695.

¹⁵⁹ BOA, C. ZAP, nr. 2695.

¹⁶⁰ Mufassal Osmanlı Tarihi, C. VI, s. 2994.

taksit halinde kendilerine, mahallerinin emval sandığından verilmesi yerinde bulunmuştur¹⁶¹. Tekâütlükten sonra zaptiye hizmetinde çalışmaya talip olanların görülmesi halinde, *ehil ve erbap bulunduğu halde* yarı tekaütlük hâsılatından başka sair zaptiye neferlerine verilecek maaş bunlara da aynı şekilde, tamamen verilecekti¹⁶². Devlete yılda iki yüz bin kese timar bedeline mal olan Timarlı sipahilerden gereken verimin alınmadığı görülerek bu suretle tasfiyesine karar verilmiş ve görüldüğü üzere 1847 yılında, bütün timar sipahileri, yaşamları boyunca geçerli olmak üzere timar bedellerinin yarısı ile emekliye sevk edilme yoluna gidilmiştir¹⁶³.

Midilli Kaymakamı İsmet Paşa, adanın muhafazası ve vergi tahsili işlerinde kullanılmakta olan 100 nefer mahiyeli zaptiye askerinin yetersizliğinden bahseden bir yazıyı Babıâli'ye sunmuştur. Paşa, zaptiye sayısının yüzden yüz yirmiye çıkarılması ve bunların maaşlarının dahi 85 kuruşa yükseltilmesini talep etmekteydi. Ayrıca ada halkının asayişlerinin sağlanması için 9 nefer süvari zaptiye neferiyle 1 kır serdari tayin edilmesini de gerekli görmüştür. İsmet Paşa'nın sunduğu müzekkere Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye havale olunarak, hazine kayıtlarına göre Midilli'de doksan bir nefer muvazzaf ve yirmi bir nefer timarlı ki toplam yüz on iki nefer zaptiye mevcut olduğu anlaşılmıştır. Ancak Paşa'nın ifadesine göre, kendisinin sunduğu müzekkere ile kayıtlar arasında mevcut olan ve şüphe uyandıran bu farklılık ve müzekkerede timarlı sipahilerden bahsedilmemesi, timarlı sipahilerinin aylıklı zaptiye neferine çevrilerek jurnal ve defterlerinin takdim olunmamasından kaynaklanmaktadır. Yine kayıtlardan anlaşıldığı üzere Midilli Ceziresi ile Rodos, Bozcaada, Semadirek, İmroz, Limni, Sakız, İstanköy Adalarında toplam yüz altmış sekiz nefer muvazzaf ve yirmi nefer timarlı sipahi mevcut bulunmaktadır¹⁶⁴. Anılan adaların muhafaza ve güvelik açısından nefer sayısının yetersiz durumu Meclis-i Vâlâ tarafından da kabul edilmiştir.

¹⁶¹ Bu arada Rumeli'de Yanya gibi bazı mahallerde bulunan timarlılar bu düzenlemeden hariç tutularak emekliye sevk edilmemişler ise de Rebiyülevvel 1267/Ocak 1851 tarihi itibarıyla bunların da emekliye sevk edilmelerine başlanmıştır: BOA, AD, nr. 420, s. 98.

¹⁶² BOA, A. DVN. MHM, nr. 3-A/55.

¹⁶³ Mustafa Nuri Paşa, **Netâyicü'l-vukuât**, C. III-IV, s.299.

¹⁶⁴ BOA, AD, nr. 404, s.59.

Meclis, İsmet Paşa'dan bu adalarda bulunan timarlılardan işleri olanların, yukarıda bahsedilen yeni uygulama gereğince emekliye sevk edilmelerini emretmişti. Zaptiye ve timarlı sipahi hakkında hazırlandığı az önce ifade olunan nizamnameden bir kıt'asının buralara gönderilmesi ve hazinenin korunması hususu gözetilerek, bu sırada mevcut zaptiye sayısının yeterli olup olmadığının ve her bir cezirede bulunan timarlı sipahinin miktarı ve bunların işe yarar olup olmadıklarının bildirmesini istemiştir¹⁶⁵.

İsmet Paşa, 23 Ocak 1847 (5 Safer 1263) tarihiyle bir arıza ve konu hakkındaki mütalaasını içeren bir adet rapor sunmuştur. Rapora göre yetmiş seksen bin nüfusa sahip olan Midilli Adası, bin, sekiz yüz, beş-altı yüz, üç yüz, iki yüz ve yüz elli haneli olmak üzere toplam yüze yakın kurâyaya sahip bulunmakta olup, adada bulunan yüz nefer zaptiye askeri bu karyelerden birer ikişer olarak daimî surette müstahdem olmakla güvenlik ve tahsilat işlerinde yetersiz kalmaktadırlar. Bu bakımdan bunların sayıca 120 nefere çıkarılmaları gerekli görülmüştür¹⁶⁶.

Yine, daha önce de arz olunduğu gibi, zaptiye neferleri dava sahiplerinden *ayak teri* adı altında, haksız olarak, para almakta buldukları halde bunun önüne geçmenin yolu ise, yetmiş beş kuruş olan zaptiye neferi maaşının seksen beş kuruşa yükseltilmesidir. İsmet Paşa raporda, Midilli'nin başlıca mahsulünün zeytin olduğundan, ahalinin her sene Eylül ayında çoluk-çocuğuyla zeytinliklere gidip üç-beş ay kalması dolayısıyla bu süre zarfında köylerin boş kaldığından bahsetmektedir. Bu şartlar altında, her ne kadar kendi zamanında herhangi bir olay yaşanmadı ise de, daha önceleri bir takım uygunsuzlukların meydana geldiği bilinmektedir. Bu nedenle gece ve gündüz kırlarda gezerek, adanın dört bir tarafına gelen hırsız kayıklarının vermeleri muhtemel olan hasarları önlemek ve asayişini sağlayarak ahali ve fukaranın daha fazla güven içinde bulunmasını temin etmek üzere bir nefer kır serdarı ve dokuz nefer süvari zaptiye neferi tayin olunması gereğine dikkat çekilmekteydi. Tayin edilmesi önerilen bu süvari neferlerinin her birine yüz yetmiş beşer ve kır serdarına iki yüz elli kuruş maaş tahsis olunmasını istenmektedir¹⁶⁷.

¹⁶⁵ BOA, AD, nr. 404, s.64-65.

¹⁶⁶ İsmet Paşa'nın raporu: BOA, İ. MVL, nr. 1945.

¹⁶⁷ Aynı belge.

Meclis-i Vâlâ'nın kendisinden istediği gibi, İsmet Paşa Midilli'de bulunan timarlıların sayısı ve durumlarını da raporunda söz konusu etmiştir. Şöyle ki, ada timarlısından sadece on yedi nefer nizam gereği süvari ve piyade olarak zaptiye işlerinde istihdam olunmak üzere tertip buyrulmuş ve bu meyanda Maliye Hazinesi tarafından hazırlanan defter irsal kılınmış olmasına rağmen kendisi adada göreve başlayana kadar bunlardan hiç birinin çağrılarak istihdam olmadığı görülmüştür. Kaymakam tayin edilmesinden sonra, bu kişileri çağırıp defterine tatbiken yoklamaları yapılarak istihdam edilmelerine itina edilmiştir. Bunların içinde beş-altısı işe yarar olup kalanı emektâr ve ihtiyar bulunmakta oldukları ancak bunların *zaptiye konağı* denilen yerde ikâmet ettikleri ve hapisane muhafazası gibi işlerde memuriyetlerini ifa etmekte oldukları bildirilmiştir. Kalanlardan kimi emekli olmuş, bir ikisi emekli olmak için taraflarına mazbata verilmiş, kimi ise şimdiki durumda sabidirler¹⁶⁸.

İsmet Paşa, yukarıda bahsettiğimiz raporunun dışında sunduğu arizasında, hazırlanan zaptiye nizamnamesiyle getirilen yeni nizamın yerinde olduğunu beyan ettikten başka, Midilli'ye bölükbaşı ve on nefere bir çavuş tayin edilmesi gereksiz masraf demek olacağını bildirmişti. Paşa bunların yerine, “bir adet kâtip ve iki neferi Midilli'nin merkezinde gece-gündüz gezmek için karakol olmak, gerektiğinde bir mahalle gönderilmek ve Molova ve Kalonya kazaları büyük kazalar olduğundan bir tanesi de orada istihdam olunmak için” dört adet çavuş tayin edilmesini önermektedir. Çavuş olarak tayini önerilen bu şahıslar nizamı gereğince namuslu ve oldukça muteber olan kişiler arasından napolunacaklardır. Maaşlarının da normal nefere verilenden iki kat fazla tayin edilerek, yine nizamı üzere kendilerine *alamet* verilmesi ve elbise ve silahları çok temiz muhafaza olunarak “*beyne'l-ahâli ve tâife-i müste'minân şân u şevket-i şâhânenin bir kat dahi tezâyüdünü icâb eyleyeceği*”¹⁶⁹ üzerinde durulmaktaydı.

¹⁶⁸ BOA, İ. MVL, nr. 1945.

¹⁶⁹ İsmet Paşa'nın 5 Safer 1263/23 Ocak 1847 tarihli arizası. İmroz ve Bozcaada kaymakamı Mustafa Tahir Efendi de aynı tarihte, bu iki ada ile Semadirek Adası zaptiye neferi durumu hakkında bir rapor hazırlayarak takdim etmiştir. Her adada bulunan zaptiye askerinin mevcudunu ve görev mahallini gösteren bu raporun sonunda Tahir Efendi, buraların layığıyla zaptiye ve muhafazası için otuz nefere ihtiyaç olduğundan ancak *siyânet-i hazine* gereğince yirmi neferle idare edilebileceğini bildirmektedir: BOA, İ. MVL, nr. 1945.

Yollanan raporlara nazaran durum yeni teşkil olunan Meclis-i Muvakkat-i Zaptiye’de görüşülmüştür. Bu konuda hazırlanan mazbatasında Meclis, İsmet Paşa’nın gereksiz masraf olarak değerlendirdiği dört adet çavuş ve bir bölükbaşı tayin edilmemesi hususunu uygun bulmayarak; böyle bir bölükten fazla askerin zabitsiz idareleri mümkün olamayacağı üzerinde durmuştu. Meclisin mütalaasına göre bu durum ileride bir takım uygunsuzluklara sebebiyet verebileceği gibi hazırlanan nizama da ters düşmektedir¹⁷⁰. Bu suretle Midilli Adası’na bir bölükbaşı, bir bölük kâtibi ile bir nefer süvari çavuşu, dokuz nefer süvari neferatı, on nefer piyade çavuşu ve yüz nefer piyade askeri ki toplam zabitleri ve kâtipler birlikte yüz yirmi iki neferden müteşekkil bir bölük tertip olunması kararlaştırılmıştır.

Bölükbaşına beş yüz, kâtibine kırtasiye masrafı da dâhil olmak üzere iki yüz elli, oranın es’arı pahalı olduğu cihetle süvari çavuşuna yüz doksan ve neferlerine yüz altmışar, piyade çavuşlarına yüz beşer ve neferlere yetmiş beşer kuruş maaş tahsis ve ita kılınması yerinde bulunmuştur. Meclisin mütalaasına göre, bu durumda kır serdarına lüzum kalmayacaktı.

Verilmeye çalışılan yeni nizam gereğince, süvari takımı kırda *umur-ı tahaffuziyede* ve piyade çavuş ve neferleri *umur-ı zabtiye, tahsiliyye ve ihzariyede* istihdam olunması, timarlı takımının ise nizamı vechile yarı hâsılatları kendilerine terk edilerek emekliye sevk edilmelerinin sağlanmasına çalışılacaktır¹⁷¹.

Mesele Meclis-i Vâlâ’da ele alınarak, bu gibi adalar zaptiyesi zaptiye nizamı dâhilinde değiller ise de buralarda mevcut zaptiye askerinin nizam dairesine alınması gerekli olduğu beyan edilmiştir. Bu adalar zaptiyesinin nizam altına alınmasının malî duruma bağlı olduğunu göz önünde bulunduran Meclis, hazinenin hâlihazırdaki durumuna nazaran meselenin gözden geçirilmesi için işi Maliye Nezareti tarafına sevk edecektir.

Mevcut kayıtlara dayanarak meseleyi ele alan Maliye Nezareti tertib-i atik ve muvazzaf olarak adı geçen adalarda bulunan zaptiye askerine aylık sekiz bin altı yüz elli kuruş verildiğini tespit etmişti. Hâlâ Midilli’de bulunup zaptiyede istihdam

¹⁷⁰ Meclis-i Muvakkat-i Zaptiye’nin müzekkeresi: BOA, İ. MVL, nr. 1945.

¹⁷¹ Bu arada Bozcaada, Semadirek ve İmroz Adalarına ise 22 nefer zaptiye askeri tertip olunması uygun görülecektir: Aynı belge.

olunması düşünölen timarlı 21 nefere maaş tahsis olunduğu takdirde ayrıca bin beş yüz yetmiş beş kuruş dahi masraf demek olacağı ifade edilmiştir. Bu hesap üzerine zaptiye askerine aylık 10.225 kuruş maaşın ödenmesi gerekecekti.

Timarlı sipahilerin yarı gelirleriyle emekliye sevk edilmeleri sonrası, bu adaların nazik mevkilerine göre yerlerine muvazzaf asker istidamı lazım gelecektir. 122 nefer Midilli’de ve 22 nefer Bozcaada ve bağılı adalarda olmak üzere oluşturulması münasip görölen yeni düzenleme çerçevesinde zaptiye askerinin maaşları 12.310 kuruşu bulacaktır. Bu durumda *tertîb-i atîk* ile *tertîb-i cedîd* arasında aylık 2.085 kuruş gibi bir açık söz konusudur. Açık olan bu miktar ise Nezaretin ifadesine göre cüz’i bir miktar olarak görölmektedir. Adaların umur-ı tahaffuziyesi bundan az sayıda nefer ile hallolunması söz konusu olamayacağı ortada olmakla, emekliye sevk olunarak yarı gelirleri maliyeye kalan timarlıların bu geliri açık olarak görölen maaşlara karşılık addolunmuştu¹⁷².

Mesele son bir kez daha Meclis-i Vâlâ’da ele alınmıştır. Meclis tarafından hazırlanan mazbatada, Maliye Nezareti’nin beyanatına uygun olarak bunların eski durumları ile yeni maaşları arasında açık olarak görölen iki bin seksen beş kuruşluk miktarın, emekliye sevk edilmesine karar verilen timarlı zaptiye neferlerinin hazineye kalacak yarı gelirlerinden karşılanmasının yerinde olacağı ifade edilmiştir¹⁷³.

Mesele Meclis-i Umûmî’de dahi göröşölmüştür. O ana kadar sardedilen mütalaalar dikkate alınarak, henüz bu gibi adalar zaptiyesinin yeni nizama dâhil edilmedikleri görölmüş olmakla birlikte bunların eski düzenlerinde bırakılmaları yerinde ve uygun bulunmayarak, Kaptanpaşa’ya bundan önce bu adalar zaptiyesinin durumunun sorulması üzerine, Akdeniz’e yaptığı gezi sonrası adı geçen adalar zaptiyesinin yetersiz oluşunu ifade etmesi de göz önünde bulundurulmuş ve buralarda, yukarıda açıklandığı şekilde zaptiye askerinin teşkilatlandırılması uygun bulunmuştur. Arz tezkeresinde durumun beyan olunduğu üzere ifa edilmesi yolunda

¹⁷² Maliye Nezareti’nin 11 Rebiyülevvel 1263/27 Şubat 1847 tarihli şerhi: BOA, İ. MVL, nr. 1945.

¹⁷³ 18 Rebiyülevvel 1263/6 Mart 1847 tarihli Meclis-i Vâlâ mazbatası: BOA, İ. MVL, nr. 1945.

irade talep olunarak, meselenin bundan sonra uygulanması işinin Meclis-i Muvakkat-i Zaptiye'ye bırakılması istenmiş, nitekim çıkan irade de bu yönde olmuştur¹⁷⁴.

3) Tanzimat Döneminde Midilli'de Adalet Teşkilatı

a) Ceza Mahkemesi ve Yapısı

Tanzimatın ilanından sonra sancaklarda Müslüman ve Hıristiyanlardan seçilmiş azaların da dâhil olduğu meclislerin kurulduğunu daha önce söylemiştik. Bu meclisler aynı zamanda sancak hâkim ve müftüsünün de katılmasıyla mahallin ceza mahkemesini meydana getirmekteydi¹⁷⁵.

1840 yılında çıkarılan ilk Ceza Kanunu ile birlikte 1864'e kadar Osmanlı adli teşkilatında sırasıyla Muhassıllık Meclisleri¹⁷⁶, Memleket Meclisleri ve Eyalet Meclisleri ceza davalarını görmeye yetkili kılınmışlardı¹⁷⁷.

Midilli'deki Meclis de aynı zamanda bir ceza mahkemesi işlevini görmekteydi. Midilli'deki İngiliz Konsolos vekilinin seyahatnamesinde mecliste davaların nasıl görüldüğü konusunda bilgiler vardır. Meclis yuvarlak bir odada toplanmaktaydı. *“Odanın iki tarafı, Türk evlerindeki üsluba uygun olarak, tamamen camlarla çevrilidir. Sağ tarafta, odaya girilen kapının karşısında, kapıya dönük bir halde uzanan büyük sofa üzerinde Paşa [Kaymakam] oturur. Onun sağında, önünde Türk hukuk kitabı olduğu halde kadı bulunmaktaydı. Odanın alt tarafında sırasıyla başta Türk ve devamında Rum meclis üyeleri yer almaktaydı. Sonra tercümanlar ve diğerleri bulunuyordu. Fakat bunların divana değil sandalyelere oturmalarına izin*

¹⁷⁴ BOA, İ. MVL, nr. 1945, lef 9; 8 Cemâziyelevvel 1263 (24 Nisan 1847).

¹⁷⁵ M. Ubucini, **Türkiye 1850**, (Çev: Cemal Karaağaçlı) I, t.y., s.487. Taşra meclisleri adli fonksiyonlarını icra ettikleri sırada bütün üyelerin hazır bulunma zorunluluğu söz konusu değildir. Bu bakımdan taşra meclislerinin adli fonksiyonları mahalli idare meclisi üyelerinin mahkemeleri meydana getiren yargı çevresiyle birleşerek bir çeşit ceza mahkemesi meydana getirilmesi şeklinde değerlendirilmektedir: Ekrem Buğra Ekinci, **Tanzimat ve Sonrası Osmanlı...**, s. 137. Midilli Kazası'nda meydana gelen bir cinayet olayı için mahallin meclisi tarafından düzenlenen mazbatada geçen **Mecalis-i Erbaa** tabirinden şer'i yargılamanın kaza kaymakamı, naib, müftü ve kâtip huzurunda yapıldıktan sonra mazbatanın tüm meclis üyeleri tarafından imzalandığı noktasını düşünmemiz gerektiğini de akıllara getirmektedir: BOA, İ. MVL, nr. 3234; 25 Şaban 1264 (27 Temmuz 1848).

¹⁷⁶ Muhassıllara verilen 25 Ocak 1840 tarihli talimatta davaların mecliste Tanzimatın gerektirdiği şekilde görüşülmesi, cinayet ve hırsızlık gibi suçların İstanbul'a ilam ve inha olunması istenmekteydi, geniş bilgi için: Sedat Bingöl, **Tanzimat Devrinde Osmanlı'da Yargı Reformu (Nizamiye Mahkemelerinin Kuruluşu ve İşleyişi 1840-1876)** Eskişehir 2004, s.59-64

¹⁷⁷ Fatma Gül Demirel, “Adliye Nezareti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)”, **İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul 2003, s.8

verilirdi.” Konsolos vekili de bir davadan dolayı mahkemede bulunmaktaydı. Kendisi de Paşa’nın sağ tarafında bulunan boş bir yere oturmuştur¹⁷⁸.

“Türkiye’deki bütün işlerde olduğu gibi, süreç çubukların getirilmesiyle başladı, bu sadece divanda bulunanlara mahsustu. Mahkeme Kadının Türkçe, dokümanları okumasıyla başladı; sonra şahitler çağrıldı.” Divanın karşısında, ayakta dikildikleri ifade olunan davalı, davacı ve şahitler “belleri üç ya da dört tabanca ve hemen yanında kemerlerine sokulmuş bıçaklarla süslü zengin kıyafetler içindeki kavas veya polisler tarafından içeri getirilip götürülmekteydi¹⁷⁹.”

b) Ceza Kanunu’na Dair Uygulamalar

Tanzimat Fermanında yapılması öngörülen ıslahat ve yenilikler aleyhinde harekette bulunanların cezalandırılabilmesi için bir ceza kanununun yapılması ön görülmüştü. Kanun 3 Mayıs 1840 (1 Rebiyülevvel 1256) tarihiyle kaleme alınmıştır¹⁸⁰. İlk ceza kanunu tamamen ülkenin içinde bulunduğu sosyal şartlar göz önünde bulundurularak hazırlanmıştı¹⁸¹. Ülke genelinde görevli mülkî memurlara çeşitli zamanlarda gönderilen emirlerde mahkemelerde ceza kanunu dairesinde hüküm verilmesine dikkat olunması istenmekteydi¹⁸². Aynı yıl içinde uygulamada görülen bir takım aksaklık ve eksiklikler üzerine söz konusu kanuna bir takım ekler yapılacaktır¹⁸³.

Tanzimat Fermanı’nda üzerinde ehemmiyetle durulan bir başka husus ise hiç kimsenin mahkeme olunmadan suçlu ilan edilmek suretiyle herhangi bir cezaya çarptırılmayacağıydı. Aynı şekilde Ferman idam cezası için de aynı hükmü

¹⁷⁸ Charles Newton, **Travels and...**, s. 75.

¹⁷⁹ Charles Newton, **Travels and...**, s.76

¹⁸⁰ Kanunun içeriği için bkz: Tahir Taner, “Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku”, **Tanzimat 1**, C. 1, MEB yay., İstanbul 1999², s.226-228; Hıfzı Veldet, “Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat”, **Tanzimat 1**, C. 1s. 176-179.

¹⁸¹ Hıfzı Veldet, “Kanunlaştırma Hareketleri ve ...”, s.176; Ahmet Cevat Eren, “Tanzimat”, s. 732. Osmanlı Devleti’nin esas aldığı İslam Ceza Hukuku, yani *ukubât* üç ana kısımdan meydana gelmekteydi. Birincisi, kamu haklarının ihlali (zina, hırsızlık, devlete isyan vb.) sonucu oluşan suçlara verilen *had* cezalarıdır. İkinci kısım şahsî hakların ihlaliyle şahsa karşı işlenen cürümlerdi ve kısas ve diyet cezaları bu tür suçlara karşı düzenlenmekteydi. Üçüncü kısım bunların dışında kalan ve dönemin yasama organı tarafından belirlenen *ta’zir* cezalarıdır: Halil Cin, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Hukuku ve Yargılama Usulleri”, **150. Yılında Tanzimat** (Yayına Hazırlayan Hakkın Dursun Yıldız), s. 18. Bazı araştırmacılar 1840 Ceza Kanunnamesi’nin sadece ta’zir cezalarını düzenlemekle yetindiğini ifade etmektedirler: Halil Cin, aynı makale, s. 19.

¹⁸² BOA, **AD**, nr. 375. s. 43.

¹⁸³ Ehud R. Toledano, “The Legislative Process in the Ottoman Empire in the Early Tanzimat Period: A Footnote”, **International Journal of Turkish Studies**, C. I/1-2, 1979-1980, s. 100.

getirerek, alenen ve kanunlar dâhilinde yargılanmadan kimsenin *hafî ve celî* idam olunamayacağına dikkat çekilmekteydi¹⁸⁴.

Tanzimat düzenlemeleri çerçevesinde hazırlanarak ülke genelinde kısa bir süre içinde uygulanmaya başlanılan ceza kanununa, Midilli’de meydana gelen ve ceza mahkemesinin yargılama alanına giren suçların görülmesinde de riayet olunarak, davaların bu doğrultuda ele alındığı söylenebilir. Bu arada hırsızlık dâhil en ufak bir mesele Midilli Meclisi’nde görüldükten sonra, yukarıda kurulduğunu söylediğimiz, ülkedeki en yüksek mahkeme olan Meclis-i Vâlâ-i Ahkâm-ı Adliye’ye sevk edilmekteydi¹⁸⁵. Gönderilen mazbata Meclis-i Vâlâ’da incelenip gerekli karar verilerek iradesi çıktıktan sonra infazı için mahallin ceza mahkemesine, yani Midilli Meclisi’ne emir gönderilmekteydi¹⁸⁶. Yargılamaların ilk önce şer’i hukuk dairesinde yapıldığı, davalının şer’an beraat etmesi durumunda Ceza Kanunnamesi gereğince cezalandırılması icap ediyorsa bu yola gidildiği anlaşılmaktadır¹⁸⁷. Meclis-i Vâlâ’nın bazı durumlarda gönderilen evrakları eksik bularak tamamlanmasını istediği de oluyordu¹⁸⁸. Esasında taşradan gelen bu tür davaların görülmesi zamanla Meclis-i Vâlâ’nın çalışmasını yavaşlatacak ve Meclis üzerinde bir yük haline dönüşecektir¹⁸⁹.

Midilli’nin Bolkado Karyesi’nden Çoban Dimitri, gündüz vakti koyunlarını otlattığı sırada, Arap Abdullah ve Arap Said isimli kişi tarafından haksız yere ve kasten yaralanmış ve bu yaranın etkisiyle daha sonra ölmüştür.

Çoban Dimitri’nin eşi Marye ve sagir ve sagire üç nefer çocukları katillerin kısas olunması için dava açmışlardır. Yapılan tahkikat sonucu katillerden Arap Abdullah maktulü bıçak ile başından, kollarından ve boğazından, kasten, birçok defa

¹⁸⁴ Mustafa Reşid Belgesay, “Tanzimat ve Adliye Teşkilatı”, **Tanzimat 1**, C. 1, MEB yay., 1999², s.212.

¹⁸⁵ Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu...**, s. 216. Ceza hukukunun uygulanmasında Küçük Meclisler gerekli durumlarda, çözemedikleri bazı davaları Büyük Meclislere sevk etmekteydiler. Diğer bir ifadeyle Büyük Meclisler hem bidayet hem de istinaf mahkemesi fonksiyonunu icra etmekteydiler. Hiyerarşik olarak bunların üstünde Meclis-i Vâlâ bulunmaktaydı: Ekrem Buğra Ekinci, **Tanzimat ve Sonrası Osmanlı...**, s. 137-138.

¹⁸⁶ BOA. AD, nr. 370, s. 51, 58, 105, 109.

¹⁸⁷ BOA. AD, nr. 376, s. 32.

¹⁸⁸ Midilli’nin Mesagri Karyesi’nde meydana gelen bir cinayet olayı üzerine hazırlanan ilamda suçta şer’an karşılık olan cezanın bildirilmemesi üzerine gönderilen ilamın eksik olduğu ifade olunmakta ve tamamlanması istenmekteydi: BOA, AD, nr. 376, s. 39.

¹⁸⁹ Mehmed Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ...**, s. 46-47; Ahmed Cevat Eren, “Tanzimat”, s.732.

darb ve cerh ile bıçağı yere attıktan sonra aynı bıçağı yerden alan Arap Said'in ise maktulü sağ omuzu başından bir defa bıçakladığı ortaya çıkmıştı. Dimitri bu saldırıdan iki gün sonra ölmüştür. Maktulün ölümüne sebep olan asıl darb ve cerhlerin Arap Abdullah tarafından yapıldığı Midilli kadısı Esseyid Mehmet Nuri'nin 27 Ekim 1846 (7 Zilkâde 1262) tarihiyle hazırladığı ilamda ifade olunmaktadır¹⁹⁰.

Katil Abdullah'ın, maktulün eşi Marye'nin huzurunda şer'an kisası lazım geleceği hazırlanan ilamda açıkça belirtilmişti. Mesele Fetvahane'den sorulunca ilamda katillerin fiillerinin sabit olduğu ve kendilerinin ikrar ettiklerine işaret olunarak, ancak maktulün ölmesine sebebiyet veren asıl darbe ve cerhin Arap Abdullah tarafından yapıldığı göz önünde bulundurularak adı geçenin kisas, Arap Said'in ise ta'zîr olunması gerektiği bildirilmiştir¹⁹¹.

Mesele bu şekilde Babî'li'ye intikal ederek Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'ye havale olunmuştu. Meclis, Midilli Kaymakamından, kesin olarak, katillerin kisaslarını isteyip istemediklerini maktulün varislerinden sormasını talep etmiştir. Katillerin, maktulün varislerince sonradan af edilme ihtimallerinin, daha önce tecrübe ile sabit olmasının bu türden bir harekete sebep olduğu anlaşılmaktadır¹⁹².

Maktulün tüm varisleri Meclis-i Şer'iyeye çağrılarak suçluları kısıstan affedip etmeyecekleri kendilerine tekrar tekrar sorulmuştur. Maktulün çocukları sagir ve sagire olduklarından anneleri Marye şer'an onlara vâsi bulunmaktaydı. Burada dikkat edilmesi gereken husus, maktul Dimitri'nin varislerinin katilleri kısıstan af etmeleri veya sulha gitmeleri durumunda kisasın düşerek davanın, maktulün çocuklarına diyet verilmesi şeklinde başka bir yola gireceğidir¹⁹³.

¹⁹⁰ BOA, İ. MVL, nr. 1721.

¹⁹¹ 1840 yılında çıkarılan ilk Ceza Kanunnamesi'nin 1. faslında katil suçunun ele alındığı görülmektedir. Taşralarda meydana gelecek bu türden suçlar ilk önce Memleket Meclislerinde marifet-i şer' ile şerâit-i muharrareye tatbiken görülmesi istenmekteydi. Bundan sonra hazırlanacak ilam, Meclis mazbatası ile birlikte Dersaadet'e gönderilerek Fetvahane tarafından incelenecektir. Gerekli incelemenin ardından ilam tasdik olup Padişaha takdim edilecekti. Merkezden herhangi bir ferman gönderilmeden ceza icra olunmaması noktasına konumuz olan Kanunnameye dikkat çekilmektedir. **Tanzimat-ı Hayriye'den Sonra Neşrolunan Kavanin ve Nizamât**, İÜK nr. TY. 3236, s. 20-21; Mustafa Şentop, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku, Kanunlar-Tadiller-Layihalar-Uygulama**, İstanbul 2004, s. 28-32.

¹⁹² Midilli Meclisi tarafından gurre-i Zilkâde 1262 (21 Ekim 1846) tarihiyle sunulan mazbata: BOA, İ. MVL, nr. 1721.

¹⁹³ Meclis-i Vâlâ-i Ahkâm-ı Adliye'nin 22 Zilkâde 1262 (11 Aralık 1846) tarihli mazbatası: BOA, İ. MVL, nr. 1721.

Ancak Dimitri'nin mirasçuları, Midilli Kaymakamı Mehmet İsmet Paşa ve Meclis üyelerinin oluşturduğu Meclis-i Şer' huzurunda, katilleri affetmediklerini kesin bir dille beyan ediyorlardı. Öte yandan maktulün eşi Marye sulha da hiçbir şekilde razı olmayarak, katillerden Arap Abdullah'ın huzurunda, mutlaka kısas olunması ve kendisine yardım eden Arap Said'in ise ta'zîrini talep etmiştir.

Meclis-i Vâlâ, cinayette Arap Abdullah'a yardım eden Arap Said'in yürürlükte olan Ceza Kanunnamesi gereğince bir seneden üç seneye kadar pranga-bent olunması gerektiğini bildirmişti.

23 Kasım 1846 (4 Zilhicce 1262) tarihinde çıkan iradede, varisler tarafından af olunmaması durumunda Arap Abdullah'ın kısası ve kendisine yardım eden Arap Said'in ise, hapis edildiği tarihten itibaren üç sene için prangaya konulması ve bu süre sonunda serbest bırakılmasına karar verildiği görülmektedir¹⁹⁴.

Konumuza örnek olabilecek diğer bir olay ise Midilli Adası'nın Kalonya Kazası'na bağlı Pilmar Nahiyesi'nde bulunan Büyük Köy adlı karyede meydana gelmiştir. Burada çobanlık yapan Dimitri yine aynı karyede ikamet eden Argiris adlı başka bir zimmî tarafından öldürülmüştür¹⁹⁵.

Maktulün kanunî varisleri olan babası Panayot ve annesi Emersude Meclis-i Şer'-i Şerif'e gelerek, katil Argiris de hazır olduğu halde, dava görüşülmüştür. Davacılar, Argiris'in maktulün boğazını kesmek suretiyle öldürdüğünü beyan ile *icra-i kısas* talep ediyorlardı. Katil Argiris ise suçunu itiraf etmişti. Bu durumda katilin şer'an kısas olunması gerektiği ifade olunmakla birlikte, daha önce de belirtildiği üzere “*bu makule kâtil ile sonradan verese-i maktûlün sulh olması melhûz*

¹⁹⁴ “Midilli Ceziresi'nde Bolkado karyesi mütemekkinlerinden Çoban Konstantin'in katilleri Arab Abdullah ve Arab Said'in icrâ-i kısasları için fî evâil-i Zilhicce sene 1262” kaydı BOA, A. MKT, nr. 72/73 numaralı ve ülke genelinde 1260-1263 seneleri arasında kısaslarına karar verilenler hakkındaki icra emirlerinin bulunduğu 69 farklı cinayet olayını içeren kronolojik bir listede yer almaktadır. Listenin, kayıtlar incelendiğinde evail-i Rebiyülevvel 1263 (Şubat 1847 sonları)'den sonra tutulmasının muhtemel olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Aydın Sancağı'nda meydana gelen ve ölümle sonuçlanan bir vakiada da aynı prosedürün uygulandığı ve maktulün veresesine af etme ve sulha başvurma hakkı verilerek kararlarının sorulduğu görülmektedir: BOA, İ. MVL, nr. 1721.

¹⁹⁵ Midilli Meclisi'nin Gurre-i Zilkâde 1262 (21 Ekim 1846) tarihli mazbatası: BOA, İ. MVL, nr. 1814.

idigüne mebni”, meselenin davacılara tekrar sorulması Fetvahane tarafından istenmiştir¹⁹⁶.

Fetvahane'nin, katilin af olunması ya da sulh yolunun seçilmesi şıklarının tercih olunması ihtimaline kesinlik kazandırılmasını istemesi üzerine tarafların tekrar mahkemeye çağrıldığı görülmektedir¹⁹⁷. Mahkemede kısasın icrası için çıkan emir taraflara okunmuş¹⁹⁸ ve sulha başvurup vurmayacakları davacılara sorulmuştur. Ancak varisler fikirlerini değiştirmeyip katilin kısasını talep etmişlerdi.

Durum merkezden tekrar sorulunca, verilen emir gereğince davacılara yeniden, sulha yoluna başvurmak isteyip istemediklerinin sorulması, bu sefer de cevap olumsuz olursa kısasın icrası istenmiştir. Bunun üzerine taraflar bir ikinci kere Meclise çağrılarak son durum kendilerine beyan olduğunda bu sefer kendi rızalarıyla Çoban Dimitri'nin katili Argiri'yi 2000 kuruşluk diyet bedeli karşılığında kısastan af etmişlerdir¹⁹⁹. Böylece Argiri'ye cinayetten dolayı açılan amme davası düşmüştür²⁰⁰.

Daha sonra mesele, son hali üzerine Midilli Naibi Mehmed Nuri tarafından hazırlanan ilâm ile merkeze iletilecek ve tekrar Meclis-i Vâlâ'da ele alınacaktır. Meclis bu durumda şer'i olarak ne yapılması gerektiğini Fetvahane'den sorunca, Naibin ilâmında davalının kısastan sulh yolu ile af olduğu beyan olduğundan, bu durumda katil Argiri'nin Ceza Kanunnamesi gereğince tutuklu bulunduğu ifade olunmuştur. Diğer bir ifadeyle “*bu suretle fîmâba'd husûs-ı mezkûrda kâtil-i mesfûra şer'en nesne lâzım gelmeyecek*”ti²⁰¹.

¹⁹⁶ Aynı belge.

¹⁹⁷ Kısas ve diyet gibi hususlarda kesin bir sonuca ulaşmadıkça nihâî hüküm verilmediği görülmektedir (bkz: Mustafa Şentop, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku...**, s. 101).

¹⁹⁸ Yukarıda bahsolunan listede katil Argiris'in icra-i kısası hususunda Evâsıt-ı Zilkade 1262 (Kasım 1846) tarihiyle sadaret emrinin çıktığı görülmektedir. *Kalonya Kazası'na tâbi Büyük Köy Karyesi mütemekkinlerinden Çoban Dimitri'nin kâtili yine karye-i mezburda mütemekkin Argiris nam zimminin icrâ-i kısası için fî evâsıt-ı Zâ. 1262*: BOA, A. MKT, nr. 72/73.

¹⁹⁹ “*vârisân-ı mersûmân bu kere bi't-tav' ve'l-rızâ maktûl-i mersûm Çoban Dimitri'nin kâtili olan hazır-ı bi'l-meclis mersûm Argiri nam şahsı bi'l-muvâcehe kısasdan avf eyleyerek ve diyet-i şer'isi on bin dirhem ise de bi't-terâzî iki bin kuruşa sulh ve ibrâ-i amm-i sahîha-i şer'îye ile ibrâ*” : BOA, A. MKT. MVL, nr. 4/29.

²⁰⁰ BOA, A. MKT. MVL, nr. 4/29.

²⁰¹ Midilli Naibi Mehmed Nuri imzasıyla 27 Zilkade 1262 (16 Kasım 1846) tarihiyle hazırlanmış ilâmın arkasına Fetva Emîni tarafından 27 Muharrem 1263 (15 Ocak 1847) tarihiyle düşülen şerh: BOA, İ. MVL, nr. 1814; ayrıca **AD**, nr. 405, s. 85.

Meclis-i Vâlâ tarafından hazırlanan mazbatada “*bu makule kâtilin nizâmen ve emsâlini terhîben beş seneden on beş seneye kadar Tersane-i Amire’de ve zabtiye mahallerinde vaz’-ı kürek ve pranga-bend olarak tesviye-i turuk ve saire misillü hidemât-ı münâsibede istihdâmı Kanûn-ı Cezâ iktizâsından*” olmasıyla katil Argiri’nin Dersaadet’e gönderilmesi ve mahallinde düzenlenecek bir tezkirede, işlenen suç ve tutukluluk müddetinin yazılarak katile verilmesi istenmektedir²⁰².

Meclis-i Vâlâ katilin cezasını, hapis tarihinden olmak üzere yedi sene zaptiye tarafından prangaya konularak gerekli hizmetlerde kullanılma şeklinde belirlemiştir. Durum 11 Şubat 1847 (24 Safer 1263) tarihli arz tezkeresiyle irade için mabeyne bildirilecek ve gerekli emir 15 Şubat 1847 tarihiyle çıkacaktır. Zaptiye Müşirliğine ise 22 Şubat 1847 (6 Rebiyülevvel 1263) tarihiyle gereğinin yapılması yollu emir gönderilmiş²⁰³ ayrıca suçlunun İstanbul’a sevki Midilli Kaymakamı’ndan istenmişti²⁰⁴.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi uygulamada bir takım eksiklikleri görülen 1840 tarihli Ceza Kanununa zeyl olmak üzere aynı sene içinde bir takım ilaveler yapılmıştı²⁰⁵. Söz konusu zeylde cinayet olaylarının kasten değil de hata ile gerçekleşmesi durumunda, failin daha evvelden sabıkası olmayıp iyi haline şahâdet edilmesi durumunda şer’i olarak gerekli cezanın verilmesi ile yetinilmesi uygun görülmektedir. Aksi takdirde suçlu bir sene müddet için küreğe veya prangaya konulacaktı²⁰⁶.

Midilli Adası’nın Molova kazası ahalisinden hata ile ölümüne sebep olunan Mehmed’in katili ve aynı zamanda yakın akrabası olan Şaban, maktulün ailesinin davacı olmaması üzerine şer’i olarak cezalandırılmayacaktı. Diğer taraftan kendisinin sabıkası bulunmadığı halde serbest bırakılması aksi halde ise, az önce de

²⁰² 17 Safer 1263 (4 Şubat 1847) tarihli Meclis-i Vâlâ mazbatası: BOA, İ.MVL, nr. 1814.

²⁰³ BOA, A. MKT, nr. 69/34.

²⁰⁴ BOA, A. MKT. MVL, nr. 4/29. Benzer şekilde meydana gelen ve cinayet ile sonuçlanan olaylar için örnekleri çoğaltmak mümkündür. Mesela 1264 senesi Şaban ayının on yedisinde (19 Temmuz 1848) Midilli Kazası’nda meydana gelen diğer bir cinayet olayı örneği için: BOA, İ. MVL, nr. 3234 ve lefleri. Ayrıca İ. MVL, nr. 2907’de Midilli Adası Midilli Kazası Mesagri karyesi’nde meydana gelen diğer bir cinayet olayı. Esasında bu olay 1845 yılında meydana gelmiş ise de hapisten kaçan katilin (MVL, nr. 3/16) 1847 senesinde yakalanması sonucu davanın görüşülmesi tamamlanabilmiştir. Bütün bu cinayet davalarında aynı hukukî prosedürün izlendiği görülmektedir.

²⁰⁵ Mustafa Şentop, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku...**, s. 31.

²⁰⁶ **Tanzimat-ı Hayriye’den Sonra Neşrolunan Kavânin...**, s. 28.

belirttiğimiz gibi Ceza Kanunu gereğince bir yıl prangaya konulması Meclis-i Vâlâ'da kararlaştırılmıştır²⁰⁷. Kalonya Kazası'na bağlı Evrişe Karyesi'nde meydana gelen benzer bir olayda da Nikola'yı kazayla öldüren Dimitri, Midilli Meclisi'nde gerçekleştirilen mahkemede diyet ödemeyi kabul etmişti. Bunun üzerine şer'i olarak yapılacak bir şey kalmadığı, ancak kendisinin sabıkası olması ve iyi haline şahitlik edilmemesi durumunda mahallinde bir yıl prangaya vurulması gerektiği Meclis-i Vâlâ'dan bildirilmiştir²⁰⁸.

Midilli Adası'nda meydana gelen bu türden katil hadiseleri karşısında izlenen kanunî prosedüre bakılırsa Tanzimat yönetiminin kısas ve idam meselesinde, suçlunun varisler tarafından affedilebilme ihtimalini sürekli göz önünde tutarak bu doğrultuda hareket ettiği ve iyi niyetini muhafazaya çalışarak ölüm cezası uygulamasını en son çare görüp, bu yapılırken ve benzer cezalar verilirken yürürlükte olan ceza kanununa riayete dikkat ettiği söylenebilir. Ölümle sonuçlanan ceza davalarında suçlunun ilk önce Meclis-i Şer' huzurunda ve dinî hükümler gözetilerek yargılandığı daha sonra ise şer'an kendisine herhangi bir ceza verilmesine gerek kalmaması durumunda (mesela tarafların sulha gitmeleri gibi) bu sefer de yürürlükte olan Ceza Kanunnamesi gereğince cezalandırılma yoluna gidildiği görülmektedir²⁰⁹.

Dikkat edilmesi gereken bir husus ise daha önce bahsedilen ve içinde 1844-1847 (1260-1263) tarihleri arasında işlenen cinayet suçlarının katillerinin sadaret tarafından verilen *icra-i kısaslarını*²¹⁰ havi listedeki tarihlerin, yukarıda iki örnekte de görüldüğü üzere, tam olarak kısasın gerçekleştiği tarihi yansıtmamasıdır. Ayrıca hakkında kesin olarak icra-i kısasına karar verilen bir kişiye bu muamelenin pratikte uygulanıp uygulanmadığı yollu bilgiye ulaşılamamıştır.

Burada vurgulanması gereken, Tanzimat Fermanı ile adliye ıslahatına başlanılarak müteakiben hazırlanan kanunlarla adliyenin daha iyi işlemesine çalışıldığıdır. Ölüm cezası gibi ağır hükümlerin karar ve icrasının yavaş yavaş,

²⁰⁷ BOA, A. MKT. MVL, nr. 19/66; 7 Zilkâde 1265 (24 Eylül 1849).

²⁰⁸ BOA, A. MKT. MVL, nr. 22/96; 8 Safer 1266 (24 Aralık 1849).

²⁰⁹ Mustafa Şentop, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku...**, s. 100-101.

²¹⁰ Ceza Kanunnamesi'ne göre cinayet davalarında kısas uygulamaları ile ilgili değişik örnekler için bkz: EHUD R. TOLEDANO, "The Legislative Process in the Ottoman Empire in the Early Tanzimat...", s. 102-106.

tarafların karşılıklı müdafaaları dinlendikten sonra muayyen usuller gözetilerek gerçekleştirildiği görülmektedir²¹¹.

Yürürlükte bulunan ceza kanununa riayet olunduğuna bir diğer örnek ise şu şekilde karşımıza çıkmaktadır; Midilli Adası'nda Pilmar karyesinde yaşamakta olan Panayot veled Cano Andiryot adlı gayrimüslim aynı karyede yaşayan dört kişinin evlerini soyarak buralardan ele geçirdiği altın ve diğer değerli eşyaları almış, iz bırakmamak için, evleri kundaklamıştı. Kundaklama ile başlayan yangınlar büyüyerek üç defada beş altı yüzden fazla hane tamamen yok olmuştur.

Meydana gelen olaylar sonrası yakalanan Penayot, Midilli Meclisi tarafından sorgulanmış ve suçunu itiraf ve kabul etmiştir²¹². Kendisinin hem ahalinin mallarını çalmak hem de evlerini ateşe vermek gibi büyük zarar getiren türden bir suç işlediği, Meclis-i Vâlâ'ya sunulan Kaptan Paşa'nın bir kıt'a tezkeresiyle Midilli Kaymakamı Salih Bey'in yazısında ifade ile bu türden büyük bir kabahatin şiddetli şekilde cezalandırılması istenilmişti. Olayı inceleyen Meclis-i Vâlâ, suçu sabit görmüştü. Meclis çalınan eşyanın kâmilin geri alınıp sahiplerine teslimi ve hapis tarihinden başlayarak suçun ve verilen cezanın gösterildiği bir tezkerenin hazırlanmasına karar vermiştir. Panayot'un, Ceza Kanunu gereği iki yıl pranga-bent olarak süfli işlerde çalıştırılarak sürenin sonunda *sebilinin tahliyesi* gerekiyordu. Bu karar ayrıca Midilli kaymakamına ve Kaptanpaşa'ya bildirilmişti²¹³.

4)Ticaret Meclisi

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra şer'ie mahkemelerinin dışında yargılama yapan mahkeme türleri ortaya çıkmaya başlamış, gelecekte birçok sahada görülen düalizm bu tür yapılanmalarla adlî teşkilatta da kendini göstermiştir.

Bu anlamda gerçekleştirilen yapılanmalardan birisi de ticaret meclisleridir. Bir nevi şer'ie mahkemelerinden nizamiye mahkemelerine geçiş aşaması olarak görülebilecek Ticaret Meclisi/Mahkemesi ilk önce İstanbul'da Ticaret Meclisi'ne bağlı olarak, 20 Temmuz 1839 (8 Cemaziyelevvel 1255) tarihinde kurulmuştur²¹⁴.

²¹¹ Mustafa Reşid Belgesay, "Tanzimat ve Adliye Teşkilatı", **Tanzimat 1**, C. 1, MEB yay., İstanbul 1999², s.220.

²¹² BOA, MVL, nr. 3/13.

²¹³ Aynı belge; 1261(1845).

²¹⁴ Ali Akyıldız, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez...**, s. 130.

Bu tür bir mahkemesinin kurulmasının sebebi zaman içerisinde Osmanlı tebaası ile yabancı tüccarlar arasında artan ticarî ilişkilerin bir sonucu olmak üzere doğan ticarî ihtilafların çoğalmasındır. İlk önce Ticaret Nezareti'ne bağlı olarak kurulan bu meclis, anılan nezaretin geçici bir süre Gümrük Emaneti'ne ilhak edilmesi üzerine gümrük dairesine nakledilerek faaliyetlerine orada devam edecektir. Nezaret 2 Eylül 1845 (29 Şaban 1261) tarihinde tekrar müstakil hale gelince, ticaret meclisi de eskiden olduğu gibi Ticaret Nezareti'nde toplanmaya devam etmiştir²¹⁵. Yapı itibariyle beratlı Avrupa ve Hayriye tüccarlarının şebkender, muhtar ve temsilcileri de, ticarî konuların görüşülmesi sırasında hazır bulunmaktaydılar²¹⁶.

Esasında Ticaret Meclisleri'nin bu yapısı yapılan bir takım düzenlemeler sonucu daha da düzenli bir hale sokulmuştur. Özellikle Nisan 1847 ve aynı şekilde 1848'de hazırlanan iki nizamnameden ilki Ticaret Meclisi'ne üye olarak Babîâlî'nin ve yabancı devletlerin onar hâkim intihap etmesini ön görmekteydi. Babîâlî'nin intihap ettiği hâkimler beratlı Hayriye ve Avrupa tacirlerinden, yabancı devletlerinki ise İstanbul'da ikamet eden yabancı tâcirlerden oluşmaktaydı. Bu ilk düzenleme ile mahkemenin üye sayısı on olarak belirlenmiştir. Sefaret tercümanları mensup olduğu devletin tebaasının muhakemesine girmektedir. İkinci düzenleme ile aza sayısı ondan on üçe çıkarılacaktır ve yarısı Osmanlı tüccarı diğer yarısı ise ticaret nezaretine kayıtlı müstemîn tüccarlar arasından elçiler tarafından seçilecektir.

İlk etapta, İstanbul'da bahsettiğimiz gibi bir Ticaret Mahkemesi kurulurken, taşrada birçok yerde ticaret mahkemesi açılmamıştır; dolayısı ile bu tür davalar memleket meclislerinde görüşülmeye devam edilmiştir²¹⁷. 1847 (1263) tarihinde taşralarda da ticarî mahiyette davaları görmek üzere hususî meclisler teşkil olundu²¹⁸

Midilli ahali toplu olarak sundukları bir arzualde, diğer yerlerde olduğu gibi Midilli'de de bir Meclis-i Ticaret'in kurulmasını talep etmişlerdir²¹⁹. Mesele,

²¹⁵ A.g.e., s. 135.

²¹⁶ Fatma Gül Demirel, "Adliye Nezareti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)", **İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul 2003, s.11.

²¹⁷ Ticaret Meclisleri ve genel olarak nizamiye mahkemeleri hakkında daha geniş bilgi için bkz: Fatma Gül Demirel, "Adliye Nezareti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)", **İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul 2003, s.12-24.

²¹⁸ Mustafa Reşid Belgesay, "Tanzimat ve Adliye...", s.214.

²¹⁹ Midilli'de görev yapan dönemin İngiltere Konsolos Vekili Charles Newton, seyahatnamesinde Midilli'deki Ticaret Meclisi'nin kurulmasında doğrudan etkili olduğunu belirtmektedir. Newton'un

hazırlanan on beş maddelik müzekkere ile birlikte Ticaret Nazırına havale olunmuştur. Ticaret Meclisi konuyu inceleyerek teşkil olunacak meclise aza olarak tüccar vekillerinden kimlerin tayin kılınacağına dair bir açıklık söz konusu olmadığından; diğerleri gibi Midilli'den de iki adet tüccar vekilinin seçilerek isimlerinin bildirilmesini istemiş ve talebin bundan sonra değerlendirilmesine karar verilmiştir²²⁰. Karar 12 Mart 1852 (20 Cemaziyülevvel 1268) tarihinde Cezâyir-i Bahr-i Sefid valisine bildirilmişti. Bundan sonra, dönemin valisi olan Halil Rif'at Paşa, gönderdiği iki kıt'a tahriratında bundan önce Midilli Adası'na Hayriye Tüccarı vekili tayin olunan Ahmed Hoca Efendi ile Beratlı Avrupa Tüccarı tayin olunan Mandra oğlu Yaniko'nun kurulması planlanan Ticaret Meclisine aza seçilmeleriyle başka vekile gerek olmadığını ifade etmiştir. Bunun dışında tayin olunacak azalar ise değişmeli olarak istihdam olunacaklardı²²¹.

Esasında, konuyu görüşen Meclis-i Vâlâ, İzmir ve Selanik gibi oldukça önemli ticaret merkezlerinden olan Midilli'de de, oralarda daha önce teşkil olunduğu gibi muhtelit bir meclis teşkiliyle *sunûf-ı tebaa ve tüccârın hal-i müşkilat-ı vâkıa ve ihkâk-ı hukûk-ı câriyelerine himmet olunması* için Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisine emir verilmesini kararlaştırmış ve Meclis teşkili sonrası azalarının tatbik mühürlerinin İstanbul'a gönderilmesi için 9 Mart 1853 (28 Cemaziyülevvel 1269) tarihiyle irade sadır olmuştur²²².

5) İskele Tamiri

Midilli şehri, biri kuzey diğeri güney tarafta olmak üzere iki limana sahipti. İki liman da Tanzimat döneminde, gemilerden boşaltılan safralar nedeniyle dolmuştu²²³. Bu arada Midilli Kaymakamı İsmet Paşa ve meclis azası olan şahısların mührüyle Meclis-i Vâlâ'ya sunulan bir kıt'a mazbatada Midilli'nin merkezinde, gümrük nezdinde bulunan Büyük İskele'nin zaman içinde yıkılmaya yüz tuttuğu bildirilmekteydi. İskelenin harabe hale gelmesi nedeniyle tüccar gemilerinin

ifadesine göre adada bir görev vesilesi ile bulunan Ali Nihad Efendi nezdinde bulunduğu girişim üzerine Nihad Efendi'nin emri ile Ticaret Meclisi'nin kurulması için gerekli temaslarda bulunmuştu, (bkz: Charles Newton, **Tarvels and Discoveries in the Levant**, s. 114).

²²⁰ BOA, İ.MVL, nr. 10006.

²²¹ BOA, A. MKT. MVL, nr. 61/89.

²²² BOA, İ. MVL, nr. 10006.

²²³ C. Newton, **Travels and...**, s. 50-51.

mallarının nakledilmesi sırasında zorluk yaşandığı, etrafta başka iskelenin de olmadığı beyan edilmekteydi. Adı geçen iskelenin yeniden inşa edilmesi hususu bahsedilen tüccarlardan başka Gümrük bekçisi tarafından da talep olunmuştur²²⁴. Eğer iskele tamir olunmayıp mevcut haliyle bırakılırsa tüccarlar mallarını kenar mahallere boşaltmak zorunda kalacaklar ve bu durum gümrüğe zarar görecekti.

Midilli Meclisi'nin bu mazbatasından ayrıca anılan iskelenin bundan önce, Midilli Tersanesi'nde²²⁵ inşa olunan gemilerden artan kereste kullanılarak tamir edilmekte olduğunu öğrenmekteyiz. Ancak, yine mazbatada bildirildiğine istinaden hayli zamandan beri Midilli'de gemi inşa edilmemektedir. Diğer yandan iskele Tanzimat'ın ilanından beri hiç tamir olunmamıştır.

Bütün bunları göz önünde bulunduran Midilli Meclis azaları, hem tüccarın düşmüş olduğu ıstıraptan ve hem de gümrüğü zarardan korumak için iskelenin yeniden inşası noktasında izin talep etmekte ve bu tamirin ne kadar masraf gerektireceğini gösteren bir kıt'a masraf defterini de sunmaktadır. Aşağıda tablo olarak verilen bu deftere göre iskelenin tamiri için 8975 kuruş masraf öngörülmüştür²²⁶.

Meclis-i Vâlâ, konu hakkında hazırladığı tezkeresinde iskelenin inhidama yüz tuttuğundan bahisle “*tamîr ve tecdîdi matlûb olan asâr-ı imâriyeden*” sayılacağını dile getirerek, sekiz bin dokuz yüz yetmiş beş kuruş gibi bir masrafın ise cüz'i bir miktar olduğuna işaret etmiştir. Meclis-i Vâlâ, keşfolunan miktarda masrafı geçmemek üzere anılan iskelenin tamir edilmesinin yerinde olacağına karar vermiştir²²⁷. Böylece iskelenin tamir edilerek masrafın hazinece karşılanması için gerekli izinin verildiği görülmektedir (17 Ekim 1846).

²²⁴ 11 L. 1262(2 Kasım 1846) tarihli mazbata; BOA, İ. MVL, nr. 1653.

²²⁵ Midilli tezgâhının III. Selim dönemindeki durumu için bkz: Ali İhsan Gencer, **Bahriye'de Yapılan İslahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789-1867)**, İstanbul 1985, s. 52. Rum isyanı sırasında 1826 senesinde donanmanın çoğaltılması çalışmaları kapsamında Tersane-i Âmire'de yapılan çalışmaların yanında taşra tezgâhlarında bu arada Midilli Tersanesi'nde de iki adet korvet inşa edilmiştir, krş: aynı eser, s. 106.

²²⁶ BOA, İ. MVL, nr. 1653

²²⁷ Aynı belge; 17 Şevval 1262 (8 Kasım 1846).

TABLO-VI MİDİLLİ İSKELESİNİN TAMİRİ İÇİN GEREKLİ MALZEME VE MASRAF TUTARI²²⁸	
İskele-i mezkûrun mahiyet-i asliyesi Tûlen: 31 Zirâa Arzen: 6 Zirâa	
İskele-i mezkûrun üzerine iktiza eden meşe ağacından tahta: Beheri tûlen 6 zirâa ve kadden 4 parmak	Beheri 40 kuruş (Kr)*80=3200 Kr.
İskele-i mezkûrun tahtına kazık direk: Beheri kadden 4.5zirâa	Beheri 100 kuruş*15=1500 Kr.
İktiza eden mismar-ı mikraz : 5 kantar	Beheri 175 kuruş*5=875 Kr.
İskele-i mezkûrun üzerine bend için kebir izmavla ağacı	Beheri 20 Kuruş*80=1600 Kr.
Amele-i yevmiye-i dülger	Beheri 150 Kuruş*9=1350 Kr.
Amele-i yevmiye-i bıçkıcı	Beheri 50 Kuruş*9=450 Kr.
Yalnız sekiz bin dokuz yüz yetmiş beş kuruştur.	Toplam: 8975 Kuruş

6) 1851 (1267) Senesi Yangını ve Adadaki Etkileri

Adada önemli hasara neden olan yangın, 21 Ağustos 1851'de (23 Şevval 1267 Çarşamba) saat yedi sularında kaza eseri Midilli merkez mahallelerinden Ayatodori Mahallesi'nde oturmakta olan Nikola Dağdeviren adlı gayrimüslimin evinden

²²⁸ 29 Ramazan 1262 (20 Eylül 1846) tarihiyle ve "cezire-i mezkure mimar ve esnaf, ustabaşlar ve erbab-ı vukuf marifetiyle lede'l-keşf ve'l-muayene tasarrufat-ı mümküneye riayeten tanzim kılınan bir kıt'a keşif defteridir: BOA, İ. MVL, nr. 1653.

başlayacaktır. Şiddetli poyrazın da etkisiyle yangın kısa zamanda etrafa yayılacak, mahallenin yanında olan Hüdavendigâr Reis Camii Şerifi kenarından çarşının sağ ve sol taraflarıyla, kaymakamların ikameti için kiralanmış olan konak ile gümrük ve çarşının sonuna kadar sıçramıştı. Ahalinin, burada bulunan kotr-i hümayun ve kalede bulunan neferlerin tüm söndürme gayretlerine rağmen ertesi Perşembe günü saat iki civarına kadar sürecektir²²⁹.

Uzun süre kontrol altına alınamayan yangın arkasında yaklaşık sekiz dokuz yüz miktarı ev, işyeri ve dükkânı kül olarak bırakmış ve etrafı çevrilerek kontrol altına alınabilmiştir. Yangın sonrası evini kaybeden aciz ve fakir afet-zedelere, geçici olmak kaydıyla, sığınmaları için Midilli kalesinden çadırlar ve ekmek verilmiştir. Midilli Meclisi Babîâlî'ye sunduğu bir mazbatada, Midilli çarşısının yangında tamamen yanmış olmasının yanında birçok evin de yanması sonucu ahalinin, kış mevsiminin de yaklaşması hasebiyle, zor durumda kalabileceğinden bahisle, isteyenlerin bir an evvel ev ve dükkânlarını inşa etmelerine izin verilmesini istemektedir²³⁰. Anılan mazbatada yapılacak binaların *ebniye hakkında mukarrer olan nizâm ve talîmât-ı aliyeye* uygun olarak inşa edilmesi gereği üzerinde durulmaktadır.

Yangından sonra, dönemin Cezâyir-i Bahr-i Sefid Valisi Halil Rif'at Paşa²³¹ *Mesir-i Bahri* vapuru ile adaya gelmiş ve bölgede incelemelerde bulunmuştur. Midilli Meclisi tarafından sunulduğundan az önce bahsettiğimiz mazbataya atıfta bulunarak, ahalinin perişan halinden kurtulması için bir an önce, nizamına uymayacak şekilde hane yapılmadan, yani Ebniye Nizamnamesine uygun olarak isteklilere ev ve dükkân inşa etme müsaadesi verilmesi noktasında, Vali de girişimde bulunmuş ve aynı isteği tekrarlamıştır²³².

²²⁹ Midilli Kaymakamı İsmail Bey'in 25 Şevval 1267(23 Ağustos 1851) tarihli yazısı: BOA, İ. MVL, nr. 7375.

²³⁰ Meclisin Selh-i Şevval (27 Ağustos 1851) tarihli mazbatası: BOA, İ. MVL, nr. 7375.

²³¹ Halil Rif'at Paşa, Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin kurulmasından sonra buraya atanan üçüncü validir. O'nun valiliği sırasında eyalet kapsamında önemli mülki düzenlemeler yapılmış olup, bizzat eyalete dahil bütün adaları dolaşmak suretiyle Tanzimat Fermanı ile uygulamaya konulan yeni düzenlemelerin aksayan yönlerini yerinde tespit etmişti. Bu doğrultuda kaleme aldığı bir layihayı da merkeze sunan Halil Rif'at Paşa hakkında geniş bilgi için bkz: Ali Fuat Öreñç, "Yakındönem Tarihimizde Rodos...", s.100-102.

²³² Halil Rif'at Paşa'nın 2 Zilkâde 1267 (29 Ağustos 1851) tarihli yazısı: BOA, İ. MVL, nr. 7375.

Mesele, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye’de de ele alınarak, bundan bir sene evvel de adada, şiddetli kış sebebiyle zeytin ağaçlarının oldukça zarar görmesi sonucu²³³ ahalinin zor durumda olduklarına dikkat çekilmiştir. Bu yangından sonra ise ahalinin yaşadığı zorluğun derecesinin daha da arttığını göz önüne alan Meclis, harik-zede olanların vergilerinin fakirlik dereceleri oranında ayarlanabilmesi için gereğinin icrası zımında zeytin ağaçlarının tahkik edilmesi için buraya yollanılması düşünülen memura verilecek talimata bu hususun da eklenmesini tavsiye etmiştir²³⁴. Aynı şekilde, Meclis de yapılacak yeni binaların *Ebniye Nizamnamesine* uygun olarak inşası noktasına değinmiştir.

Konu hakkında çıkan iradede, Midilli Kaymakamına yukarıda bahsedilen konularda dikkatli davranması yanı sıra, yeni yerler inşası sırasında *ecnebi uhdesine yer geçirilmemesi* hususunda da dikkatli davranması emrinin bildirilmesi uygun bulunmuştur. (8 Eylül 1851/12 Zilkâde 1267)

TABLO-VII	
1851 YANGINI VE MEYDANA GELEN ZARAR	
Müslüman ahalinin yangından zarar gören mülkleri	
	<u>Adet</u>
Dükkân:	79
Meclis Konağı:	1
Cami-i Şerif:	1
<u>Ev:</u>	<u>1</u>
Toplam:	82
 Gayrimüslim ahalinin zarar gören mülkleri	
Sabunhâne:	7
Revgan-ı zeyt mengersi:	6
Meyhane:	28

²³³ C. T. Newton, *Travels and Discoveries in the Levant*, London, 1865, s. 84.

²³⁴ Meclis-i Vâlâ'nın 4 Zilkâde 1267 (31 Ağustos 1851) tarihli mazbatası: BOA, İ. MVL, nr. 7375.

Kahvehâne ve berber dükkânı:	36
<u>Bakkal ve attar dükkânı:</u>	<u>145</u>
Toplam:	222
Ekmeççi, simitçi ve helvacı dükkânı:	17
Terzi, gazzaz ve kütükçü dükkânı:	42
İспенçyâr dükkânı:	10
Doğramacı, tulumcu, çerçi, mağaza, manav, pirinç dükkânı:	198
<u>Ev:</u>	<u>375</u>
Toplam:	864
İslamın:	82
<u>Reâyânın:</u>	<u>864</u>
Genel Toplam:	946

Tablodan da anlaşıldığı gibi yangın neticesinde Midilli merkezinde, içlerinde meclis konağının da bulunduğu, çok sayıda ev ve işyeri tamamen yanmıştır. Söz konusu binaların yerine kısa sürede yenisinin yapılabilmesi için, hem Midilli Kaymakamı ve hem de dönemin Cezâyir-i Bahr-i Sefid Valisi tarafından gerekli girişimlerin yapıldığı görülmektedir.

C) SULTAN ABDÜLMECİD'İN MİDİLLİ SEYAHATI

1) Yapılan Hazırlıklar ve Sultanın Midilli'ye Gelmesi

Bilindiği gibi Sultan Abdülmecid, Tanzimat uygulamalarını yerinde görmek, halkın sorunlarını öğrenerek ülke meselelerini tespit etmek için Ege adalarına, diğer bazı mühim yerlere olduğu gibi bir gezi düzenlemiştir. 1844 yılına rastlayan bu ilk gezinin ardından Sultan Abdülmecid ikinci bir defa daha Ege Adalarını ziyaret etmiştir²³⁵. Fakat Midilli Adası bu ikinci gezinin kapsamına dâhil değildi. Ancak 1844 yılındaki ilk gezisinde Padişah Midilli'ye de gitmiş ve hatta burada birkaç gece kalmıştır.

²³⁵ Abdülmecid'in 1850 yılındaki ikinci gezi hakkında geniş bilgi için bkz: Ali Fuat Öreñç, "Yakındönem Tarihimizde Rodos...", s. 114-117.

Toplam on yedi gün süren Abdülmecid'in ilk yurt içi gezisi, 26 Mayıs 1844 (8 Cemâziyelevvel 1260) Cumartesi günü saat bir buçuk sularında beraberinde *Kaptanpaşa, Serasker Paşa, Tophane Müşiri Mehmet Ali Paşa, Ser Etibba, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Reisi Süleyman Paşa, kurena-yı mülukane ve Asâkir-i Nizamiye'den* bazı ümera ve zabitan bulunduğu halde *Eser-i Cedid* adlı vapur ile başlamıştır²³⁶. İlk olarak İzmid'e doğru yol alınmış, Kartal, Gebze, Darıca ve Hereke sahilleri seyredilerek saat yedi buçuk sularında İzmid sahiline ulaşılmıştır²³⁷.

İzmid'de kendisi için hazırlanan *Kasr-ı Hümayunda* ikamet edecek olan Abdülmecid geceyi burada geçirmiştir²³⁸. İzmid'de bulunulan süre zarfında Çuha Fabrikası'nı ve bu fabrikanın çarkı için inşa olunan bend teftiş edilmiş, çarşı gezilmiştir. Ziyaret sırasında başta Kocaeli Sancağı Kaymakamı Miralay Vasıf Paşa olmak üzere bazı önde gelenlere hediyeler verilmiştir²³⁹.

İzmid'e gelişinin dördüncü günü Abdülmecid ve beraberindekiler *Eser-i Cedid* vapuruyla, yedi saat süren bir yolculuğun ardından Mudanya'ya ulaşacaktır. Saat beş sıralarında beraberindekilerle şehre gelen Abdülmecid, Zeytin Tepesi denilen yerde hazırlanan otakta bir süre dinlendikten sonra faytonla Bursa'ya geçmişti. Gezi sırasında padişahın maiyetinde bulunan Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Reisi Süleyman Paşa'nın, *Eregli* adlı vapur ile daha önceden Bursa'ya gelerek karşılama için gerekli hazırlıkların yapılmasını sağladığı anlaşılmaktadır²⁴⁰. Abdülmecid'in ilk gezisi sırasında dikkat çeken önemli bir husus ise mülkî ve askerî erkâna yönelik olarak, halkın himaye ve korunmasına dikkat edilmesi yönünde Serasker Rıza Paşa'ya yaptırdığı konuşmalardır. İşte bu gezi sırasında bu türden ilk konuşma, diğer bir ifadeyle "*vesâyâ-i seniyye*" Bursa'da, bölge önde gelenleri ve mülkî erkân hazır bulunduğu halde, Serasker Paşa aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Beş günlük ikametın ardından pazar günü Bursa'dan kara yolu ile Mudanya'ya dönüldüğü görülmektedir²⁴¹. Saat altı sularında Mudanya'ya ulaşan Padişah ve beraberindekiler

²³⁶ BOA, A.}.d, nr.460, s.1.

²³⁷ TV, Def'a 271; 6 C. 1260 ; Emine Eliboyalı, "II. Mahmud ve Abdülmecid'in Yurd İçi Seyahatleri", **İ.Ü.E.F. Sonçağ Tarihi Kürsüsü Mezuniyet Tezi**, İstanbul 1972. s. 32.

²³⁸ BOA, MSM İ, nr. 2488.

²³⁹ BOA, MSM. İ, nr. 2486.

²⁴⁰ BOA, MSM. İ, nr. 2485.

²⁴¹ BOA, MSM. İ, nr. 2491; 17 Cemâziyelevvel. 1260 (4 Haziran 1844).

saat yedi buçuk civarında Bahr-i Sefid Boğazı taraflarına açılacaklardır. Gezi heyeti Pazartesi günü saat sabah on bir raddelerinde Kal'a-i Sultaniye (Çanakkale)'ye ulaşmıştır²⁴². O gece Çanakkale'de geçirildikten sonra, takip eden gün, hazır bulunanlara Serasker Paşa vasıtasıyla yukarıda bahsedilen mahiyette bir konuşma yapıldığı görülmektedir.

Abdülmeccid'in seyahat ettiği *Eser-i Cedid* vapuru daha sonra Midilli'ye doğru yönelmiştir. Bu sırada hava biraz lodoslu ise de Boğaz çıkışında rüzgâr yerini mutedil bir havaya bırakacaktı²⁴³. Midilli yönünde, Boğaz açıklarında, daha önce İstanbul'dan hareket ederek o tarafa ulaşmış olan *Donanma-i Hümayûn* ile karşılaşılınca, donanma gemilerinden atılan toplar ve bahriye askerlerinin “padişahım çok yaşa” duaları ile gerekli selamlama yapılmıştır. Yine o sırada tesadüf edilen iki İngiliz gemisinden, toplar atılmak suretiyle, padişahın bulunduğu gemi selamlanmıştır. Bu arada *Eser-i Cedid* İmroz ve Bozcaada civarlarından geçerek saat on bir civarında Midilli'ye ulaşmıştır.

Midilli'de Abdülmeccid ve beraberindekiler ada Kaymakamı Kapucubaşı Salih Bey ve iskelede toplanan vücûh ve ahali tarafından, Müslüman ve gayrimüslim çocuklarının duaları arasında karşılanmıştır. Abdülmeccid Midilli'deki ilk gününü, adanın önde gelen hanedanlarından Kulaksız-zade İsmail Bey'in oğlu, Gümrükçü Halil Bey'in, kendisi için hazırlanmış olan konağında istirahat ederek geçirmiştir. Evine teşrif etmesi suretiyle, Halil Bey'in Padişahın taltifine mazhar olduğu anlaşılmaktadır²⁴⁴. Ertesi Çarşamba gün ise Midilli Kalesi'ni ziyaret eden Abdülmeccid, buradan kale civarında bulunan Hasan Paşa Kasrına geçmiştir. Köşkteki kısa süren ikametden sonra Sultan Abdülmeccid Çarşı Caddesi yoluyla Halil Bey'in konağına geri dönmüştür.

Perşembe günü tekrar Hasan Paşa Kasrı'na teşrif edilerek önde gelen devlet memurları, adanın Müslüman din adamları ve gayrimüslim ruhanî reislerine hil'atler giydirilmiş, nişan ve rütbeler verilmiştir²⁴⁵. Bu cümleden olarak Kaymakam Salih

²⁴² BOA, MSM. İ, nr. 2492; Emine Eliboyalı, “II. Mahmud ve Abdülmeccid'in Yurd İçi Seyahatleri”, s. 36.

²⁴³ BOA, MSM. İ, nr. 2493.

²⁴⁴ TV, Def'a 271; 6 Cemâziyelahir 1260 (23 Haziran 1844).

²⁴⁵ BOA, MSM. İ, nr. 2494.

Bey ve Halil Bey'e *hocalık* rütbesi ile *rütbe-i hamseden birer kit'a nişan-ı zîşan*; eşraf-ı kuzattan Midilli Naibi Celaleddin Efendi'ye *İstanbul Müderrisliği* ve Midilli Evkaf Muaccelat Nazırı Hacı Halim Bey ile Emval Katibi Yahya Sezai Efendi'ye *Divân-ı Hümâyûn Hocalığı* rütbeleri; Padişah'ın Midilli'ye gelmesi münasebetiyle adaya gelmiş olan İzmir Naibi Mevâlî-i Kiramdan Meşreb-zâde Ali Raik Efendi'ye *Mekke-i Mükerrreme Mevleviyeti* payesi; yine Midilli'de bulunan Hacegân-ı Divân-ı Hümâyûn'dan İzmir Gümrükçüsü Reşid Efendi ve İmroz ve Bozcaada Kaymakamı Tahir Efendi'ye *rütbe-i rabia*; aynı şekilde Hacegândan Ayvalık Kaymakamı Ahmed Muhtar Efendi'ye *hamseden birer kit'a nişan* ve "ihsan ve ihsan-ı ale'l-ihsan olmak üzere" adı geçen Ali Raik Efendi, Celaleddin Efendi, Salih Bey, Halil Bey, Reşid Efendi, Muhtar Efendi ile Sakız Kaymakamı Kapıcıbaşı Fazlı Ağa ve İzmir Kaymakamı Hamdi Bey'in oğlu Ziver Bey, Sakız Naibi Celalî, Ayvalık Naibi Lütfullah, Molova Naibi Hacı Osman, Kalonya Naibi Hilmi Efendiler; Midilli, İzmir ve Sakız Müftüleri Mehmed Said, Ahmed Şevkî ve Şemseddin Efendiler ve İzmir vücuhundan ve müderrislerinden Mustafa Reşid Efendi'ye başka başka murassa ve mînâ-kârı kutu, zarf ve saatler hediye edilmiştir.

Bunlardan başka Padişah'ın maiyetinde bulunanları konaklarında misafir etmiş olan kişilere de çeşitli hediyeler ihsan olunmuştur. Bu çerçevede Muharrem Bey, Mustafa Bey, Rağıp Bey ile Ahmed Efendi, Hacı Hüseyin Efendi, Sadık Bey, İmam-zâde Mehmed Efendi, Hüseyin Bey, Bayram Bey, Âşık Halil Bey, diğer Mustafa Bey ve Hoca Ahmed Efendi, Şatır Mehmed, İbrahim, Hüseyin, Hacı İbrahim, Edhem ve Hasan Ağalara da aynı şekilde başka başka murassa ve mînâ-kârı kutu, zarf ve saat hediye olunmuştur.

Ayrıca Midilli, Kalonya, Sakız, İzmir ve Manisa metropolitleri ile Yunda Adası piskoposu ve kocabaşı ve Çeşme, Ayvalık, Molova Kazaları kocabaşı ve çorbacılarından bazı önde gelenlere ve Midilli haham vekili ile cemaatbaşısına da *agarr ve gürân-bahâ şallar* inayet buyrulmuştur.

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere gezi boyunca gidilen yerlerde Abdülmecid, beraberinde bulunanlardan Serasker Rıza Paşa²⁴⁶ vasıtasıyla hazır bulunan mülkî,

²⁴⁶ Attar esnafından Memiş Ağa'nın oğlu olan Rıza Paşa Mabeyn-i Hümâyûn'a alınarak kısa sürede Padişahın yakınları arasına girmiştir. Nitekim Vassaf Bey'den sonra Serkurenâliğa getirilen Rıza

askerî ve Müslüman ve gayrimüslim cemaatlerin ruhanî liderlerine yönelik çeşitli konuşmalar yapmıştır. Gezinin de amacına uygun olarak, konuşmaların ağırlık noktalarını bölge ahalisine karşı iyi muamele edilerek, refah ve huzurun sağlanması teşkil etmiştir.

Aynı şekilde Midilli gezisi sırasında adada hazır bulunan, önde gelen kişiler de Abdülmecid tarafından huzura kabul edilmişti. Aralarında İzmir, Sakız ve Ayvalık Rum, Ermeni ve Yahudi ruhbanının da bulunduğu kişilerle gerçekleştirilen görüşmede Rıza Paşa'nın yaptığı konuşma *“Sultanımız efendimiz ve pederimiz, mutluluğunu kendi mutluluğu bildiği ve acılarına acındığı öz ailesiymişçesine aramıza karışmış bulunmaktadır. Yüce Tanrı'nın kendisine yükümlendiği ödevlerini, halka karşı ataları adına ve kendi adına neler borçlu olduğunu hakkıyla takdir etmektedir. Bu nedenledir ki, sadık tebaalar olarak görevlerinizi yerine getirirken onun adaletinden bir an olsun kuşku duymamanız gerektiğini yüce efendimiz adına sizlere burada iletmekten mutluluk duymaktayım. Müslümanlar, Hıristiyanlar, Museviler, hepiniz aynı hükümdarın tebaaları, aynı babanın çocuklarıdır. Aranızda baskıya, haksızlığa uğrayanlar varsa çıksın, söylesin; zira bütün tebaalarının can, mal, ırz ve namusunun korunması konusunda haşmetli efendimizin karalılığı içten ve kesindir... İster Müslüman, ister Hıristiyan, ister zengin, ister yoksul, ister memur, ister asker, ister ruhanî veya sivil olsun tüm Osmanlı tebaalarının, herkes için eşitlik*

Paşa 19 Rebiyülevvel 1255 tarihinde Mabeyn-i Hümâyûn Müşiri, ardından da Hassa Müşiri oldu. 21 Şaban 1255'de Serasker olmuş ve 14 Şaban 1261'de azline kadar bu görevde kalmıştır. Recep 1262'de Ticaret Nazırı, 30 Cemaziyülevvel 1264 tarihinde 2. defa Seraskerliğe getirilmiş ve bu görevi 15 Rebiyülahir 1265 tarihinde son bulmuştur. Ardından Hüdavendiğâr ve Selanik Valiliklerinde bulunmuştur. Son görevinden Ramazan 1266'da istifa etmiştir. 17 Rebiyülevvel 1267 tarihinde Kaptan-ı Derya, 1 Cemaziyülevvel 1267'de ise 3. kere olmak üzere Serasker tayin olunmuştur. Bu seferki Seraskerliği 18 Ramazan 1271 tarihine kadar sürmüştür. Rıza Paşa 18 Rebiyülevvel 1273'te 4. defa olarak Seraskerliğe getirilmiştir. 12 Zilhicce 1271'de Seraskerlikten azledilen Paşa, bu göreve 13 Rebiyülevvel 1274 tarihinde, 5. kere getirilmiştir. Daha sonra uhdesine ilaveten Tophane Müşirliği de verilmiştir (18 Muharrem 1275). 17 Zilhicce 1277 tarihine kadar bu görevlerini devam ettirilen Rıza Paşa'nın 1278 senesi içinde önce Halep, ardından İzmir ve Konya Valisi olarak görevlendirildiği görülmektedir. 6 Receb 1278'de bu görevinden affolunan Rıza Paşa'ya Safer 1282'de mazuliyet maaşı bağlanmıştır. 1283 senesinde 2. defa Tophane Müşiri olan Rıza Paşa, aynı sene Serasker olarak tayin edilmiştir ki bu kendisinin 6. Seraskerliğidir. 1289 senesinde 2. defa Bahriye Nazırı olan Rıza Paşa, 1290 yılında Meclis-i Âli'ye memur tayin edilmiştir. Şaban 1292'de 3. defa Bahriye Nazırı, 13 Ramazan 1292'de 7. defa olmak üzere Serasker, aynı yılın 22 Şevvali'nde 4. defa Kaptan-ı Deryalığa getirilmiştir. Zilhicce 1292'de 8. defa Serasker olarak atanan Rıza Paşa, 29 Cemaziyülevvel 1293 tarihinde 3. defa Tophane Müşiri olmuş, aynı yılın Ramazan'ında 2. kere olarak Ticaret Nazırı nasedilmiştir. Hasan Rıza Paşa 18 Zilkade 1294 tarihinde vefat etmiştir (bkz: Mehmed Süreyya, **Sicil-i Osmanî veyahud Tezkere-i Meşâhir-i Osmâniyye**, II, Matbaa-i Amire 1311, s. 399-400).

ve adalet emreden hükümdarına güveni sonsuz olmalı, tüm suçlular titremeli, tüm iyiler ve sadık bendeler mükâfatlandırılacağına güvenmelidirler”²⁴⁷

Bu arada Kaptanpaşa'nın divan kâtibi Muhlis Efendi'ye bir kıt'a rütbe-i sâlise nişanı ile yine Kaptanpaşa'nın “emekdârân-ı dâirelerinden” Ali Bey'e dahi *Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşılığı* ihsan olunmuştur.

O geceyi de Midilli'de geçiren Sultan Abdülmecid ertesi Cuma günü, Cuma namazını müteveffa Kulaksız-zâde Mustafa Ağa'nın imar ve ihyasına muvaffak olduğu Murad Reis Camii'nde kılmış ve namazdan sonra Kulaksız-zade Mustafa Ağa ve Midilli'ye defnolunmuş Şerif Ebul El-Hasan İbnü's-şerif Hüseyin Hazretlerinin türbelerini ziyaret etmiştir.

Abdülmecid Midilli'de bulunduğu sürede, diğer yerlerde olduğu gibi her gün beş nevbet top atılmış, geceleri ise ada kandillerle süslenmiştir. Aynı şekilde Müslim ve gayrimüslim mektep çocukları ve diğer layık olanlara atıyyeler verilmiştir.

Abdülmecid'in Midilli Adası'na ziyareti sırasında çeşitli kişilere hediye ettiği hil'at ve değişik rütbelerin miktarı şu şekildedir²⁴⁸:

TABLO-VIII MİDİLLİ'DE İLERİ GELENLERE HEDİYE EDİLEN HİL'AT VE RÜTBELER	
İkişer sırma şemseli kukuleta	9
Mor ferace	1
Mavi ferace	3
Neffî ferace	6
Yeşil ferace	3

²⁴⁷ Edouard Engelhardt, *Türkiye ve Tanzimat Hareketleri*, İstanbul 1976, s. 52. Söz konusu konuşma metni aralarında bazı farklar olmakla beraber, konu ile alakalı diğer bazı eserlerde de verilmektedir (bkz: E. Driault (trc. Mehmed Nafiz), *Şark Meselesi*, İstanbul 1328, s. 216. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 171. Yavuz Abadan, “Tanzimat Fermanının Tahlili”, *Tanzimat I*, İstanbul 1999², s. 47-48). Fakat yukarıda sayılan çalışmaların hiçbirisinde konuşmanın yapıldığı tarih belirtilmemiştir. Sadece nutkun “Rıza Paşa tarafından Midilli'de, İzmir, Sakız ve Kavalalı Rum, Ermeni ve Yahudi ruhbanın önünde” söylendiği ifade edilmiştir. Olayların gerçekleştiği tarihler ve içerikleri göz önüne alınırsa söz konusu nutuk, muhtemelen Abdülmecid'in 1845 senesindeki Midilli gezisi sırasında söylenmiştir. Bu arada Enver Ziya Karal, konuşmayı yapan Rıza Paşa'yı “Mustafa Reşid Paşa'dan sonra Sadrazam olan” şeklinde belirtmiştir. Fakat Rıza Paşa o dönemde Sadrazam değil Serasker olarak görevli bulunmaktadır, devrin Sadrazamı Mehmed Emin Rauf Paşa'dır (bkz: İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, s. 131, C. V, s. 76).

²⁴⁸ BOA, A.},d, nr.460, s.2. Gezi sırasında öngörülenden fazla hil'ate ihtiyaç olduğunun görülmesi üzerine Bursa ve Midilli'den hil'at temin edilmesi yoluna gidildiği anlaşılmaktadır, ayrıca Söz konusu gezi boyunca hediye edilen hil'at ve rütbelerin tam listesi için bkz: *Aynı defter*, s. 1-2.

Elvan ferace	5
Hırka	4
Sade harchı	30
Siyah ferace	23
Siyah biniş ²⁴⁹	69
Kapucubaşılık nişanı	1
Hocalık rütbesi	Nişan Ruus
	2 3
Rabii nişanı	2
Müderrislik ruusu	1
<u>Toplam</u>	
Hil'a-ı mütenevvia:	153
Nişan:	5
Ruus:	4

Tablodan da anlaşıldığı üzere Midilli gezisi sırasında, 9 adet *kukuletanın* dışında, *ferace*, *hurka*, *biniş* cinslerinden olmak üzere çok sayıda hil'at giydirilmiştir. Bu arada 1 adet *Kapucubaşılık*, 2 adet *Hocalık* rütbesi için nişan ve 1 adet de *Rabii nişanı* olmak üzere toplam 5 tane nişan verilmişti. Bunların dışında dağıtılmış olan Hocalık ve Müderrislik *ruus*larının sayısı 4 olarak gerçekleşmiştir. İhsan olunan değişik cinslerdeki *hil'at*lerin ise toplamda 153'e ulaşmıştı. Bu arada gezi sırasında, öngörülenden fazla ihtiyaçla karşılaşılması üzerine Bursa ve Midilli'den hil'at temin edilmesi yoluna gidildiği anlaşılmaktadır.²⁵⁰

Padişah Cumartesi günü sabah saat on bir sıralarında Midilli'den ayrıldığı sırada, Kaptan Paşa'nın bir gün önce Midilli'ye gelmiş olan Donanma-i Hümayun'a geçmesine izin ve ruhsat verilmiştir. Bu şekilde Kaptanpaşa Padişahın maiyetinden ayrılmış olduğu halde Eser-i Cedid vapuru saat on iki raddelerinde Gelibolu'ya doğru hareket etmiştir.

Son olarak, İmroz ve Bozcaada civarından geçilerek, o gece yatsı vakitleri Gelibolu Kasabası yakınlarına ulaşılmış ve ertesi gün saat on bir civarında karaya çıkılmıştır. Burada da gerekli temas ve incelemelerde bulunan Padişah, ayın yirmi

²⁴⁹ Cüppeden daha geniş ve kolları bol olan, ulema ve özellikle yüksek rütbede bulunanların giydikleri geniş cüppedir. *Biniş*in daha boluna ferace denilirdi: Mehmet Zeki Pakalın, "Biniş", **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, I, İstanbul 2004³, s. 235.

²⁵⁰ BOA, A.}.d, nr.460, s.2.

dördünde, diğer bir ifadeyle seyahatin on yedinci gününe denk gelen Pazartesi günü İstanbul sularına hareket etmiş, böylelikle bu uzun gezi son bulmuştu²⁵¹.

2) Selem Meselesi ve Midilli Ahalisine Borç Verilmesi

Sultan Abdülmecid'in Midilli'ye gelişi civar ada ve kazalardan adeta Midilli'ye doğru akan bir insan trafiği yaratacaktır. Yukarıda gördüğümüz üzere Ayvalık, Sakız, Çeşme, Yunda, İzmir gibi Midilli'ye yakın yerlerin yönetici ve Müslüman ve Gayrimüslim cemaat reisleri padişahı görebilmek için adaya gelmişlerdi. Aynı şekilde söz konusu ziyareti duyan civar yerler ahalisinden de Sultan Abdülmecid'i görmek ve bir takım istek ve şikâyetlerini dile getirmek isteyenlerin Midilli'ye geldiği görülmektedir. Esasında bu ziyaret hem Midilli sakinleri hem de yakın yerler halkı için adeta bir fırsat niteliğindedir. Osmanlı Devleti'nde Cuma selamlığı, ahalinin şikâyet ve isteklerini bizzat devletin en üst merciine bildirmesi için her zaman bir fırsat olarak görülmüştür²⁵². Ancak daha çok merkezde yaşayanların sahip olduğu bu türden bir şansın taşra için daima söz konusu olduğu söylenemez. Sultan Abdülmecid'in çıktığı ilk yurtiçi gezisi, ziyaret edilen yerlerin ahalisine böyle bir olanak sunmuş olmaktadır.

Halkın bu şansı iyi bir şekilde değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Örneğin Sığla'nın Karaburun Kazası ahalisinden Ali adlı biri Midilli'ye gelerek, kaza müdürünün halktan aşırı vergi aldığı yollu bir dilekçeyi Sultan Abdülmecid'e verecektir²⁵³. Diğer taraftan Midilli sakinleri de adaya yapılan geziyi güzel değerlendirerek, Sultan Abdülmecid'den içinde buldukları mali zorluk karşısında yardım talep etmişlerdi.

Midilli ahalisi *selem*²⁵⁴ meselesinden dolayı zor durumda bulunmaktaydı. Adada bulunan Müslüman halk ekonomik olarak bir çıkmazın içine girmiş ve bu

²⁵¹ TV, Def'a 271; 6 Cemâziyelâhir 1260/23 Haziran 1844.

²⁵² Mehmet İpşirli, "Osmanlılarda Cuma Selamlığı (Halk-Hükümdar Münasebetleri Açısından Önemi), Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İ.Ü.E.F. Yayınları, İstanbul 1991, s.459.

²⁵³ BOA, C. DH, nr. 4902.

²⁵⁴ "İslam Hukukunda Selem akit esnasında mevcut olmayan bir malı, peşin bedel ile belli bir zaman içinde vücuda gelince müşteriye teslim etmek şartıyla satmaktır." Bu anlaşma dâhilinde satın alana *müslim*, *rabbü's-selem*, satıcıya *müslim-ileyh* ve satışı söz konusu olan mala da *müslim-fih* denir. Halk arasında "Peşin para ile veresiye mal almak" şeklinde ifade edilen selem bir akit haline getirilmesi sırasında bir takım şartlara riayet edilmesi dört büyük mezhep fıkıhçıları tarafından gerekli görülmüştür. Bunların belli başlıları söz konusu olan malın cins, çeşit ve vasfının bilinmesi, vadenin tespiti gibi hususlardır. Değişik mezhep fıkıhçılarının bu noktalarda farklı görüşlere sahip

açmazdan kurtulmak için daha önceki zamanlarda Babîâlî'ye sundukları arzuhal ve mahzarlarda yardım talebinde bulunmuşlardı.

Sultan Abdülmecid'in 1845 yılında gerçekleştirdiği gezi sırasında Midilli ahalisi kendilerine yardım edilmesi isteklerini bu sefer doğrudan devletin en üst kademesine ifade ve rica etmiştir. Bu istirahat üzerine ahaliye gerekli paranın verilmesi için gerekenin yapılması Maliye Nazırı'na havale olunmuştur. Midilli ahalisine üç bin kese akçe *karzen* ve altı yıl süre ile verilecek ve ahali kendisine verilecek bu parayı altı yıl içinde ve senelik beş yüzer kese akçe şeklinde tediye ve ifa edecekti. Üç bin kese akçenin Maliye Hazinesinden karşılanması kararlaştırılmıştı²⁵⁵.

Esasında döneminde oldukça yüklü bir miktar olan 3000 kese gibi bir yardımın zor durumda olan halka faizsiz olarak verilmesi ve geri ödemenin uzun sayılabilecek bir zaman dilimine yayılmış olması Tanzimat Fermanı ile ayrı bir hız kazanan yenileşme hareketlerinin uygulamada doğrudan halkın kendisine yansıtılmasında bir nevi ciddiyet göstergesi olarak düşünülebilir. Nitekim devrin padişahı çıktığı bu ilk gezide sorunları yerinde tespit ederek gerekli çözüm önerilerinin sağlanması noktasında kararlı görünmektedir.

Bu bakımdan söz konusu yardımın içeriği üzerinde biraz durmak icap edecektir. Az önce de bahsettiğimiz üzere Midilli sakinleri zeytin ağaçlarının timarı için mecburen, selem yolu ile borç para almışlardı. Sahip oldukları borçlar kendilerini zorda bırakınca devletten yardım talep eden ahalinin talebinin ilk etapta Meclis-i Ziraat'ta ele alındığı anlaşılmaktadır. Daha sonra Meclis-i Hass ve Vükelâ'da mesele incelenecek ve üç bin kese gibi bir miktarın faizsiz verilmesinin, mevcut nizam gereğince, uygun olmadığı noktası üzerinde durulacaktır. Ancak faiz alınması durumunda, bu sefer de ahali ümit ettiği yararı göremeyecekti. Bu arada Sultan Abdülmecid tarafından gerçekleştirilen Midilli gezisi sebebiyle ahaliye bir atıfet olmak üzere üç bin kesenin faizsiz olarak hazineden verilmesine karar verildi. Nizama aykırı olmaması için de söz konusu faizin çıkan iradede gösterilecek

olduğu anlaşılmaktadır (Geniş bilgi için bkz: Hayrettin Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, II, İstanbul 1982, s. 163-165, Mehmet Zeki Pakalın, "Selem", **Osmanlı Tarih Deyimleri...**, III, s. 160-161).

²⁵⁵ BOA, İ.DH, nr. 4508, lef 1.

mahalden her sene atıye-i seniyye olarak mahsubunun yapılması uygun bulunmuştur²⁵⁶.

Bu arada konumuz olan para oldukça yüklü bir meblağ teşkil ettiği için bu yardımın idaresi, başka bir ifade ile paranın sağlanması, sevki ve geri ödeme işlemlerinin gerçekleştirilmesinin Maliye Hazinesi tarafından yürütülmesi yerinde bulunmuştu. 3000 kese olarak gerçekleştirilecek yardımın faizsiz, hazinece sağlanması ve nizamına muhalefet olunmaması için gerekli faizin Darphane-i Amire Hazinesi'yle Maliye Hazinesi arasında mahsup olunması münasip görülmüştür.

Söz konusu görüşmelerde bu kadar yüklü miktarda bir paranın ne şekilde Midilli'ye sevk edilerek yardıma ihtiyacı olanlara ulaştırılacağı noktaları da mütalaa olunmuştu. Bu çerçevede Midilli Adası'nın 1260 senesinde gerçekleşmesi beklenen bütçesinin hesaplandığı görülmektedir. Yapılan hesaba göre zeytin yağı aşarı hariç Midilli ile Yunda Adalarının 1260 senesine mahsup vergi, cizyesi ve mahallinde maktu suretle ve emaneten ihale ve idare olunan gelirlerin bir önceki yani 1259 senesi hasılatına kıyasen bir seneliği 5100 kese olarak gerçekleşmesi tahmin ediliyordu. Bu miktarın 447 kese 295 kuruşu cizye emvali olarak şimdiye kadar tahsil edilerek Maliye Hazinesi'ne teslim olunduğu bilinmekteydi. Dört yüz elli kesenin ise, yine 1259 senesine kıyasen, 1260 yılında adanın masrafı olacağı tahminen hesap olunmuştur. Yani 4202 kese 250 kuruş Midilli Adası'nda 1260 yılında tahsil olunacak gelirin tahmini miktarı idi²⁵⁷.

Öte yandan yapılan yardıma uygulanacak faiz oranının da belirlendiği görülmektedir. Yapılan çalışmalarda daha önce Dobruca Ovası'nda²⁵⁸ iskân olunmak üzere getirilen ahaliye, ihtiyaçları dolayısıyla yardım olmak üzere, Maliye Hazinesi'nden, kavi kefil ve vadesi belirlenerek kesesi 5'er kuruş faizle akçe verildiği maliye kayıtlarından anlaşılmıştır. Midilli ahalisine verilecek 3000 kese ianenin de bu şartlar dâhilinde gerçekleştirilmesi ve yukarıda bahsettiğimiz hesap

²⁵⁶ BOA, C. MAL, nr. 2958.

²⁵⁷ Aynı belge.

²⁵⁸ Tanzimatın ilanını takip eden dönemlerde özellikle 1844'ten önce Dobruca'ya Suriye gibi yerlerden gelerek yerleşen Arapların olduğu biliniyor, bkz: Aurel Decei, "Dobruca", İ.A. C. III, İstanbul 1977, s. 640.

dâhilinde elde edilmesi planlanan dört bin iki yüz kûsur keseden havale olunmasının bir kolaylık sağlayacağı üzerinde anlaşılmıştır.

Midilli Meclisi ise yardıma muhtaç olanların kavi kefile bağlanarak gerekli senetlerin hazırlanması işini üstlenecektir. Borçlulardan birisinin ölmesi veya iflası durumunda borç öncelikle mevcut emlak ve arazisinin satılması yoluyla tahsil olunmaya çalışılacak, bunlara sahip olmayanların borcu ise kefillerinden tahsil edilecekti. 1261 senesi mahsulünün alınmasından itibaren senelik beşer yüz kese tahsiliyle söz konusu meblağın toplanmasına başlanacaktı.

Yapılması muhtemel yolsuzluklar da göz önünde bulundurulmuştur. Çünkü selem yolu ile tüccar ve muhtekirlerden alınan borçlar nedeniyle zor durumda olan ahalinin kurtarılması yapılan yardımın birinci ve tek amacıydı. Bu nedenle herhangi bir uygunsuzluğun önünü almak için iane verilen kişiler ve yardım miktarının gösterildiği bir defterin hazırlanarak merkeze yollanması alınan kararlar arasındadır²⁵⁹.

Midilli ahalsinin istediği borcun verilmesi doğrultusunda irade çıkması üzerine Midilli kaymakamı durumdan haberdâr edilmişti. Bunun üzerine Midilli kaymakamı bulunan Salih Bey ve Midilli Meclisi, Midilli, Molova ve Kalonya kazaları önde gelenlerinin imzâ ve mühürlerini taşıyan teşekkür ve şükran ifadeleri ile dolu meclis mazbatası, mahzar ve ilamlar İstanbul'a sunulmuştur²⁶⁰.

²⁵⁹ BOA, C. MAL, nr. 2958; 17 Cemâziyelahir 1260 (4 Temmuz 1844).

²⁶⁰ BOA. İ. DH. 4508, lef 2-5, C. MAL. 26509.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TANZİMATTAN SONRA REAYA TEBAİYETİ SORUNU, MESELENİN MİDİLLİ VE MİDİLLİ'YE BAĞLI ADALARA YANSIMASI VE ALINAN TEDBİRLER

A) MİDİLLİ'DE YABANCI ÜLKE TEBAİYETİ MESELESİ

1. Himayeci Bir Kurum Olarak Konsolosluklar

Bilindiği gibi, 1453'te fetihten sonra başlamak üzere yabancı devletler başta İstanbul olmak üzere Osmanlı topraklarında özellikle kendilerinin ve buralarda ticaret yapan vatandaşlarının menfaatlerini gözetmek için temsilciler bulundurmaktaydılar.

Esasında İstanbul¹ dışında, yukarıda bahsettiğimiz çerçevede konsolosluk açma hakkı ilk defa 1528 yılında Fransızlara tanınacaktır. Bu imtiyaz Mısır'da Fransızlarla Memlukulular arasında önceden yapılan anlaşma sonucu verilen İskenderiye'de konsolos bulundurma izninin teyidi şeklinde verilen bir hükm-i şeriftir. Daha sonra Fransa'ya, yapılan 1535 muahedesiyle İskenderiye dışında dilediği yerde konsolosluk açma hakkı verilmişti².

Osmanlı Devleti tarafından yabancı tüccarlara sağlanan ahidnameler ile söz konusu devlet tüccarları Osmanlı topraklarında ticaret yapma hakkı elde etmelerinin yanı sıra mensup oldukları devletlere de Osmanlı topraklarında konsolosluklar açarak vatandaşlarının işlerini yürütme izni tanınıyordu³.

Müstemin adı verilen ahidnameli devlet tebaasının Osmanlı toprakları ve karasularında seyrüsefer, ticaret ve ikamet etmeleri sırasında sahip olacakları haklar ve uyacakları kuralların belirlendiği ahidnameler, Coğrafi Keşiflerin ardından

¹ Bizans zamanında İstanbul'da Venedik ve Ceneviz devletlerinin siyasî ve ticarî temsilcileri olarak Balyoslar bulunmaktaydı. İstanbul'un 1453 yılında fethinin ardından söz konusu balyoslar diplomatik görevlerini sürdürmelerinin yanında sahip oldukları hukukî ayrıcalıkları da devam ettirmişlerdir. II. Mehmed tarafından Venedik'e sağlanan (1482) bu imtiyazlar ile balyoslar kendi vatandaşlarına yardımcı olmaktaydılar. Bunların diplomatik misyonlarının yanında "*relazione*" adı verilen raporlar ile Osmanlı Devleti'nde yaşanan diğer gelişmeler hakkında kendi devlet merkezlerini bilgilendirdikleri bilinmektedir: Esin Ozansoy, "16. Yüzyılda Ludovisi ve Navagero Adlı Bailosların Osmanlı İmparatorluğu'nun Deniz Gücü Üzerine Verdiği Bilgiler" **Tarih Boyunca Dünyada ve Türklerde Denizcilik Semineri**, 17-18 Mayıs 2004, Bildiriler, İstanbul 2005, s. 72.

² M. Tayyib Gökbilgin, "Konsolos", **İ.A. C. VI**, Eskişehir 1997, s.837.

³ Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı İktisad Tarihi Bakımından Konsolosluk Raporlarının Ehemmiyet ve Kıymeti", **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Sa. 10-11, İstanbul 1983, s. 151.

Uzakdoğu-Avrupa ticaret yolunun kontrolünü elinde tutarak kendi toprakları üzerinde yapılan ticareti geliştirmek amacıyla Osmanlı Devleti tarafından, esasında daha önce Bizans, Anadolu Selçukluları ve Memlûkler tarafından öncelikle Ceneviz ve Venediklilere verilmiş olan imtiyazların yenilenerek geliştirilmiş şekliydi. Bu cümleden olarak daha önce söz konusu devletlere sağlanan haklar Osmanlı Devleti tarafından yenilenmiş, XVI. yüzyıldan itibaren de, yukarıda da bahsettiğimiz gibi önce Fransa ve İngiltere'ye, ardından da Hollanda (1612), Avusturya (1616), İsveç (1737), Sicilyateyn (1740), Danimarka (1756), Prusya (1761) ve İspanya'ya (1783) diğer iki devletinkine benzer ahidnameler verilmiştir⁴. Rusya ise 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin diğer batılı devletlere ahidnamelerle sağladığı imtiyazlar, yani kapitülasyonlardan yararlanma hakkını elde etmişti⁵. Bu arada Rusya da Osmanlı topraklarında, gerekli görülen yerlerde konsolosluk ve yardımcı konsolosluk açabilecekti⁶.

Önceleri konsoloslar buldukları ülkede ağırlıklı olarak kendi ülke tacirlerinin menfaatlerini gözeten, ticaret gemilerine nezaret eden ve daha çok ticaret kapsamında faaliyet gösteren kişiler durumunda iken⁷ zamanla bunların pozisyonlarında bir takım değişiklikler olacaktır. Nihayetinde yukarıda bahsettiğimiz 1535 muahdesiyle Fransız konsolosları, Fransız kralının tebaası olan tüccar ve vatandaşların aralarındaki hukuk ve ceza davalarını, kendi kanun ve adetlerine göre rüyet etme yetkisini elde etmişlerdir. Diğer bir ifade ile artık Fransa konsolos ve

⁴ Mübahat S. Kütükoğlu, "Ahidname", **DİA**, C. 1, İstanbul 1988, s.537-538; Halil İnalçık, "İmtiyazat", **DİA**, C. 22, İstanbul 2000, s.248-249.

⁵ Halil İnalçık, a.e., s. 250.

⁶ Gülnihâl Bozkurt, **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)**, TTK yay., Ankara 1996², s.37. Nitekim, söz konusu anlaşmadan sonra Rusya Sinop ve İzmir'de konsolosluk açmak isteyecektir. Bu arada başta dönemin padişahı olmak üzere Osmanlı Devlet adamları Rusya'nın Anadolu üzerindeki emellerinin farkındaydılar bkz: Fikret Sarıcaoğlu, **Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)**, İstanbul 2001, s. 205.

⁷ Mesela on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar (19 Mayıs 1825) İngiliz konsoloslar İngiltere'nin *Levent Company* bünyesinde faaliyet gösteriyor ve maaş ve sair masrafları bu şirket tarafından karşılanıyordu. İstanbul'daki İngiliz sefiri ve konsoloslar da söz konusu Kampanya tarafından atanmaktaydı (bkz:Uygur Kocabaşoğlu, **Majestelerinin Konsolosları İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsolosları (1580-1900)**, İstanbul 2004, s.26-30; Suraiya Faroqhi, *"Krizler ve Değişim 1590-1699"*, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, (Editörler: Halil İnalçık, Donald Quarter), C. 2, İstanbul 2004, s.652; Raymond A. Jones, **The British Diplomatic Service 1815-1914**, Colin Smythe Limited, Buckinghamshire, Great Britain, 1983, s. 7, 84).

vatandaşları haric-ez-memleket sayılmaya başlanmışlardır⁸. Benzer haklar 1580 yılında yapılan bir anlaşma ile İngiltere'ye de verildi ve zamanla diğer Avrupa ülkelerine de teşmil olundu.

XIX. yüzyıla gelindiğinde konsoloslar artık yukarıda bahsedilen vazifelerinin dışında Osmanlı devletinin vatandaşı olan Gayrimüslimleri himaye etmeye de başlayacaklardı. Özellikle Ege Adaları'nda sık karşılaşılan bu himaye ile Osmanlı tebaası reaya, İngiltere, Fransa gibi yabancı bir devletin himayesine girerek cizye vergisi ödeme gibi bir takım yükümlülüklerden kurtulma yoluna gidecek ve ayrıca adı geçen devlet vatandaşlarına Osmanlı mercilerince sağlanan tüm yasal haklardan da yararlanacaktır.

Konsolosların on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında faaliyet sahaları daha çok belge ve imza onaylama, denizcilik ve ticaret ile ilgili protesto name yazımı bir nevi noterlik hizmeti üzerinde yoğunlaşmıştı. Aynı şekilde ticarî kanunlar uyarınca kaptan ve tayfaları ilgilendiren çeşitli işlemlerin de konsolosların bu dönemde yaptığı rutin işler arasında olduğu belirtilmektedir. Ancak yüzyılın ikinci yarısında gidişat değişmiş ve mesela Osmanlı topraklarında bulunan İngiliz konsolosları daha çok Britanya uyrukluların haklarının müdafaası noktasında faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır. Diğer bir ifadeyle söz konusu dönemde “konsolosluk görevlerinin tanımında yer almayan bir takım siyasî işlevler de yaratılmıştı”⁹. Ancak bu durum sadece Osmanlı Devleti için söz konusu değildi. İngiliz konsolosları Rusya, Çin, Orta ve Güney Amerika'da benzer faaliyetler içinde idiler. Osmanlı Devleti'ni farklı kılan ise yıllar içinde biriken kapitüler ayrıcalıklar sonrası yabancı ülke konsoloslarının “siyasî işlevleri”nin iyice yoğunlaşmasıydı. Haric ez-memleket statüsünün Osmanlı tebaasından kişilere de yaygınlaştırılmasıyla, yabancı ülkelerin diplomatik koruması altına giren kişilerin haklarının korunması bahanesi Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahalede bir araç haline getirilmişti¹⁰.

⁸ M. Tayyib Gökbilgin, “Konsolos”..., s.837.

⁹ Uygur Kocabaşoğlu, **Majestelerinin Konsolosları...**, s. 46; Raymond A. Jones, **The British Diplomatic...**, s. 87.

¹⁰ **A.g.e.**, s. 46, 49.

Rum isyanından sonra kurulan Yunanistan devleti¹¹ de Osmanlı topraklarında konsolosluk açma hakkı elde etmiştir. Kuruluşundan itibaren Yunanistan yarısını karaların diğer yarısını da denizlerin meydana getirdiği bir devlet, diğer bir ifadeyle bir Ege devleti idi. Denizlerde irili ufaklı birçok ada yeni devlete bırakılmıştı. Seksen adet adadan müteşekkil Kuzey Sporad Adaları Selanik Körfezi'ne bakıyor, Kuzey Ege, Limni ve Midilli Adaları'na adeta bir "sıçrama tahtası" gibi görünüyordu¹². Kuruluşundan sonra Yunanistan Osmanlı tebaası Gayrimüslimleri kendi topraklarına çekerek nüfusunu artırma biçiminde bir politika izleyecektir. Bu politikanın Osmanlı topraklarındaki uygulayıcıları ise Yunanistan konsolos veya konsolos vekilleri olacaktır.

Bu arada İngiliz Hariciyesi yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı topraklarında bulunan konsoloslarının yargılama yetkileri üzerinde bir tartışma içinde bulunmaktaydı. Dragomanların mahkemelere müdahalesi, konsolosların yargı yetkilerinin sınırları ve kadıların konsolosluk yargılamalarına müdahaleleri meseleleri tartışmaların ağırlık noktalarını teşkil edecektir. Hariciye'nin görüşü kapitülasyonların kadıların konsolosların yargı yetkisi üzerinde herhangi bir müdahale hakkı vermediği yönündeydi. Britanya uyruklularla diğer yabancılar arasındaki ceza davalarında izlenecek usul başka bir problemi gündeme getiriyordu¹³. Kapitülasyonlar açısından İngiltere için sorun olarak görülen nokta kendi uyrukları altında bulunanların yargılanması olmayıp var olan sorunun ise daha çok İyonya ve Maltalılardan kaynaklandığı yetkililer tarafından ifade olunmaktadır¹⁴.

2. Tabiiyet Meselesinin Ortaya Çıkışı

Osmanlı Devleti tarafından diğer devletlere ahidnameler ile sağlanan haklar zamanla, özellikle bu devletlerin konsolosları tarafından suiistimal edilmek suretiyle bir takım problemlerin çıkmasına zemin hazırlayacaktır. Bu sorunlardan birisi de Osmanlı tebaası olan gayrimüslimlerin diğer devletler tarafından himaye edilmesidir.

¹¹ 1821 Rum isyanı ve gelişen olaylar sonucu Yunanistan'ın kurulması hakkında geniş bilgi için bkz: Ali Fuat Öreñç, "Yakındönem Tarihimizde Sisam...", s. 11-23.

¹² Bilal Şimşir, *Ege Sorunu (1912-1913) I*, TTK yay., Ankara 1989², s. XIX.

¹³ Uygur Kocabaşoğlu, *Majestelerinin Konsolosları...*, s. 63.

¹⁴ *A.g.e.*, s. 91.

Fransa, 1740 tarihli kapitülasyon ile Osmanlı ülkesinde bulunan konsolosluklarında tercüman ve çeşitli hizmetlerde istihdam edilmekte olan Osmanlı tebaasından on beş kişiye vergi muafiyeti elde etmişti. Diğer bir ifadeyle bu kapitülasyonla devlet yabancı diplomatlara tanıdığı vergi muafiyetini, onların yanlarında çalışan Osmanlı vatandaşlarına da sağlamıştı. Geçen zaman içinde konsolosluklarda çalışan Osmanlı vatandaşı zimmîler, söz konusu muafiyetin yanında, yabancı diplomatların sahip oldukları hukukî ayrıcalıklardan da yararlanmanın yolunu arayacaklar, sonunda “mahmi” sorunu devlet için önemli bir problem teşkil eder hale gelecektir¹⁵.

“Tercüman statüsü” kazanan Osmanlı tebaası gayrimüslimler ticarî ayrıcalık kazanmak, bunun yanında bazı vergilerden muaf olabilmek için ahidname maddelerinde bulunan bazı açıkları kullanmak suretiyle, elçi ve konsolosların da desteğini alarak bir takım ihlallerde bulunmaya başlamışlardır¹⁶. Başlangıçta Babîlî’nin izni dâhilinde bir sefir ve konsolos tarafından bazı kişilere, kendi diplomatik misyonlarının koruması altında olduklarını göstermek üzere verilen beratlar, tercüman, ajan, ev hizmetçileri ve sefaretlerde başka şekilde istihdam edilenler dışında giderek konsolos ve sefirlerin alış-veriş ettikleri esnaf ve Avrupa ile ticarî ilişkide olan Osmanlı tebaası gayrimüslimlere de satılmaya başlanmıştı¹⁷.

Berat satışı zamanla adeta bir ticaret haline gelmişti. Osmanlı topraklarında görev yapan yabancı devlet konsoloslara, uzun bir süre, bu görevleri karşılığında bağlı buldukları devlet tarafından düzenli ve yeterli miktarda maaş bağlanmamıştı. Ahidnamelerde konsoloslara, kendi devletlerinin bayrağı altında ticaret yapan gemilerden %2 oranında “konsolosluk hakkı” almaları uygun görülmüştü¹⁸. Mesela İngiltere konsoloslarının maaşları bu suretle elde edilen paradan verildiği gibi konsolosluk masrafları da bu meblağdan karşılanmaktaydı¹⁹. Dönem hakkında bilgi veren çeşitli eserlerde de konsolosların aldıkları maaşların yetersizliği açıkça ifade

¹⁵ Gülnihâl Bozkurt, **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının...**, s. 35, 139.

¹⁶ Mübahat S. Kütükoğlu, “Ahidname”..., s. 539.

¹⁷ Gülnihâl Bozkurt, **a.e.**, s. 140; Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim...**, s. 146.

¹⁸ Mübahat S. Kütükoğlu, “Ahidname”, s. 538. Bazı araştırmacılar söz konusu oranı % 2,5 olarak göstermektedirler; Halil İnalçık, “İmtiyazat”, s.247.

¹⁹ Uygur Kocabaşoğlu, **Majestelerinin Konsolosları...**, s. 26-27.

edilmektedir²⁰. Tüm bunlar bize konsolosların berat satışı gibi bir yola başvurmalarının belki de önemli bir sebebini göstermektedir.

Belli bir miktar para karşılığında konsoloslardan elde edilen beratlar²¹ zamanla Osmanlı ülkesinde bir “yerli yabancılar” sınıfı meydana getirecektir²². Birçok durumda berat sahibi olan kişilerin esasında konsolosluklarda hiçbir şekilde çalışmayıp, hatta çok uzak mekânlarda ticaretle uğraştıkları görülmektedir. Diğer taraftan konsoloslar, ahidnamelerde belirlenen sınırın dışına çıkarak diledikleri kadar tercüman istihdam etmeye, hatta yabancı devletler menfaatleri bulunmayan yerlerde dahi konsolosluklar açmaya başlamışlardı. Tanzimat Döneminde Türkiye’yi ziyaret eden yabancı seyyahlardan bazıları, Osmanlı tebaasından gayrimüslimlere bazı konsoloslar tarafından gösterilen “*istismarcı*” kolaylıklar ve tebaalıktan çıkmaları için yapılan desteği çarpıcı bir şekilde ifade etmektedirler²³.

Osmanlı tebaası olan gayrimüslimler zaman içinde elde ettikleri bu türden imtiyazlar ile özellikle ticarete önemli bir konum kazanmışlardı. Söz konusu beratlar, diğer bir ifadeyle yabancı bir devletin himayesinde olma, kendilerine cizye gibi bir takım vergiler karşısında bağımsızlık sağladığı gibi, kapitülasyonlardan yararlanmak suretiyle Müstemin tüccarın tâbi olduğu gümrük tarifeleri bunlar tarafından da kullanılmaya başlanmıştı. Bunun anlamı ise ülkenin asıl unsuru olan Müslüman Osmanlı vatandaşları karşısında önemli bir avantaj sağlamaları idi. Osmanlı tebaasından olan Rumlar hâlihazırda Osmanlı yasa ve düzenlemelerine aşına idiler. Çoğu yeni kurulan Yunan Krallığı’nın vatandaşı olan bu kişiler sağladıkları avantajları çeşitli şekillerde kullanmışlardır²⁴.

²⁰ “*but how it is with those Consular agents scattred over the Levant, to whom our Government gives the official seal and title with no other emolument that they can derive from fees? Is it all likely that their virtue can resist the constant offer of bribes?*” ifadesiyle İngiliz konsoloslarının maddî olarak hükümetten yeterli desteği görmemelerinden yakınmakta, rüşvet almalarını bir nevi kaçınılmaz görmektedir (bkz. C. Newton, **Travels and...**, s. 78). Şüphesiz söz konusu rüşvet beratların uygun olmayan kişilere satılması şeklinde gerçekleşmekteydi.

²¹ İngiliz Konsoloslarının bu işten kişi başına, o dönem için iyi bir para olan 5 sterlin civarında bir bedel aldıkları ifade olunmaktadır: Uygur Kocabaşoğlu, **Majestelerinin Konsolosları...**, s. 201-202.

²² Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim...**, s. 145-146.

²³ Eduard Engelhardt, **Türkiye ve Tanzimat...**, s. 49.

²⁴ Gerasimos Augustinos, **Küçük Asya Rumları**, (Çeviri: Devrim Evcı), Ankara 1997, s. 129.

Diğer taraftan Ege Adalarında Napolyon savaşları sonucunda kaybedilen topraklardan gelen İngiliz uyruğuna tabi çok sayıda kişi bulunmaktaydı²⁵. Ege Adaları'na yerleşerek burada ticaretlerini sürdüren İngiliz himayesinde bulunan Rumların statüleri, adaların Yunanistan'a bırakıldığı 1864 yılına kadar devam edecektir. Esasında İngiltere on dokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğinde ele geçirdiği Yedi Ada Cumhuriyeti ve sonrasında şekillendirmeye çalıştığı Akdeniz politikası çerçevesinde bu adalarda bulunan Rumları himaye etme yoluna gidecektir. Aynı zamanda Rumların Rusya'nın etkisi altına girmesini önlemeye yönelik bu hareketin de, ilerleyen kısımlarda da görüleceği üzere, Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı *mahmi* meselesine olumsuz anlamda katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır. Özel bir idare ile yönetildiğinden bahsettiğimiz Yedi Ada Cumhuriyeti Tanzimat Dönemi boyunca Osmanlı idaresinde yaşayan Rumların yoğunlukta olduğu bölgeler üzerinde bağımsızlık propagandası ve benzeri hareketleri örgütleme çabası içinde idi. Bu nedenle bu Cumhuriyet yöneticilerinin Osmanlı toprakları üzerindeki her faaliyetinin

²⁵ Fransa'nın Mısır'ı işgali karşısında Osmanlı Devleti, Rusya ve İngiltere ortak hareket ederek Fransa'yı Mısır'dan ve Doğu Akdeniz'den atacaktırlar. **Yedi Ada Cumhuriyeti** ise bundan sonra teşekkül edecektir. Şöyle ki; Fransa'nın Venedik'ten aldığı Korfu, Zanta, Kefalonya, Ayamavra, İtaki, Pakso, Çuka Adaları ile Mora ve Arnavutluk sahilinde bulunan irili-ufaklı boş ya da meskun bir çok ada, bu devletin Mısır'da mağlup olarak bölgeden çekilmesi üzerine Rusya ile Osmanlı Devleti arasında yapılan bir anlaşma ile Cezâir-i Seb'a-i Müctemia Cumhuriyeti adı altında bir yönetim altında birleştirilecektir. Söz konusu Cumhuriyet Osmanlı Devleti'nin himayesi altında bulunacaktı. (bkz: İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, "Arşiv Vesikalarına Göre Yedi Ada Cümhuriyeti", **Bellekten**, C. I/3-4, Ankara 1937, s.627-630). Söz konusu anlaşma gereği Rusya'nın Yedi Ada'da bulunan askerlerini çekmesi gerekirken buna riayet etmemesi iki devlet arasında daha sonraki yıllarda bir problem teşkil edecektir (bkz: Rıfât Uçarol, **Siyasi Tarih...**, s. 97). Yedi Ada Cumhuriyeti 1815 yılında İngiltere'nin egemenliğine geçecek ve İngilizler kurdukları özel bir yönetim ile adayı denetimleri altında bulunduracaklardır. Esasında İngiltere Yedi Ada Cumhuriyeti'nde kurduğu deniz üssü ile Doğu Akdeniz'de Rusya'ya karşı önemli bir caydırıcılık elde etmiş olmaktadır. Bu nedenle Yunan İsyanı sırasında, isyana karşı Londra'nın tavrı ve politikası ile Yedi Ada Cumhuriyeti'ni yöneten İngiliz görevlilerin takındıkları tavrı arasında tam manasıyla bir zıtlık söz konusudur. Diğer bir ifadeyle Yedi Ada'daki İngiliz yöneticiler tam bir tarafsızlık politikası izleyerek isyanın adaya sıçramasını önlemeye çalışacaklardır (bkz: W. David Wrigley, "The Ionian Islands and the Advent of the Greek State (1827-1833)", **Balkan Studies**, XIX/2, Thessoloniki 1975, s. 413 vd). Yedi Ada Cumhuriyeti'nin, Kırım Savaşı sırasında tarafsız kalması karşılığında Yunanistan'a devredilmesi teklif edildiyse de Yunan Kralı Otto'nun reddetmesiyle gerçekleşmemiştir. Daha sonra, 1864 yılında I. George'nin Yunan tahtına çıkması şerefine İngiltere hâkimiyeti altında bulunan Yedi Ada'yı Yunanistan'a devretmiştir (bkz: Murat Hatipoğlu, **Yunanistan'daki Gelişmeler Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)**, Ankara 1988, s. 34-35). Yedi Ada Cumhuriyeti'nde İngiltere yönetimi için ayrıca bkz: W. David Wrigley, "Dissension in the Ionian Islands: Colonel Charles James Napier and The Commissioners (1819-1833)", **Balkan Studies**, XVI/2, Thessoloniki 1975, s. 11-22.

bu dönemde devlet tarafından yakından takip edildiği anlaşılmaktadır²⁶. Bu arada Şıra Adası gibi, Yunanistan'ın bağımsızlığını sağlayan 3 Şubat 1830 tarihli Londra Protokolü²⁷ ile Ege'de yeni devlete bırakılmak zorunda kalınan Sporat Adaları'ndan birçoğu da Osmanlı tebaası olan Rumların Yunan vatandaşlığı elde etmeleri için adeta bir atlama taşı vazifesi görmekteydi. Nitekim işlediği bir takım suçlar neticesi Osmanlı adli mercilerininin takibinden kurtulmak gayesiyle bu adalara geçen Rum reaya söz konusu adalarda bir süre ikametden sonra Yunan himayesine kabul edilmekteydi²⁸.

Osmanlı tebaası olan gayrimüslimlerin Batılı devletler himayesine girmesi Babîli'nin olduğu kadar ülkede yaşayan diğer reyanın da tepkisini çekerek zaman zaman şikâyet konusu olduğu görülmektedir. Çünkü özellikle Rum cemaatinden birçok kişi Yunanistan himayesine girdiği halde vergi oranında bir değişiklik söz konusu olmamış, vergiler maktu olarak tahsil edildiği için de cemaatin diğer üyeleri durumdan memnun kalmamıştır²⁹.

Diğer taraftan sadece batılı devletler değil Tanzimat Dönemine gelindiğinde aynı zamanda İran'ın da, Osmanlı tebaası olan gayrimüslimleri himaye ettiği görülmektedir. Özellikle Yahudi ve Ermeni Osmanlı tebaasından bazıları “*şehâdet-nâme*” denilen belgeleri İran konsoloslarından alarak cizye vergisi vermemeye başlayacaklardır³⁰.

Esasında on sekizinci yüzyıla kadar kapitülasyonlar devlet için bir sorun değildi. Çünkü devlet suiistimalleri önleyecek güce sahipti. Fakat Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ile daha çok hak ve ayrıcalık talep eden batılı devletler baskı ve tehdit uygulayarak kendi amaçlarını gerçekleştirme yoluna gideceklerdir. Devleti zaafa düşüren esas konu ise zimmî tebaaya da müsteminlerin sahip olduğu kapitülasyon haklarından yararlanmanın sağlanması meselesiydi. Osmanlı

²⁶ İlber Ortaylı, “Tanzimat Dönemi'nde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu”, **Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e Kadar)**, Bildiriler, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 164.

²⁷ Londra Protokolü ile kabul edilen Yunanistan'ın sınırları ve Osmanlı Devleti'nin bu yeni devlete terk etmek zorunda kaldığı adalar hakkında geniş bilgi için bkz: Ali Fuat Öreç, “Yakındönem Tarihimizde Rodos...”, s. 67-71.

²⁸ BOA, MVL, nr. 3/16; Şaban 1261 (Ağustos 1845).

²⁹ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim...**, s. 147; Gerasimos Augustinos, **Küçük Asya Rumları**, s. 111.

³⁰ Halep ve İzmir'de bu türden çalışmalar söz konusudur: BOA, A. MKT. MVL, nr. 9/24.

tebaasından bir kimse yabancı devletlerin birinin elçi veya konsolosluklarından elde ettiği “patente” ile yabancılara sağlanan imtiyazlardan istifade edebilme pozisyonuna ulaşıyordu. 1793 yılında tek başına Halep’te tercümanlık beratı elde etmiş 1500 kadar gayrimüslim tüccarın varlığı ifade edilmektedir. Yapılan teftişler bunlardan sadece altısının gerçek tercüman olduğu hakikatini ortaya çıkardı³¹. 1808’lerde Rusya, yüz yirmi bine yakın Osmanlı tebaası Rum’u himayesine almıştı³². Aynı şekilde Selanik’te de haksız olarak berat alınarak devletin iyi niyeti adeta suiistimal edilmekteydi³³.

Yunanistan’ın kurulması ve sonrasında takip ettiği yayılcı politika da Osmanlı Devleti’nin tebaası olan gayrimüslimler üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştı. Öncelikle Ege Adaları ve Rumeli’de Yunanca konuşan Osmanlı Rumları üzerinde yeni Yunan Krallığı’nın yoğun bir propaganda hareketine giriştiği bilinmektedir³⁴. Diğer bir ifade ile Rumlar üzerinde iki devlet arasında bir nüfus mücadelesi söz konusuydu³⁵. Yunanistan’ın özellikle Osmanlı Devleti’nden genç nüfus çekmeye çalışması başlangıçta etkili olur gibi görünse de bir süre sonra bu ülkeye göçen Rumlar, hayal kırıklığı içinde, eski vatanlarına döneceklerdi³⁶.

3. Avrupa ve Beratlı Tüccarın Statüsü

Osmanlı Devleti içinde ikamet eden yabancılar hükümet tarafından herhangi bir mükellefiyete sahip değillerdi. On sekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren artan yabancı himayesine geçiş, Osmanlı tebaası olanlara askerlik ve vergi ödeme bağışıklığı sağladığı gibi, söz konusu kişiler diplomatik olarak himayesi altında buldukları devletlerde de vergi ve askerlik açısından hiçbir şekilde yükümlü bulunmamaktaydılar³⁷. Bu ve benzeri ayrıcalıklar neden yabancı devlet himayesine girmenin cazip olduğunun anlaşılması bakımından önem arz etmektedir.

Yukarıda da görüldüğü gibi hızla gelişen yabancı devlet himayesine girme meselesi karşısında Osmanlı Devleti’nin kayıtsız kalması beklenemezdi. Nitekim

³¹ Halil İncalcık, “İmtiyazat”..., s. 250.

³² Halil İncalcık, a.m., s. 251.

³³ Ali İhsan Bağış, **Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler Kapitülasyonlar-Beratlı Tüccarlar, Avrupa ve Hayriye Tüccarları (1750-1839)**, Ankara 1983, s.48.

³⁴ İlber Ortaylı, “Tanzimat Dönemi’nde Yunanistan...” s. 168.

³⁵ Gerasimos Augustinos, **Küçük Asya Rumları**, s. 177-178.

³⁶ İlber Ortaylı, “Tanzimat Dönemi’nde Yunanistan...” s. 169.

³⁷ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim...**, s. 145.

devlet on dokuzuncu yüzyılın başından itibaren yaptığı bir takım yasal düzenlemeler ile bu sorunu ortadan kaldırmayı umacaktır.

Ahidnameli devletlerin tüccarlarının sahip olduğu bir takım imtiyazlar Osmanlı reayasının aynı haklardan yararlanma çabası içine girmelerine sebep olduğunu görmüştük. Aynı zamanda yabancı elçilik ve konsolosların istihdam ettikleri tercümanların cizye ve tekâliften muaf olmaları da Osmanlı reayasının bu devletlerden diplomatik himaye elde etmelerine ayrı bir cazibe katmaktaydı. Bütün bu olumsuzlukları gidermek için III. Selim döneminin başlarında bir takım teşebbüslerde bulunulmuş ise de istenilen neticeyi vermekten uzak kalmıştı (1791)³⁸. Bu durum Avrupa ile ticaret yapan kaptan, tüccar ve gemi sahipleri için özel bir statünün kabulünü kaçınılmaz kılacaktı. Nitekim tüm bu gelişmeler Avrupa Tüccarı denilen bir sınıfın ortaya çıkmasıyla sonuçlanacaktır. (1802)³⁹.

Avrupa tüccarına da Müstemin tüccarın sahip olduğu hak ve ayrıcalıklar tanınmıştı. Bunlar ticarî ilişkilerde buldukları devletlerin tarifesi üzerinden % 3 gümrük resmi ödemenin yanında, avarız, kassabiye ve benzeri örfî vergilerden de muaf tutulmuşlardı. Kıyafetlerine herhangi bir müdahale söz konusu olmayarak kolayca mürur tezkiresi de elde etmeleri sağlanıyordu. Hukukî açıdan da Müstemin tüccarların sahip olduğu haklara kavuşan Avrupa tüccarının yabancı tüccarlarla 4000 akçeyi aşan davaları İstanbul'a sevk edilecekti⁴⁰.

Ahidnameli devletler, Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim tebaasına sağladığı bu yeni statüden memnun kalmayacaklardır. Bunun başlıca nedeni ise reayanın Avrupa Devletleri'nin himayesinden kurtarılmasıydı. Nitekim bu yeni statü sonrası Osmanlı tebaası gayrimüslim tüccarın büyük çoğunluğu kendi adlarına ticaret yapmayı tercih edecektir. Aynı şekilde Hayriye tüccarı statüsünün ortaya çıkışına değin Müslüman Osmanlı tüccarı da Avrupa tüccarı adıyla ticaret yapacaktı⁴¹.

³⁸ Ali İhsan Bağış, **Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler...**, s. 41.

³⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, "Avrupa Tüccarı", **DİA**, C. 4, İstanbul 1991, s. 159; Ali İhsan Bağış, **a.e.**, s. 63.

⁴⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, **a.e.**, s. 159-160. Özellikle 1802'de Avrupa tüccarı statüsünün oluşturulmasını müteakiben Devletin bu yeni uygulamaya yürürlük kazandırmak için giriştiği mücadelenin detayları için bkz: Ali İhsan Bağış, **Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler...**, s.71-86.

⁴¹ Mübahat S. Kütükoğlu, "Avrupa Tüccarı", s. 160.

1835 yılında Midilli’de 8 Avrupa tüccarı ve bunların hizmetinde 6 nefer hizmetkâr bulunmaktaydı. Ayvalık’ta 5 Avrupa tüccarı ve bunların 9 hizmetkârı vardır. Limni’de bir Avrupa tüccarı; buna karşılık Kıbrıs Adası’nda 32 Avrupa tüccarı ile bunların 62 hizmetkârının olduğu anlaşılmaktadır⁴².

Avrupa ile ticaret yapan Müslüman tüccar, Avrupa tüccarına verdiği bir miktar komisyon ile onların himayesi altında ticaret yapmak şeklinde bir yola girmişti. Zorunlu olarak böyle bir yola başvurmaları, II. Mahmud’un saltanatının ilk yıllarında, ülkedeki yabancı tüccarların ticarî üstünlüklerine zamanla son vermek gibi bir takım beklentilerin ışığında Hayriye tüccarı statüsünün ortaya çıkmasına sebep olmuştu (1810 yılları civarında)⁴³.

Tanzimat Dönemine gelinceye kadar ecnebi devletlerin himayesine giren gayrimüslim tebaa kontrol altında tutulmak istenmişti. Bir yandan ticaretin yabancıların eline geçmesini engellemek veya yavaşlatmak, diğer yandan ise yabancı devletlerin *mahmi* meselesini kullanarak devlet üzerinde giderek artan siyasî etkinliklerine son verebilmek için Osmanlı Devleti, Avrupa ve Hayriye tüccarı örneğinde olduğu gibi bir takım mücadelelerde bulunmuştu. Şüphesiz bu karşı hareketler ilk zamanlarda etkili olmuşsa da söz konusu sorunların ortadan kalkmasını tam manasıyla sağlayamamıştı.

B) MİDİLLİ’DE BULUNAN YABANCI DEVLET MİSYONLARININ TABİİYET MESELESİNDEKİ ROLLERİ

1. Tanzimat Dönemi’nde Midilli’de Bulunan Yabancı Devlet Konsoloslukları

Coğrafi olarak stratejik bir konumda bulunan ve ticaret yolları üzerinde işlek bir limana sahip Midilli Adası’nda Netherland/Hollanda ve Fransa gibi bazı Avrupa devletleri on sekizinci yüzyılda konsolos vekillikleri bulundurmaktaydılar⁴⁴. 1777 yılında Midilli’de bulunan Fransız konsolos vekili aynı zamanda karşıda Ege

⁴² Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler...*, s. 94-95.

⁴³ Mübahat Kütükoğlu, “Hayriye Tüccarı”, *DİA*, C. 17, İstanbul 1998, s. 64-65; Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler...*, s. 96.

⁴⁴ Stratis İ. Anagnostu, *İ Lesvos Kata to 18o. Aiona Mesa Apo mia Galliki Prokseniki Allilografia,(Fransız Konsolos Yazışmalarında 18. Asırda Midilli)*, Midilli 1999, s. 3; S. Soucek, “Midilli”, *E.A.*, II, (New Edition), Leiden 1991, s. 1036-1037.

kıyılarında bulunan Çandarlı ve Edremid'e kadar olan bölge üzerinde bir etkinliğe sahipti⁴⁵. Söz konusu diplomatik temsilciler Midilli kalesinin güneyinde bulunan ve kaynaklarda *Frank Mahallesi* olarak ifade eden yerde ikamet etmektedir⁴⁶.

İngiltere Stradford Canning'in Dışişleri Bakanı olduğu dönemde (1822-1827) Dünyadaki ve Osmanlı Devleti içinde Levant Company idaresi altında çalışan konsoloslarını devletleştirme ve yeniden organize etme yoluna gittiği gibi haleflerinden Lord Palmerston'un Dışişleri Bakanlığı sırasında (1830-1841) da Osmanlı İmparatorluğu içinde bulunan konsolosluk ve konsolos vekilliği sayısını artırmak ve işlevini etkinleştirmek için büyük çaba sarf edilmiştir⁴⁷.

İstanbul'daki İngiliz Başkonsolosu Stradford Canning'in Babıâli'ye sunduğu tahrir tercümesinden Midilli'ye Henry Werry'nin konsolos vekili olarak tayin edilmiş olduğu ve adı geçene gerekli beratın verilmesinin istenildiği görülmektedir⁴⁸.

Divân-ı Hümâyûn kayıtları incelenerek söz konusu tayin için emsal olup olmadığına bakılmış ve İngiltere'nin daha önce Midilli'de konsolos vekili olmadığı görülmüştü. Ancak kayıtlardan 1236 senesi Rebiülevveli ortalarında (Aralık 1820) Netherland Devleti tarafından Antuvan Gayne adlı müsteminin Midilli'ye konsolos vekili olarak atanmasına izin verildiği anlaşılmıştır. Ayrıca Midilli ile Ayvalık taraflarına Rusya reayasından Lukasyo Pelarin adlı müsteminin konsolos vekili tayin edildiği (Eylül 1832 ortaları) ve Sardunya bayrağı altında ticaret yapan tüccar ve gemilerin umur ve mesalihi için Sardunya beyzâdelerinden Bervani Francko'nun da 1839 Haziran başlarında Midilli'ye konsolos vekili tayin olunmasına müsaade olduğu görülmüştür.

Söz konusu üç devlet emsal olmak üzere, ahidnameler gereğince İngiltere'nin Henry Werry adlı müstemini Midilli'ye konsolos vekili tayin etmesi ve adı geçene gerekli beratın verilmesi için irade sadır olmuştur. Henry Werry sahih İngiltereli

⁴⁵ Stratis İ. Anagnostu, a.m., s. 8.

⁴⁶ Charles Newton, **Travels and...**, s. 52.

⁴⁷ Uygur Kocabaşoğlu, **Majestelerinin Konsolosları...**, s. 45.

⁴⁸ İngiliz Sefirinin Selh-i Ramazan 1258 (4 Kasım 1842) tarihli tahrir tercümesi; BOA, İ. HR, nr. 940.

olarak Midilli’de ikamet edecek, “konsolos vekâletine dair umuruna müdahale olunmayacaktı”⁴⁹.

Midilli’de İngiltere’nin konsolos vekili olarak yaklaşık on yıl bu görevi sürdürdüğü anlaşılan Werry’nin yerine 1852/1268 yılında Charles Newton’un⁵⁰ atandığını görmekteyiz⁵¹.

Fransa’nın Midilli’ye Mösyö Roboli’yi 24 Eylül 1843 (29 Şaban 1259) tarihinde konsolos vekili olarak atadığı anlaşılmaktadır. Dersaadet’te bulunan Fransa sefiri sunduğu arizada Roboli’nin yerine Mösyö Didier’in tayin olunduğunu ve kendisine gerekli olan vekâlet emrinin verilmesini istemekteydi (2 Aralık 1852/19 Safer 1269)⁵².

Hollanda’nın İstanbul başkonsolosu tarafından Babiâli’ye sunulan bir takrirden (22 Ocak 1845/13 Muharrem 1261) önceleri Midilli’de konsolosluğu bulunmayan İngiltere’nin adada yeniden bir konsolos vekili bulundurması için 1259 yılında verilen izinden bahsedilmekteydi. Osmanlı reayası olmayıp, sahil müstemmin olan Pol Emanuel Amro’nun da Hollanda tarafından Midilli’ye konsolos vekili olarak tayin edildiği ve kendisine gerekli beratın verilmesi istenmektedir.⁵³

Sultan Ahmed zamanında (1740) Osmanlı topraklarında bulunan Netherland konsoloslarını gösteren bir listeden adı geçen devletin Midilli iskelesinde bir konsolos vekili olduğu görülmektedir. Fakat defterdeki şerhte “*sonradan iltimas olunmadığı için elyevm mahal-i mezburda konsolos mevcut değildir*” kaydı vardır⁵⁴.

⁴⁹ BOA, İ. HR, nr. 940. İngiliz belgelerinde Henry Werry’nin söz konusu göreve atanma tarihi Kasım 1842 olarak belirtilmektedir. Kendisine aylık 200 Sterlin maaş verilmekteydi: Uygur Kocabaşoğlu, **Majestelerinin Konsolosları...**, s. 56.

⁵⁰ Kendi ifadesine göre, Newton Şubat 1252 tarihinde Midilli’ye Konsolos yardımcısı olarak atanmıştı. Bu onun *Levanten*’e ilk gidişi olacaktır. Bir diğer görevi de *British Museum* için antik eserler toplamak olan Newton 1857-1859 seneleri arasında olmak üzere toplam yedi yıl *Levanten*’de kalacaktı. Söz konusu dönemde yazdığı ve Londra’da 1865 yılında yayımlanan mektuplarının çoğu üzerinde taşıdığı tarihte kaleme alınmış olmakla birlikte, daha sonra da bir takım eklemeler yaptığını belirtmektedir: Charles Newton, **Travels and...**, s. 1.

⁵¹ Cemâziyelevvel 1268 (Mart 1852) tarihiyle Midilli Kaymakamı İsmet Paşa ve Naibine yollanan emirde Newton’a gerekli yardım yapılması istenirken, anılan kişinin anlaşmalar uyarınca hareket etmesi emredilmektedir: BOA, A. DVN, nr. 75/73.

⁵² 6 Rebiyülevvel 1269 (18 Aralık 1852) tarihinde çıkan iradede bahsedildiği üzere Fransa’nın adada önceden bir konsolos vekili olduğu emsal alınmakla Didier’in vekâletine izin verilmektedir: BOA, İ. HR, nr. 4595.

⁵³ BOA, İ. HR, nr. 1319.

⁵⁴ BOA, C. HR, nr. 1393.

Yukarıda görüldüğü üzere Netherland Devleti'nin Midilli'de on dokuzuncu yüzyılda tekrar diplomatik temsilci bulundurmaya başlaması adanın giderek artan ticarî öneminin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Diğer taraftan Sicilya'nın Konsolos ve konsolos vekâleti bulunan mahallerinin gösterildiği diğer bir defterdeki kayıttan anlaşıldığı üzere Muharrem 1845 yılı ortalarında Vdurubla Tanidi Midilli ve tevâbii iskelelerine konsolos tayin olunmuştu⁵⁵. Midilli Adası'na Amerika Birleşik Devletleri ilk defa olmak üzere, iki devlet arasında yapılan antlaşmanın altıncı maddesine dayanılarak Mösyö Zuviya'yı konsolos vekili tayin etmişti⁵⁶.

Tanzimat döneminde Midilli'de konsolos vekili bulduran bir diğer devlet ise İsveç ve Norveç Devletidir. Osmanlı Devleti ile arasındaki anlaşmanın beşinci maddesi mucibince Amira isimli Osmanlı Devleti tebaası olmayıp, sahil müstemmin olan şahıs İsveç ve Norveç Devleti konsolos vekili tayin olunmuş ve gerekli vekâlet emri kendisine verilmişti⁵⁷.

Yunanistan ile 1847'de kesilen ilişkilerin yeniden başlamasını müteakiben bu devletin Osmanlı topraklarına konsoloslar tayin etmesine izin verildiği görülmektedir. Yunanistan'ın konsolos atadığı yerlerden biri ise Midilli idi. Midilli'ye daha öncede bu görevde bulunduğu anlaşılan Semiryoti tekrar tayin olunmuştur⁵⁸.

2. Yabancı Devlet Konsoloslarının Faaliyetleri

Yabancı devletlerin Midilli'de bulunan diplomatik temsilcilerinin adaya yerleşmiş olan kendi devletleri vatandaşı ya da himayelerine giren şahısların haklarını savunmak için zaman zaman bir takım müdahalelerde buldukları görülmektedir.

⁵⁵ BOA, İ. HR, nr. 1068.

⁵⁶ BOA, İ. HR, nr. 1162; 27 Muharrem 1270 (30 Ekim 1853). Osmanlı Devleti'nde ilk Amerikan konsoloslugu 1824 senesinde İzmir'de açılmıştı: Ali İhsan Gencer, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Denizciliği ve Amerika" **Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları**, İstanbul, 1986, s.37. 7 Mayıs 1830 tarihinde imzalanan ilk Türk-Amerikan Dostluk, Ticaret ve Seyr-i Sefâin" anlaşması ile Osmanlı Devleti'nde özellikle buharlı gemi yapımında Amerikan teknolojisinden istifade edilmesi amaçlanmıştı, geniş bilgi için bkz: Ali İhsan Gencer, aynı makale, s. 33-46.

⁵⁷ BOA, İ. HR, nr. 6842; 24 Zilkade 1272 (24 Temmuz 1856).

⁵⁸ İstanbul'daki büyükelçi dışında Yunanistan'ın İzmir, Sakız, Kalas, Beyrut ve Preveze'ye konsolos, İskenderiye, İbrail, Ayvalık ve Selanik'e ise Konsolos vekili tayin ettiği görülmektedir: BOA, A. AMD, nr. 59/22.

Midilli’de yaşayan İngiltere Devleti tebaası Tabip Konstantin Metakse’nin sahip olduğu bir ev, yukarıda ilgili bölümde bahsi geçen Karantina haneye yakın bir mevkide bulunmaktaydı. Tabip Konstantin karantina binasının kendi evine yakın olmasından şikâyet etmekte, bu durumun kendisine zararı dokunduğunu, karantinanın yakın olmasından dolayı evde ikametinin zorlaştığını ifade etmektedir. Hatta Trablusgarp’tan gelen ve şüphe üzerine karantina memuru tarafından karantinaya çıkarılmış olan yolcuların sevkini dahi engellemeye çalışmıştır⁵⁹. Esasında söz konusu karantinahanenin inşası sırasında, kendisi burada tabip olarak istihdam edilmeyi tasarladığından, karantinanın evine yakın olarak inşa edilmesini talep ettiği anlaşılmaktadır. Ancak düşüncesi gerçekleşmeyince, bu gibi iddialar ortaya atarak bir çeşit huzursuzluk yaratmaya çalışmaktaydı.

Devlet tarafından bir nevi *usûl-i sıhhiyeye sekte* olarak değerlendirilen bu hareket üzerine durumun muayene edilmesi yoluna gidilmiştir. Karantina hanenin resmi yapılarak merkeze yollanacaktır. Bu çerçevede yapılan denetimler sonucu adada karantina için daha uygun bir yer olmadığı ayrıca, Tabip Konstantin’in iddialarının aksine hanesi ile karantina arasında 28 zıraa gibi bir mesafe olduğu, iki bina arasında bir de duvar bulunduğu anlaşılmıştı. Diğer bir ifade ile bu durum herhangi bir olumsuzluk meydana getirmemekteydi⁶⁰.

Diğer taraftan Tabip Konstantin’in İngiltere konsolosluğunu devreye sokarak hanesinin devlet tarafından satın alınmak suretiyle tahaffuzhaneye ilave olunmasını daha evvelden talep etmiş olduğu görülmektedir⁶¹.

Midilli’de bulunan İngiltere konsolos vekilinin de taraf haline geldiği meselede Konstantin’in iddialarının devam etmesi üzerine, şikâyetleri sonlandırmak isteyen devlet Midilli Kaymakamı ve meclis üyeleri aracılığıyla yeni bir yaklaşım getirmiştir. Adada bulunan İngiliz konsolos vekili, *erbâb-ı vukuf* ve diğer konsolosluk temsilcilerinin de hazır olduğu bir heyet, yapılan muayenenin ardından iki yapı arasında mevcut duvarın yükseltilmesi ile sorunun çözüleceğine karar vermiştir. Nitekim söz konusu duvar yükseltilmiştir. Son durumda meselenin sağlıklı

⁵⁹ BOA, A. MKT, nr. 2/14.

⁶⁰ BOA, A. MKT, nr. 2/14; 29 Rebiyülevvel 1258 (10 Mayıs 1842).

⁶¹ Aynı belge.

bir şekilde halledildiği yollu konsolosluklardan da şahadetnameler gönderilmişti. Ancak bu son girişim de şikâyetleri sonlandırmamıştır. İlginç olan bir nokta ise İngiliz Sefaretinin durumu kabul etmeyerek, yapılan muayenede konsolos vekilinin hazır bulunmadığını ifade ile karantinahane mevcut halde kaldığı sürece söz konusu hanede ikamet etmenin mümkün olmadığını beyan etmesidir. Sefaret Konstantin'in hanesinin ya devlet tarafından satın alınarak tahaffuzhaneye ilhak olunmasını ya da tahaffuzhanenin baş bir yere naklini istemişti. Bunun üzerine meselenin sızıltısız bir şekilde halledilmesi Midilli kaymakamı ve meclisine bildirilmişti⁶².

Meclis tarafından hazırlanan mazbatada esasında tahaffuzhanenin Konstantin'in hanesine bir zarar vermesinin söz konusu olmadığı, daha evvel yapılan ve bir bilirkişi grubunun da hazır bulunduğu muayenede görüldüğü, aynı zamanda İngiltere konsolos vekilinin halen söz konusu hanede kiracı olarak ikamet etmesinin de buna bir delil teşkil ettiğinin altı çizilmiştir. Söz konusu mazbatada meclis, tahaffuzhanenin elden çıkarılarak yeni bir tahaffuzhane yapımında birincisinin satışı ile elde edilecek paranın yeterli olmayacağını, hazinenin gereksiz yere zarar edeceğini ifade etmektedir. Bunun dışında kış mevsiminde karantinaya yanaşacak gemilerin muhafazası için uygun bir mahallin mevcudiyeti elzem görülmekle, bu tip başka bir yerin söz konusu olmadığı da belirtilmekteydi. Tabip Konstantin'in evi ise satışa çıkarılması durumunda herhangi bir şekilde devlet işinde kullanılabilecek bir yer olmadığından, ahaliden ise talibinin bulunmayacağından dolayı satılmasının mümkün olmayacağına dikkat çekilmektedir. Midilli Meclisi tarafından hazırlanan mazbatada ayrıca meselenin bu hale gelmesinde Konstantin'in gereksiz olarak bir inat içinde bulunmasının da payı olduğunun altı çizilmektedir⁶³.

Sefaret ile Devlet arasında uzun bir yazışma konusu olan meselenin daha sonra da gündemde olduğu anlaşılmaktadır. Bir ara söz konusu karantinahane başka bir mahalle nakledildiyse de tekrar eski yerine taşınması üzerine İngiliz Sefiri Stradford Canning tarafından sunulan bir takrirle durumun düzeltilerek, Konstantin'in maruz kaldığı iddia olunan zorluğun giderilmesi istenmişti⁶⁴.

⁶² BOA, C. HR, nr. 49/23.

⁶³ Midilli Meclisi'nin gurre-i Şaban 1260 (14 Eylül 1844) tarihli mazbatası: Aynı belge.

⁶⁴ İngiltere Sefareti'nden gelen 21 Rebiyülevvel 1261 (30 Mart 1845) tarihli takririn tercümesi: BOA, HR. MKT, nr. 8/80.

Olayın gidişatına bakılırsa Midilli’de mevcut tahaffuzhanenin başka bir yere sevki sonucu karantina uygulamasında sıkıntılar çekildiğinden tahaffuzhanenin bulunduğu yerin değiştirilmesi çok da tercih edilen bir seçenek gibi görülmemektedir. Ancak İngiltere Sefaretinin konu üzerinde devam eden ısrarı üzerine merkezin meseleyi bir nevi sürüncemede bırakmak gibi bir yola başvurduğu, hanenin karantina binasına yakın olup olmaması, buranın bir ailenin ikametine el verilmediği gibi daha önceki yazışmalara konu olmuş ve cevabı bilinen bir takım soruları tekrar Midilli Meclisi’nden sormasından çıkarılabilir⁶⁵.

Midilli’de bulunan yabancı devlet konsoloslarının faaliyette buldukları bir diğer saha ise kiliseler açmak suretiyle adada Katolikliği etkin bir mezhep haline getirme çabasıdır. Esasında Osmanlı topraklarında yaşayan müsteminlerin gayrimenkul sahibi olmalarına resmen müsaade edilmemektedir. Ancak değişik bir takım yollara sapılarak bazı kişilerin emlak satın aldıkları da oluyordu. Hileli yollarla mülk edinme elçilik ve konsolosluklar tarafından da desteklenmekteydi⁶⁶.

Midilli’de bir süredir ikamet eden Katolikler bir kilise teşkil etmek için, bir ev satın almışlardı. Paskalya günlerinde burada ayin tertip etmeleri Midilli’de bulunan Ortodoks reyanın şikâyetine sebep olmuştu. Mesele Midilli Meclisi tarafından incelendiğinde hanenin adada mubayaacılık ile meşgul Hazer tarafından Hekim Kıryako’dan satın alınarak, hüccetin Marye adlı biri üzerine düzenlendiği görülmüştü.

Marye’nin Midilli’de bulunan Fransa Konsolos vekilinin eşi olduğu ortaya çıkmış, söz konusu hüccetin ise zamanın naibinden iğfal ve tağliz suretiyle alındığı anlaşılmıştır. Hatta bu durum Konsolos vekili ile naip arasında bir sürtüşme konusu haline gelmiştir⁶⁷.

Midilli Rumları ve İstanbul’daki Rum Patriği adada bir Katolik kilisesi kurulmasına müsaade edilmemesini, meselenin kesin olarak önlenmesini istemektedirler.

⁶⁵ BOA, HR. MKT, nr. 8/80.

⁶⁶ Mübahat S. Kütükoğlu, “Tanzimat Devrinde Yabancıların İktisadî Faaliyetleri”, **150. Yılında Tanzimat**, s. 112-115.

⁶⁷ BOA, C. ADL, nr. 1124.

Yabancıların Osmanlı topraklarında gayrimenkul satın alması kanunen mümkün olmadığı gibi bunlar tarafından herhangi bir şekilde kilise açılması da yine kanun dairesinde mümkün bulunmadığından söz konusu hanenin Marye'den geri alınarak asıl sahibine iade edilmesi Midilli Meclisi'ne bildirilmişti. Meclise çağrılan Fransız Konsolos vekili söz konusu evin eşi adına satın alındığını inkâr ederek, aslında hüccetin Hazer'in eşi adına düzenlendiğini ifade etmişti.

Bunun üzerine Hazer ve haneyi ona satan Hekim Kıryako meclise çağrılmıştı. Hazer evin değeri olan 31000 kuruşun kendisine geri ödenmesi durumunda haneyi Kıryako'ya iade edeceğini belirtmiştir⁶⁸.

Kıryako, daha önce hanenin satışından elde ettiği para ile borçlarını ödemiş olduğundan haneyi geri alacak durumu olmadığı halde borç para tedariki ile gerekli meblağı hazırlamış ancak taraflar arasında hanenin teslim şekli üzerinde yaşanan anlaşmazlık nedeniyle Hazer teslim teslim gerçekleşmeden vapur ile Midilli'yi terk etmişti⁶⁹.

Böylece Midilli'de bir Katolik kilisesi teşkil etmek isteyen Fransa Konsolosunun emeli kalmıştır. Ancak Midilli'de bir süre sonra benzer bir teşebbüs yaşanmış, hatta bu sefer tam manasıyla bir Katolik kilisesi meydana getirilmişti⁷⁰. Söz konusu kilise için bu defa Sardunya konsolosu aracılığıyla bir ev satın alınmış, burada belirli zamanlarda müstemin taifesi ve Katoliklerin toplanması ile ayin icra edilmeye başlanmıştır. Her ne kadar Fransa konsolosu buranın bir papaz evinden öte fonksiyonunun olmadığını ifade etse de, Midilli Meclisi'nin konu ile ilgili düzenlediği mazbatadan, üzerine Fransa bandırası çekilen evin çatısına bir de çan konulduğu anlaşılmaktadır⁷¹.

Bilindiği gibi konsoloslar kendi vatandaşları olan Osmanlı topraklarında yaşayan müsteminlerin mahkemelerde yargılanması sırasında hazır bulunmaktaydılar. Dönemin kaynaklarında konsolosların söz konusu davaların görülmesi sırasında adeta bir *avukat rolü* oynadıkları belirtilmektedir⁷². Diğer

⁶⁸ BOA, C. ADL, nr. 1124; 19 Safer 1260 (10 Mart 1844).

⁶⁹ Daha fazla bilgi için bkz: aynı belge.

⁷⁰ BOA, A. MKT, 18/1; 27 Şevval 1260 (9 Kasım 1844).

⁷¹ Daha fazla bilgi için bkz: aynı belge.

⁷² Charles Newton, **Travels and...**, s. 74-75.

taraftan, Midilli sakinlerinin de karıştığı, meydana gelen bazı olaylarda, bölgede bulunan konsolos vekillerinin daha önceden bir takım amaçlarının gerçekleşmesini engelleyen yerel yönetici ve memurlara karşı besledikleri düşmanlıkları, meselenin gidişine aksettirdikleri ve adeta intikam almaya çalıştıkları da olmaktadır⁷³. Bazen de yerel yöneticiler yabancı devletlerin himayesine güvenerek uygunsuz davranışlarda bulunan şahıslarla mücadelede yetersiz kalarak, Babıâli'den, söz konusu kişiye, himaye edildiği devlet sefaretî tarafından kuralları çiğnememesi yolunda uyarıda bulunulması istenmekteydi⁷⁴.

Yunanistan kurulduktan sonra Osmanlı tebaası olan bazı Rumlar Yunanistan'a göç etmişlerse de bir süre sonra umduklarını bulamayarak hayal kırıklığı içinde geri dönmüşlerdir⁷⁵. Diğer taraftan nüfus artışı ihtiyacı içinde bulunan Yunan Krallığı'nın kendi vatandaşlarının tebaiyet değiştirmesine sıcak bakmayarak engel olmaya çalıştığı görülmektedir. Aslen Yunan tebaasından olup kendi rızasıyla Osmanlı tebaiyetine geçen bir kişi Midilli'ye bağlı Yunda Adası'na yerleşmiştir. Ayvalık'ta bulunan Yunan konsolosu gelişmeden haberdar olduğu zaman Osmanlı tebaiyetini kabul eden bu kişiyi Yunanistan'a götürmek için bir takım teşebbüslerde bulunmuştu. Yunda Adası Müdürü anılan kişinin tebaiyeti kabul ettiğini ifade etmesine rağmen Yunan konsolosu isteğinde ısrar etmiş ve çeşitli yollara başvurmak suretiyle amacını gerçekleştirmeye çalışmıştı⁷⁶.

Tanzimat döneminde Midilli Adası'nda aslen Yedi Adalı olup Napolyon'a karşı yapılan savaşlar sırasında Ege Adaları'na yerleşmiş⁷⁷, İngiltere'nin himayesi altında olan önemli miktarda müstemîn mevcuttu. Bu kişiler ile Osmanlı tebaası arasında ortaya çıkan ve mahkemeye intikal eden davalarda Midilli'de bulunan İngiltere konsolos vekili diplomatik himayeleri altında olan şahıs lehinde savunuculuk yapmaktaydı⁷⁸. Mahkemelerde İngiltere tarafından açıkça himaye

⁷³ BOA, İ.HR, nr. 4382.

⁷⁴ BOA, MVL, nr. 11/34.

⁷⁵ BOA, MVL, nr. 5/11. A. AMD, nr. 19/53. İlber Ortaylı, "Greeks in the Ottoman Administration During the Tanzimat Period", **Ottoman Greeks in the Age of Nationalism: Politics, Economy, and Society in the Nineteenth Century**, (Edited by Dimitri Gondicas and Charles Issawi), Princeton, New Jersey 1999, s. 165.

⁷⁶ BOA, A. MKT. UM, nr. 1915/41; 5 Rebiyülahir 1261(13 Nisan 1845).

⁷⁷ Geniş bilgi için bkz: yuk., s. 162-163.

⁷⁸ Charles Newton, **Travels and...**, s. 73-74.

edilen bu kişiler Osmanlı reayası olan Hıristiyanlar arasında bir *kıskançlık konusu* olmaktadır. Hatta bu himaye Osmanlı tebaasının İngiliz pasaportu elde etmeye çalışmasında önemli bir etkendi⁷⁹.

Dönemin kaynakları Yedi Ada Cumhuriyeti'ni teşkil eden adaların adeta bir paravan olarak yabancı devlet himayesine girmek için ne şekilde kullanıldığını açıkça ifade etmektedir: “...bazen bir reaya İyonya Adalarına bir seyahatte bulunur ve dönüşünde oradaki yerel yöneticilerin kafasını karıştırmakla elde ettiği bir İngiliz pasaportu ile gelir. Bu pasaport bazen konsolosluk sekreterine rüşvet vermekle elde edilir. Bazen uzak bir köyden gelen İyonyalı oğlu olarak takdim ettiği genç bir adamla birlikte İstanbul'a doğru bir yolculuğa çıkmak üzere olduklarını beyan ederek Konsolos önüne gelir ve bu yolculuk nedeniyle, hakkı olduğunu düşündüğü, pasaportu talep ederdi. Milliyetini ispat için, köyünün rahibi tarafından gereği gibi imzalanmış bir vaftiz senedi gösterir, bunun üzerine konsolos, Babiâli'yi sahte bir senet ile İyonya tabiiyetine geçmiş olan bir vatandaşından mahrum bıraktığının farkında olmayarak, pasaportu kendisine sunardı”⁸⁰.

Nitekim İngiliz Konsolos vekilinin çabaları sonucu, yukarıda bahsettiğimiz yollara başvurularak Tanzimat Dönemi'nde Midilli Adası'nda İngiltere himayesinde bulunan yaklaşık 200 kişilik bir İyonyalı topluluk meydana getirilmişti⁸¹.

Yukarıda da görüldüğü gibi, büyük devletlerin Osmanlı tebaasından olan bu kadar çok kişiyi himayeleri altına almaları onlara Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale için binlerce bahane sağlamış olmaktadır⁸². Bu durumda Osmanlı Devleti'nin kendisi aleyhine gerçekleşen himayeci davranışları kabul etmesi söz konusu olmayacak ve zaman zaman yaptığı düzenlemelerle devlet himaye sorununa bir çözüm bulmaya çalışacaktır.

⁷⁹Charles Newton, a.e., s. 76-77. Gülnihâl Bozkurt, **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının...**, s. 140.

⁸⁰ Charles Newton, **Travels and...**, s. 77.

⁸¹ Charles Newton, a.e., s. 78.

⁸² E. Driault (trc. Mehmed Nafiz), **Şark Meselesi**, İstanbul 1328, s. 219.

C) OSMANLI DEVLETİ'NİN TEBAA AYRIMI (TEFRİK-İ TEBAA) UYGULAMASINI BAŞLATMASI VE MİDİLLİ'DE GELİŞEN OLAYLAR

1. Ülke Genelinde Yapılan Çalışma

Osmanlı Devleti, kendi tebaası üzerindeki giderek artan, yabancı devletlerin himayesine karşı Tanzimat dönemine gelinceye kadar değişik tedbirler almaktan geri durmamıştı⁸³. Bu cümleden olarak, yukarıda da bahsettiğimiz üzere, Osmanlı tebaası gayrimüslimlerin müstemin tüccarlarla eşit şartlarda ticaret yapabilmeleri, böylece patente veya berat satın alınmak suretiyle yabancı devlet himayesine geçilmesinin önlenmesi için Avrupa ve Hayriye Tüccarları müesseseleri ihdas olunmuştu⁸⁴. Fakat bütün bu faaliyetlere rağmen yabancı devlet himayesine girmekte olan Osmanlı tebaasının sayısı gittikçe yükselmekteydi.

Meselenin aldığı ciddî boyutun farkında olan devlet 1259 senesinde Hariciye Nezareti aracılığıyla Fransa, İngiltere ve Rusya sefaretlerine, müzekkereler vermişti. Bu müzekkerelerin en önemli konusunu Avrupa devletleri konsoloslarının Osmanlı reayasına pasaport vermemesi ve himaye iddiasında bulunmaması teşkil etmekteydi. Diğer taraftan herhangi bir Avrupa ülkesine giden Osmanlı vatandaşlarının geri döndüklerinde tekrar “*reâyâ sıfatı*” ile tanınması üzerinde durulmaktaydı. İngiltere ve Fransa sefirleriyle de görüşüp muvaffakiyetlerini alan Babîâli'nin sorun karşısında bir takım uygulamalara gitmeye hazırlandığı anlaşılmaktadır⁸⁵.

Diğer taraftan yabancı devlet konsoloslarının Osmanlı tebaası olan gayrimüslimleri himaye etmeleri, aynı bölgede yaşayan diğer gayrimüslim tebaayı giderek daha da rahatsız etmekte ve kendilerinin zararına sebep olan bu tür himayelerin sonlandırılması için, Babîâli'den “*tefrik ve temyiz-i tebaa*” için

⁸³ Alınan tedbirler hakkında geniş bilgi için bkz: Gülnihâl Bozkurt, **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının...**, s. 141-144.

⁸⁴ Geniş bilgi için bkz.: yuk. s. 165-166.

⁸⁵ BOA, MSM. İ, nr. 29; 22 Muharrem 1259 (22 Şubat 1843).

isteklerde bulunmaktaydılar⁸⁶. Ayrıca ülkenin başka yerlerinden benzer şikâyetler gelmeye devam etmekteydi⁸⁷.

Bir süre sonra Osmanlı Devleti, yabancı devlet himayesinin yoğun şekilde yaşanmakta olduğu anlaşılan ülkenin bazı yerlerine memurlar göndermiştir. Tercüme Odası çalışanları arasından seçilerek gönderilen memurlar gittikleri yerlerde ecnebi devlet himayesinde olduklarını iddia edenlerin durumunu tespit etmekle vazifelendirilmişlerdi. Söz konusu çalışmada istihdam edilecek kişilerin haricî diploması bilgisi sahibi olmaları gerektiği düşünülerek Tercüme Odası'nda vazifeli memurların tayin edilmesi tercih olunmuştur. Ayrıca kendilerine bir de talimatname verildiği anlaşılmaktadır⁸⁸.

Devleti tebaa ayrımı çalışmasına götüren nedenler arasında öncelikle, aslen Osmanlı tebaası olup da bir bölgede Yunanistan ve sair diğer devletlerin himayesine giren reayanın tutumu gelmekteydi. Bunlar ödemek zorunda oldukları, başta emlak ve arazi vergileri olmak üzere birçok vergiyi ödemekten imtina etmekte, diğer taraftan aynı bölgede yaşayan diğer gayrimüslimlerin vergi yükü ise doğal olarak artmaktaydı. Bu ise ikincilerinin şikâyet etmelerine sebep olmaktaydı⁸⁹. Tanzimat Fermanı herkesi üzerine düşen vergiyi ödemekle mükellef kılmıştı. Ülkenin bazı bölgelerinde ise vergilerin maktuan toplanmak yoluna gidildiği bilinmektedir. Fakat özellikle Fransa himayesine girmiş olan bazı Latin kiliseleri, aynı şekilde, sahip oldukları emlak ve arazilerine isabet eden vergileri ödemekten kaçınmaktaydılar⁹⁰.

Bu suretle tebaa ayrımına girilen yerlerden birisinin Siroz olduğu görülmektedir. Siroz'a *tefrîk-i tebaa* için Tercüme Odası *hülefâsından* Mehmed Sami Efendi görevlendirilmiştir. Kendisi Selanik Eyaleti Valisi Hıfzı Paşa ve Siroz Muhassılı Salih Ağa ile koordineli olarak yürüttüğü tefrik işinde, eskiden beri

⁸⁶ Sakız Kocabaşlarının Kapıkethüdarları aracılığıyla Babıâli'ye sundukları 4 Receb 1260 (20 Temmuz 1844) tarihli Rumca dilekçenin tercümesi: BOA, HR. MKT, nr. 5/58.

⁸⁷ Bu çerçevede Halep Valisi'ne gönderilen cevabî yazıda Osmanlı tebaası oldukları halde bölgede bulunan yabancı devlet konsolosları korumasında oldukları iddiası ile 1257 senesinden beri kendilerine isabet eden iki yük altmış sekiz bin kuruş kadar mal vergisini ödemek istemeyen toplam 281 kişi hakkında, İstanbul'da bulunan sefaretlerden alınan 9 adet mektubun bölgede bulunan konsoloslara verilmesiyle meselenin gerektiği gibi halledilmesi bildirilmekteydi: BOA, C. DH, nr. 10957 (4 Cemâziyelevvel 1261/11 Mayıs 1845).

⁸⁸ BOA, A. AMD, nr. 14/1, A. DVN, nr. 64/79.

⁸⁹ BOA, HR. MKT, nr. 5/58.

⁹⁰ Aynı belge.

Osmanlı oldukları halde ısrarla Yunanlılık iddiasında bulunan birçok gayrimüslimin elinde Yunan Konsolosu tarafından verilmiş pasaport bulunduğunu tespit etmişti. Fakat söz konusu pasaportlardan bazılarının darp edilerek tahrif edilmiş olduğu, ahalinin diğer kısmının ise sadece Osmanlı Devleti şebender müzekkerelerine sahip buldukları ortaya çıkmıştı. Bu kişilerden çoğunun elinde hiçbir surette evrak olmadığı halde sadece Yunan konsolosu tarafından himaye olundukları görülmüştür ve bir süre bunlarla uğraşarak, sayıları 239 bulup, cizye kâğıdı almaktan kaçınan bu kişilerden 218 neferi Osmanlı vatandaşlığına geri döndürülerek kavi kefile bağlanmışlardır. Böylece 218 kişi Yunan tebaası iddialarından vazgeçmişlerdi. Diğer 21 kişi ise o sırada başka mahallerde bulduklarından gerekli muamelenin döndüklerinde yapılması hususu Siroz muhassılına havale olunmuştur. Bundan sonra Selami Efendi memuriyetini icra için Selanik'e geçmiştir⁹¹.

Bundan sonra Mehmed Sami Efendi, yine aynı şekilde Eyâlet-i Selase hududunda bulunan mahallerde Osmanlı tebaasından iken sonraları Yunan devleti tâbiyeti iddiasında olan bazı reayanın tefriki için görevlendirilmiştir⁹². Şam'da tebaa ayrımını gerçekleştirmek üzere ise yine Tercüme Odası'ndan Tefvik Bey tayin edilmiştir⁹³. Babiâli tarafından tebaa ayrımı için İzmir'e ise Ali Efendi gönderilmişti⁹⁴.

Yabancı devlet himayesi iddialarının çok sık rastlandığı bölgelerden birinin de Ege Adaları olduğu, bölgeye gönderilen görevlilere verilen talimatnamelerdeki ifadelerden ve adalar hakkında hazırlanan raporlardan anlaşılmaktadır. Nitekim Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyaletinin resmen kurulmasından sonra vâli tayin olunan Safvetî Paşa'ya⁹⁵ verilen talimatta, yukarıda bahsettiğimiz ülke genelinde gerçekleştirilmekte olan tefrik-i tebaa uygulamasına dikkat çekilmektedir. Özellikle Sakız Adası'nda ecnebi tebaa himayesinde bulunanların çokluğundan bahsedilerek,

⁹¹ Selami Efendi'nin 5 Receb 1264 (7 Haziran 1848) tarihli yazısı: BOA, İ. HR, nr. 2170. Bu suretle Siroz'da Yunan tabiiyeti iddia eden kimse kalmamıştır. Bunlardan toplanan pasaportlar da Babiâli'ye sunulmuştur. Selami Efendi'nin bu memuriyeti sırasında Siroz metropoliti de kendisine yardım etmişti.

⁹² BOA, A. AMD, nr. 6/52.

⁹³ BOA, A. AMD, nr. 26/14. Tefvik Bey bu görevi sırasında borçlandığı için kendisine 5000 kuruş atıye verilmiştir: BOA, AD, nr. 420, s. 40; 6 S. 1267.

⁹⁴ Emsaline uygun olarak Ali Efendiye 3000 kuruş maaş ve 5000 kuruş harcırah verilmesi kararlaştırılmıştır: BOA, AD, nr. 415, s. 132.

⁹⁵ Ali Fuat Örenç, "Yakındönem Tarihimize Rodos...", s. 73, 101.

tebaa ayrımı için gönderilen Necib Efendi'ye gerekli yardımın yapılması istenmektedir. Ayrıca konsolosluklarda “*tercüman namıyla*” çalışmakta olan Osmanlı tebaasının kendileri ve yakın ve akrabalarının, vazifelerini bahane ederek cizye vergisi vermekten kaçınmaları üzerinde durulmakta, konsolosların tercüman statüsünde çalıştırdıkları kişilerin miktarına dikkat edilmesi emredilmektedir⁹⁶.

Safvetî Paşa görevine başladıktan sonra Eyalet bünyesinde bulunan adaları teker teker dolâşarak, durumları hakkında bir rapor kaleme almıştır⁹⁷. Söz konusu raporda Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'ni meydana getiren adalarda mevcut aksaklıklar ve Safvetî Paşa'nın mütalaaları detaylı bir şekilde merkeze sunulmuştur. Rapora göre Sakız Adası'nda Avrupalı 22 kişi ikamet etmektedir. Diğer taraftan çeşitli Avrupa Devleti tebaiyetinde olduklarını iddia eden, toplam 829 kişi mevcuttur. Söz konusu kişiler emlak vergisi gibi bazı vergileri ödemekte iseler de cizye vergisi vermeye yanaşmamaktadırlar⁹⁸. Midilli'de ecnebi himayesine girmiş olanların sayısı ise 55 olarak tespit edilmiştir. Söz konusu kişilerin yerli halktan oldukları ve daha önce hiçbir şekilde yabancı ülkelere gitmedikleri halde ecnebi himayesi iddiasında buldukları anlaşılmaktadır. İngiltere, Fransa, Nemçe, Napoli ve Yunan Devletleri tebaasından olmak üzere 149 kişi de Midilli'de yerleşmiştir. Diğer taraftan raporda, Midilli'de gizli olarak himaye iddiasında bulunan bir miktar reayanın da olduğu belirtilmektedir. Safvetî Paşa Midilli'de topladığı “*Meclis-i Mahsus*”da konuyu ele almıştır. Dönemin Midilli Kaymakamı İsmail Paşa ve meclis üyelerinin hazır bulunduğu toplantıda, yabancı devlet himayesi iddiasında bulunanlara gerekli nasihatlerin yapılarak iddialarından vazgeçirilmeleri hazır bulunanlardan istenmiştir. İddiasında ısrar edenler olduğu takdirde bunların isim ve şöhretleri ile sahip oldukları emlaklerin miktar ve mevkilerinin yazıldığı bir müfredat defterinin hazırlanarak gönderilmesi tenbih olunmuştur⁹⁹. Safvetî Paşa'nın raporundan Eyâlet'e dâhil diğer adalarda da ecnebi tebaiyeti iddialarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu cümleden olarak Kıbrıs, İstanköy, Rodos ve On iki ada'da da aslen Osmanlı tebaasından olan, yerli halktan kişilerin yabancı devletlerin

⁹⁶ BOA, A. DVN, nr. 45/17; 17 Cemâziyelâhir 1265 (10 Mayıs 1849).

⁹⁷ Ali Fuat Öreñç, “Yakındönem Tarihimizde Rodos...”, s. 104.

⁹⁸ BOA, İ. MVL, nr. 4215.

⁹⁹ Aynı belge.

himayesinde oldukları yönünde iddiaları hakkında gerekli incelemelerin ve tespitlerin yapıldığı görülmektedir¹⁰⁰.

Safvetî Paşa'nın söz konusu raporu Meclis-i Vâlâ'da müzakere edilmiştir. Görüşmeler sonucu belirlenen hususların uygulanması, bu arada istifa etmiş olan Safvetî Paşa'nın yerine 10 Ağustos 1849'da Cezayir-i Bahr-i Sefîd Vâlisi olarak görevlendirilmiş olan Râgıp Paşa'ya havale olunmuştur¹⁰¹.

Ege Adaları'ndan bir diğeri olan Limni'de de Kaymakam Hüseyin Paşa, kendisine gönderilen emir üzerine adada Yunanlılık veya ecnebi tebaalığı iddiasında bulunan ve gemilerine Sisam bayrağı çeken yerli reâyânın tefriki işlemini yerine getirmiş, bunların yabancı himayesi bahanesiyle cizye kağıdı almaktan kaçmalarına son vermişti¹⁰². Yapılan çalışmalar sonucu Osmanlı Devleti tebaiyetini kabul eden söz konusu kişilerden bir kaçının sahip olduğu pasaportlara da el konulmuştur¹⁰³.

Bu arada, yukarıda da bahsettiğimiz gibi Sakız Adası'nda Fransa ve Rusya konsoloslarının Osmanlı tebaasından bazılarına Yunan pasaportu vermeleri üzerine¹⁰⁴ durum mahallin meclisinden sorulmuştu. Daha sonra Yunan tebaasının tefriki için verilen karar gereğince Londra Protokolü'nde belirlenen sürenin bitiminden sonra Osmanlı topraklarında kalan Rumların Osmanlı tebaası sayılmaları durumu göz önüne alınarak bunlara Yunan pasaportu verilmesi devletlerarası usule aykırı görülmüştür. Tebaa ayırımı ve meselenin halledilmesi için Sakız'a Tercüme Odası hülefasından Necib Efendi görevlendirilerek kendisine üç bin kuruş maaş ve on bin kuruş harcırah verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁰⁵

2. Yunanistan İle Olan Siyasî İlişkiler ve Bunun Yansıması

Yunanistan kurulduğu günden beri Osmanlı Devleti aleyhinde bir takım yayılmacı emeller ve faaliyetler içinde bulunmaktaydı. Tanzimat Fermanı'nın

¹⁰⁰ Aynı belge; Ali Fuat Öreñç, "Yakındönem Tarihimizde Rodos...", s. 104-106,

¹⁰¹ Ali Fuat Öreñç, a.e., s. 101,106.

¹⁰² BOA, İ. HR, nr. 2364.

¹⁰³ BOA, İ. HR, nr. 2364. A. AMD, nr. 6/70.

¹⁰⁴ Önceleri Osmanlı topraklarında Yunanistan konsolosu olmadığından Yunan tebaasının işlerinin Osmanlı topraklarında bulunan Fransa, Rusya ve İngiltere konsolos vekilleri tarafından görülmesine müsaade olunmuştur: BOA, A. DVN, nr. 82/55.

¹⁰⁵ BOA, A. AMD, nr. 14/1; 1265 (1849).

uygulanması sırasında yaşanan karışıklıklar ve Babîâli'nin zayıf durumundan faydalanan Yunanistan, bazı büyük devletlerin himayesine güvenerek, özellikle 1841'den sonra çetecilik ve benzer tarzdaki faaliyetlerini artırmıştı¹⁰⁶. Ege Adaları ve muhtelif bazı eyaletlerde yoğunlaşan *Etnik-i Eteryâ* mensuplarının faaliyetlerinin hedefi şüphesiz Osmanlı tebaası olan gayrimüslim Rumlar idi. Bu vesile ile Yunanistan hem yeni kurulan devlete nüfus çekmeye çalışıyor, aynı zamanda kapitülasyonlardan bazı haklar da elde etmek emelinde olan Yunanistan hem de topraklarını genişletmeye gayret ediyordu¹⁰⁷. *Yunanistan'ın ulusal devletler çağında imparatorluk olmaya özenmişlik* olarak da tasvir edilen yayılcı politikası genel olarak *Megali İdea* şeklinde adlandırılmaktadır¹⁰⁸.

Yunanistan'ın bu terör hareketindeki en önemli destekçisi Rusya idi¹⁰⁹. Özellikle Tanzimat döneminde Rusya Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini geliştirmek üzere, Yunanistan'ı da çıkarları doğrultusunda kullanarak bir takım kışkırtmalarda bulunmaktaydı¹¹⁰. Bu cümleden olarak daha 1840 yılından Eyalet-i Mümtaze Statüsü'ne sahip Sisam Adası'nda¹¹¹ Yunanistan, gönderdiği ajanlar vasıtasıyla bazı karışıklıklar çıkarmaya çalışmıştı. Fakat o zaman Kapan-ı Derya olan Tahir Paşa'nın Sisam'a uğrayarak, adada bulunan kocabaşı ve yetkililerle görüşüp, gerekli nasihatleri yapması üzerine herhangi bir hadise meydana gelmemişti¹¹². Yunanistan'ın Ege Adaları üzerinde, gönderdiği ajanlar vasıtasıyla, zaman zaman basını da kullanarak tahriklerde bulunmak suretiyle, yayılcı emellerini gerçekleştirmeye çalıştığı yaşanan gelişmelerden anlaşılmaktadır. Nitekim bu olaydan beş sene kadar sonra, 1846 yılında Yunanistan tarafından, içi silah dolu bir gemi ile Sisam'a gönderildiği sırada Akdeniz'de devriye gezen Osmanlı Donanması tarafından yakalanan Kaptan İstimadiyâdi olayı, Yunanistan'ın Ege Adaları üzerinde gerçekleştirmeye çalıştığı zararlı faaliyetlere Rusya tarafından verilen desteğin somut

¹⁰⁶ Ahmet Cevat Eren, "Tanzimat", s. 725.

¹⁰⁷ A.g.e., s. 725.

¹⁰⁸ Bilal Şimşir, *Ege Sorunu (1912-1913) I*, s. XXIX.

¹⁰⁹ Nicolae Jorga (Çev: Nilüfer Epçeli), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 5, İstanbul 2005, s. 343.

¹¹⁰ Nicolae Jorga, *a.e.*

¹¹¹ Sisam Adası'na Eyâlet-i Mümtaze statüsü verilme süreci ve yaşanan olaylar hakkında geniş bilgi için bkz: Ali Fuat Örenç, "Yakındönem Tarihimizde Sisam Adası", s. 54-66.

¹¹² A.g.e., s. 86-88.

bir örneğini oluşturmaktadır¹¹³. Nitekim yakalanarak yargılanmak üzere İstanbul'a sevk edilen Kaptan İstimadiyadi'nin üzerinden çıkan tek resmi evrak 1844 tarihli bir Rusya pasaportuydu. Bu arada Rus temsilcileri devreye girerek İstimadiyadi'nin yargılanmasına müdahaleyle Rusya'ya iade edilmesini talep etmişlerdi¹¹⁴. Nitekim İstimadiyadi Rusya'ya iade edilmek zorunda kalmıştı¹¹⁵. Devletin aldığı bütün önlemlere rağmen Yunanistan'ın çalışmaları Sisam ve Girid Adası'nda 1849'da bir isyanın çıkmasını engelleyememişti¹¹⁶.

Rum nüfusun yoğun olduğu Ege ve Akdeniz Adaları ile Yunanistan sınırında bulunan Osmanlı Vilayetlerini öncelikli hedefleri arasına koyan bu politikaya¹¹⁷ karşı Osmanlı Devleti'nin kayıtsız kalması elbette düşünülemezdi. Esasında Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'ın kendi tebaasını ayaklandırma, yoldan çıkarma faaliyetlerini uzun süreden beri yakinen takip ettiği anlaşılmaktadır¹¹⁸. Nitekim Osmanlı Devleti, Yunanistan ve diğer bazı devletlerin kendi varlığını tehdit eden ve giderek artış gösteren yıkıcı tutumlarına karşı bir takım önlemler alma yoluna gitmiştir. Bu arada Osmanlı Devleti her zaman uluslar arası hukuk kaidelerine uygun ve kanunlar çerçevesinde tedbirlere başvurmuş yani Yunanistan gibi bir takım çetecilik faaliyetinde bulunmamıştı¹¹⁹. Bu çerçevede, zaten uzun süredir devletin karşısında bir problem olarak duran ecnebi devlet tebaiyetinde bulunma iddialarına ülke genelinde bir son verilme yoluna gidilmiştir.

¹¹³ Ali Fuat Öreñç, "Yakındönem Tarihimizde Sisam Adası", s. 89.

¹¹⁴ A.e.

¹¹⁵ Rusya Osmanlı Devleti ile arasında bulunan anlaşmalar gereği, özellikle Edirne Muahedesi'ne istinaden Kaptan İstimadiyadi'yi korumaya kalkmıştı. Gerçektende Osmanlı Devleti, alenen suçlu olmasına karşın adı geçeni iade etmek zorunda kalmıştı. Bir süre sonra Babiâli'nin girişimleri sonuç verecek ve İstimadiyadi İstanbul'a getirilerek yargılanacaktır. Yargılama sonucu küreğe konma cezasına çarptırılan İstimadiyadi için bu sefer de İngiltere elçisi devreye girmiş ve İstimadiyadi'nin cezası, bir daha adaya ayak basmamak üzere sürgüne çevrilmişti: Ali Fuat Öreñç, "Yakındönem Tarihimizde Sisam Adası", s. 89.

¹¹⁶ Ali Fuat Öreñç, "Yakındönem Tarihimizde Sisam Adası", s. 95-100.

¹¹⁷ Ahmet Cevat Eren, "Tanzimat", s. 725, 734. Osmanlı Devleti 1266 senesinin ortalarında –Receb-Yunan Eteryacılarının Rumeli eyaletinin bazı yerlerinde bir takım uygunsuzluklar çıkarılacağı yönünde bazı istihbaratlar üzerine bir takım karşı tedbirler alınmıştı. Nihayetinde öngörüldüğü şekilde kargaşa çıkmadıysa da Osmanlı hükümeti bu hususta müteyakkız pozisyonunu koruduğu görülmektedir: BOA, A. AMD, nr. 18/96.

¹¹⁸ BOA, HR. MKT, nr. 1/41; 7 Muharrem 1260 (28 Ocak 1844).

¹¹⁹ Yanya ve Tırhala ve civar mahallerde Yunan fesadına ve Eteryah tahrîkçiliğine karşı alınması düşünülen tedbirler hakkında mufassal bir rapor için: BOA, A. DVN, nr. 57/12; 5 Safer 1266 (21 Aralık 1849).

3. Midilli’de Yapılan Tefrik-i Tebaa Çalışması

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Safvetî Paşa Cezâyir-i Bahr-i Sefid Valiliği zamanında eyalete dâhil olan adaları gezerek bir rapor kaleme almıştı. Söz konusu raporda Eyalet sınırları içerisindeki adalarda giderek tehlikeli bir hal alan ecnebi tebaiyeti iddialarına da dikkat çekilmekteydi. Meclis-i Vâlâ’da ele alınan raporda dikkat çekilen hususlara karşı gerçekleştirilmesine karar verilen noktaların uygulanması, Safvetî Paşa’dan sonra valiliğe getirilen Râgıp Paşa döneminde gerçekleşmiştir¹²⁰. Bu çerçevede ilk önce Rodos’ta tebaa ayrımı çalışması yapılmıştı¹²¹. Râgıp Paşa, Rodos’ta bulunan İngiliz konsolosunun oluru alınarak başlatılan ve Rodos ve bağlı adalarda bulunup da İngiltere devleti himayesinde bulduklarını iddia edenlerin gerçekten bu devletin himayesinde olup olmadıklarını ortaya koymayı hedefleyen *tefrik-i tebaa* çalışmasının, daha sonra Sakız ve Midilli’de de uygulanması tavsiyesinde bulunmuştu¹²². Râgıp Paşa’nın teklifinin kabul edilmesinden sonra İngiltere’nin Rodos Konsolosu, Sakız ve Midilli’de bulunan İngiliz konsolos vekillerine gönderdiği yazıda, tebaa ayrımı işinde gerekli yardımın yapılmasını emretmişti¹²³.

Ramazan’ın 13.de Midilli ve Sakız taraflarına hareket eden Râgıp Paşa, yapılan çalışmalar sonucu Midilli’de 40 kişinin İngiliz tebaasından olduğunu ortaya çıkarmış, bu kişilerin isim ve sahip oldukları gayrimenkuller gibi hususları bir liste halinde tespit ettirmişti. Aşağıda tablo halinde gösterilen Midilli’de ikamet etmekte olan İngiliz tebaasından olan kişilerin isimlerinin bu şekilde kayıt altına alınması ile bu tarihten sonra deftere kaydedilen söz konusu kırk kişi dışında herhangi bir kişinin İngiltere konsolosu tarafından himaye edilmesinin önüne geçilmesi hedeflenmekteydi¹²⁴. Bu cümleden olarak tespit edilen kırk kişiye İngiltere konsolosu tarafından “*Patente Di Residenza*” adı verilen belgeler verilmiş ve Râgıp Paşa da bu belgeleri kendi mührüyle mühürlemiştir¹²⁵. Diğer taraftan tefrik-i tebaa çalışmasının yapıldığı tarihten sonra ticaret veya başka bir sebeple Midilli’ye gelecek

¹²⁰ **Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi**, s. 106.

¹²¹ Ali Fuat Örenç, “Yakındönem Tarihimizde Rodos...”, s. 559.

¹²² BOA, İ. HR, nr. 3344 lef 2; 17 Ramazan 1266 (27 Temmuz 1850).

¹²³ Aynı belge.

¹²⁴ BOA, İ. HR, nr. 3344 lef 3; Gurre-i Şevval 1266 (10 Ağustos 1850).

¹²⁵ Bu belgelerden bir örnek: BOA, İ. HR, nr. 3344 lef 6.

sahih İngiliz tebaasından şahısların da, bir nüshası Midilli Kaymakamına verilen bu deftere kaydolunmaları kararlaştırılmıştı. Nitekim Midilli Adası'nda *sahih* İngiltere tebaasından olanların belirlenmesi üzerine, İngiltere himayesinde olduklarını iddia eden bazı kişilerin iddialarında daha fazla ısrar edemeyerek, birer ikişer cizye kâğıdı aldıkları görülmüştür¹²⁶.

Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Midilli'de bulunan İngiliz himayesindeki şahısların birçoğu, İngiltere'nin İzmir Konsolosluğu ya da İstanbul'daki Sefarethanesinde aldıkları pasaport ve patente senetlerine dayanarak İngiltere himayesine girmişlerdir. Bu arada özellikle Kefalonya, Zanta ve Şıra gibi Yedi Ada Cumhuriyeti'ni oluşturan adalardan alınan vaftiz senetleri de İngiliz korumasına girmek için başvuru olan diğer bir yol olarak dikkati çekmektedir. Yedi Ada Cumhuriyeti'nden sağlanan söz konusu belgelerin ise, yukarıda da bahsedildiği gibi, İngiltere'nin 1815 yılında Yedi Ada'yı hâkimiyeti altına almasından sonraki tarihlerde düzenlenmiş olduğu görülmektedir. İngiliz himayesinde olan 40 kişinin mesleklerine bakıldığında fırıncıdan tüccara, tuhafiyeci, tenekeci, denizci, kunduracı ve hizmetçi gibi değişik meslekler yapan kişiler bulunmaktadır. Söz konusu kişilerden bir kısmı aynı zamanda Midilli'de, başta şehir merkezi olmak üzere, çeşitli yerlerde ev, arazi ve zeytinlik sahibidir. Aslında bu kişiler söz konusu malları doğrudan kendi üzerlerine değil de eşlerinin üzerine yapmaktaydılar. Osmanlı ülkesinde yabancıların mal ve mülk edinmeleri kanunen mümkün olmamakla birlikte bu tür tasarruflar zamanla, çeşitli hilelere başvurularak adeta meşrulaştırılmıştı¹²⁷. Fakat çeşitli zamanlarda devletin, dikkatini gayrimüslimlerin bu hareketlerine çevirerek, bu tür gayrimenkul ve arazi alımını denetleme yoluna gittiği anlaşılmaktadır. Nitekim Midilli'de tebaa ayırımı çalışması gerçekleştirilmeden kısa bir süre önce konunun Meclis-i Vâlâ'da görüşüldüğü, ülke genelinde bütün vali ve kaymakamlara gönderilen bir emirde yabancıların mal ve emlak satın almasına dikkat çekildiği görülmektedir¹²⁸. Hileli yollara başvurularak emlak alınmasının önlenmesi için alım-satımdan evvel kişilerin durumlarının mahallin meclisi

¹²⁶ BOA, İ. HR, nr. 3344 lef 3.

¹²⁷ Mübahat Kütükoğlu, "Tanzimat Devrinde Yabancıların İktisadi...", s.111.

¹²⁸ BOA, AD, nr. 418, s. 62; 26 Ramazan 1266 (5 Ağustos 1850).

tarafından kontrol edilerek, Osmanlı tebaası olduklarına dair ilmühaber olmayanlara hüccet ve tapu senedi verilmemesi istenmişti¹²⁹.

Midilli’de gerçekleştirilen İngiltere tebaası iddiasında olanların ayırımı çalışmasından sonra bu kişilerin kanunlara aykırı olarak bir takım mülk ve arazi sahibi oldukları görülmüştür. Esasında bu noktaya dönemin Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vâlisi Râgıp Paşa tarafından daha önce dikkat çekilmişti. Râgıp Paşa, yapılacak tebaa ayırımında İngiltere tebaiyetinde bulunan kişilerin eş ve kaynana gibi akrabaları üzerinde bir takım malların bulunması durumunda itiraz konusu edilmeyerek, itidal üzere davranılmak suretiyle vergilerinin ödettirilmeye çalışılmasına dikkat edilmesinin uygun olacağı yolunda bir görüş bildirmişti¹³⁰.

Râgıp Paşa yapılan çalışmalar sonucu hazırlanan listeleri Eylül 1850 başlarında merkeze sunmuştur¹³¹. Diğer taraftan Paşa, İngiltere tebaiyeti iddiasında bulunanlar yanında başka devlet tebaasından olduklarını iddia edenlerin tetkik ve tebaiyetlerinin ortaya çıkarılması keyfiyetlerine Rodos, Midilli ve Sakız’da girişilen bu sayım işinin bir başlangıç olması ve bu işin genişlettilererek diğer devlet tebaasından olanlara da yaygınlaştırılması temennisinde bulunmaktaydı¹³².

TABLO- IX 1850 YILI İTİBARIYLA MIDİLLİ’DE İNGİLTERE HİMAYESİNE GİRMİŞ KİŞİLER ¹³³											
Nr.	İsim ve mahlası	Asıl Vatanı	Doğum Yeri	İkametgâhı	Yaşı	Mesleği	Medeni Hali	Çocukları		İngiltere Tebaasından Olduğunu Gösteren Belge	Sahip Olduğu Emlak
								Erkek	Kız		
1	Nikola Kalikopulo	Kefalonya Adası	Midilli	Midilli	40	Tüccar	Evli	0	0	İstanbul’daki Sefarethaneden verilen 15 Nisan 1850 tarihli pasaport.	-
2	Yaclyo Banroto	Çuka (Çerikot) Adası	Midilli	Midilli	24	Hizmet kâr	Bekâr	0	0	Yedi Ada’dan verilen 24 Kânûnuevvel 1848 tarihli pasaport.	-
3	Yanos Yanulako	Kefalonya Adası	“	“	28	Tüccar	Bekâr	0	0	Kefalonya Adası’nda verilen 17 Eylül 1849 tarihli pasaport.	Şehir merkezinde 1 hane Lutra Karyesinde 1 hane.
4	Birokonduri	“	Midilli	Midilli	53	“	Evli	0	0	İstanbul’daki Sefarethaneden	-

¹²⁹ Aynı defter, s. 62; Mübahat Kütükoğlu, “Tanzimat Devrinde Yabancıların İktisadî...”, s. 113.

¹³⁰ BOA, İ. HR, nr. 3344 lef 2.

¹³¹ BOA, İ. HR, nr. 3344 lef 7; A. AMD, nr. 20/36.

¹³² BOA, İ. HR, nr. 3344 lef 2.

¹³³ BOA, İ. HR, nr. 3344 lef 2.

										verilen 19 Nisan tarihli 1842 pasaport.	
5	Panayot Yanu	Çuka Adası	Midilli	Midilli	27	Tüccar	Bekâr	0	0	Midilli’de bulunan konsolos vekilinden 9 Nisan 1847 tarihli diyaventri . Söz konusu diyaventri 27 Rebiyülevvel 1862’de İstanbul’da Sefarethanesine sunmuştur.	-
6	Ilya Panulato	Kefalonya Adası	Midilli	Midilli	18	Denizci	Bekâr	0	0	Kefalonya Adası’ndan 17 Eylül 1829’da verilen pasaport ve 21 Mayıs 1846 tarihli vaftiz senedi.	-
7	Anastaş Astiva	“	“	“	19	Tüccar	Bekâr	0	0	Kefalonya Adası’nda düzenlenmiş 23 Şubat 1844 tarihli vaftiz senedine sahiptir.	-
8	Dimitri Papadopulo	İtaki Adası	Midilli	Midilli	30	Tüccar	Evli	0	0	İstanbul Sefarethanesinden verilen 19 Haziran 1836 tarihli pasaport.	Eşinin şehir merkezinde 1 ve Sarlıca Karyesinde 1 olmak üzere 2 hanesi.
9	Stati Mustaki	Zanta Adası	Midilli	Midilli	64	Tenekeci	Evli	0	0	İzmir konsolosu tarafından verilmiş 9 Mayıs sene 1843 tarihli pasaport ve Zanta Adası’nda verilmiş 25 Mayıs tarihli 1830 vaftiz senedi	-
10	Yorgi Kalemidi	Kefalonya Adası	“	“	35	Denizci	Bekâr	0	0	Yedi Ada Cumhuriyeti’nden verilen 16 Nisan 1840 tarihli pasaport ve 3 Mart 1846 tarihli vaftiz senedi	-
11	Yerasmo Payiri	“	“	“	26	Marangoz	Evli	0	0	Yedi Ada Cumhuriyeti’nden verilen 27 Eylül 1842 tarihli pasaport ve 19 Eylül 1842 tarihli vaftiz senedi.	Eşinin şehir merkezinde 1 hanesi.
12	Ventura Karavizano	“	“	“	63	Denizci	Bekâr	0	0	25 Mart 1842’de İzmir Konsolosu’ndan verilen pasaport.	-
13	Mikeli Konidari	Midilli Adası	Midilli	Midilli	25	Yazıcı	Bekâr	0	0	Sabık İngiliz konsolosunun oğludur.	-
14	Yorgi Lakaçi	İtaki Adası	“	“	50	Denizci	Evli	3	3	Babasının Yedi Ada Cumhuriyeti’nden aldığı pasaport ve 9 Haziran 1840 tarihli vaftiz-i kutsi senedi	-
15	Konstantin Metaksa	Kefalonya Adası	Midilli	Midilli	72	Hekim	Evli	3	1	7 Eylül 1825’te İstanbul Sefarethanesinden	Eşinin şehir merkezinde

										verilen pasaport.	e 4 hanesi, kendisinin 1 hanesi. Pilmar'da 1, Birgoz (Pligoas)'da 2 kıt'a zeytinlik. 6 kıt'a tarla.
16	Basilyo Metaksa	“	“	“	26	“	Bekâr	0	0	Babasının sahip olduğu pasaport.	-
17	Aristo Metaksa	“	“	“	21	Boşta	Bekâr	0	0	Kezalik babasının sahip olduğu pasaport.	-
18	Anayinid Yanulato	“	Midilli	Midilli	38	Tüccar	“	0	0	3 Haziran 1840'da Kefalonya Adası'ndan alınmış pasaport ve vaftiz senedi.	-
19	Konstantin Yanulato	Zanta Adası	Midilli	Midilli	48	Tüccar	Evli	2	4	Şıra Adası'ndaki konsolos tarafından 25 Haziran 1836'de verilen pasaport.	Eşinin şehir merkezinde ki 2 hanesi. 5 parça tarla
20	Yakumi Anastasopulo	“	“	“	18	Mektepte	Bekâr	0	0	Babasının sahip olduğu pasaport.	-
21	Civani Konidari	Midilli Adası	“	“	16	“	“	0	0	Sabık İngiliz konsolosunun oğlu.	-
22	Yerasimo Troyano	Kefalonya Adası	Midilli	Midilli	31	Denizci	“	0	0	Yedi Ada Cumhuriyeti'nde verilen 5 Mart 1846 tarihli pasaport.	-
23	Yerasimo Papadopulo	İtaki Adası	“	“	27	Denizci	Evli	0	0	Yedi Ada Cumhuriyeti'nde verilen 22 Mart 1845 tarihli pasaport ve 2 Kânûnusâni 1845 tarihli vaftiz senedi.	Eşinin şehir merkezinde bulunan 1 hanesi.
24	Konstantin Valedino	Kefalonya Adası	Midilli	Midilli	34	Denizci	Evli	0	2	Yedi Ada Cumhuriyeti'nde verilen 1 Temmuz 1846 tarihli pasaport.	-
25	Civani Azoron	Kefalonya Adası	Midilli	Midilli	49	Denizci	Evli	2	0	23 Nisan 1835'de Kefalonya Adası'nda verilen vaftiz senedi.	Eşinin şehir merkezindeki 1 hanesi. Efalonya (Afalonas) karyesinde yine eşine ait 1 kıt'a zeytinlik.
26	Panaziri Pelarino	“	“	“	49	“	“	1	0	Kendi bireme/permesiyle vapura çarparak kazazede olduğundan Çanakkale'deki konsolos tarafından verilen tahkikname, 6 Nisan 1842.	-

27	Nikola Valyano	“	“	“	38	Denizci	Evli	1	0	3 Nisan 1843 tarihinde Kefalonya Adası'ndan verilen vaftiz senedi.	Eşinin şehir merkezinde 1 hanesi.
28	Panayi Metaksa	“	Midilli	Midilli	“	“	“	0	0	5 Mayıs 1816 tarihinde Kefalonya'da düzenlenmiş vaftiz senedi.	Eşinin şehir merkezinde 1 hanesi. 2 kıt'a zeytinlik.
29	Mosko Kaladci	Çuka Adası	Midilli	Midilli	45	Tuhafiyeci	Bekâr	0	0	Kefalonya'da 18 Temmuz 1831 tarihinde düzenlenmiş vaftiz senedi.	-
30	Smadulo Kavafi	Kefalonya Adası	“	“	45	Denizci	Bekâr	0	0	25 Nisan 1838'de Kefalonya'da verilen vaftiz senedi.	-
31	İspiro/Spiros Vatolyani	Kefalonya Adası	Midilli	Midilli	40	Tüccar	Evli	1	0	Kefalonya'da verilen 30 Mart 1831 tarihli vaftiz senedi.	-
32	Prozimo (?) Azoron	“	“	“	49	Kunduracı	Bekâr	0	0	Yedi Ada Cumhuriyeti'nde verilen 10 Nisan 1843 tarihli pasaport.	-
33	Nikola Kaledimi	“	Midilli	Midilli	47	Tüccar	Evli	1	0	İstanbul'da İngiltere Sefarethanesinden 14 Temmuz 1837'de verilen pasaport.	-
34	Maryo Aleksandrato	“	“	“	36	Denizci	Evli	3	0	Yedi Ada Cumhuriyeti'nde 3 Temmuz 1844'te verilen pasaport.	-
35	Yakumi Kumpa	Kefalonya Adası	Midilli	Midilli	59	Tüccar	Evli	6	3	1 Şubat 1827'da İstanbul'daki Sefarethaneden verilen pasaport.	Eşinin şehir merkezinde sahip olduğu 1 kule. 6 kıta zeytinlik. Lutra karyesinde 2 tane bağ, 1 hane, 1 arsa.
36	İspiro Kumpa	Kefalonya Adası	“	“	18	Mektepte	Bekâr	0	0	Babasının sahip olduğu pasaport.	-
37	Antonyo Niyerato	Çuka Adası	“	“	55	Fırıncı	“	0	0	İzmir Konsolosundan 1 Haziran 1830 tarihinde patente senedi.	-

38	Yorgi Fenarato	“	Midilli	Midilli	42	Ekmekçi	Evli	3	3	İzmir Konsolosundan 1 Haziran 1830 tarihli patente senedi.	Eşinin şehir merkezinde bulunan 1 kulesi. 3 kıt'a zeytinlik. Sarılıca karyesinde 1 hane.
39	Manuel Panareto	Çuka Adası	“	“	60	Tüccar	Evli	2	4	6 Kânûnevvel 1837'de İzmir Konsolosundan pasaport.	Eşinin şehirde 1 Kulesi, 2 kıt'a zeytinlik, Kalmiyadi' de 2 hane.
40	Dimitri Feragati	Zanta Adası	Midilli	Midilli	53	Denizci	Bekâr	0	0	10 Mart 1841'te İzmir Konsolosundan patente.	

Bundan bir süre sonra Midilli'de bu sefer de Yunan *mahmiyeti* iddiasında olanların ortaya çıkarılmasına çalışılacaktır. Bu amaçla adaya gelen Ragıp Paşa, Yunan tebaiyeti iddialarda bulunan kişilerin ve babalarının aslında Osmanlı topraklarında doğmuş olduklarını görmüştür. Aslen Osmanlı tebaasından olan bu kişiler sonraları bir yolunu bularak Yunanistan ve diğer yerlerde bulunan Yunan Konsolos ve konsolos vekillerinden pasaport almak suretiyle Yunanlılık iddiasına kalkışmaktadır¹³⁴.

Ragıp Mehmet Paşa bu çeşit iddia sahipleriyle görüşerek, kendilerine ya cizye kâğıdı alarak Osmanlı tabiiyetine tekrar girmelerini veyahut sahip oldukları arazi ve emlaklerini Osmanlı tebaasından olanlara satarak belirli bir zaman içinde Osmanlı topraklarını terk etmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Aksi halde kendileri Osmanlı tebaasından kabul edileceklerdir. Verilen zaman zarfında, Yunanlılık iddiasında bulunan 29 kişiden 21'i yapılan teklifi kabul ederek cizye kâğıdı almış, ancak 8 kişi Yunanistan'a gitmeyi kabul etmiştir¹³⁵.

Bu çalışma sonrasında Midilli'de Yunanlılık iddiasında bulunan kimse kalmamış oluyordu. Vali Ragıp Paşa sadarete sunduğu tezkeresinde, Midilli

¹³⁴ BOA, İ. HR, nr. 3608.

¹³⁵ Aynı belge.

Kaymakamı İsmail Paşa'nın yapılan *tefrik-i tebaa* çalışması sırasında gösterdiği gayreti ifade ederek, adı geçenin bu gayretinden ötürü ödüllendirilmesi gereğini bildirmişti. Diğer taraftan Vali Mehmet Râgıp Paşa, Osmanlı tebaiyetini reddederek Yunanistan'a ve diğer yerlere giden sekiz kişinin bir süre sonra geri döneceklerini zannettiğini de belirtmekteydi. Konu hakkında çıkan iradede Midilli kaymakamına gayretinden dolayı bir takdir yazısı gönderilmesi uygun görmüştür¹³⁶.

Safvetî Paşa'nın ikinci defa getirildiği Cezâyir-i Bahr-i Sefid Valiliği'nden istifa etmesi üzerine 15 Mart 1852'de eyalet valiliğine getirilen Müşir Tepedenlizâde İsmail Rahmi Paşa'nın¹³⁷ ısrarlı çalışmalarıyla Yunan tebaiyeti iddiasında bulunan kişilerin tekrar Osmanlı uyruğuna geçirilmesi sağlanmıştır. Nitekim yapılan girişimler neticesinde Midilli Adası'nda Yunan uyruğunda olduğunu iddia edenlerden 59 kişi tekrar Osmanlı tebaiyetini kabul etmiştir¹³⁸. Daha önce yapıldığı şekilde, bu sefer de, devlet yabancı uyruğu olma iddiasından vaz geçerek, tekrar tebaiyete dönen kişilerin isimlerini kaydetmekteydi, Diğer taraftan aynı şekilde mahallindeki nüfus defterlerine de gerekli kayıt düşülmüştür (14 Eylül 1854)¹³⁹.

4. Yunda Adasında Yapılan Tefrik-i Tebaa Çalışması

Midilli, Rodos ve Sakız Adalarında tebaa ayırımı bu şekilde gerçekleştirilirken diğer taraftan ecnebi himayesi ve tebaiyetinde olduklarını iddia edenlerin sayılarının arttığı diğer yerlerde de gerekli incelemelerin yapıldığını görmekteyiz. Bu cümleden olarak Yunda Adası'nda durumun tahkiki için bir memur gönderildiği anlaşılmaktadır¹⁴⁰. Nitekim Marmara, Yunda ve Ayvalık taraflarına gönderilen Ferhad Efendi'ye gerekli yardım yapılması için bölgelerin yöneticilerine emirler de verilmiştir. Ferhad Ağa yaptığı incelemeler sonucu buralarda bulunan bağ, bahçe, değirmen ve emlak sahibi gayrimüslimlerden bazılarının korumaları altında oldukları yabancı devletlerin arkasına sığınarak bir takım vergileri ödemek istemediklerini tespit etmişti.

¹³⁶ BOA, İ. HR, nr. 3608 lef 2.

¹³⁷ Ali Fuat Öreñç, "Yakındönem Tarihimizde Rodos...", s. 102.

¹³⁸ BOA, HR. MKT, nr. 86/89; Ali Fuat Öreñç, "Yakındönem Tarihimizde Rodos...", s. 559.

¹³⁹ BOA, HR. MKT, nr. 86/89.

¹⁴⁰ BOA, İ. MVL, nr. 5835.

Ferhad Ağa'nın kaleme aldığı rapor görüşülmek üzere Meclis-i Vâlâ'ya havale edilmiştir¹⁴¹. Söz konusu raporda Midilli'ye bağlı Yunda Adası ve Ayvalık taraflarında bir kısım gayrimüslim reyanın ecnebi himayesine girmek suretiyle cizye vergisi vermeyi reddettiklerine işaret edilmekteydi. Ayrıca yine bu kişiler sahip oldukları gemilere diğer devletlerin bandırasını çekmekteydiler. Meclis-i Vâlâ'da müzakere olunan söz konusu rapora baktığımız zaman Yunda Adası'nda yaşayan gayrimüslimlerden bazıları gemilerine Rusya bandırası çekmekteydi. Ayrıca gemilerine Avusturya bandırası çeken kişiler de söz konusudur. Diğer taraftan bir kısım gayrimüslim ise *Yunanlılık* iddiasıyla cizye vergisi vermeyi reddediyordu¹⁴².

TABLO- X YUNDA ADASI'NDA ECNEBİ TEBAİYETİNDE BULUNAN KİŞİLER ¹⁴³	
Yunda Adasında Üç Senedir Gemilerine Rusya Bandırası Çeken Kişiler	Yunda Adası'nda Osmanlı Devleti Reayası Olduğu Halde Yunanlılık İddiasında Bulunarak Cizye Vermeyen Kişiler
Angelos Katsos Kaptan	Skiros'lu Stamatis
Nikola Drakor Reis	Hacialeksandru Hacı Konstantin
Nikola Reis	Oğlu Yanis
Mihail Kavaçime	Varilci Dimitris
Oğlu Nikola	Oğlu Matheo
Diğer oğlu Atanasios	Konyaroğlu Dimitri
Zafiris Reis	Lefteris Konyaroğlu Nikolas

¹⁴¹ BOA, A. AMD, nr. 20/55; 21 Zilkade 1266 (28 Eylül 1850).

¹⁴² Diğer taraftan Marmara Adası ve ona bağlı Ekinlik Adası'nda, Rusya Devleti tüccarından Zeharaki Zaharof adlı tüccara istinaden, birçoğu adı geçen tüccarın akraba, işçi ve müteallikatından olan şahısların sahip oldukları araziler açıkça yazılmıştır. Söz konusu adalardaki gayrimüslimlerin bazılarının anılan tüccara istinaden, bir kısmının da Eflak ya da Sisam imtiyazı gerekçesiyle cizye vergisi vermeyi reddettikleri anlaşılmaktadır: BOA, İ. MVL, nr. 5835.

¹⁴³ BOA, İ. MVL, nr. 5835.

Vasilis Pervendi	Vangelis oğlu Todoris
Oğlu Nikola	Beylikci Dukoğlu Konstantin
Diğer oğlu Yanis	Mudiroğlu Atanasios
Nikola Horlotas Reis	Porika oğlu İraklis
Yunda Adasında Üç Senedir Gemilerine Avusturya Bandırası Çeken Kişiler	Yunda Adası'na Dışarıdan Gelerek Yerleştikten Sonra İngiltere Himayesine Giren Kişiler
Vasili Nikola	Terzi esnafından İzmirli Nikolas
Papuscis Atanasyos	Panayis (sekiz sene önce Yunda'da evlenmiştir)
Agelos Dimitris	Spiros (yedi sene önce Yunda'da evlenmiştir.)
Haci Stavroforidi	
Apostolis	

Yapılan müzakereler sonucu daha önce tebaa ayırımı için Selanik ve İzmir taraflarına gönderildiği gibi, bu kez de Yunda ve Ayvalık taraflarına yine Hariciye Nezareti tarafından Tercüme Odası'ndan bir kişinin görevlendirilmesine karar verilmiştir¹⁴⁴. Görev için seçilecek memurun lisana aşına ve politikadan haberdar biri olmasına dikkat edilmesi üzerinde durulan önemli bir noktayı oluşturmaktaydı. Marmara ve Yunda Adaları ile Ayvalık taraflarına gönderilecek bu memur, ilk önce esasen “*dededen babaya*” Osmanlı tebaası olup ecnebi tebaiyeti iddiasında bulunan kişilerin elinde bulunan pasaport ve patente türü belgeleri alarak, söz konusu kişilerin tekrar Osmanlı tebaiyetine dönmeleri sağlayacaktı. Bu arada kendisine bir de talimatname verilmesi uygun görülmüştür. Ayrıca başkentteki sefaretlerden Ayvalık'ta konsoloslugu bulunan devletler konsoloslarına verilmek üzere gerekli mektupların da alınması karar altına alınmıştı. Kendisine yukarıda bahsettiğimiz raporun da

¹⁴⁴ BOA, İ. HR, nr. 5835.

verileceği memur, gideceği yerlerin kaymakamları, meclis üyeleri ve gayrimüslim cemaat reisleri ile de temasa geçecek ve gerekli ıslahatı gerçekleştirecekti¹⁴⁵.

Görüldüğü gibi, Osmanlı Devleti'nde çok öncelerden beri var olan tebaiyet meselesi (mahmilik sorunu) özellikle Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra (1829) yeni bir boyut kazanmıştır. Artık Osmanlı uyruğu olan bazı Rumlar mahmilikten öte yeni kurulan bu devletin vatandaşı oldukları iddiasında bulunmaya başlamışlardı¹⁴⁶. Osmanlı tebaasından Rumların Yunan tabiiyetini elde ederek Osmanlı topraklarında, kapitülasyonların sağladığı ayrıcalıklardan yararlanan yabancı tebaa statüsünde yaşamaya kalkışmaları karşısında Osmanlı Devleti'nin aldığı önlemlerde, Tanzimat Dönemi itibariyle sistemli denilebilecek bir takım müdahaleler şeklinde kendisini göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin sorun karşısında giriştiği çalışmalara diğer devletlerin tutumu ise müspet seviyede olmuştur. Nitekim Osmanlı uyruğu olan gayrimüslimleri himaye etseler de söz konusu devletlerin aynı dönemde kendi ülkelerinde bu türden tebaiyet değiştirilmesi hususunda, yasal olarak hiçbir şekilde izin vermedikleri bilinmektedir¹⁴⁷.

Tanzimat Döneminin ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlerin himayesine giren kendi aslı uyruğu karşısında izlediği politika ve yaptırımlar 1869 yılında yürürlüğe giren Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi'nin hazırlanması ile sonuçlanacaktır.

¹⁴⁵ BOA, İ. MVL, nr. 5835; A. AMD, nr. 26/45; 28 Muharrem 1267 (3 Aralık 1850).

¹⁴⁶ Cihan Osmanoglu, "Tanzimat Dönemi İtibariyle Osmanlı Tabiiyetinin (vatandaşlığının) Gelişimi", **İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul, 2000, s. 164-165.

¹⁴⁷ Cihan Osmanoglu, a.g.e., s. 168.

SONUÇ

Çalışmamızın önsözünde de belirttiğimiz gibi Ege Adaları ve 12 Ada Anadolu'nun hem siyasî hem de ekonomik güvencesi yönünden çok önemlidir. Bu adalar başka bir devletin egemenliği altında kaldığı sürece, Anadolu'nun siyasî ve ekonomik bir tehdit altında olduğunu söylememiz mümkündür.

İmparatorluğun güçlü olduğu dönemlerde Adalarla ilgilenilmiş, kurulan vakıflar ve benzeri yapılanmalarla adaların Türkler tarafından iskânı cazip hale getirilmeye çalışılmıştır. Fakat zaman içerisinde diğer adalarda olduğu gibi, Midilli'de de vakıf eserleri ihmal edilmişti. Buna rağmen devletin, yine de buralarla ilgisini kesmediğini görmekteyiz. Nitekim Tanzimatın Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin bir parçası olan Midilli'de tatbiki konusunda devlet elinden gelen bütün imkânları kullanmış, muhassıllık idaresini kurarak, adada yeni mülkî yapılanmanın öngördüğü diğer kurumları da ihdas etme yoluna gitmiştir. Bu arada vergi meselesi yeniden düzenlenmiş, muhassıllık idaresinin askerî ve malî yapısı iyileştirilerek adanın merkeze bağlanması sağlanmıştır. Nitekim yapılan değişikliklerle Tanzimatın Osmanlı taşrasına bir nevi ilk yansıması olan Muhassıllık idaresinin Midilli'de oluşturulmasıyla, adayı uzun süredir yönetmekte olan nazırın yerine merkezden bir görevli tayin edilme yoluna gidilmiştir.

Bütün bu yeni girişimler hiç şüphesiz tepki de almış, fakat devlet her defasında otoritesini kullanarak konunun üstesinden gelmiştir.

Ekonomik açıdan Midilli Adası Osmanlı Devleti için çok mühim bir durum arz etmektedir İstanbul'un bütün sabun ve yağ ihtiyacı bu adadan temin edilmekteydi. Tanzimat ve sonrası dönemlerde adanın bu önemli mahsulünün dışarıya satılması yasaklanmıştı. Devlet kontrolünde bütün zeytin ve zeytin mamulleri İstanbul'a getirilerek gerekli dağıtım yapılmaktaydı. Zeytincilik Midilli'de önemli bir ekonomik faaliyet olarak ön plana çıkmaktadır. Tanzimat döneminde Midilli'de bulunan zeytin üreticisi Müslümanların içinde bulunduğu zor durum karşısında kendilerine, adayı ziyaret eden sultan Abdülmecid'in bir ihsanı olarak düşük faizle, üç bin kese borç verilmek suretiyle zeytin üretiminde karşılaştıkları sorunun çözülmesi hedeflenmiştir.

1842 yılına gelindiğinde, ülke genelinde olduğu gibi Midilli’de de istenen verimin alınmadığı Muhassıllık müessesesi kaldırılmış ve ada bir kaymakamın yönetimi altında teşkilatlandırılmak yoluna gidilmiştir. Bu arada güvenlik alanında, adli olarak ve ekonomik açıdan söz konusu dönemde yeni bir takım yapılanmanın gerçekleştiği, bir yandan mevcut kurumlar ıslah edilirken, diğer taraftan yeni bazı müesseselerin de Midilli’de ilk defa oluşturulduğu görülmektedir. Mesela Zaptiye Teşkilatı ve Ticaret Mahkemesi örnek olarak sayılabilir.

Tanzimatın Midilli’de uygulanması sırasında, sosyal olarak dikkati çeken bir nokta ise adada yaşayan gayrimüslimlerin fermanın vaat ettiği bütün yenilik ve değişikliklerden yararlanmaları olmuştur. Ancak ilginç olan nokta, çalışmamızda da görüldüğü gibi, zaman zaman söz konusu grubun bu noktada suiistimale varan hareketlerinin olmasıdır. Bazı kocabaşların öncülük ettiği bu hadiselerin adada sık sık yönetici değişikliğiyle sonuçlandığı görülmektedir. Midilli’de görev yapmış yöneticilerin raporlarında da belirttikleri gibi bu tür olayların sebebi, adaya ait her şeyde tek başına söz sahibi olmak isteyen bazı zenginler ile onların ortağı kocabaşlardı. Yine söz konusu raporda Midilli’de bulunan Rumların uygunsuz davranışlarıyla yabancı devletleri adeta kendilerini korumaya davet ettiklerinden bahsedilmektedir. Bu arada kendi menfaatlerini gözeten bazı kişiler de doğrudan yabancı devlet himayesine girmekte ve bir süre sonra onların uyruğu oldukları iddiasıyla üzerlerine düşen vergiyi vermek istememekteydiler.

İşte bütün bu meselelerde devletin ada ile yakinen ilgilendiğini görmekteyiz. İmparatorluk çöküş dönemine girdiği zamanlar dahi ada ile ilgisini kesmeyecektir. Hâlbuki 19. yüzyılda her yabancı devlet Midilli Adası’nda temsilci bulundurmaktaydı. Konsolos seviyesinde olan bu yabancı temsilciler Midilli’de gelişen bütün olaylara karışıyordu. Devlet bir de bunlarla ve bağlı oldukları devletlerle uğraşmak zorunda kalıyordu. Çünkü adaların önemi devlet tarafından çok iyi kavranmış, hiçbir zaman bu topraklardan el çekilmemiştir.

Tanzimat döneminde Midilli’de bulunan Müslümanlarla gayrimüslimler arasında zaman zaman görülen çekişme karşısında, devlet, adaları bir eyalet bünyesinde toplayarak 1845’de bir eyalet kurmayı düşünmüştür. Söz konusu eyalet yine kaptanpaşaya bağlı olacak fakat tayin edilecek başka bir kişi tarafından idare edilecekti. 1849’da kurulan Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyleti öncesinde bir teşebbüs

olmaktan öteye gitmeyen bu düşünce aslında devletin adalara verdiği önemi gösteren güzel bir örnektir.

Tanzimat Fermanı'nda vaadedilen ve akabinde çıkarılan nizamnamelerle başta mülkî olmak üzere hukukî ve ekonomik alanlarda gerçekleştirilen düzenlemelerin Midilli Adası'nda b ş riyle tatbik edildiğini söylemeliyiz. Bazı durumlarda adanın kendine has özellikleri nedeniyle bir takım değişik uygulamalar olsa da genel anlamda, merkez tarafından öngörülen değişikliklerin Midilli'de b ş riyle uygulamaya konulduğu görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

A- ARŞİV VESİKALARI

1- Defterler

Tanzimat-ı Hayriye Defteri. nr. 1.

MD, nr. 253.

AD, nr. 370, 372, 375, 376, 387, 404, 405, 408, 415, 418, 420.

A.}d., nr. 459, 460.

KK, nr. 60-7, 5811, 5817, 5831, 5857, 6387, 7499.

Meclis-i Vâlâ Evrâkı Zâbit Cerideleri Hülasaları (MVL) Katalogu, IV. Anadolu Defteri.

2- Belgeler

A. AMD., nr. 6/52, 6/70, 14/1, 18/96, 19/53, 20/36, 20/55, 26/14, 26/45, 59/22

A. DVN., nr. 23/42, 45/17, 57/12, 64/79, 75/73, 82/55.

A. DVN. MHM., nr. 3-A/55, 6A/66.

A. MKT., nr. 2/14, 18/1, 60/44, 69/34, 72/73, 90/5, 93/73, 95/15, 96/88, 98/8, 102/100.

A. MKT. MVL., nr. 4/9, 4/29, 9/24, 19/66, 22/96, 61/89.

A. TŞF., nr. 1/98, 3/83.

A. MKT. UM., nr. 1915/41.

C. ADL., nr. 3250, 4596, 1124.

C.DH., nr. 1477, 3623, 4902, 8063, 8144, 8344, 9436, 9696, 10957, 12805, 13274, 13376.

C. HR., nr. 1393, 49/23

C. MAL., 2958, 13608, 24144, 26509.

C. ZAP., nr. 1986, 2695, 2838, 2923, 3435, 3621.

C. ASK., nr. 8029.

C. SIH., nr. 371.

HR. MKT. 1/41, 1/5, 5/58, 8/80, 86/89

İ. DH., nr. 392, 492, 734, 1453, 1813, 1834, 1868, 2706, 2821, 3393, 3793, 4268, 4508, 5458, 7899.

İ. HR., nr. 940, 1068, 1051, 1058, 1162, 1319, 2170, 2364, 3344, 3608, 4382, 4595, 6842.

İ. MVL., nr. 93, 144, 149, 191, 252, 325, 419, 494, 629, 726, 987, 1303, 1558, 1644, 1653, 1721, 1814, 1890, 1945, 2610, 2907, 3234, 4215, 5835, 7375, 10006.

MVL., nr. 2/63, 3/13, 3/16, 5/11, 9/21, 9/63, 11/1, 11/34, 11/35, 20/54.

MSM. İ., nr. 29, 164, 2485, 2486, 2488, 2491, 2492, 2493, 2494.

B- YAZMA ESERLER

Tanzimat-ı Hayriye'den Sonra Neşrolunan Kavanin ve Nizamât, İÜK., nr. TY. 3236.

C- MATBU ESERLER

1- Salname, Düstur ve Süreli Yayınlar

TV, Def'a 271.

SDAO, sene 1264, 1265, 1266.

2- Kitap ve Makaleler

ABADAN, Yavuz, "Tanzimat Fermanının Tahlili", **Tanzimat I**, C. 1, MEB yay., İstanbul 1999², s. 31-58.

Ahmed Lûtfî Efendi, **Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi**, 6-7-8, (Yeni Yazıya Aktaran: Yücel Demirel) Yapı kredi Yay, İstanbul 1999.

AKYILDIZ, Ali, "Osmanlı Merkez ve Taşra Teşkilâtlarının Yeniden Yapılanma Süreci (1836-1856)", **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, İstanbul 2004, s. 45-83.

_____, Padişahın Otoritesinin Tartışmaya Açılması: Sened-i İttifak”, **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, İstanbul 2004, s. 83-102.

_____, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1853-1856)**, İstanbul 1993.

_____, “Osmanlı Devleti’nde Bürokratik Yenileşmeyi Zorunlu Kılan Nedenler”, **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, İstanbul 2004, s.15-30

ANAGNOSTU, Stratis İ., İ Lesvos Kata to 18o. Aiona Mesa Apo mia Galliki Prokseniki Allilografia,(**Fransız Konsolos Yazışmalarında 18. Asırda Midilli**), Midilli 1999.

AUGUSTİNOS, Gerasimos, **Küçük Asya Rumları**, (Çeviri: Devrim Evcı), Ankara 1997.

BAĞIŞ, Ali İhsan, **Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler Kapitülasyonlar-Berath Tüccarlar, Avrupa ve Hayriye Tüccarları (1750-1839)**, Ankara 1983.

BARKINAY, Ahmet Rasim, **Adalar Denizi Kılavuzu**, (Hazırlayan Prof. Dr. Mustafa Putlar), İstanbul 2005².

BAYKARA, Tuncer, **Anadolu’nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I, Anadolu’nun İdarî Taksimatı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988.

BAYSUN, M. Cavid, “Mustafa Reşit Paşa”, **Tanzimat I**, C. 2, MEB yay., İstanbul 1999², s. 723-746.

_____, “Müsadere”, **İ.A**, C. VIII, İstanbul 1979³, s. 669-673.

BELGESAY, Mustafa Reşid, “Tanzimat ve Adliye Teşkilatı”, **Tanzimat I**, C. 1 s.211-220.

Beydilli, Kemal, “Islahat” (XVIII. Yüzyıldan Tanzimat’a Kadar), **DİA**, C. 19, İstanbul 1999, s. 174-185.

BEYHAN, Mehmet Ali, **Şirvanlı Fatih Efendi, Gülzâr-ı Futûhât (Bir Görgü Tanığının Kalemîyle Yeniçeri Ocağı’nın Kaldırılışı)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.

BİLSEL, Cemil, “Tanzimatın Haricî Siyaseti”, **Tanzimat I**, C. 2, s. 661-701.

BİNGÖL, Sedat, **Tanzimat Devrinde Osmanlı’da Yargı Reformu (Nizamiye Mahkemelerinin Kuruluşu ve İşleyişi 1840-1876)** Eskişehir 2004.

_____, **1829 İstanbul Nüfus Sayımı ve Tophane Kasabası**, Eskişehir 2004.

BOSTAN, İdris, "Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin Kuruluşu", **TD**, Sa. 38, İstanbul 2003, s. 61-77.

BOZKURT, Gülnihâl, **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)**, TTK yay. Ankara 1996².

C. T. Newton, **Travels and Discoveries in the Levant**, London, 1865.

Câbi Ömer (Efendi), **Câbi Târihi, (Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni) Tahlil ve Tenkitli Metin I**, (Hazırlayan: Mehmet Ali Beyhan), TTK yay., Ankara 2003.

CİN, Halil, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Hukuku ve Yargılama Usulleri", **150. Yılında Tanzimat** (Yayına Hazırlayan Hakkın Dursun Yıldız), s. 11-32.

CUNNINGHAM, Allan, "Stratford Canning and the Tanzimat", **Eastern Question in the Nineteenth Century**, Collected Essays, (Ed. Eduardo Lugnam), C. 2, London 1993.

ÇADIRCI, Musa, "Osmanlı İmparatorluğunda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840-1864)", **Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan**, Ankara 1985, s.257-277.

_____, "Osmanlı Ordusu'nda Yapılan Yeni Düzenlemeler (1792-1869)", **Birinci Askerî Tarih Semineri**, Bildiriler II, Ankara 1983, s. 85-98.

_____, "Tanzimat'ın İlânı Sıralarında Türkiye'de Yönetim (1826-1839)", **Bellekten**, C. LI/201, TTK yay., Ankara 1988, s. 1215-1240.

_____, "Tanzimatın Uygulanmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler", **Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu**, TTK yay., Ankara 1994, s.295-300.

_____, "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)", **Bellekten** C. LIII/206, Ankara 1989, s.237-257.

_____, "Türkiye'de Muhtarlık Kurumunun Tarihi Gelişimi", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, TODAİ yay., II/3, Ankara, 1993, s.1-10.

_____, **Tanzimat Döneminin Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, TTK yay., Ankara 1997².

ÇAKALOĞLU, Cengiz, "1848 Askerî Düzenlemesi Çerçevesinde Anadolu Ordusu'nun Kuruluşu", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Sa. 5, İstanbul 2001, s. 41-54.

ÇAKIR, Coşkun, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi**, İstanbul 2001.

DANIŞMEND, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. V, İstanbul 1971.

_____, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. IV, İstanbul 1970.

DARKOT, Besim; “Midilli”, **İ.A. C. VIII**, İstanbul 1979³, s. 282-284.

DECEI, Aurel, “Dobruca”, **İ.A. C. III**, İstanbul 1977, s. 628-643.

DEMİREL, Fatma Gül; “Adliye Nezareti’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876–1914)”, **İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul 2003.

DRİAULT, E. (trc. Mehmed Nafiz), **Şark Meselesi**, İstanbul 1328.

EFE, Ayla, “Muhassıllık Teşkilatı”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Eskişehir 2002.

EKİNCİ, Ekrem Buğra, **Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri**, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2004.

ELİBOYALI, Emine, “II. Mahmud ve Abdülmecid’in Yurd İçi Seyahatleri”, **İ.Ü.E.F. Sonçağ Tarihi Kürsüsü Mezuniyet Tezi**, İstanbul 1972.

EMECEN, Feridun, “XV-XIX. Yüzyıllarda Ege Adaları’nda Osmanlı İdarî Teşkilatı”, **Ege Adaları’nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı**, (Editör: İdris Bostan), SAEMK, Ankara 2003, s. 7-31.

ENGELHARDT, Edouard, **Türkiye ve Tanzimat Hareketleri**, İstanbul 1976.

ENGİN, Vahdettin, “Ege Adaları’nda Tanzimat Dönemi ve Sonrası Malî Uygulamalar (1839–1923)”, **Ege Adaları’nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı**, SAEMK, Ankara 2003, s.91-114.

ERDİNÇ, Sırrı-Talip Yücel, **Ege Denizi Türkiye ile Komşu Ege Adaları**, Ankara 1978.

EREN, Ahmet Cevat, **Selim III’ün Biyografisi**, Nurgök Matbaası, İstanbul 1964.

_____, “Tanzimat”, **İ.A.**, C. XI, İstanbul 1979, s. 709-765.

ERYILMAZ, Bilal, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb’anın Yönetimi**, İstanbul 1990.

FAROQHİ, Suraiya, “Krizler ve Değişim 1590-1699”, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, (Editörler: Halil İnalçık, Donald Quataer), C. 2, İstanbul 2004.

FİNDLEY, C.V., “Muhassıl”, **E.A.**, III, (New Edition) Leiden, New York 1993, s.468-469.

_____, “The Foundation of Ottoman Foreign Ministry: Beginnings of Reforms Bureaucratic Reform under Selim III and Mahmud II”, **International Journal of Middle East Studies**, C. III/4, 1972, s. 388-416.

_____, **Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire, The Sublim Porte, 1789-1922**, Princeton, New Jersey.

GENCER, Ali İhsan, “Nezâret Meclisleri’nin Osmanlı Diplomatikası’ndaki Yeri ve Önemi”, **Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri**, 30 Nisan-2 Mayıs 1986, Bildiriler, İstanbul 1988, s. 141-144.

_____, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Donanması ve Bahriye Nezareti”, **Türk Denizcilik Tarihi**, Ankara 2002, s. 225-236.

_____, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Denizciliği ve Amerika” **Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları**, İstanbul 1986, s.33-47.

_____, **Bahriye’de Yapılan İslahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti’nin Kuruluşu (1789-1867)**, İ.Ü.E.F. Yayınları, İstanbul 1985.

GENÇ, Mehmet, “İltizam”, **DİA.**, C. 22, İstanbul 2000, s.154-158.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “Konsolos”, **İ.A.** C. VI, Eskişehir 1997, s.836-840.

_____, “Tanzimat Hareketinin Osmanlı Müesseselerine ve Teşkilatına Etkileri”, **Belleten**, C. XXXI/121, Ocak 1967, s. 93-113.

HATİPOĞLU, Murat, **Yunanistan’daki Gelişmeler Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)**, Ankara 1988.

HIFZI Veldet, “Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat”, **Tanzimat I**, C. 1, s. 139-209.

İNALCIK, Halil, “Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler”, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, Eren yay, İstanbul 1996², s. 361-425.

_____, “İmtiyazat”, **DİA**, C. 22, İstanbul 2000, s.245-252.

_____, “Sened-i İttifak ve Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu”, **Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi**, Eren yay., İstanbul 1996², s 343-360.

İPŞİRLİ, Mehmet; “Islahat”, **DİA**, C. 19, s. 170-174.

_____, “Osmanlılarda Cuma Selamlığı (Halk-Hükümdar Münasebetleri Açısından Önemi), **Prof. Dr. Bekir KÜTÜKOĞLU’na Armağan**, İ.Ü.E.F. Yayınları, İstanbul 1991, s.459-471.

JONES, Raymond A., **The British Diplomatic Service 1815-1914**, Colin Smythe Limited, Buckinghamshire, Great Britain, 1983.

JORGA, Nicolae (Çev: Nilüfer Epçeli), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 5, İstanbul 2005.

KARADUMAN, Nihat, “XVI. Yüzyılda Midilli Adası (Arşiv Kaynaklarına Göre)”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 1999,

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı İmparatorluğu’nda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Ankara 1943.

_____, **Selim III’ün Hatt-ı Hümayunları -Nizam-ı Cedit- 1789-1807**, TTK yay., Ankara 1988².

_____, “Mahmud II (1808-1839)”, **İ.A**, C. VII, Eskişehir 1997, s. 165-170.

_____, **Osmanlı Tarihi**, C. V, (Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri (1789-1856), TTK yay., Ankara 1999⁷.

KARAMAN, Hayrettin, **Mukayeseli İslam Hukuku**, II, İstanbul 1982.

KAYNAR, Reşat, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, TTK yay., Ankara 1985².

KESKİN, Özkan, “Orman ve Me’âdin Nezâreti’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri”, **İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul 2005.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, **Majestelerinin Konsolosları İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu’ndaki İngiliz Konsolosları (1580-1900)**, İstanbul 2004.

KURAN, Ercümen, “III. Selim Zamanında Türkiye’nin Çağdaşlaşması ve Fransa”, **Türkiye’nin Batılılaşması ve Millî Meseleler**, (Derleyen: Mümtaz’er Türköne), Ankara 1994, s. 51-58.

_____, “Türkiye’nin Batılılaşmasında Osmanlı Daimî Elçiliklerinin Rolü”, **Türkiye’nin Batılılaşması ve Millî Meseleler**, (Derleyen: Mümtaz’er Türköne), Ankara 1994, s. 11-20.

_____, “Sultan II. Mahmud ve Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Gerçekleştirdikleri Reformların Karşılıklı Tesirleri”, **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri**, Bildiriler, İstanbul 1990, s. 107-110.

Küçük, Cevdet (Ed.), **A Short History of the Period of Ottoman Sovereignty of the Aegean Islands**, NCSRS, Ankara 2002.

_____, (Ed.), **Türk Hâkimiyeti'nde Ege Adaları'nın Yönetimi**, SAEMK yay. Ankara, 2002.

_____, “Tanzimat Döneminde Erzurum”, **İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul, 1975.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., “Ahidname”, **DİA**, C. 1, İstanbul 1988, s.536-540.

_____, “Avrupa Tüccarı”, **DİA**, C. 4, İstanbul 1991, s. 159-161.

_____, “Hayriye Tüccarı”, **DİA**, C. 17, İstanbul 1998, s. 64-65.

_____, “Osmanlı İktisad Tarihi Bakımından Konsolosluk Raporlarının Ehemmiyet ve Kıymeti”, **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Sa. 10-11, İstanbul 1983, s.151-166.

_____, “Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu: Redif-i Asâkir-i Mansûre”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, C. XII, İstanbul 1982, s. 127-158.

_____, “Tanzimat Devrinde Yabancıların İktisadî Faaliyetleri”, **150. Yılında Tanzimat**, s. 91-138.

LEWIS, Bernand, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev: Prof. Dr. Metin Kıratlı), TTK yay., Ankara 2000⁸.

ŞAHİN, M. Süreyya, **Fener Patrikhânesi ve Türkiye**, İstanbul 1999.

KİEL, Machiel, “Midilli”, **DİA**, C. 30, İstanbul 2005, s.11-14.

Mehmed Süreyya, **Sicil-i Osmanî veyahud Tezkere-i Meşâhir-i Osmâniyye**, II, Matbaa-i Amire 1311.

MERT, Özcan, “Keşan Ayanlığına ve Kocabaşılığına Giriş”, **TD**, Sa. 42, İstanbul 2006, s.15-24.

_____, “XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kocabaşılık Deyimi, Seçimleri ve Kocabaşılık İddiaları”, **Prof. Dr. Hakkın Dursun Yıldız Armağanı**, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995, s.401-407.

Mufassal Osmanlı Tarihi, C. V, İstanbul 1971.

Mufassal Osmanlı Tarihi, C. VI, İstanbul 1972

Mustafa Nuri Paşa, **Netâyicü'l-vukuât**, III-IV, (Hazırlayan: Prof. Dr. Neşet ÇAĞATAY), TTK yay., Ankara, 1992³.

MUTLU, Şamil, **Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati, Mehmed Dâniş Bey ve Eserler**, İ.Ü.E.F. Yayınları, İstanbul 1994.

NAGATA, Yuzo, **Tarihte Âyanlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme**, TTK yay., Ankara 1997.

Nevsâl-i Osmanî, İkinci Sene, Dersaadet 1326.

ONGUNSU, A. Hamit, "Tanzimat ve Amillerine Umumî Bir Bakış", **Tanzimat I**, C. 1, MEB yay., İstanbul 1992, s. 1-12

ORTAYLI, İlber, "Greeks in the Ottoman Administration During the Tanzimat Period", **Ottoman Greeks in the Age of Nationalism: Politics, Economy, and Society in the Nineteenth Century**, (Edited by Dimitri Gondicas and Charles Issawi), Princeton, New Jersey 1999, s. 161-167.

_____, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İdarî Modernleşme ve Mahallî İdare Alanındaki Gelişmeler", **İHİD, (İ.Ü. İdare Hukuku ve İdare İlimleri Enstitüsü)**, İstanbul 1982, III/1-3, s.143-149.

_____, "Tanzimat Dönemi'nde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu", Üçüncü Askerî Tarih Semineri, **Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e Kadar)**, Bildiriler, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 162-171.

_____, **Tanzimat Derinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, Ankara 2000.

OSMANOĞLU, Cihan, "Tanzimat Dönemi İtibariyle Osmanlı Tâbiyetinin (vatandaşlığının) Gelişimi", **İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul, 2000.

OZANSOY, Esin, "16. Yüzyılda Ludovisi ve Navagero Adlı Bailosların Osmanlı İmparatorluğu'nun Deniz Gücü Üzerine Verdiği Bilgiler" **Tarih Boyunca Dünyada ve Türklerde Denizcilik Semineri**, 17-18 Mayıs 2004, Bildiriler, İstanbul 2005, s. 71-84.

ÖRENÇ, Ali Fuat, "Yakın Dönem Tarihimizde Rodos Adası", **İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul 2001.

_____, “Yakındönem Tarihimize Sisam Adası (1821-1923)”, **İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 1995.

_____, “Ege Adalarının İdarî Yapısı (1830-1923)”, **Ege Adalarının İdari, Mali ve Sosyal Yapısı**, (Ed: İdris Bostan), SAEMK, Ankara 2003, s. 32-56.

_____, “Tanzimat Fermanı’nın Ege Adalarında Tatbiki”, **Tarih Boyunca Dünyada ve Türklerde Denizcilik Semineri**, 17-18 Mayıs 2004, Bildiriler, İstanbul 2005, s. 101-108.

ÖZ, Mehmet, **Osmanlı’da “Çözülme” ve Gelenekçi Yorumcuları**, İstanbul 1997.

ÖZKAYA, Yücel, “Kaymakam” **DİA**, C. 25, Ankara 2002, s.84-85.

PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, I,III, İstanbul 2004³.

SANNAV, Sabri Can, “Yakındönem Tarihimize Limni Adası”, **İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul 2004.

_____, “Yakındönem Tarihimize Sakız Adası (1821-1923)”, **İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 1995.

SARICAOĞLU, Fikret, **Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)**, İstanbul 2001.

SARIYILDIZ, Gülden, “Karantina Meclisi’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri”, **Bellekten**, Sa. 222, Ankara, 1994, s. 329-376.

_____, “Tanzimat ve Osmanlı Bürokrasisinde Yemin Müessesesi”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları** (TC. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi) C. I, İstanbul 2002, s.251-268.

SENCER, Muzaffer, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimattan Sonra Siyasal ve Yönetimsel Gelişmeler”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. XVII/3, Ankara, 1984, s. 46-71.

SEYDİTDANLIOĞLU, Mehmet, “Tanzimat’ın Ön Hazırlıkları ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye’nin Kuruluşu (1838-1841)”, **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri**, s. 129-127-146.

_____, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)**, TTK yay., Ankara 1999².

SEZER, Hamiyet, Tanzimat Döneminde Avrupa Şehirlerine Gönderilen Öğrenciler”, **Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi**, İslam Tarih, Sanat

ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul, 12-15 Nisan 1999, Tebliğler, İstanbul 2001, s. 687-711.

SHAW, Stanford J., “Local Administration in the Tanzimat”, **150. Yılında Tanzimat**, (Hazırlayan Hakkı Dursun Yıldız), s. 33-49.

SİYAVUŞGİL, Sabri Esat, “Tanzimat’ın Fransız Efkârı Umumiyesinde Uyandırdığı Akisler”, **Tanzimat I**, C. 2, s. 750-751.

SOUCEK, S., “Midilli”, **E.A.**, C. II, (New Edition), Leiden 1991.

ŞİMŞİR, Bilal, **Ege Sorunu (1912-1913) I**, TTK yay., Ankara 1989².

TANER, Tahir, “Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku”, **Tanzimat I**, C.1, s.221-232.

TİMUR, Hıfzı (Tercüme eden), “Türkiye’de Abdülmecid’in Islahatı Hakkında”, **Tanzimat I**, C. 2, s.703-708.

TODOROVA, Maria, “British and Russian Policy Towards the Reform Movement in the Ottoman Empire (30-ies-50-ies of the 19th C.)”, **Etudes Balkaniques**, C. 3, Sofia 1977, s. 17-41.

TOLEDANO, Ehud R., “The Legislative Process in the Ottoman Empire in the Early Tanzimat Period: A Footnote”, **International Journal of Turkish Studies**, C. I/1-2, 1979-1980, s. 100-.

UBUCİNİ, M., Türkiye 1850, (Çev: Cemal Karağaçlı) I.

UÇAROL, Rifat, **Siyasi Tarih (1789-1999)**, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000⁵.

UNAT, Faik Reşit, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, TTK yay., Ankara 1992³.

UZUN, Ahmet, **Tanzimat ve Sosyal Direnişler**, İstanbul 2002.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Selim III’ün Veliht iken Fransa Kralı Lûi XVI ile Muhabereleleri”, **Bellekten**, C.II/5-6, Ankara 1938, s. 193-219.

_____, “Mustafa Paşa”, **İ.A. C. VIII**, İstanbul 1979³, s. 720-730.

UZUNÇARŞILIOĞLU, İsmail Hakkı; “Arşiv Vesikalarına Göre Yedi Ada Cümhuriyeti”, **Bellekten**, C. I/3-4, Ankara 1937, s.627-638.

ÜNAL, A. Afşin, “XVI. Yüzyılda Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletinde Midilli Sancağı”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Kayseri 2002.

ÜNVER, A. Süheyl, “Resmine Göre Tanzimat-ı Hayriye İlân Merasimi”, **Bellekten**, C. XXVIII/112, Ekim 1964, s. 701-704.

WRİGLE, W. David, “Dissension in the Ionian Islands: Colonel Charles James Napier and The Commissioners (1819-1833)”, **Balkan Studies**, XVI/2, Thessoloniki 1975, s. 11-22.

_____, “The Ionian Islands and the Advent of the Greek State (1827-1833)”, **Balkan Studies**, XIX/2, Thessoloniki 1975, s. 413-423.

YALÇINKAYA, Mehmed Alaaddin, “The Provincial Reforms of the Early Tanzimat Period as Implimented in the Kaza of Avrethisarı”, **OTAM**, Sa. 6, Ankara, 1995, s.343-385.

YAZICI, Nesimi, “Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme”, **Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu**, TTK yay., Ankara 1994, s. 55-84.

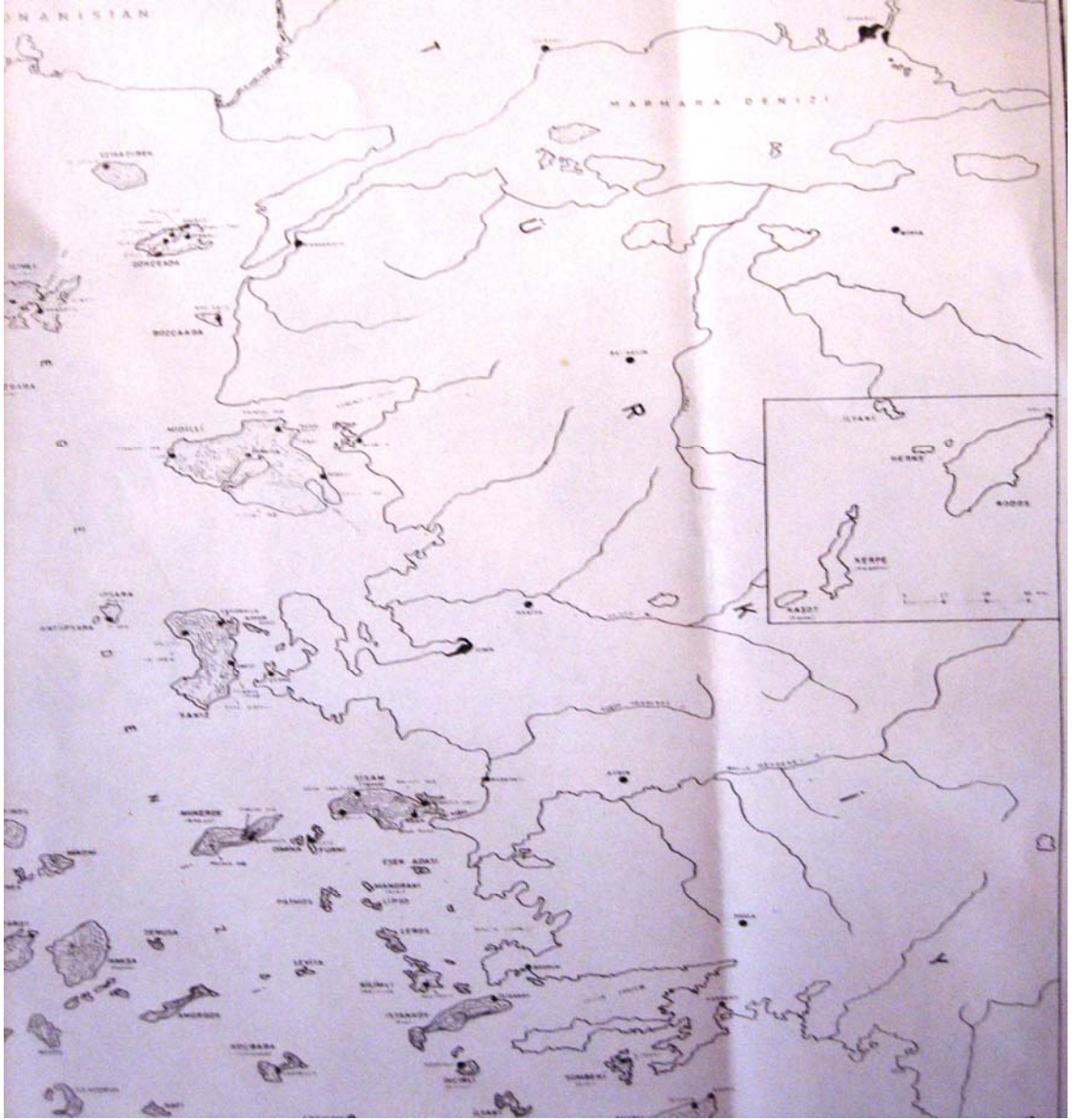
_____, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu”, **150. Yılında Tanzimat** (Yayına Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız) TTK yay., Ankara, 1992, s.139-210.

YURDAKUL, İlhami, “Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı’nın Yenileşme Süreci (1826-1878)”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul 2004.

EKLER

EK: 1- Midilli Adası'nın Ege Adaları Arasında Konumu

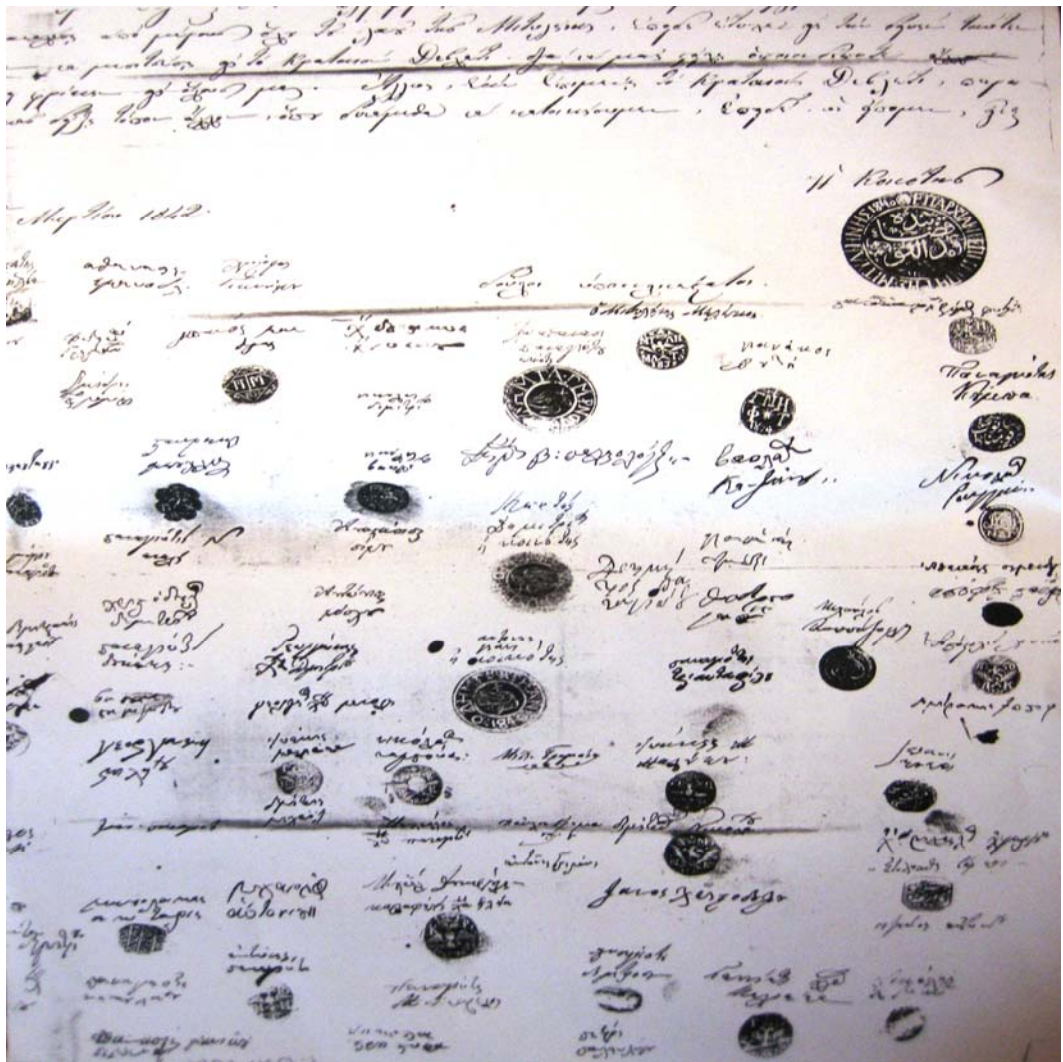
EK: 2- Midilli Adası'nın Anadolu Sahillerine Göre Konumu

EK: 3- Midilli Adası'nın Haritası

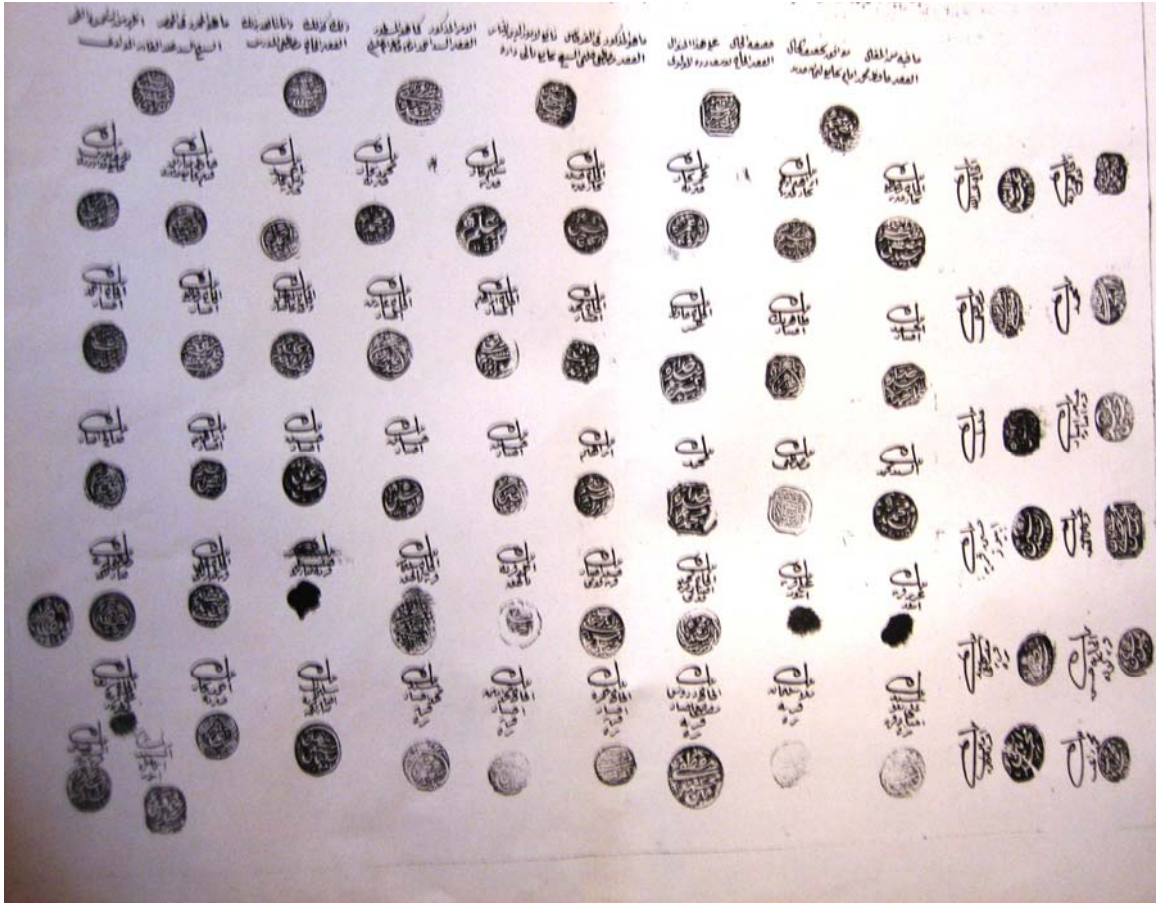

EK: 4- Yunda ve Midilli Adaları

EK: 5- Kulaksızzâde İsmail Bey'in Midilli Kaymakamı Tayininden Vazgeçilmesi İçin Reayannın Rumca Dilekçesi (1842)

(BOA, İ. DH, nr. 2821)

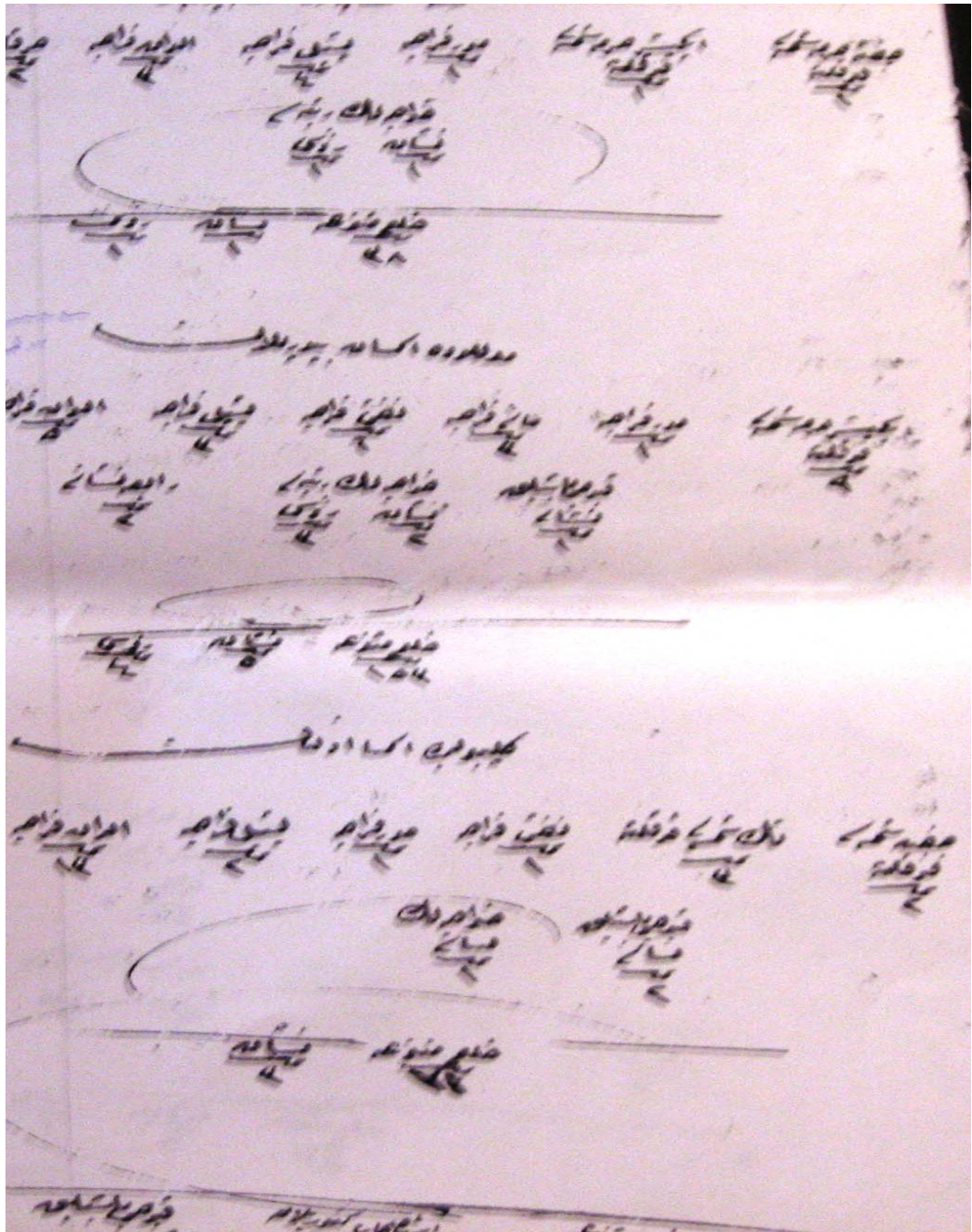

EK: 6- Midilli Muhassılık Meclisi Azalarının Değiştirilmesi Müslüman Ahalinin Yaptıkları Şikâyet (BOA, İ. MVL, nr. 325)

اسم جزيرة	عدد قراء اسلام	عدد قراء مختلطة	عدد قراء رعايا	اسامی نواحی	عدد قراء اسلام	عدد قراء مختلطة	عدد قراء رعايا	يكون قرا	يكون قضا
قضاء مراد	٧	١٢	١٦	٠	٠	٠	٠	٤٥	١
قضاء فالدين	٤	٦	٤٤	٠	٠	٠	٠	٤٤	٢
قضاء مدله	٤	١٩	٧	٠	٠	٠	٠	٢٩	٤
جزيرة بندر	٠	٠	٠	١	٠	٠	٠	١	١
	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠
	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠
	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠
	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠
	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠
جمع ويكون	١٤	٤٢	٤٦	١	٠	٠	٠	٩٨	٤

EK: 7- Midilli Adası'nın Mülkî Yapısı (1845)
(BOA, MVL, nr. 2/63)

EK: 9- Abdülmecid'in Midilli Gezisi Sırasında Hediye Ettiği Eşyaların Miktarı
(BOA, A.}d, nr. 460)

PATENTE DI RESIDENZA.

N°

Consolato di S. M. Britannica A RODI E DIPENDENZE

CONNOTATI

ANNI
STATURA
CAPELLI
OCCHI
NASO
BOCCA
MARCHE
PARTICOLARI
PROFESSIONE

FIRMA DEL LATORE

Da parte di questo Regio Consolato Britannico si attesta qual-
mente il nominato *V. N.*

nativo di *di sempre Cefalonia*

è suddito *franco e inglese*.

Questo attestato gli viene rilasciato per valersene nel suo sog-
giorno in quest' Isola.

Rodi, li

185

Vale per

اسم و تاجه ابو عبد الله محمد

EK: 11- Tefrik-i Tebaa Çalışması Sonrası İngiltere Uyruklu Bir Kişinin Sahip Olduğu İkamet Tezkiresi ve Bunu Tasdik Eden Vali Ragıp Mehmed Paşa'nın Mührü (BOA, İ. HR, nr. 3344)